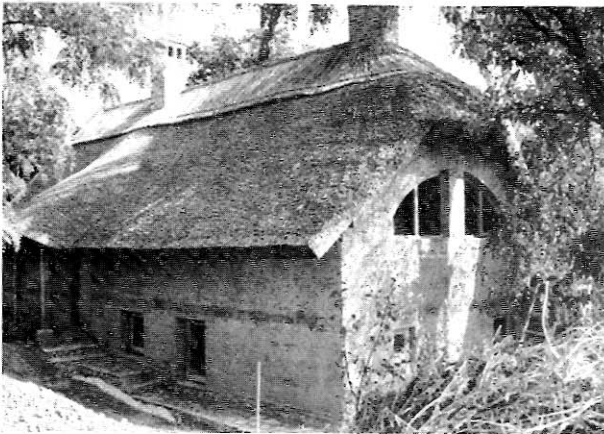

ORSZÁGÉPÍTŐ

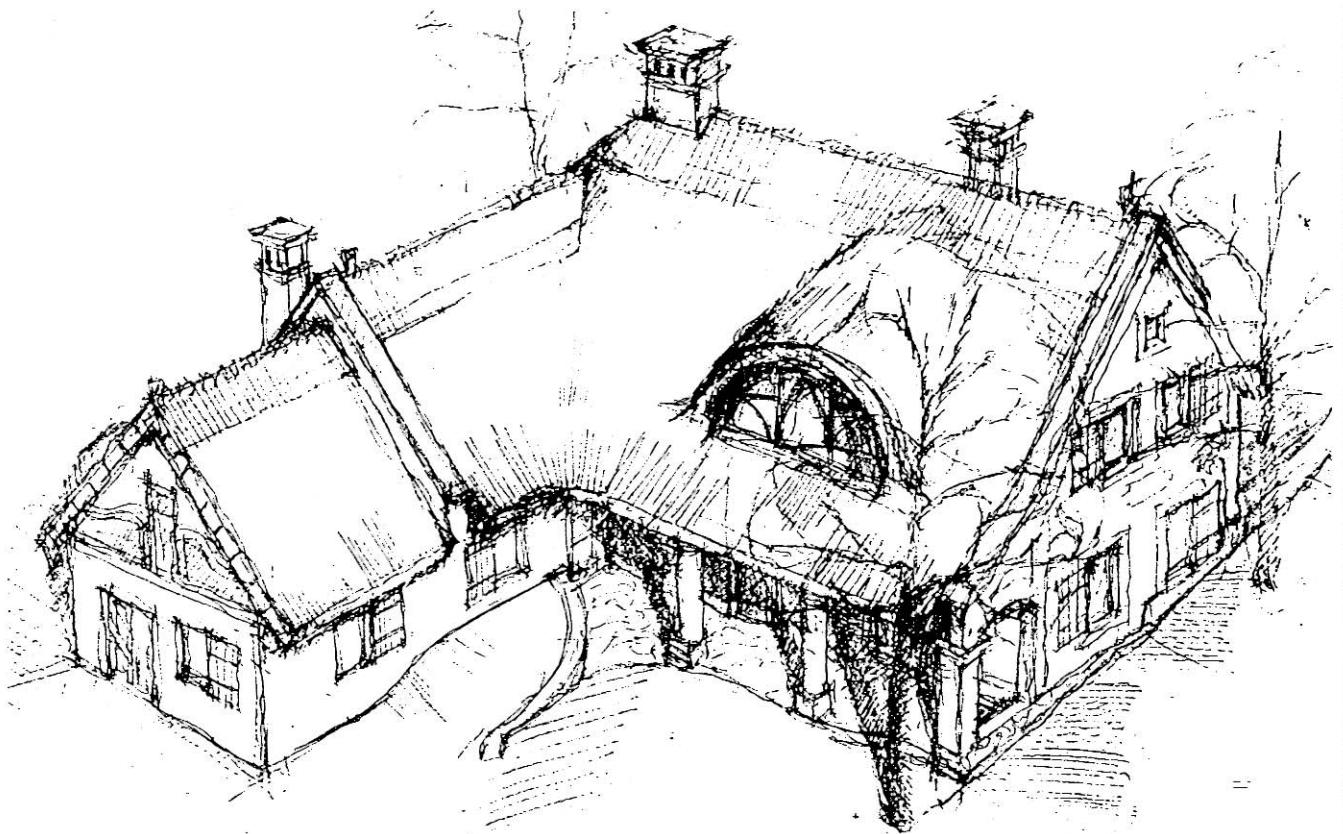
Építészet Környezet Társadalom
A Kós Károly Egyesülés
negyedéves folyóirata

92/3-4

Számunk legfontosabb szakmai témája a vándoriskolás építészek tevékenysége. Azaz az örökség, nem tárgyi, hanem – ha tárgyasult is – szellemi és személyes mivoltában. A Kós Károly Egyesülés alapítóinak mindennapi tevékenységük talán legfontosabb elemét jelenti hosszú idő óta, hogy mindazt, ami egyáltalán szellemi örökségként átadható, az újabb nemzedékeknek átadják. Adni és elfogadni megalázás és megalázkodás, hatalmaskodás és önfeladás, önzés és bizalmatlanság nélkül nagyon kemény iskola. E legalább annyi kudarcot mint sikert hozó, de nélkülözhetetlen folyamat egy állomását mutatjuk be itt. (A vándoriskoláról lásd még 90/2. számunkat.)

Rácz Tamás vályogfalazatú családi háza Cserszegtomajon (1991-92)

ORSZÁGÉPÍTŐ

2	Kálmán István	1989-1992 Áttörés Kelet-Közép-Európában (Az ideológia hatalma, az új hatalom ideológiája <i>Durchbruch in Ost-Mitteleuropa (Die Macht der Ideologie, die Ideologie der neue Macht)</i>)
4		Vándoriskola 1989-1992 (A Kós Károly Egyesülés első végzett vándoriskolás évfolyamának bemutatkozása) <i>Wanderschule 1989-1992 (Die absolvierte Architekten des ersten Wanderschule-Jahrganges der Assoziation Károly Kós stellen sich vor)</i>
29		Törökkoppány, játszótér <i>Spielplatz für Törökkoppány (Plan und Verwirklichung: Wanderschüler und Architektur-studenten)</i>
30		Csenger, a városközpont új épületei. (További fotók a 49-58. oldalakon) <i>Neue Gebäude des Stadtzentrum Csenger (Weitere Photos an den Seiten 49-58 und auf dem Umschlag)</i>
31	Török Ferenc	Naplórészletek – építéstörténetek <i>Tagebuchfragmente – Baugeschichten</i>
36	Makovecz Imre	Az 1996-os budapesti világkiállítás eszméje <i>Studie zur Idee der Budapester Weltausstellung 1996</i>
38	Ekler Dezső	Határváros (Kiegészítések Makovecz Imre koncepciójához) <i>Grenzstadt (Ergänzungen zu der Konzeption Imre Makovecz)</i>
41	Helyes Gábor	Az építészeti öröklétről <i>Über die Ewigkeit in der Architektur</i>
45	Bodor Ferenc	Az iparművészeti főiskolások Magyarlukafán <i>Kunstgewerbestudenten in Magyarlukafa</i>
48	Vámosi Nagy István †	Az irányt mutató erő a magyar történelemben (részletek a Rudolf Steiner és a Magyarország c. kéziratból) <i>Die richtunggebende Kraft in der ungarischen Geschichte (Fragmente des Manuskriptes: Rudolf Steiner und Ungarn)</i>
57		Waldorf hírek <i>Nachrichten der Waldorf-pedagogischen Bewegung in Ungarn</i>
62	Illyés Zsuzsa	Egy sorozat elé <i>Vor eine Serie über Landschaftplanung</i>
62	Herczeg Ágnes	Beszámoló a dornachi tájrendezési szemináriumról <i>Bericht über das Seminar der Landschaftsorganisation in Dornach</i>
63	Vécsey Gyula	A csiksomlyói Salvator kápolna szentélyének különleges rései <i>Besondere Öffnungen des Sanctuariums der Salvator Kapelle in Csiksomlyó</i>
68	Gerle János	Helykitöltő <i>Lückeausfüllung</i>
69	Molnár Géza	Az ártéri gazdálkodás – a Kárpát-medencei gazdasági, politikai kontinuitás alapja (Ölödik rész: Az ártéri gazdálkodás és az egyes ártéri haszonvételek) <i>Die Wirtschaft des Überschwemmungsgebiet – Grundlage für eine wirtschaftliche, politische Kontinuität (Fünfter Teil)</i>
78	Papp Lajos	Bartók Béla Kelet és Nyugat között <i>Béla Bartók zwischen Ost und West</i>
86	Kós Károly	...a forradalom megrázó élményének súlyos terhével szívemben és lelkemben... (Levelek dr Merényi Ferenchez) <i>(Briefe an dr Ferenc Merényi)</i>

E szám megjelenését a Művelődési és Közoktatásügyi Minisztérium, az Országépítő Alapítvány és a Kós Károly Alapítvány támogatta.

ORSZÁGÉPÍTŐ. A Kós Károly Egyesülés folyóirata. Megjelenik negyedévenként. Kiadja a Kós Károly Egyesülés, 7400 Kaposvár, Dózsa György utca 21. Felelős kiadó: Kampis Miklós. Szerkesztőség: MAKONA Építésziroda, 1011 Budapest, Szilágyi Dezső tér 6. Szerkesztőbizottság: Ertsey Attila, Kálmán István, Nagy Tamás. Felelős szerkesztő: Gerle János. Gondozza és terjeszti: az i&i Kulturális Informatikai és Innovációs KFT, 1011 Budapest, Corvin tér 8. Nyomás: S-PRINT KFT, Budakeszi ISSN 0866-0069

Kálmán István

1989-1992 ÁTTÖRÉS KELET-KÖZÉP-EURÓPÁBAN?

Az ideológia hatalma, az új hatalom ideológiája

Magyarország 44 éven keresztül megszállt ország volt. A magyar népet azonban nem a kaszárnnyakba zárt megszálló hadsereg sanyargatta, hanem a hatalom által rákényszerített ideológia. Évtizedeken keresztül az a súlyos tévedés tudta fönntartani és erősíteni ennek az ideológiának a hatalmát – és sokakban ma is ez ébreszt nosztalgiát az elmúlt rendszer iránt –, hogy „*az eszme szép, de a hatalom birtokosai letértek a szocializmus útjáról*”.

Nagyon sokan évtizedek alatt sem jöttek rá arra, hogy Kelet-Európa XX. századi történelme valójában a bolsevizmus eszméjének konzekvens megvalósulása volt.

„*A bolsevizmus a tömegember organizált gyűlölete az emberi individualitás ellen*”. Sigismund von Gleich német történész ezzel a kijelentéssel arra az erőre utalt, ami ezt az ideológiát a mindennapi élet valóságává tudta tenni.

Ma, az úgynevezett rendszerváltás után sincs nagyobb akadálya emberhez méltó létünk megteremtésének, mint a bolsevizmus eszméjének továbbkísértése. Ez az eszme nem új eszme, hanem egy régi világ hanyatlásának végső konzekvenciája.

Ma olyan korban élünk, melyben világvége és világkezdés egymásba játszik. Nem nehéz látni magunk körül az egyre növekvő káoszt, a széthullást, egy régi világ hanyatlását; ehhez nem kell különösebb erőfeszítést tennünk. Egy új világ megteremtése azonban korántsem megy ilyen kényelmesen. Az emberek ma arra várnak, hogy életszínvonaluk emelkedjen, hogy minden vonatkozásban gondoskodjanak róluk. Aki elveti a kommunizmust, de saját gondolkodásmódját és magatartását nem változtatja meg, az valójában bolsevik, bárhogy nevezze is magát.

Az a gondolkodás a legradikálisabban bolsevik, amelyik az egyén és a társadalom fölemelkedését az államtól és a politikai pártoktól várja – az államnak kell gondoskodnia az oktatásról, alapku-tatásról, a művészek, az egyház, az egészségügy támogatásáról, fontos beruházásokról (utak, vasutak, stb.), rászorultak segélyezéséről; az államnak kell az adósságot törlesztenie. Mindezt miből? Fosztogatásból. „*Fosztogatásból osztogatni*” – ahogy Liska Tibor ezt már a hatvanas években megfogalmazta.

Az állami iskolázás a fennálló társadalmi rend szolgálatára alkalmas derék hivatalnokokat akar nevelni, nem pedig olyan embereket, akik képesek az élettől, saját tapasztalataikból megtanulni mindazt, amit később a szakmájukban, tevékenységükben alkalmazni tudnak.

Láttuk, hogy 1989. után a hatalom megszerzésére – és nem megszüntetésére – törekvő pártok

semmit sem tudtak kezdeni a hatalmukkal. Ami lényeges történt – a szovjet csapatok kivonulása, a belső hatalmi gépezet felbomlása –, az nem a pártprogramok végrehajtásából származott. Azt is tudjuk, hogy a helyzet akkor sem változna, ha az ellenzék kerülne hatalmi pozíciókba. Hisz nem arról van szó, hogy a hatalmon lévők korrump, tehetségtelen emberek, hanem a pártprogramokból hiányzik az az erő, amely képes lenne a valóságot pozitív irányba formálni. **Nem „hatalmi vákuum”, hanem eszme-deficit keletkezett.**

Mi az oka annak, hogy az emberek nem képesek új gondolatokat befogadni, hanem – semmibe véve saját tapasztalataikat – frázissá üresedett régi gondolatokkal akarnak a jövőben is tovább élni?

A kényelem, a bátorság hiánya? Megdöbbenő látni, hogy az „ideológia hatalmát” milyen könnyen váltja fel az új „hatalom ideológiája”, és hogy az emberek bármit hallanak is, csak azt értik meg belőle, amit évtizedeken keresztül megszoktak gondolni. A nyugaton korábban érvényes gondolatok mára minden kapcsolatukat elveszítették a valósággal; a jelen problémáinak megoldására teljesen alkalmatlanok. Kelet-Közép-Európa mégis ezeket a nyugati eszméket tekinti mintának: privatizáció, piacgazdaság, szociális védőháló. De mindez mit jelent ma?

– **individuális képesség helyett**, ami minden vállalkozás alapja és feltétele, **örökölhető és eladható vagyoni jogi tulajdont**,

– **szabadverseny helyett gazdasági érdekcsoportok uralmát**,

– **az egyén szociális felelőssége helyett az államgyámkodását**.

E hármas bálványimádást Magyarországon két törvény szolgálja.

Az egyik a *szövetkezeti átmeneti törvény*, a másik a *csődtörvény*.

A szövetkezeti átmeneti törvény

Az eredeti törvényjavaslat nem tartalmazta a szövetkezetből való kiválást és a vagyon-kivételt. Ebben a formában biztosította volna annak lehetőségét, hogy a vagyon-nevesítéssel az állami és privát vagyoni jogi tulajdon helyett fokozatosan egy új tulajdonforma, a használati tulajdon jöjjön létre és így megvalósulhasson az, amiről Liska Tibor már az ötvenes években gondolkodott: ne azé legyen a termelőeszköz, aki használja, hanem az használhassa, aki a legeredményesebben tudja működtetni. A használati tulajdonforma a Közép- és Nyugat-Európában még meglévő magánvállalkozások számára is megnövelné itteni tőkebefektetések biztonságát, mert védelmet nyújtana azellen, hogy a hatalmas pénztőkével rendelkező konszerek tönkretégyék vagy felvásárolják őket.

A csődtörvény

Miután a tönkrement vállalatokat csak jelentős tőkebefektetés óvhatja meg a csődtől, Magyarországon pedig tőkehiány van, így ezek a vállalatok sorra idegen tulajdonba kerülhetnek. A legnagyobb veszélyt a termőföld privatizációja jelenti.

E két törvény végrehajtásával elkezdődhet Magyarország új gyarmatosítása, és ehhez már egy

ideiglenesen itt tartózkodó megszálló hadseregre sincs szükség.

Nyilvánvaló, hogy az államszervezetet egyik napról a másikra nem lehet megszüntetni. De ahogy a 80-as évek második felében a kommunista hatalmi rendszer fölszámolta önmagát, és forradalom vagy külső beavatkozás nélkül megteremtette a rendszerváltás lehetőségét, példa lehet számunkra. A Gorbacsov által meghirdetett glasznoszty és peresztrojka az oknyomozó történelem logikája számára elképzelhetetlen; és valóban, a 80-as évek vége előtt senki sem mert volna ilyen változásokra gondolni. Gorbacsov szerint azonban a Nyugatnak is szüksége van peresztrojkára.

1989-ben Európában nem forradalomról, hanem *áttörésről* beszéltek. Ez az áttörés szembenállást jelentett az előregedett, retrográddá vált latineurópai kulturahagyományok kiárusításával és annak abszurditásig vitelével a bolsevizmusban. De szűletése pillanatában szembenállást jelentett a „Nyugat-Európai Nemzetek Szent Római Birodalmával”, a konszernnek uralmát álcázó felvilágosult bürokráciával is. Európai Unió helyett akkor „Közös Európai Ház” felépítéséről beszéltek. *„Nem több piacra, hanem új eszmékre van szükség!”* – írta Rolf Henrich, az Új Fórum egyik alapítója.

A kelet-európai áttörés még ma is lehetőség egy új társadalmi struktúra megteremtésére. Ehhez természetesen a jelenlegi államnak kell biztosítani az átmenetet. Az állam legfontosabb feladata azonban önmaga felszámolása, nem pedig politikai hatalmának erősítése.

A politikai hatalom csakis a Nyugat támogatásával képes a gazdaságot fenntartani, és teljesen képtelen a gazdálkodás, az oktatás, kutatás, egészségügy – vagyis a kultúra – területén értelmes intézkedni.

A kérdést ma így kell föltennünk: hogyan tud az állam fokozatosan, de a lehető leggyorsabban visszavonulni a gazdaság és a kultúra irányításától? Ami továbbra is a kezében maradhat, az a rendőrség, a Belügyminisztérium, a hadsereg irányítása, az igazságügy, vagyis az állampolgár külső és belső védelme; a környezetvédelem, munkavédelem, az infrastruktúra és kommunikációs eszközök közös használatának biztosítása. E területen a felnőtt emberek jogérzése a mérvadó, így itt demokratikus döntésekre van szükség.

A gazdaságban az átmeneti időszak legfontosabb kérdése, hogy milyen intézkedésekkel lehet segíteni a szükségletek és a jövedelmek közötti igazságosabb kiegyenlítődést. A termelőeszközök és a föld vagyoni jogi tulajdonának visszaállítása, örökölhetővé és eladhatóvá tételük ezt a kiegyenlítődést lehetetlenné teszi, mert a korábbinál még nagyobb mértékben ad lehetőséget munkátlan jövedelem szerzésére.

A gazdálkodásnak az az értelme, hogy az emberi szükségletek kielégítése – és nem a profitszerzés – érdekében termelő és forgalmazó tevékenységet folytasson. Ennek előfeltétele egy új tulajdonforma, a használati tulajdon megteremtése, ami a föld és termelőeszközök kizárólagos tulajdonjogát azok számára biztosítja, akik ezt használni tudják mindaddig, amíg erre képesek és akarják. „A

termelőeszközök vagyoni joga helyett azok használati tulajdonát biztosító szociális törvény csak akkor születhet meg és válhat gyakorlattá, ha a lakosság többsége meg van győződve ennek szükségességéről. Azonban a gyakorlati lépések megkezdésének és a felvilágosításnak együtt kell történnie.” (Lásd: Országépítő 91/1, Kálmán István: A földkérdésről).

A munkamegosztásos világgazdaság a gazdálkodást az igazgatási határoktól függetlenné tette. Ezért ma a gazdasági problémákat csak valamennyi nép részvételével lehet megoldani.

Legsürgősebb a szellemi-kulturális kérdések megoldása. Ezek döntően befolyásolják a népek között kialakult konfliktusokat. Egy nép kultúrája csak a saját szellemi forrásából táplálkozva képes fejlődni, ezért a nemzetiségi kérdés és a kultúra kérdése egymástól elválaszthatatlan. Csak szabad szellemi élet hozhat békét az emberek és népek együttélésében. Ezen a területen nem lehet szó átmenetről. A szellemi életnek – és elsősorban az oktatásnak – az államtól teljesen el kell különülnie és azonnali autonómiát kell kapnia. A vállalkozások és minden individuális kezdeményezés teljes megbénulásához vezet, ha az oktatást, kutatást továbbra is jogszabályokkal és a gazdasági érdekeknek alárendelve irányítják. Az individuális képességek csakis szabad szellemi életben bontakozhatnak ki s válhatnak a »szociális egész« hasznára. Ezért a *kulturális élet valamennyi intézményének azonnali és korlátozás nélküli alapítási szabadságot és önigazgatási jogot kell biztosítani. Ez a bolsevizmus legyőzésének egyetlen lehetősége.* A lenini út valódi célja az emberi szellem teljes kiiktatása volt, és a Kelet szocialista társadalmi rendszerei fővállalták ennek konzekvens megvalósítását. A kommunista rendszer összeomlása Kelet-Közép-Európából kiindulva egész Európa számára új lehetőséget nyitott. Kelet-Európa népei a bolsevizmus tapasztalataiból megtanulhatták, hogy a szociális társadalom alapját nem képezheti ideológia, hatalomvágy, gazdasági mechanizmus. Szociális társadalmat csak a minden emberben meglévő törekvésekre lehet építeni:

- minden ember szabadon akarja önmagát megvalósítani,
- minden ember jogérzése megköveteli a jogegyenlőséget, az alapvető emberi és szabadságjogok gyakorlását,
- minden ember érdekelt a Föld javainak igazságos elosztásában.

Magyarországon ma az a legfontosabb kérdés, hogy fölismerjük-e ezeket az evidenciákat – s ezzel a társadalmi élet hármasságának¹ szükség-szerűségét, megteremtjük-e az egyes területek autonómiáját, hogy elkerülhessük a nemzeti konfliktusok továbbéleződését, és megakadályozhassuk, hogy a bolsevizmus szelleme a nemzeti állam köntösébe bújva tovább kísértsen.

¹Rudolf Steiner: A szociális élet kérdései, Mandátum Kiadó, 1990.

V Á N D O R I S K O L A 1989–1992

1992 szeptember 20-án a Kós Károly Egyesülés őszi konferenciáján került sor az első végzett építész vándoriskolás évfolyam diplomaátadására. A diplomatervekből és vándorkönyvekből rendezett kiállítás november 4 és 24 között volt megtekinthető a Bercsényiben.

Az ünnepi alkalomról szól Dr. Müller Ferenc úrnak, az Építész-kamara elnökének megtisztelő előszava. Közzöljük Makovecz Imre ott elhangzott beszédének szövegét, a mesterek közül az ő, Salamin Ferenc és Sáros László értékelését. (Lapzártánkig, sajnos, a többi mester írása nem érkezett meg, de ismertetésükre később szeretnénk visszatérni.) A vándorok saját értékelésükkel mutatják be vándoréveiket és 2-2 oldalas összeállításukkal szakmai munkájukat.

Gondolatok a Vándoriskola első kurzusa befejeztéhez

Bárki, aki jelen volt a Vándoriskola oklevelét először elnyerő hallgatók kurzust lezáró, diplomamunkavédésén és oklevélátadó ünnepségén egy Kecskemét környéki kúria falai között, két benyomással biztosan gazdagabban tért haza. Legalább a sejtés szintjén megérezhette annak a titkát, hogy miképpen lehetnek szakmájukat szerető, azt hivatásként tisztelő, művelő és ápoló emberek a minőség letéteményesei azáltal, hogy a tulajdonságokat szívsós, kitartó munkával méltó utódokra plántálják át.

Másrészt bárki számára igazolódott az a tétel, hogy vannak olyan területei a tudás- és ismeretbirtoklásnak, ahol ezek forrása több érből táplálkozik, s azok izre, aromára, csobogásra, fényükre, sebességükre nem azonosak. Az eredményt mindig a sokrétűség, és az abból összerendezett végső egység jelenti.

Családunk levéltárának féltett kincse nagyapám vándorlegény-könyve, benne sziléziai, cseh és osztrák mes-

terek kézjegyével. Három, egymástól eltérő mentalitást tapasztalva és feldolgozva vált alkotó polgárává választott magyar hazájának. Ez jutott eszembe, belelapozva a hallgatók vándorkönyveibe, – amelyek valójában mesés és izgalmas dokumentum- és alkotáskötetei a vándoréveknek. Példaadás az iskola ezt biztosító szervező-tehetsége, – a „könyvek” mintái a célszerű tisztességnek, fegyelemnek és becsületgyakorlásnak.

Ha valaki a budai Vízivárosban az Iskola utcában jár, a vároldali felén egy imitált vándorlegény oszlopot talál, a bécsi Kärtner-strassei „vasoszlop” kisöccsét. Utóbbi az elmúlt századok vándorlegényei szögeiből már valóban szinte csak vasból van. Egyelőre most csak az első szöveget verték be Kecskeméten egy képzeletbeli oszlopba. Remélem még sok-sok szöveget, de még újabb oszlopokat is hoz a jövő. Aki egy kicsit a történelem szemüvegén keresztül is nézi a világot, annak fel kell, hogy tűnjön a tény: azok a mesterek, akik ezt az iskolát alapították, az alapításkor ugyancsak tanuságot tettek a civil társadalom-építés akkor még „kurázsinak” számító értelmezéséből.

Ha szabad személyesnek lennem, – ezt a tényt önmagában szinte azonos jelentőségűnek tartom a létrehozott szakmai és etikai értékekkel. Ezt akkor mesternek és tanítványnak egyaránt bátorság volt elkezdeni, – s magam remélem, hogy folytatás nem patikamérlegesen kiegyensúlyozott fontolgatást, hanem félelem nélküli, nyílt, vitatkozó, érvre érvel válaszoló véleménynyilvánítást jelent.

Öröm volt jelen lenni, dupla öröm lenne a következő ünneplő asztalnál is egy szerény sarok.

Gratulációval és igaz barátsággal

Dr. Müller Ferenc

A Magyar Építészek Kamarája és Szövetsége elnöke

A diplomaátadás közönsége. A mesterek: balról az 5. Kampis Miklós, 7. Lőrincz Ferenc, 8. Jankovics Tibor, 10. Sáros László, 12. Makovecz Imre, jobbról az 1. Salamin Ferenc, 7. Dévényi Sándor, 11. Deák László. Az ünnepség vendége jobbról a 4. Müller Ferenc, az Építész-kamara elnöke

Tusnádt

Makovecz Imre beszéde

A mai nap nagy ünnep, most láthatjuk megvalósulni Lechner szellemét.

A mesteriskola gondolata az európai kultúrához kötődő gondolat, – hogy mesterektől tanul a tanítvány – ez Lechner Ödön óta aktuális Magyarországon. Az elmúlt negyvenöt évben sok kitűnő, nagyszerű építész szerette volna a mesteriskolát feltámasztani. Fel is támasztották, de a szocialista körülményeknek megfelelően, tehát tulajdonképpen vállalatok küldtek küldötteket a mesteriskolába és vállalatok szabályozták, hogy kik lehetnek a mesterek, tehát a megengedés kategóriájában, vertikális rendszerben, hierarchia szerint működött egy látszat mesteriskola, amelyben természetesen nem jöhetett létre tisztán a mester és a növendék kapcsolata, annak összes hibájával és összes erényével együtt, mert mindezen rajta ült a szocialista struktúra a maga mindennapjaival, hatalmi viszonyaival, fizetésével stb.

Az, hogy bizonyos tervező irodák saját pénzből és akaratból létrehozta egy Egyesülést – a Kós Károly Egyesülést –, hívunk, hogy ezek a vállalatok építészekhez vagy építészekhez kapcsolódó más hivatású személyekhez kötődnek eredetüket tekintve és nem állami struktúrákhoz, ez alapvetően meghatározza ennek a posztgraduális képzésnek – aminek egy ünnepélyes aktusához érkezünk most –, az alaphangulatát és a tartalmát.

Hála Istennek, az itt ülő emberek nagy része olyan fiatal, hogy fogalma sincs arról, hogy én miről is beszélek. És addig jó neki. Mert nem ismerik a saját korszakukat megelőző harminc

évet, annak sötét, mordori homályát, összes odavalósi sötét angyalával és szentjével.

Ti egy új, másfajta világban éltek, olyan sokat próbált öregek vezetésével, akik a sötétségből hozták ki ezt a szakmát a maguk sajátosan értelmezett világosságával. A sajátos szót azért teszem hozzá, mert nem a Kós Károly Egyesülés és a magyar szerves építészet az egyetlen magyar építészet, mert, hála Istennek, Magyarországon sokféle építészet és sokféle építészeti iskola létezik, ezek közül vagyunk mi egy. De azt nyugodtan elmondhatjuk a Kós Károly Egyesülésről és az abban létező, mai napig is tevékenykedő építészekről, hogy Európa egyik legfontosabb építészeti alternatíváját teremtették meg egy Nyugat-Ázsiai provinciában, és ennek az alternatívának a jövőjéért teszünk egyet s mást akkor is, amikor ennek a Vándoriskolának a diplomavédő napjához érkezünk.

A ti helyetek tehát nem csak van Magyarországon, hanem Európában is meghatározott, ami azt jelenti, hogy ha eljön a diplomaosztás napja és a vándoréveknek vége van, az nemcsak bizonyos értelemben vett diákévek elmúlását jelenti, hanem, ha tetszik, ha nem, felelőséget.

Nem szeretek felelőségről beszélni, mert ennél jobban nem utálok szót, mint a felelőség, de ha szabadságban fogam meg egy dolog, mégpedig az, hogy mondjuk vagy két és fél évig így-úgy, jól-rosszul, dőcögve, pozitív és negatív tapasztalatokat szerezve, de mégiscsak szabadon eljut az ember valahova, tehát szabadságban fogant körülmények között, akkor mégis azt kell az embernek mondania – mint vén a fiatalnak –, hogy ettől kezdve felelőség nyugszik rajtatok.

A végzett vándorok a diplomával. Balról jobbra: Engelmann Tamás, Römer Károly, Rácz Tamás, Mohayné Farkas Ibolya, Krizsán András, Mohay Gábor, Balázs Péter, Sziklai Ákos

Tusnádi

Tebelőled lesz az, akinek Mesternek kell lennie, *Neked* kell a szerves építészetet továbbvinned, *Neked* kell gondoskodnod arról, hogy a jövőben ne essen szét semmi, hogy koordináltan továbbra is képesek legyünk együttműködni.

Azaz tehát, ha eljött ez a nap, akkor a *szabadságban fogant felelősség* gondolatával szeretném elindítani az útkjra a Vándoriskola diplomázóit.

Levél a Vándoriskoláról Gerlének szeretettel

Bevezetés

Hálás vagyok Schwott Lajosnak. Meg Szegő Gizinek. Ők nekem példák voltak, ha nem is példaképek. A hatvanas, hetvenes években vicceseket rajzoltak a Ludas Matyiba. (Ami persze másért, de ugyancsak tanulságos, hogy t.i. milyen is egy nép engedélyezett humora.)

Vicceikre nem is emlékszem, csak arra, hogy hetente jelentkező szorgalmukkal erősítették meg számomra – milyen az, amikor valakinek megáll az idő. És persze hol? Rettenetes bizonyosság volt látni, hogy ők már túl voltak ezen.

Örökös kérdésem, hogy észreveszi-e az ember ezt? És ha igen, úgy stílusnak nevezi? Hogy elodázhassa a döbbenetet. Akár egy életre is. Vagy szembe mer ezzel (is) nézni? A legjobb azonban ha nem kell, mert nincs rá szükség.

Tárgyalás

Ha valaki vállalja, hogy 24 éves korában nyakába veszi az országot és nekifog megtanulni azt, amiről már diplomája van, miközben ebből meg is kell élnie, vállalva albérltet, vándorlást – sokszor már családdal – mindezt öt félvre, öt helyen, tökéletesen különböző körülmények között, azt csak segíteni szabad. Meg kell.

Ez is valamiféle kinyújtása az időnek, elébbemenve annak, hogy korszakok ne észervétlen záruljanak le. Meg ne lehessen azt másnak hívni, mint ami. De azt is mondhatom, korai hitel ez arra is, hogy ne kelljen sohase szembe nézni a megállható idő döbbenetével.

Igazi mélyvíz ez, úszni még nem tudóknak. De legalábbis medence. (Mert napjainkban oly nagy kincs a víz.) Úszómesterekkel, kabinossal, masszórral. És mégsem tekinthető intézményesítettnek. Az úszóleckék oda-vissza érvényesek. Az úzás ezen fajtája nem verseny. De lehetnek nyertesek. És kell, hogy legyenek.

Befejezés

A Szózat után kivonult a társaság a kertbe. A jancsósan elrendezett környezet elég teret adott a frissen diplomázottaknak, meg mindenkinek, akik még ezen késői időben is maradtak. A fényképezkedés után az úri közönség elköltötte vacsoráját. Kedves jó Jánosom! Kellenek az ünnepek. Ölel

Sáros László

A VÁNDOROK

Balázs Péter

'89. okt. – '90. márc. KAPOSTERV (Gáts András, Egyed Tibor)

'90. ápr. – '90. szept. PÉI (Dévényi Sándor)

'91. jan. – '91. jún. KÖR (Sáros László)

'91. szept. – '92. márc. WEILERTERV (Weiler Árpád)

Kezdem az elején.

1987-ben félévisméltésre kötelezett a BME Középülettervezési Tanszéke. Hazaköltöztem Kaposvárra, és a Somogytervben Gáts Andrással dolgoztam fél éven keresztül. Az ő közvetítésével ismerkedtem meg Kampis Miklóssal, Lőrincz Ferencsel, Borbás Gáborral. Vissz térve az egyetemre, az időközben megalakult Kaposterv Kiszövetkezet ösztöndíjasa lettem.

A munkával eltöltött fél esztendő után az egyetem furcsa, rideg, időnként nevetségesen a realitás elrugasz kodó oktatási rendszere és számonkérési rendje arra készítetett, hogy a megismert építészekkel a kapcsolatot tovább fenntartsam (munkák révén), az egyetemi oktatást a szakma gyakorlásához szükséges rossznak tartottam. Ezidőtájt részt vettem Kálmán István szabadiskolájában, és a karácsonyi játékokban.

Diplomázás után a Kaposterv Kiszövetkezetben dolgoztam, amikor megalakult a Kós Károly Egyesülés, és meghirdette az első évfolyamot a Vándoriskolában.

Első felvételem nem sikerült. Magamtól másodsorra nem futottam volna neki, ha Kampis Miklós, és a többi építész kollégám nem beszél rá. Utólagosan hálaival gondolok vissza törődésükre, segítségükre.

Első vándorállomásom a Kaposterv Kiszövetkezet volt. Itt *Borbás Gábor* és *Egyed Tibor* irányítása alatt szerkesztőként, illetve egy-két munkában társtervezőként dolgoztam. A szövetkezet működésébe, elszámolási rendjébe korrektül bevontak, minden munkáról pontos nyilvántartást és elszámolást vezettünk. Két mesterem eltérő életrajzi lelete jelentette a szövetkezet sokszínűségét.

B.G. lazaságával sokszor oldotta föl a a bennem keletkezett görcsösséget egy-egy problémán elakadva. Épületei különösen nagy hatással voltak (vannak) rám. E.T.-ban csodálatra méltó volt a küzdeni akarása, amellyel betegsége ellenére örökös példát mutatott. A Kaposterv szabadiskolai rendezvényeit látogatva az antropozófiával szemben ambivalens kapcsolatom alakult ki. A mai napig fontosnak érzem ezeket az előadásokat, bár olyan káoszt okoztak bennem, hogy nagyot lélegeztem, amikor a következő vándorhelyre indultam, ahol ilyen előadásokat nem szerveztek.

A Pécsi Építész Irodában első élményem az volt, hogy megijedtem. *Dévényi Sándor* gondolkodása, építészete annyira egyéni, hogy sokáig gondot okozott a kapcsolat kiépítése. Az irodában szerkesztőként dolgoztam, az iroda munkái mást nem tettek lehetővé. Öszintén szólva elégedett is voltam ennyivel. Dévényi nem beszél. Egy szót se lehetett kihúzni belőle. Gondolkodik, megrajzolja, és kész. Döbbenet álltam a skiccei előtt, melyeknek felszerkesztése is időnként gondot okozott. Az iroda gazdasági működését, a szerződéskötések körülményeit gyakorlatilag titkolták.

Az irodában ismerkedtem meg Borza Endrével, aki sokat segített a Mesterrel való kapcsolat kiépítésében. Vele aktívan részt vettünk a város életében.

Következő félvre a Forma Kiszövetkezetbe akartam vándorolni, de ez nem sikerült, így a Kör Kft-ben kötöttem ki.

Sáros Lászlóban olyan mesterre találtam, aki az első pillanattól partnerének tekintett, a cég működésébe korrekt bepillantást engedett. Gyakori beszélgetéseink – nem csak vele, hanem Ertsey Attilával és Vizér Péterrel is – időben és tartalomban szinte egy szabadiskolai kurzussal értek fel. Sáros László úgy érzem nagyon sok mindenre tanított meg. Első önálló munkám – meghívás egy pályázatra – és az ezzel kapcsolatosan kialakult helyzet, melyben az inkorrekttség, a gazemberség számos válfajával találkozhattam az első ilyen jellegű élményem volt. Mesterem viselkedése velem és a helyzettel, tárgyalási ügyben – melyekre mindig együtt mentünk – sokban hozzásegítettek későbbi helyzeteim megoldásához. Sajnos a cégnek a náluk töltött fél év alatt kevés olyan munkája volt, melyben komolyabb építési feladatot kaphattam.

Negyedik állomásom Weiler Árpád kft-je volt Pécsen. Nagyon barátságos és liberális légkört találtam. Tervezőként dolgoztam. Itt éreztem meg először, hogy milyen érzés egy építészeti feladatot magabiztosan megoldani. Bár az irodában kevés munka volt, mégis sokat dolgoztam. Több magánpróbálkozásom volt munkaszerezésre, több-kevesebb sikerrel. Mesterem bevont az Építészakadémiára szervezési munkáiba, annak fejleményeiről tájékoztatott. Az iroda elszámolási rendje az eddigiekétől különbözött (fiktív fizetés, bevétel utáni elszámolás), korrekt, már-már kinosan precíz volt.

Negyedik félévem alatt történt, hogy megkeresett Gáts András, aki a Kaposterv-től elválvá irodát alapított, hogy vállalom-e, hogy vele dolgozom. Vállaltam, és a mai napig is Övele dolgozom. Eddig együtt eltöltött néhány hónap alatti legfontosabb élményem, hogy megtanultam (tanulom?) sajátomnak tekinteni a céget.

Összefoglalva

A Vándoriskola, a dolgozva tanulás nagyon hasznos bárki számára. Egy adott helyzetet, építész albumokból, épületeiből nem lehet megismerni. Az igazi megismeréshez a megélés szükséges. Mesterek, akikkel együtt dolgozik látva kínlásukat, problémáikat, tartásukat, reakcióikat, igazi segítséget tudnak nyújtani egy fiatal számára, aki pályakezdőként indul. Segít megtalálni (pozitív és negatív élményeken keresztül) az értékeket, a különböző szemléletekből le kell csapódni egy olyan értékrendnek, amelynek segítségével könnyebb tájékozódni a szakma és a világ útvesztőiben, egy olyan világban, melyben a hatalomvágy és a pénz uralma egyre erősödik, és megpróbálja az emberek szabad gondolkodását, kreativitását korlátok, receptúrák hamis börtönébe zárni.

Engelmann Tamás

'89. nov. – '90. máj. PROFIL (Deák László)
'90. máj. – '90. nov. FORMA (Jankovics Tibor)
'91. jan. – '91. máj. NOÉ (Köszeghy Attila)
'91. júl. – '91. okt. SEVILLA (Deák László)
'91. nov. – '92. márc. MAKONA (Makovecz Imre)

Főbb munkáim:

Sorház – Jászberény
BM uszoda álmennyezet – Hévíz
Családi ház – Érd
Fazekasház – Debrecen
Családi ház – Solymár
Székely hadosztály emlékműve – Mátészalka, Makovecz Imrével
Családi Ház – Martonvásár

A vándoriskolába szinte véletlenül kerültem. Akkoriban szabadúszóként bejártem a Makonába Kelf Treunernek szerkeszteni. Az ottaniak biztatására az utolsó éjszaka döntöttem úgy, hogy megpróbálom. Nem bántam meg.

Vándorlásomat Szolnokon kezdtem, ami szerencsés választásnak bizonyult. Deák Lászlót higgadt, toleráns mesternek ismertem meg. Minthogy első állomásom volt ez, a görcs még bennem feszült. Két önálló tervezési feladatot kaptam, ami számomra nagy ajándék volt. Az elsőből kínlásokkal teli, bátortalan megoldás született. Ő ezt hallatlan türelemmel viselte. Talán e megelőlegezett bizalomnak köszönhető a második feladat felszabadult, örömteli megoldása is. Úgy hiszem, baráti érzésekkel váltunk el egymástól. Második találkozásunk Sevillában történt. Itt mindketten csalódást okoztunk egymásnak. Hiszem, hogy ez csak a lehetetlen szituációk közjátéka volt.

Második mesterem a Formánál Keszthelyen Jankovics Tibor volt. Vele kezdettől fogva harmonikus mestertanítvány viszony alakult ki. Itt költhattam bele először egy kicsit a belsőépítészetbe is. Önálló építész tervezési feladat a körülmények folytán nem adódott, de a közösen megoldott részletekből sokat tanultam. Szakadatlan rohanásai közepette még sikerült elcsipni egy-egy fontos pillanatot.

Vándorlásom következő állomásaként Debrecenbe kerültem Köszeghy Attilához. Itt az ő sajátos építészeti világába nyerhettem némi betekintést. Teoretikus munkásságából keveset ismertem meg, amit máig is sajnállok. Remélem, erre még egyszer sor fog kerülni. Kár, hogy vállalt feladatai megállásnyi időt sem hagytak számára. Itt készült két kisebb önálló tervezési munkám jövője kérdéses.

Utolsó mesterem Makovecz Imre volt. Szándékaim szerint választottam Őt utóljára. Módszerének szokatlansága meglepett. Erős, szuggesztív egyéniség, aki szabad, önálló gondolkodású, felelősségteljes emberként kezelte. Közös munkánkban nemcsak teljes alkotói szabadságot biztosított, hanem ennek bátor teljesítését határozottan el is várta. Kapuról szóló kurzusa alapélmény volt.

A vándoréveknek még egy nagyon fontos hozadéka számomra az emberi kapcsolatok, barátságok szövődése.

Mindenkinek melegen ajánlom, hogy ne riadjon vissza a nehézségektől, aki teheti, vájon bele, mert megéri.

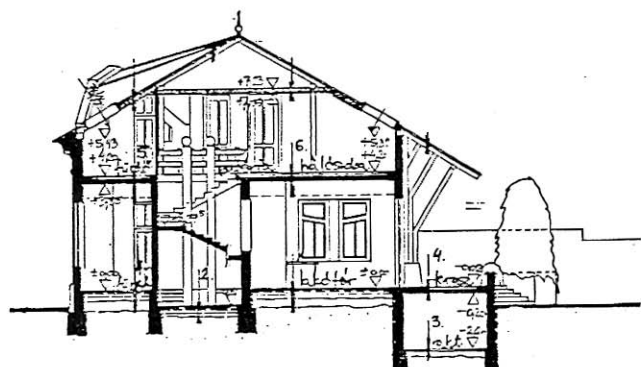
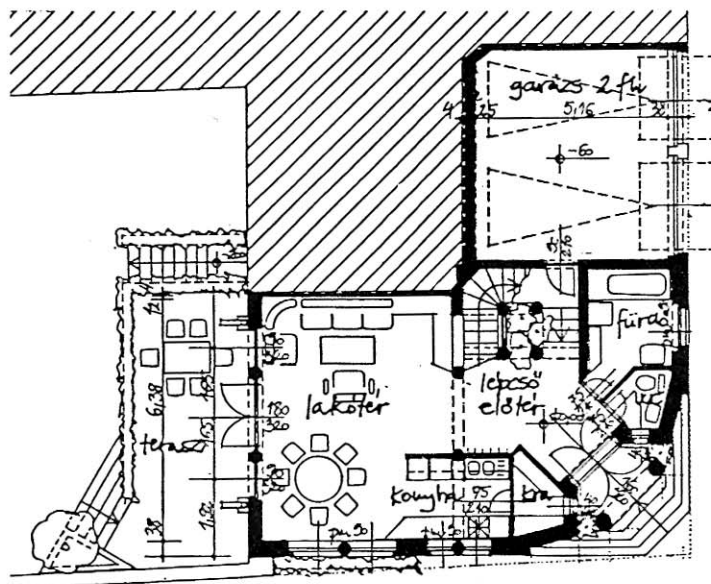
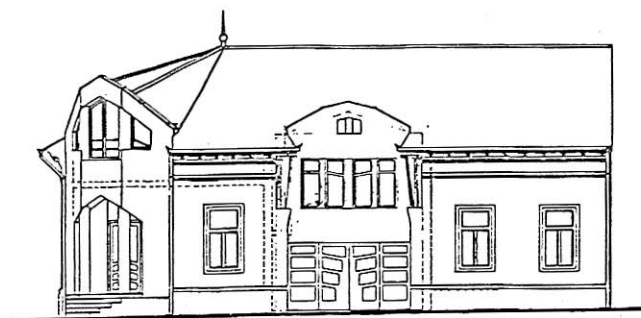
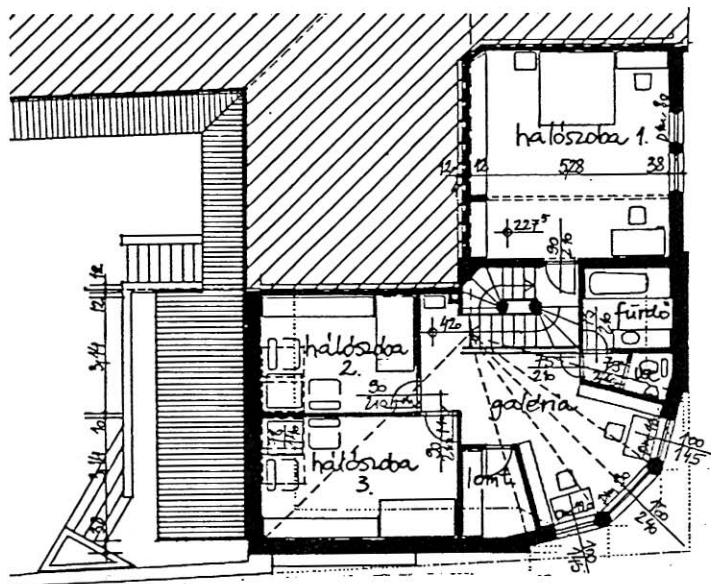
Mohayné Farkas Ibolya

'89. okt. – '90. márc. MAKONA (Salamín Ferenc, Makovecz Imre)
'90. ápr. – '90. dec. KAPOSTERV (Lőrincz Ferenc, Borbás Gábor)
'91. jan. – '91. jún. FORMA (Jankovics Tibor)

Főbb munkáim:

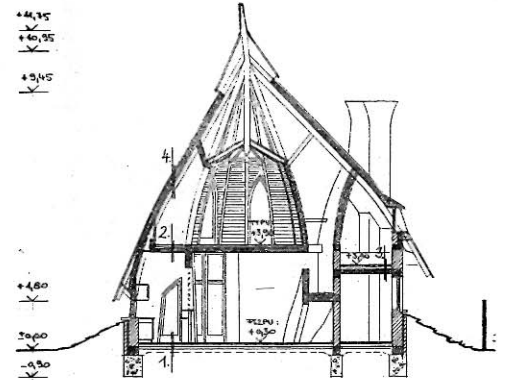
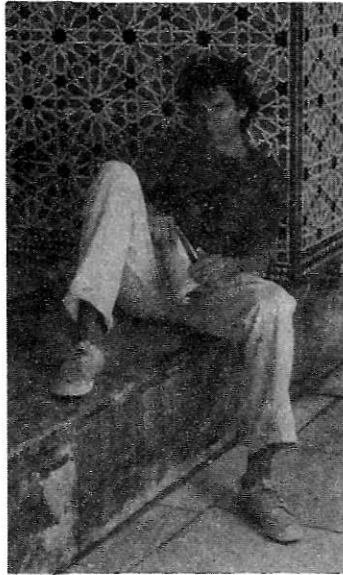
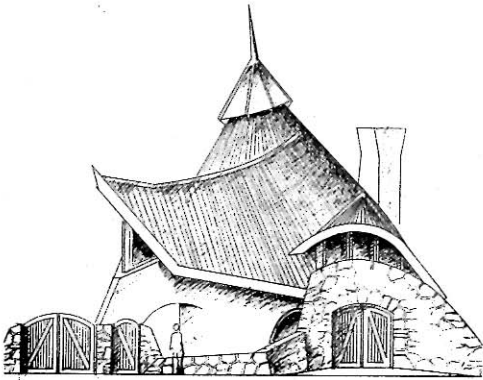
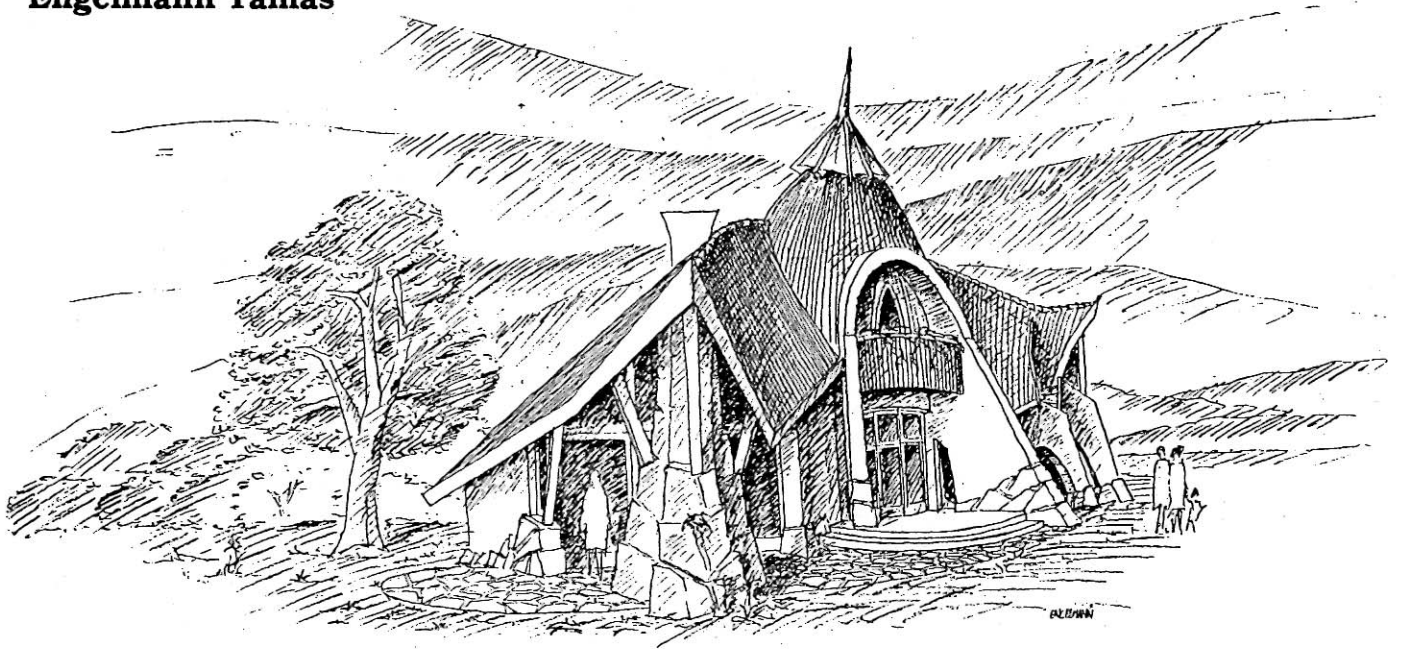
Az imádság háza, felvételi pályázat
Családi ház átalakítás vázlatlatterv – Bp. Tárogtató u. 95.
Pléhkrisztus Makovecz Imre rk. templomához – Paks
SMK büfé belsőépítészet kiviteli terv – Kaposvár
Családi ház, diplomamunka – Balatonlelle
Átépités vázlatlatterv – Kaposvár, Irányi D. u. 3-7.
Belvárosi Pavilonok vázlatlatterv – Kaposvár
Csárda utcai üzletsor tervpályázat – Keszthely
Családi Ház eng. terv – Kóvágóörs

1989. október 1-én a Makonában kezdtem a vándorlást. Salamín Ferenctől, első mesteremtől sokmindent megtanultam: a ház kívül-belül látását (fálnézetek), a „rejtett homlokzatok” fontosságát, és hogy hogyan kell megcsinálni egy kiviteli tervet. Ezelős részletességgel és precizitással dolgozta (dolgoztatta) végig a terveit. A legfontosabb, amit tanultam tőle, hogy amit lerajzolunk, az nem egy gusztyos tus (ceruza) vonalakkal telerajzolt papír, hanem ebből lesz a ház, a térbeli csoda, és hogy tényleg csoda legyen, hát erre szolgál a papíros. Sala túrelme és jó pedagógiai érzéke kiváló mesterévé tette egy olyan zöldfülűnek, mint amilyen én voltam.

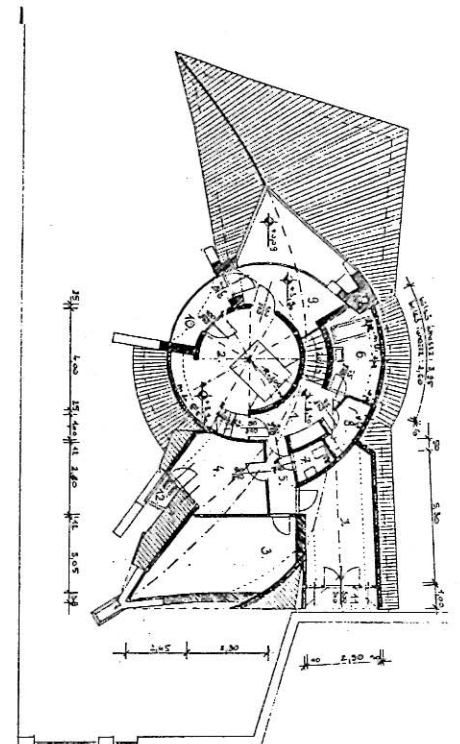
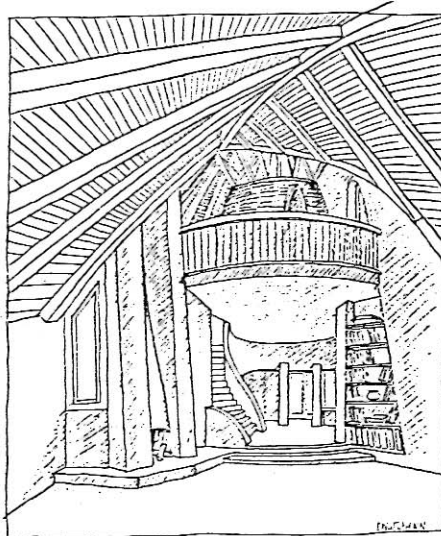
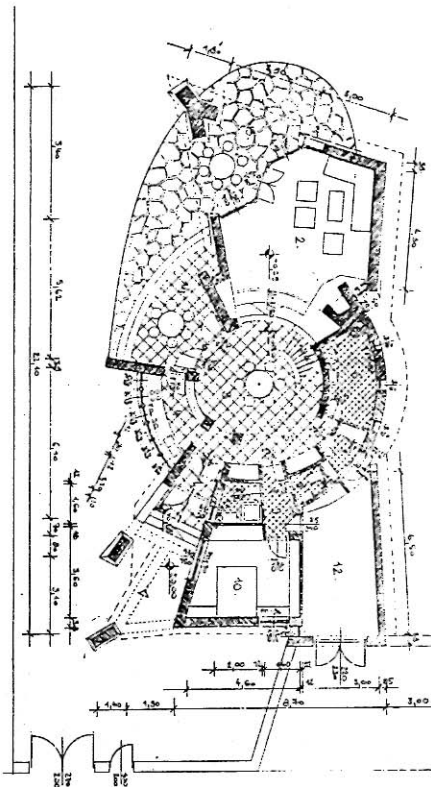

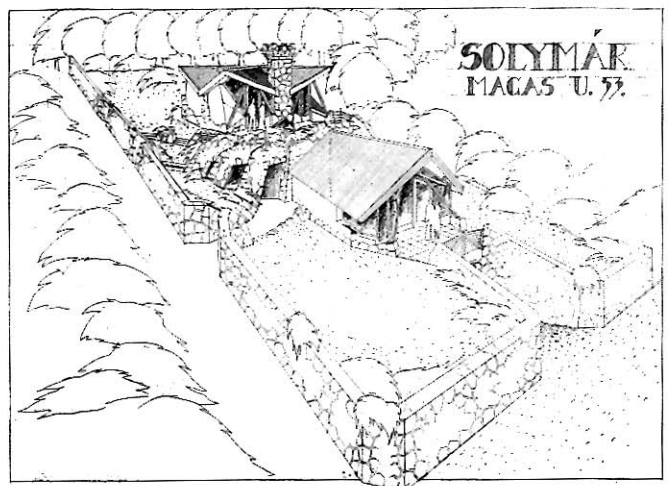
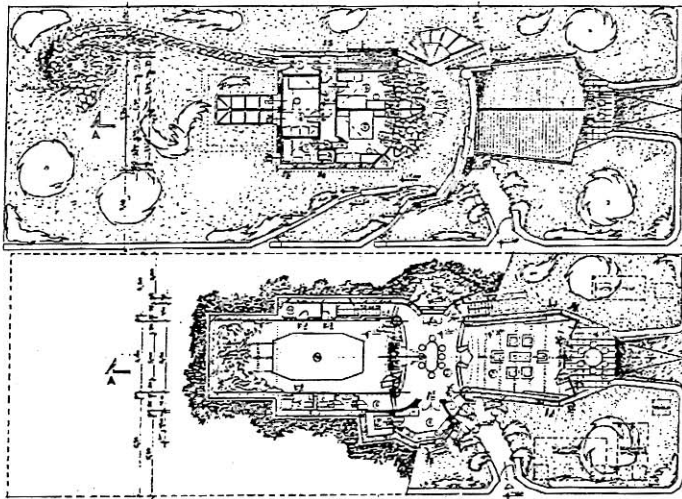
lakóház átalakítás-bővítés Kaposvár 1991-92

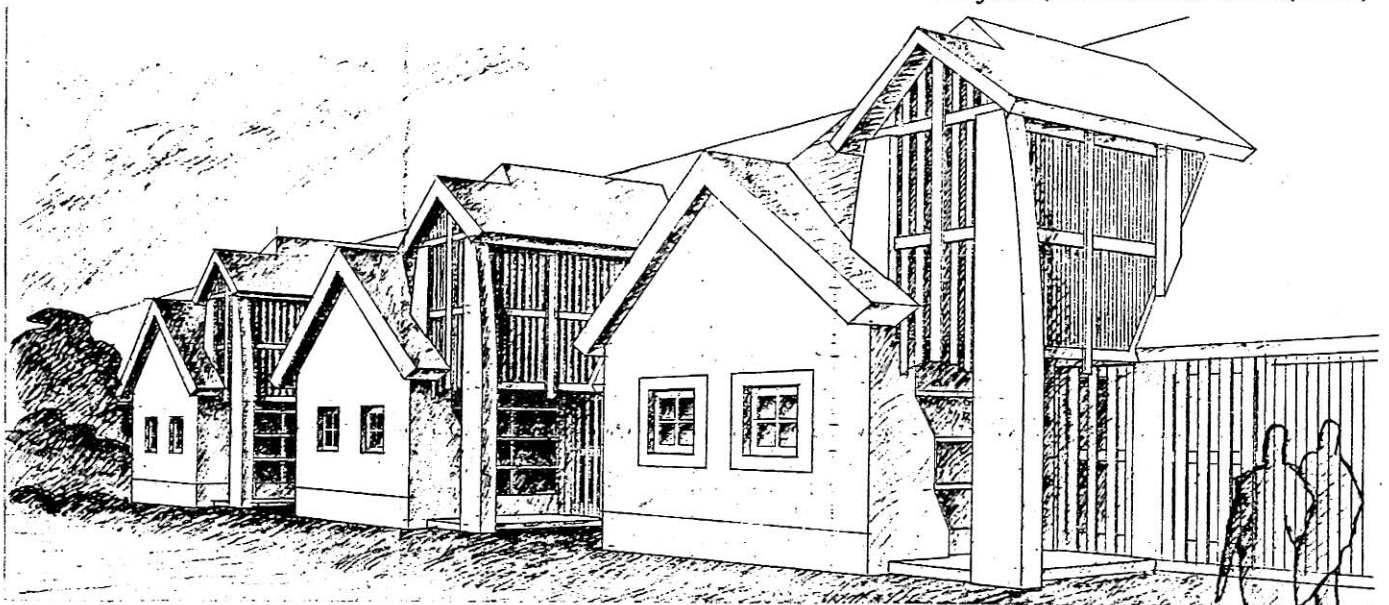

Martonvásár, Takács ház (1992)

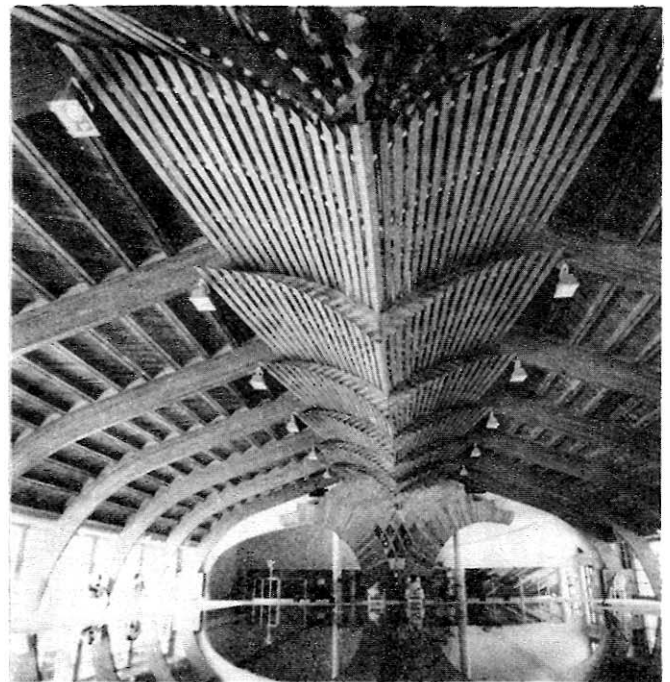
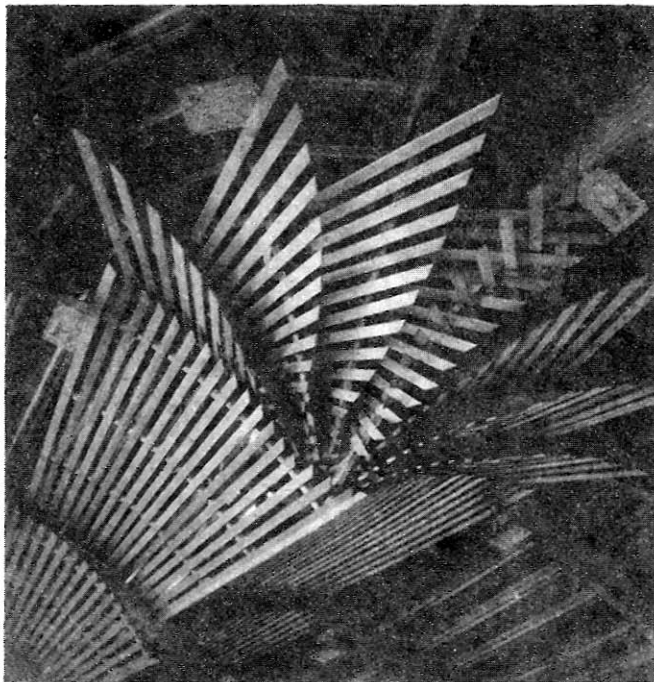

Solymár, családi ház terve (1991)

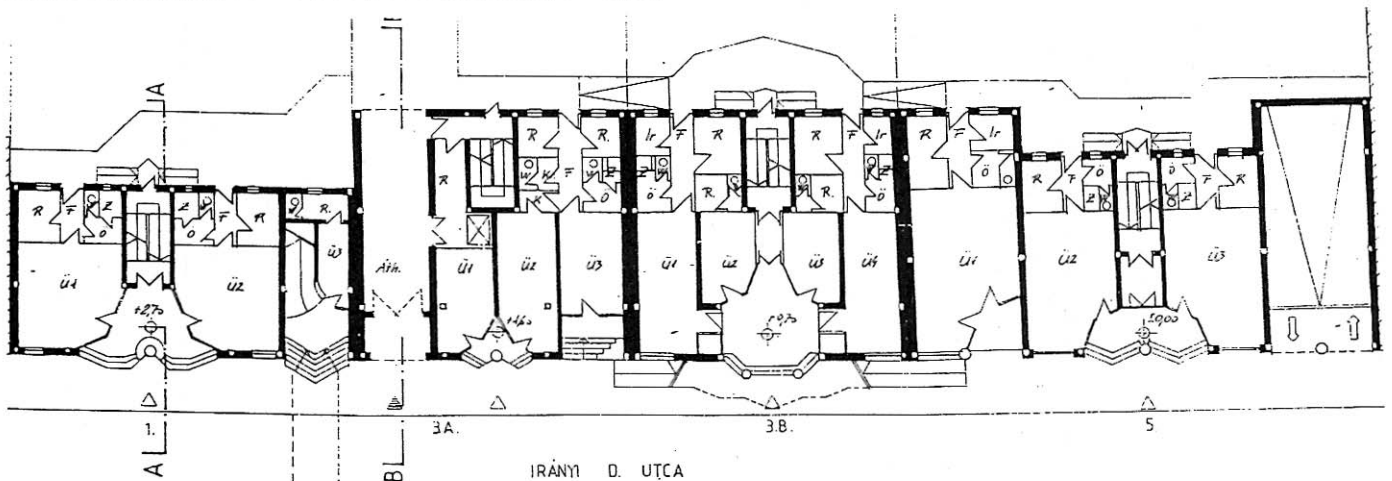
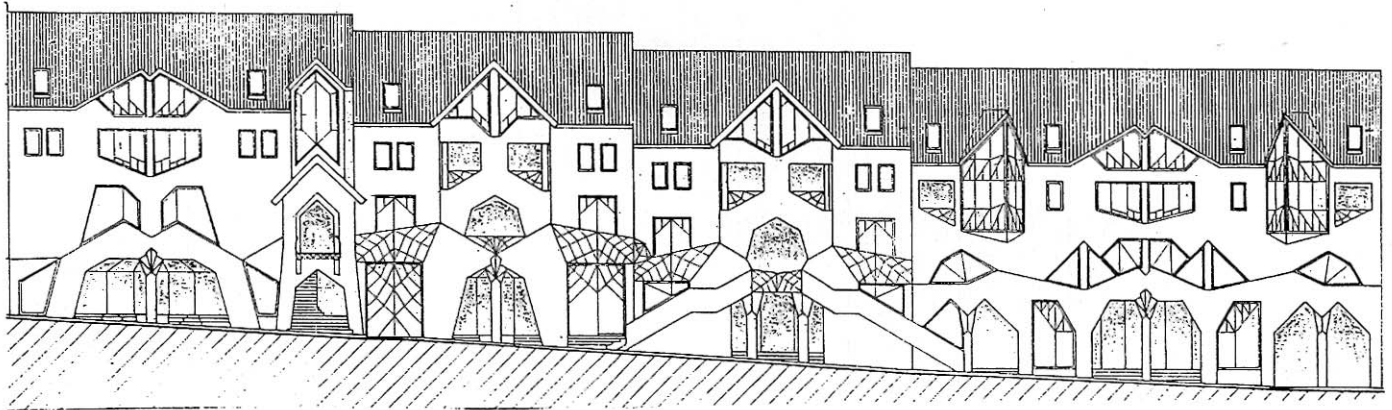
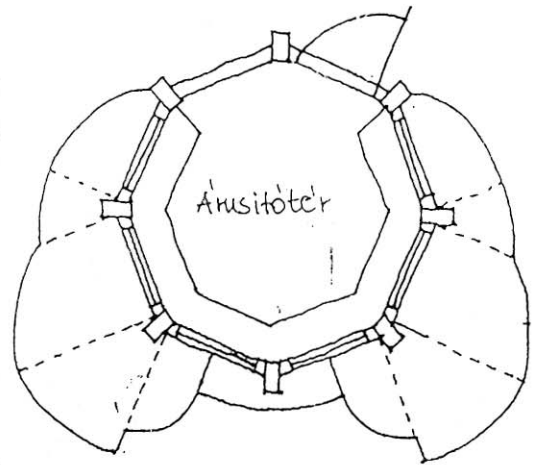
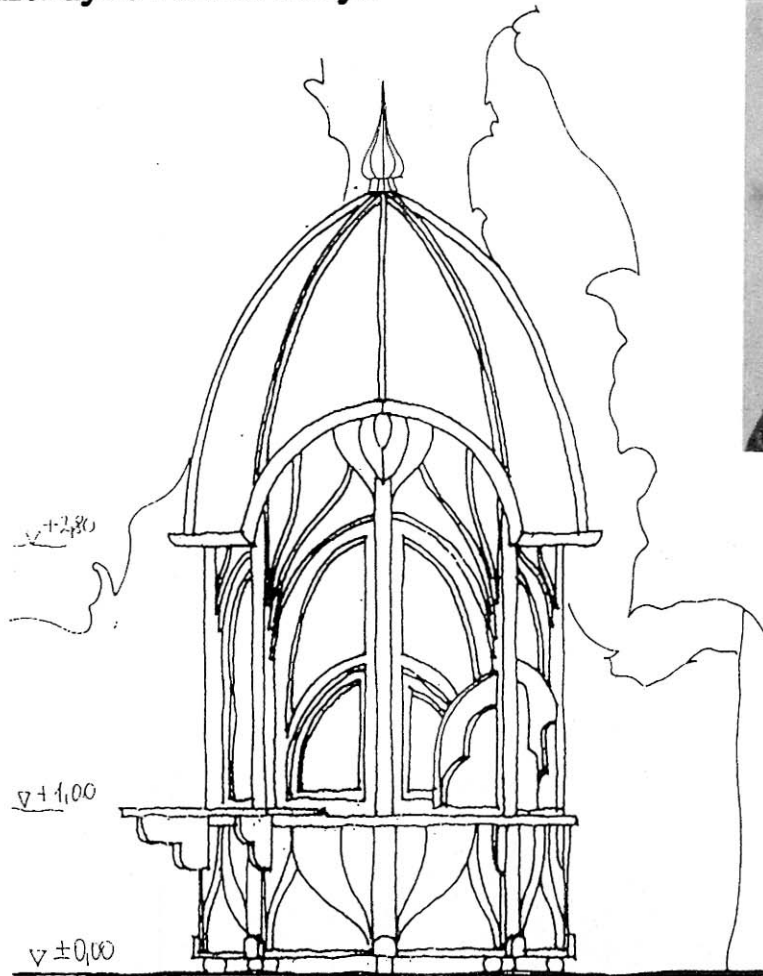

Jászberény, Kálmán utcai sorház terve (1990)

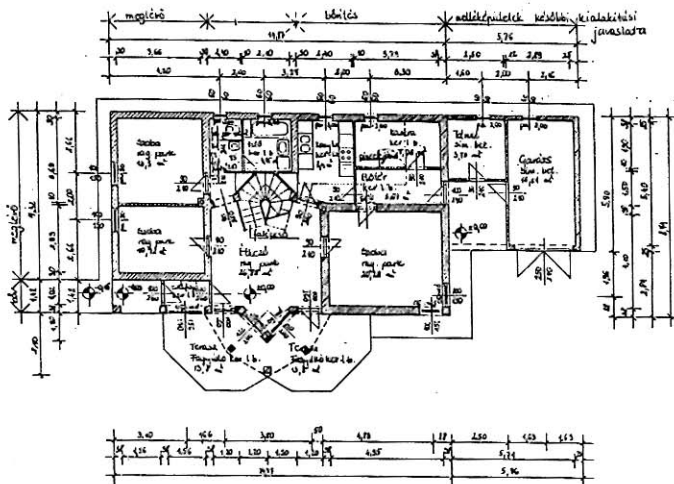
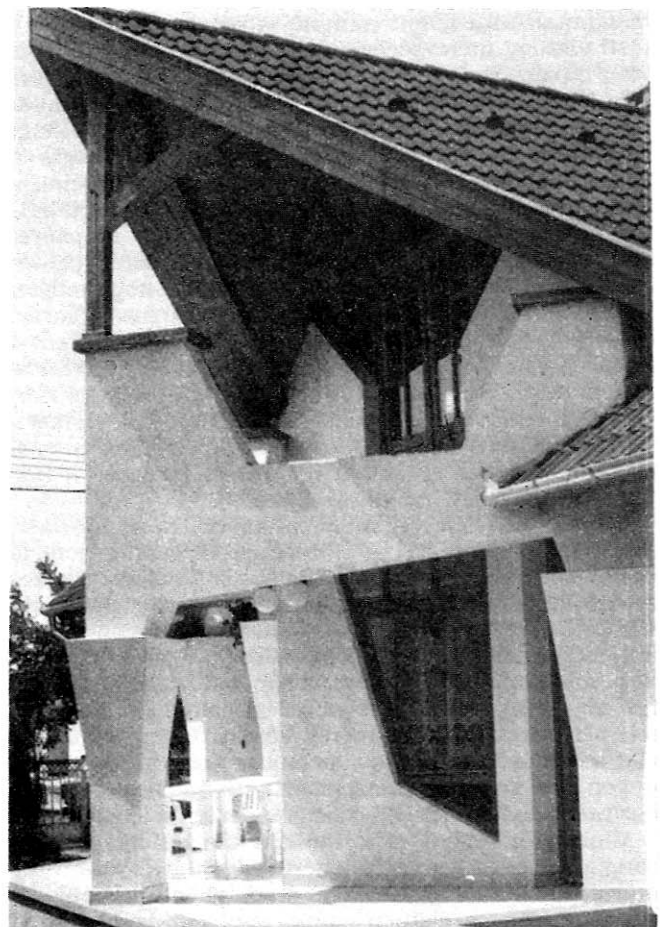
Hévíz, Uszoda álmennyezet (1990) építész: Jankovics

Mohayné Farkas Ibolya

A 12. oldalon: Kaposvár, utcai pavilon terve
 Kaposvár, Irányi Dániel utcai sorházak terve
 A 13. oldalon: Balatonlelle, családi ház (bővítés)

Makovecz Imrével egyetlen munkát csináltam, és az sem igazán építész munka volt: a paksi templomhoz egy keresztet pléhkrisztussal. Így aztán végtelenül nehéz véleményt írni róla, hiszen hogy csodálom az organikus és ugyanakkor végtelenül egyszerű építészetét – hát ez természetes; így inkább csak néhány benyomást vetem papírra, amik lehet, hogy csak arra a féltre voltak igazak.

Imre bácsi nagyon kemény, de ugyanakkor nagyon tiszta és becsületes ember. Vitalitása, szívóssága egy ilyen nagyranőtt cég összetartásában is megnyilvánult (és még mennyi mindenben). Türelme, tán a rengeteg munka miatt, abban az időben igencsak véges volt. Mintha mindig megbántott lett volna – ez csendült ki a beszélgetéseiből. Úgy tűnt, alig figyel ránk, de aztán kiderült: számontart és ismer bennünket.

Második állomásom a Kaposterv, ahol meleg közösség fogadott, igazi emberi arcokkal, történetekkel, barátságokkal és ellentétekkel. Borbás Gábor bizott meg egy belsőépítészeti munkával. Gábor igazi nagy gyerek: hatalmas szíve mindenkit jókedvvel fogad és mindenki iránt a legmesszebbmenőkig toleráns, akár a mindennapokról, akár építészetről van szó. A munkát, amit odaadott nekem, teljesen egyedül, a legnagyobb önállósággal kellett megcsinálnom.

Ezután Lőrincz Ferenchez kerültem, három házának a kiviteli tervein dolgoztam. Franci határtalan optimizmusa és hite ezekben a nehéz napokban is megnyilvánult (4 hónap alatt 3 kiviteli terve ment ki.) Fáradhatatlanul kereste az utolsó pillanatokban is a jó, igazi megoldást. Rá mert bízni tapasztalatlan vándorépítészre technológiai egyeztetést, és ez alapján az alaprajz pontos kitalálását. Teljesen egyenrangúként bánt velünk; bizalma és demokratizmusa sokmindenre képessé tette az embert.

A Kaposterv felszabadult légköre után a Forma állami vállalatnak tűnt kötött munkarendjével és az emberek közti viszony merevségével. Egy rövid besegítő munka után Lukács Beával dolgoztam az „ARC” Bevásárlóközpont tervein (vázlattevé, eng. térv, kiviteli térv). Jankovics Tibor irányításával két kisebb munkát csináltam. Tibornál a legelső amit megtanultam hogy magát a tervlapot is meg kell tervezni: a léptékhez tartozó jelölési részletezettség, vonalvastagság, staffázs, színek. Hallatlan apróságokig menő igényessége a térv szépsége, egyszerűsége iránt valószínűleg belsőépítészeti képéséből fakad. Férjem, Gábor példáján látom, hogy milyen fontos lenne, ha minden vándor dolgozna Tiborral belsőépítészeti munkán, hogy legalább ilyen szinten értene hozzá. A másik munka egy falusi ház tervezése volt, ennek során kiderült, hogy Tibor milyen pontosan ismeri a felmerülő igényeket (állattartás, konyhakert, tiszta és piszkos zóna...). A megrendelők sokszor nem is fogalmazzák meg ezeket az igényeket, pedig ettől lesz működőképes egy mai parasztház.

A keszthelyi félév után abbahagytam a vándorlást, mivel kiderült, hogy babát várunk, mégpedig nem is egyet, hanem egyszerre kettőt. A Kaposterv Kisszövetkezetnél dolgoztam még egy hónapot, és ezúton is nagyon köszönöm, hogy abban a számukra nagyon nehéz helyzetben alkalmaztak. Végezetül a vándoriskolával kapcsolatban néhány dolog: nagyszerű, és nagyon jó volt így, ahogy mi, az első évfolyam végigcsináltuk: mindenféle szigorú szabályok, merev kötelezettség nélkül. Az élet sokrétű és változatos, az ember azzal is „tanul” ha éppen nem kap munkát. A mester és vándor viszonya is őszintébb és kötetlenebb, ha nem merevítik le előírások.

Mind egyik cégnél más és más a vándor helyzete, rangja, bére, és így végre kikerül abból a kiszámítható sterilitásból, amit az iskola, egyetlen jelentett. A sokszínű és valóságos életben zajlik, ahol mindenki annyit

küzd ki magának, amennyit tud (figyelmet, munkát, megtanulható dolgokat, kapcsolatokat) és úgy érzi magát, ahogyan magamagának megteremti. Kampis Miklós megfogalmazásával keretet ad, bőfüvű legelőt, ahol minden vándor-bárány annyit eszik, amennyit akar, de akár éhen is pusztulhat. Köszönöm a lehetőséget, hogy ebben részt vehettem.

Krissán András

'89. okt. - '90. márc. KAPOSTERV (Borbás Gábor)

'90. márc. - '91. júl. MAKONA (Makovecz Imre, Vincze László, Kelf Treuner)

'91. aug. - '91. okt. SEVILLA (Deák László)

'91. nov. - '92. márc. MAKONA (Makovecz Imre)

Főbb munkáim:

Rk. templom pályázat - Marcali 1989.

Balatonszárszói óvoda bővítése - 1990. (megépült)

SMK belsőátalakítás - Kaposvár 1989-90.

Világháborús emlékmű tervpályázat - Kaposfő 1990.

Kápolna Átalakítása - Fonyód, Szent István u. 1990-91. (megépült)

Demeter L. családi háza - Szerencs 1991- (épül)

Dr. Berényi K. családi háza és magánorvosi rendelője - Hódmezővásárhely 1991- (épül)

Dr. László E. hétvégi házána bővítése - Pula 1991.

Rákospalotai ev. templom orgonakarzata - 1991. (megépült)

Nádor I. házána átalakítása és bővítése - Pula 1991.

Somos Zs. családi háza - Budakeszi 1992- (épül)

Ruházati bolt - Vecsés 1992. (megépült)

Tisza áldozatainak emlékkápolnája - Tiszaderzs 1992.

Pulai ravatalozó - 1992.

Kegyeleti szolgáltató épület - Vecsés 1992.

Rajnai G. családi háza - Nagykovácsi 1991-92 (épül)

Egy halódó, átalakuló nagyvállalat építészete voltam, amikor a kezembe került Salamin Ferenc levele a Kós Károly Egyesülés vándoriskolájának felvételi pályázatáról. Mi a fene lehet ez? - kérdeztem akkori főnökömet (az első „fontos” embert), Sáros Lacit, aki rögtön biztatni kezdett. Lehet, hogy akkoriban (1989 szept.) minden változóban volt, vagy csak én szerettem volna valami mást, többet csinálni, nem tudom. De a dolgot úgy történt, hogy belevágtam és leutaztam első vándorállomásomra, Kaposvárra.

Kaposvár emberi léptékű városa. Az irodában (Kapos-terv) már az első nap régi ismerősként, barátiként fogadtak. Kampis Miklós, Lőrincz Ferenc, Borbás Gábor, Gáts Andris és a többiek közvetlensége, baráti segítőkészsége mellett a közös munkák élme nye volt a legfontosabb számomra. A munkák élesben mentek, mindent újból kellett megtanulni: munkát szerezni, a megbízóval egyeztetni, tárgyalni, a társművészeket irányítani, határidő, pénz, stb. Azóta már mondhatom, mindennapos fogalmakká váltak. És mindezt olyan átlátható feladatokon keresztül, mint a marcali templompályázat, a balatonszárszói óvoda bővítése, az SMK átalakítása vagy a fonyódi Szent István utcai kápolna bővítése. Bekerültem egy körbe, amelynek rendje, szabálya és lehetősége volt számomra.

A következő félévemet a Makonában töltöttem, de igazából ma már úgy mondanám, hogy a régi Makonában. A Rumbach Sebestyén utcai iroda nyomasztó szükössége, családias hangulata ma már a régi Makonát jelenti.

Vincze László mellé kerültem, akivel első munkám a csengeri tornacsarnok padlócsatornájának kiviteli terve volt, majd a csengeri konyha-étterem komplett kiviteli terve. Azt hiszem, mind a mai napig ezekből élek. Olyan munkával eltöltött közös félév volt ez, amely, remélem, hogy még később is vissza fog csengeni. Velem Laci

szeretettette meg a Makonát, tanította meg látni a házakat.

További vándorlásaim a Makona vándorlásai is egyben. Belecsöppentem egy olyan munkába, ami már évek óta folyt: a witteni Waldorf intézet tervezésébe. Egy Makovecz-ház, amit Kelf Treunerrel csináltunk közösen. A gyors és lendületes kezdet ellenére sajnos a munka (a megbízó hibájából) megtorpant, amit azzal próbáltunk ellensúlyozni, hogy megcsináltuk az elkészült engedélyezési terv alapján az épület makettjét is. Így sikerült a magam számára „végigolvasni” a mester egy komoly művét. Hónapokig vágtunk, ragasztottunk fönt a Zay utcában Giovannival és Michával közösen. Közben kaptam egy-két önálló családi ház feladatot, melyek közül a diplomamunkaként is bemutatott hódmezővásárhelyi épületet emelném ki.

Váratlan lehetőség adódott számomra 1991 nyarán: az épülő magyar pavilon kivitelezésében vehettem részt Spanyolországban. Három olyan hónap, amely legfőképp arra figyelmeztetett, hogy mindaz, amit lerajzolok, megtervezek egy papíron, azt emberek tucatjai izzadva, fáradtan építik föl, állítják össze a valóságban.

Hazaérve még egy félévet dolgoztam Makovecz Imre közvetlen irányítása alatt, részben a már korábban megkezdett witteni munkán, részben pedig új tervezési feladatokon (tiszaderzsi emlékkápolna, tápiószelei iskola). Sikerült megszerveznünk egy mesterkurzust is, amelynek témája a „kapu” volt.

Munkák, élmények, tapasztalatok és főleg sok új ember, akiktől rengeteg átélte tapasztalatot, példát kaptam, akikkel nap mint nap együtt dolgozhattam, tanulhattam, élhettem.

Mohay Gábor

'89. okt. – '90. márc. MAKONA (Makovecz Imre, Nagy Ervin, Salamin Ferenc)

'90. ápr. – '90. dec. KAPOSTERV (Lőrincz Ferenc)

'91. jan. – '91. jún. Forma (Jankovics Tibor)

'91. júl. – '91. nov. DÉVÉNYI ÉS TSA (Dévényi Sándor)

Főbb munkáim:

A teremtés háza, felvételi pályázat

Nyaraló átalakítása, vázlaterv – Velencefürdő

Családi ház eng.terv, kiviteli terv – Üröm

Könyvesbolt eng.terv, kiviteli terv – Kaposvár

Családi ház tetőtérbeépítése eng.terv – Kaposvár

Kaposvár Dózsa Gy. u. 5. hasznosítása, vázlaterv

Törpevízmű eng.terv – Almáskeresztúr

Camping fogadóépületek, tervpályázat – Keszthely

Családi ház eng.terv – Kővágóörs

Búszúztató eng.terv., kiviteli terv – Máriagyűd

Családi ház eng.terv – Kaposfüred

Ügyvédi iroda belsőépítéset – Kaposvár

Generációs lakóház eng.terv, kiviteli terv diplomamunka – Kaposvár

Lőrincz Ferenc

Fél év közös munka alatt Franci átadta nekem az emberi értékek egyik legfontosabbikát: a bizalmat. Franci képes mindig megújuló bizalommal fordulni a legelvetemültebb megbízó, a véresszájú kivitelező, s a vadidegen zöldfülű vándorlegény felé. Ez az odafordulás aztán olyan energiákat szabadít föl bentről, hogy soha-nem-gondolt-hitt dolgokra képes az ember.

Emberi közelségbe kerül a Mester, mert nem takargatja, hogy az építészeti tervezés, a mű létrehozása neki is küzdelem, s nekirugaszkodások sorozata, mert ötleteit kontrollálni szereti – mégha magamfajta vándorlegény szemével is –, mert az eredményre azt tudja mondani teljes meggyőződéssel: közös munka volt.

Franci hihetetlenül szétforgácsolódik, kiterjesztett szárnyai alatt rengeteg fogaskerék forog, a legszélsősége-sebb léptékek között. Ugy tűnik, nem mindig bírja energiával az egymásba kuszálódott szálak kibogozását, vagy a magányos szálak jó irányba terelését.

Talán óriási bizalma önmaga felé is irányul, így a legnagyobb természetességgel vállal – fogad el mindent, mindenkit, ahogy egy (túl?)-racionális, aggódó kívülálló nem tenné.

Amikor befejeztük a MALÉV-üdüllő kiviteli terveit, Franci odajött hozzám, kezét nyújtott, s azt mondta: „Köszönöm Gábor, nélküled ezt nem tudtuk volna megcsinálni.” Hadd válaszoljak most: „Köszönöm, Franci, nélküled nem jutottam volna idáig, sem bizalom-ban, sem önbizalomban!”

Jankovics Tibor

Tibor talány...

Hihetetlen munkabírása talán erdélyi vérére, de mindenképpen óriási akarateréjére vezethető vissza. A munkába való beletemetkezés feledtet vele minden mást, legyen az országos politikai bomba, emberi hisztéria, vagy akár az emberi lét ritmusának rendje (nappalok és éjszakák váltakozása, étkezések). Ez irracionális életvitel mögött azonban a legracionálisabban gondolkodó – alkotó Mesterem áll, aki talányos módon egyesíti a fővállalkozó – kivitelező – tervező ellenérdekkel teli hármasságát, s ezzel bizonyítja is ennek lehetőségét.

Tibor legkevésbé sem a szavak embere. Az – „aműgy tőle távol eső” – világról alkotott képe időnként egy-egy jól eltalált fanyar megjegyzésén keresztül fölviláglik, ahogy a kínos emberi-szakmai szituációban is hasonlóan fanyar humorával felül tud emelkedni.

Tibor – a közös belsőépítészeti munkánkon keresztül – megmutatta az építészeti tér egy – szokásostól eltérő, de létfontosságú – látásmódját, az elhelyezett tárgyak, anyagok, formák saját életét.

Tibor igazi Mesterem, aki a felsőbbrendűség érzése nélkül, ideológiai alap nélkül képes kitűnően kezelni a – számára eddig sem idegen – Mester-vándor emberi-szakmai viszonyt, mely talán közös épülésünkre is szolgál.

Dévényi Sándor

Kacifántos eddig meg nem értett házai mögött (alatt, fölött, benn(?)) egy egyszerű, nyitott, egyenes ember áll. Azelőtt házai vonzottak is, taszítottak is, ahogy gyermekkoromban féltem-vágytam vadállatokkal játszani; azóta a kemény munka éjszakái, a Mester-vándorlegény furcsa kettős együttese, beszélgetések, kritikák (rajzról, munkatársról, családról, megrendelőről, építészetről, Egyesülésről, Makoveczről, világról, hitemről) jutnak eszembe egy-egy madártollarchitektúra vagy színorgia láttán.

Sándor – Mestereim közül talán egyedül – példaként áll előttem, hogy nem feltétlenül kell beleörülni (testilelki-szellemi értelemben) ebbe a szakmába, mire 40-50 éves lesz az ember. Félelmetes mennyiségű művezetés-sel, a mesterségek ismeretével, jó humorú erőszakosságával képes elfogadtatni örültségeit megrendelővel, mesteremberrel, a végén oly sikerrel, hogy mindenki boldog, ha Vele dolgozhat.

Rác Tamás

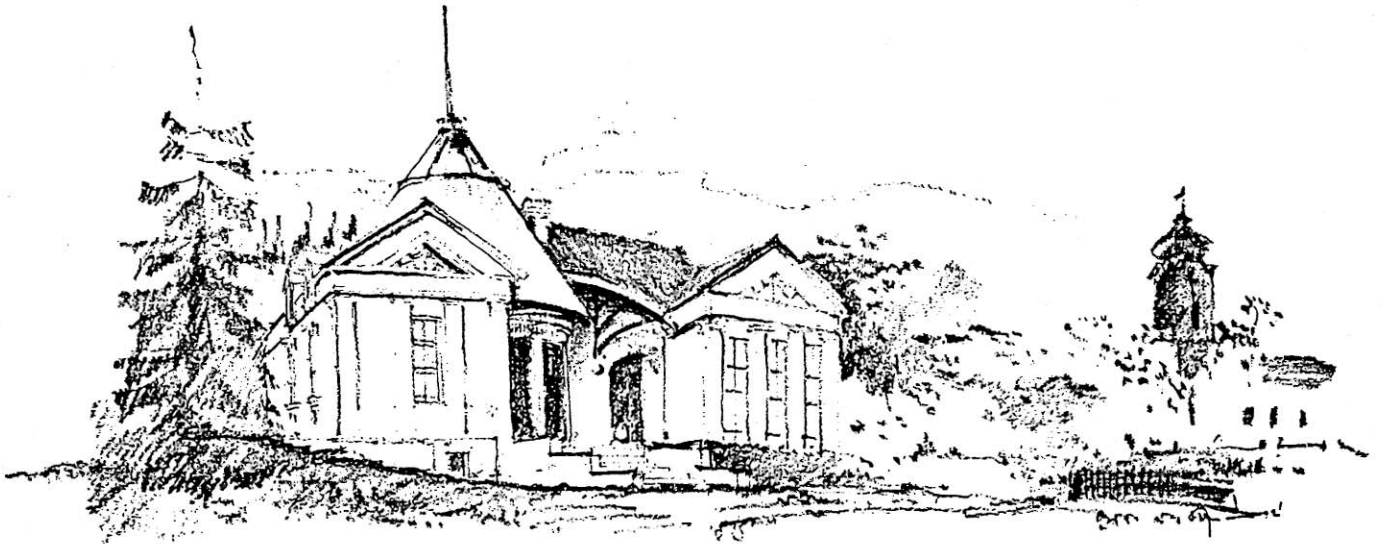
'89. okt. – '90. ápr. FORMA (Jankovics Tibor)

'90. máj. – '90. szept. PROFIL (Deák László)

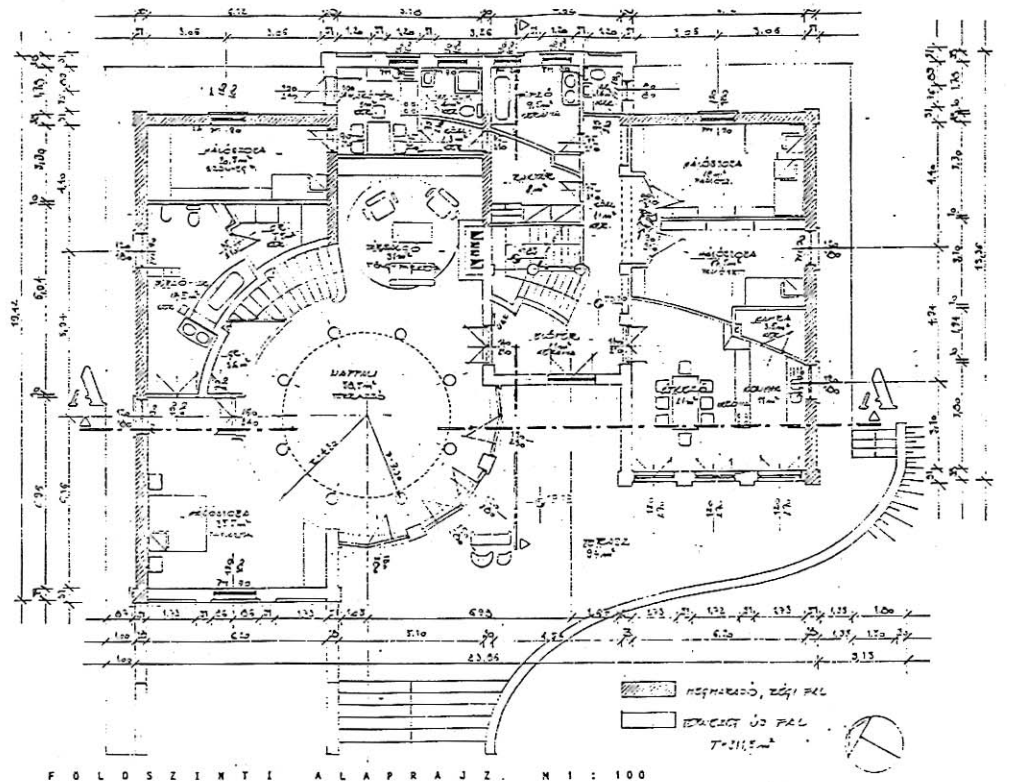
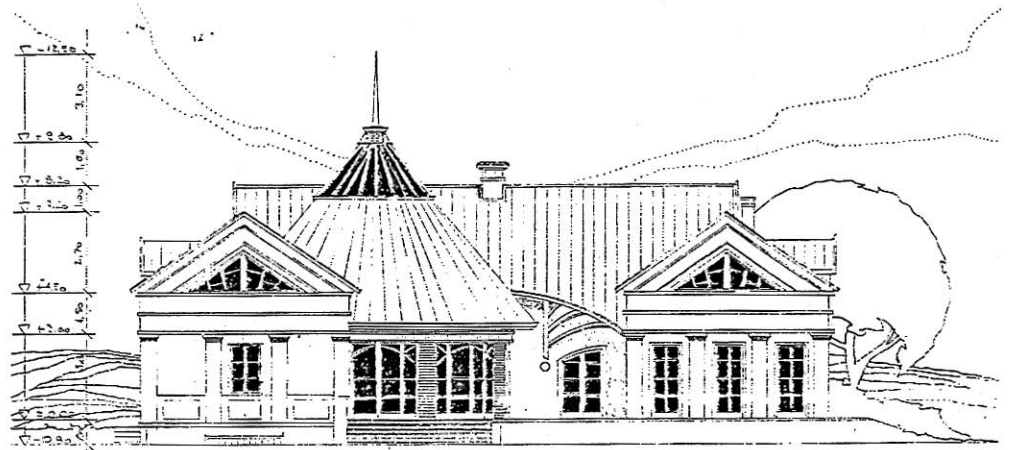
'90. nov. – '91. máj. MAKONA (Makovecz Imre)

'91. jún. – '91. nov. saját ház építése

'91. dec. – '92. jún. KAPOSTERV (Lőrincz Ferenc, Kampis Miklós)

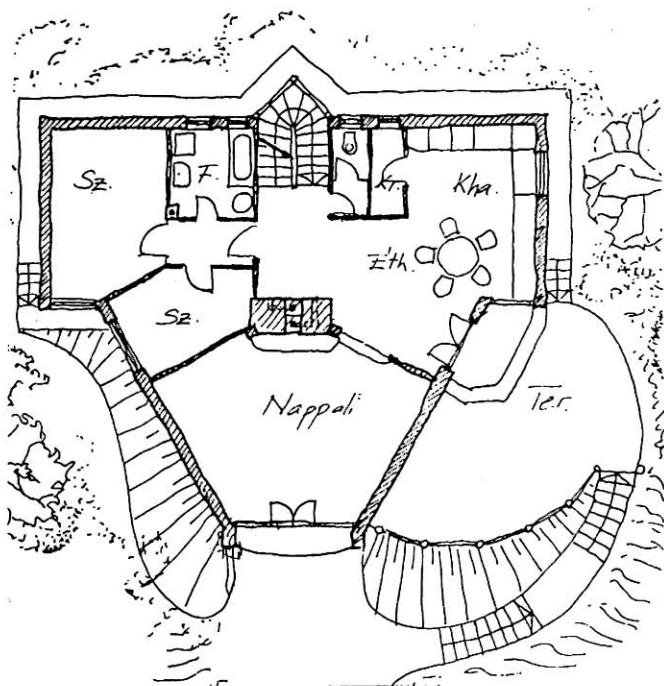
Budakeszi, Somos Zs. csalá-
ládi házának terve (1992)
A 17. oldalon: Vecsés, ke-
gyeleti szolgáltató épület
terve (1992)

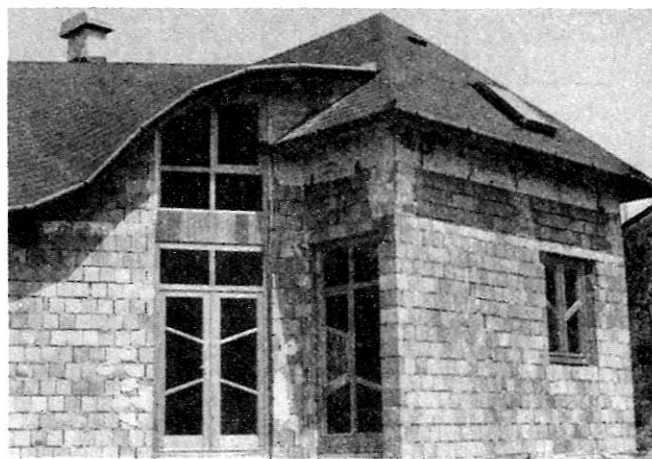
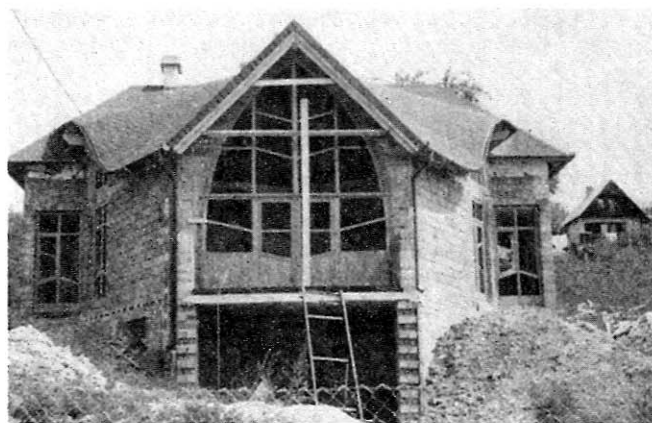
Krizsán András

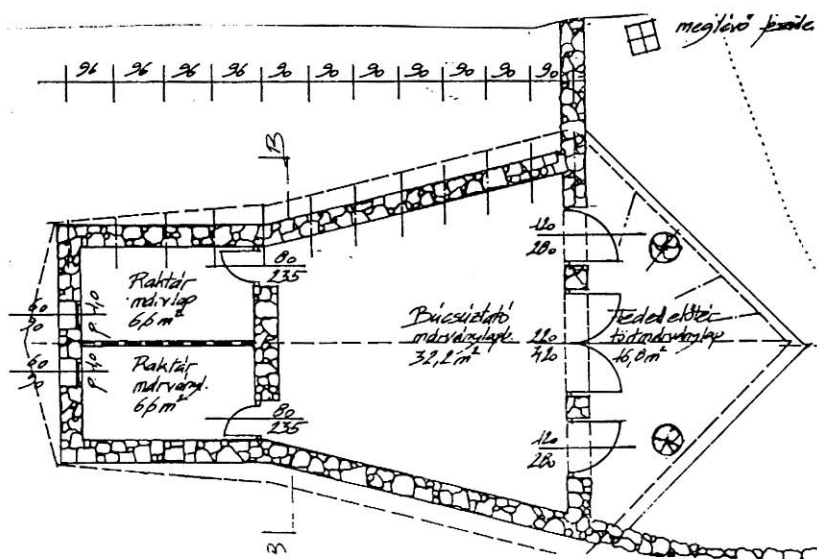
F O L D S Z I N T I A L A P R A J Z . N 1 : 1 0 0

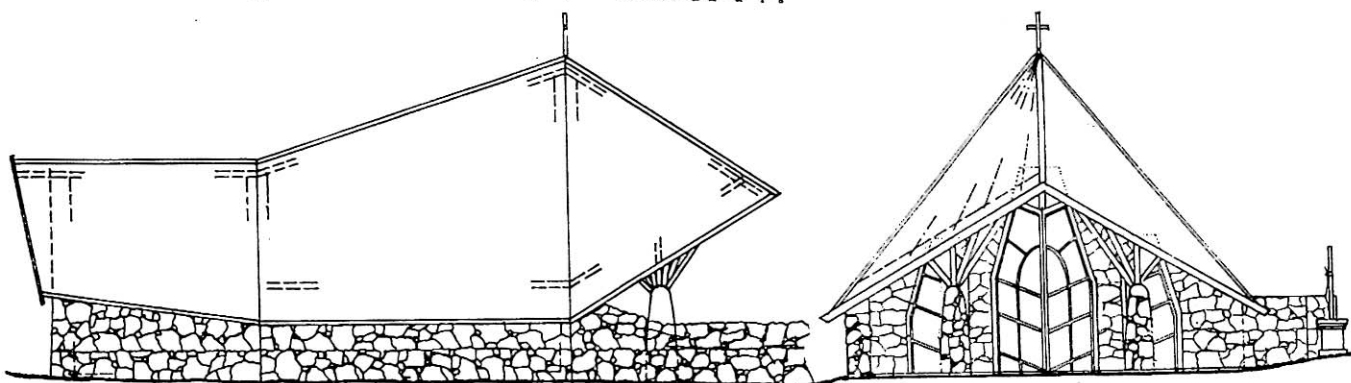
Űröm, családi ház
19. oldalon: Kaposvár, generációs lakóház

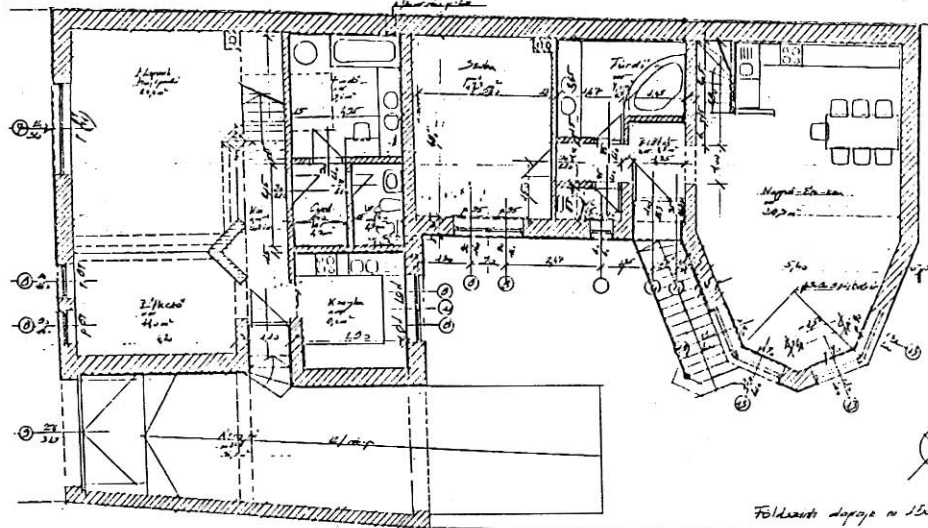
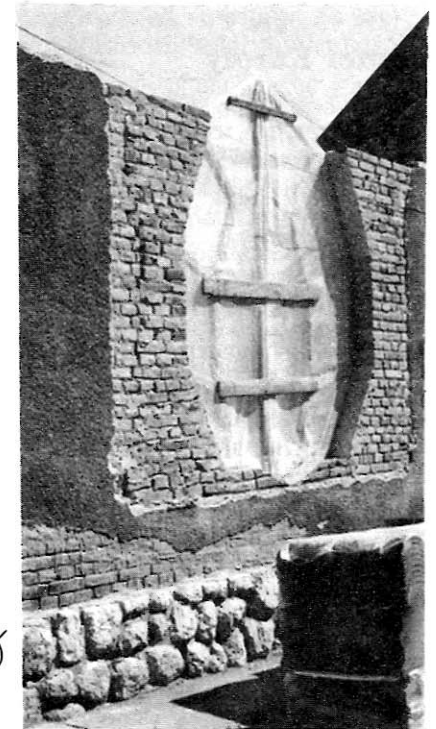
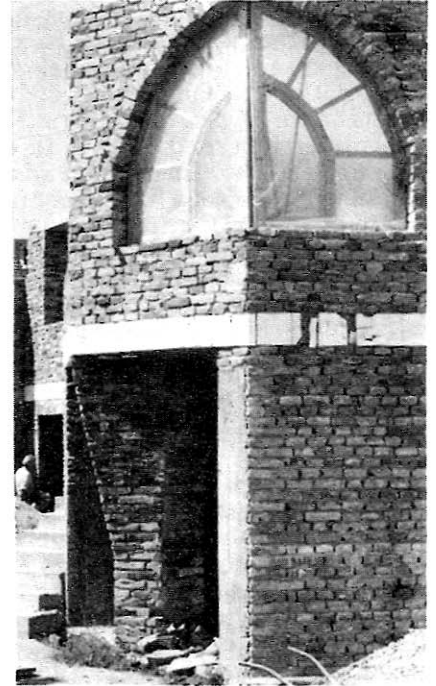
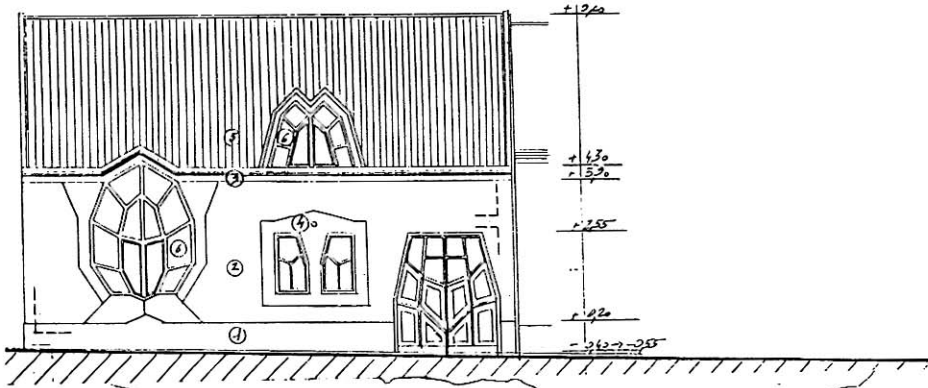
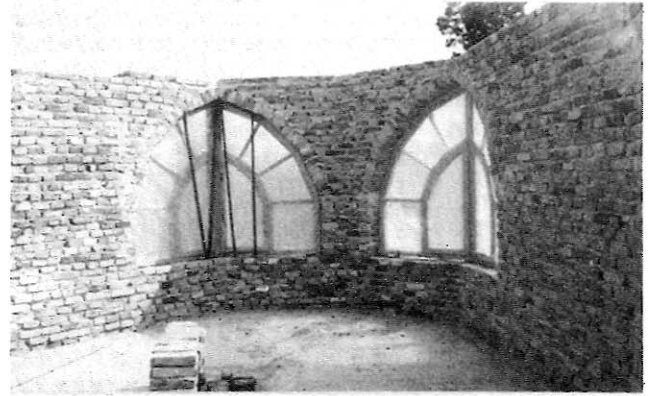
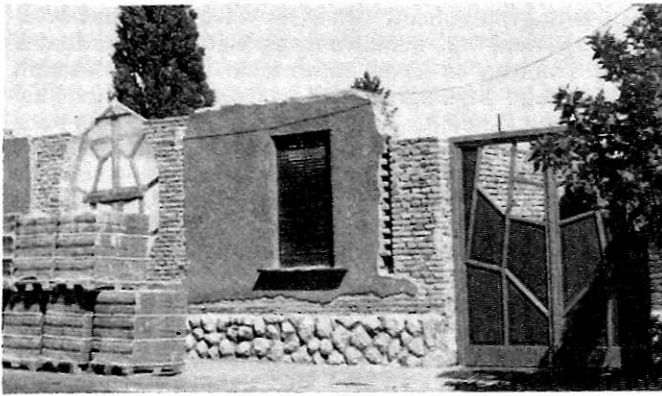

Máriagyúd, búcsúztató terve

Mohay Gábor

Földrajzi alaprajz n. 156

Lustaságom folytán abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy már a diplomaosztás felejthetetlen élményével a tarsolyomban írom e ránk kirótt kötelező néhány sort, amely a vándoriskola 3 évét lenne hívatott elmesélni.

Látom magam előtt a hosszú asztalt, túloldalán a mesterek ismerős arcának sora, akikkel fél-fél évig egymást gyötörtük (vagy esetleg csak hajkurásztam őket, hogy gyötörjenek) vagy akikkel nem jutottam el, de majd minden mozdulatát ismerem a vándortársak elmeséléséből, bolondozásaiból. S most mosolyogva rázzák a kezemet, gondolom, annyi örömmel, mint amennyi megilletődöttség s sutaság költözött belém e néhány másodperc jelentőségétől.

2 évvel ezelőtt, a Vándoriskola kezdeti szakszában egy lejegyzett beszélgetésben azt mondtam, hogy az egész vándorlás nekem egy spirálhoz hasonlít, hisz majd minden félévnek voltak-vannak hasonló szakaszai, s ezt az ember önkéntelenül szinte az előzőkkel együtt éli meg ismét. Hát ez a néhány másodperc valahogy az egészet láttatta velem egyben és egyszerre.

Talán ezért nincs kedvem s nem is tudnám időrendben leírni úgy e 3 év történetét, mint ahogy lehetne s szeretném. S úgy gondolom, az itt most nem is olyan fontos, kitől mit tanultam vagy tanulhattam volna építészeti, milyen rendezvényekre jártam önként vagy kevésbé önként, hanem az, hogy ez a néhány félév tele volt kérdőjelekkel. Mire valaki egy helyen megszokott volna, és valamire rájött, megismerve a szembenülő mozdulatait, amint fészkelődik a széken, vagy tologatja a szemüvegét, s hogy ez azt jelenti, hogy valami nem tetszik, amit csináltam (persze ez mindig fekete-fehéren ki is derült), addigra már tovább is kellett menni. Hurcolkodás hurcolkodás hátán, új albérletek sora tarkított a természetesen ezt a menetet. Így szinte soha nem volt idő a dolgokra kész válaszokat elsajátítani vagy elsajátítani vélni.

S számomra ez a kérdőjelekkel teliség, a húsdaralós tempó, s ezen a daralón keresztül mindig más szeletkét látni, ez volt a legszebb. S ha sikerült ezzel a begyöpösödésem kezdetét akár csak 3 évvel is kitolni, sikerült megtanulni dolgozni s közben tanulni is egyben, úgy gondolom, megérte.

Römer Károly

'89. okt. - '90. jún. PÉI. (Dévényi Sándor)
'90. jún. - '91. jan. FORMA (Jankovics Tibor)
'91. febr. - '91. júl. KVADRUM (Ekler Dezső)
'91. szept. - '92 márc. MAKONA (Makovecz Imre)
'92. ápr. - '92. szept. WEILERTERV (Weiler Árpád)

Főbb munkáim:

BM Gyógyintézet rekonstrukciós tanulmány - Hévíz
Janzsó Tibor családi háza eng.terv kiv.terv - Kővágóórs
Római katolikus templom bővítése tanulmányterv - Cserszegtomaj
Szilágyi Szabolcs műterme - Bp. Szomolnok u. 1.
Családi ház eng.terv - Kővágóórs
Veres István családi háza eng.terv, kiv.terv - Kővágóórs
Tetőtérbeépítés - Bp. Karolina u. 8.
Takács Kálmán családi háza eng.terv, kiv.terv - Bp. Pöltenberg u. 22.
Vörös Árpád családi házában átalakítása eng.terv, kiv.terv - Budaörs, Mozdony u. 5.
Balla Gábor családi háza tanulmányterv - Tárnok
Juhász András családi háza tanulmányterv - Balatonalmádi

A vándoriskolára való jelentkezést hirdető plakát olvasásakor éreztem, hogy ehhez több közöm van, mint egy túlélési problémákkal küzdő tervező vállalathoz. Egy izgalmas és nagyon hasznos kalandnak ígérkezett, ami már csak a mesterek személye és építészeti felfogása

miatt is nagyon vonzott. Mivel mi voltunk az első évfolyam, így nem volt senki, aki tapasztalatát átadhatta volna, s amúgy is kevés információ jutott el hozzám erről. Így egy „fejesugrás” volt az egész, a feltételekkel menetközben kellett szembenézni. A Pécsi Építész Irodában kezdtem, ahol szinte családias légkör vett körül és nagy toleranciával viselték tapasztalatlanságomat. Itt Dévényi Sándor, Weiler Árpád, Borza Endre, Masszi Pál és Kiss Mária építészek alkották akkor az irodát. Innen a Formába kerültem Keszthelyre, ahol Jankovics Tiborral és Füzes Antallal, Lukács Beával dolgoztam. Nagyon jóhangulatú csapattal ismerkedtem meg, akikről sokat tanultam. A fiatal építészekkel (Kruppa Nándor, Bárándi Tibor, Sánta Gábor, Fehér István) jóbarátságba kerültem. Nándi családiházának építésénél megismerkedtem a vályogépítési móddal. Nehéz volt ebben a 8 hónapban, hogy feleségem és gyermekeim Pécsen laktak, mert Keszthelyen nem sikerült lakást bérelni elérhető áron. Így hétvégenként hazajártam. Ez rányomta bélyegét a hangulatomra, és megakadályozott abban, (az időhiány miatt) hogy teljesértékűen vegyek részt a város életében, mind a barátok, mind a környék nevezetességeinek megismerése szempontjából. És sajnos a munkám hatékonysága is megsínylette ezt. Ezért jó lenne, ha a későbbiekben nem kellene senkinek ebben a cipőben járnia; talán megoldható egy kis odafigyeléssel, hogy még a nyári időszakban is a családos vándorépítész lehetőséget kapjon a családjával való együttélésre.

Persze mondhatjuk, hogy mért jelentkezik családos építész vándoriskolára?... A tapasztalat azt mutatta, hogy már az induláskor nyolcunk közül öten családosak voltak, és az időszak alatt még ketten házasodtak meg. Összesen 12 gyereke van az első évfolyamnak, ebből 9 a vándoriskola ideje alatt született. A második évfolyam is rokon tendenciákat mutat. Azt hiszem nem várható el senkitől, hogy a létminimum körüli, vagy az alatti fizetésekből (pl) a Balatonnál nyáron lakást tud bérelni. (Még az utiköltség is gondot okozott, még szerencse, hogy jobb időben stoppolni is lehetett.) Ezzel a ténnyel a Kós Károly Egyesülésnek is számolnia kellene, még akkor is, ha első pillanatra ez magánügynek tűnik! Ennek ellenére nagy szeretettel gondolok vissza mindenkire akiket Keszthelyen megismertem, ez mindenképpen fontos, hasznos időszak volt az életemben.

Ezután a Kvadrum Kft-be kerültem Pestre. Ekler Dezső, Zsigmond László, Bata Tibor, Jánosi János alkották a csapatot. A magamrészéről úgy érzem, hogy jó barátságba kerültem velük. Különösen kiemelném Zsigmond László nagy segítőkészségét minden szakmai problémámban, függetlenül attól, hogy a munka közös munka volt-e, vagy sem. Ezúton köszönöm. Sűrűlődést okozott az a tény, hogy az ottlétem feltételeit szerződés nem rögzítette, csak szóbeli megállapodás (és ez bármikor átértelmezhető volt), így kizárólag Ekler Dezső hangulatától függött, hogy mikor és mennyi pénzt kapok. Sértődés tárgya volt a Keszthelyről magammal hozott, vagy azóta érkezett munkákon való dolgozás, hiszen ez ténylegesen az ottani munkák rovására ment. De ezt, úgy érzem, a munkaadónak meg kell érteni és türelemmel kezelni, hiszen ez a vándoriskola természetéből fakad. Egy új helyre érkezve a vándorépítész általában egy munka közepébe kerül, majd távozáskor egy vagy több munka közepén van, amiből általában magával visz a következő helyre is valamit. Az is előfordul, hogy az előző helyen végzett munka később új megbízást hoz. A vándorépítész nincs abban a helyzetben, hogy ezt visszautasítsa. Én ezt egyszer megtettem, visszautasítottam egy munkában való részvételt (egy másik csapatban), számomra jelentős feladattól és pénzüsszegtől szabadítva meg magamat.

Ezután a Makona Kft-be kerültem. Makovecz Imrében olyan embert ismertem meg, aki szereti a munkatársait, a fiatalokat. Még akkor is, ha néha igen kemény kritikával illeti őket. Ez a szeretet sokat adott nekem; mi tagadás, az önbecsülésnek is jót tett. Szakitott ránk időt, beszélgetésre, továbbképzésre akkor is, amikor még dolgozni (tervezni) sem volt ideje. Ezúton köszönöm meg Neki a törődést és türelmet. Es köszönet illeti Salamin Ferencet is aki a vándoriskola szervezési ügyeit fogta össze. Óhózzá is bármikor, bármilyen problémával (szakmai-emberi) fordulni lehetett, mindig készséges volt a segítségben és a türelme a határidőknél oly nagy volt, mint a tenger.

Utolsó állomás Weiler Árpád irodája volt. Jelenleg is itt dolgozom. Sokat kaptam tőle építészeti felfogásban és munkamódszerekben egyaránt. Megbecsülése zavarba ejt, úgy érzem érdemtelenül jut nekem.

Kampis Miklós nyíltságát, baráti hangját, törődését is köszönöm, és mindenkiét, akire névszerint itt most nem térhettem ki.

A vándoriskola elvégzése a nehézségek és járatlan útjai ellenére is hozzásegített ahhoz, hogy szakmailag intenzíven fejlődjek, a szerves építészeti megismerjem és megszeressem, életreszóló gyökereket szerezzek és barátokra leljek. Lényegesen szegényebb lenne az életem enélkül, és örülök, hogy nem szalasztottam el ezt a lehetőséget.

Sziklai Ákos

'89. okt. - '90. márc. FORMA (Jankovics Tibor)

'90. márc. - '90. szept. PÉI (Dévényi Sándor)

'90. okt. - '91. aug. KAPOSTERV (Lőrincz Ferenc, Kampis Miklós)

'91. szept. - '92. márc. TRISKELL (Makovecz Imre)

Főbb munkáim:

BME diplomaterv: szabadtéri színház - Kerepcstarcsa

Családi ház - Gyenesdiás (megépült)

Felvételi pályamunka: Kápolna

Bölcső akácfából

Portál és kirakat - Pécs (Masszi Pállal, elkészült)

Villa - Fonyód (Lőrincz Ferencsel, épül)

Családi ház - Toponár (épül)

Családi ház - Balatonföldvár (épül)

Gazdabolt bővítés - Somogytúr (Grätz Antallal, megépült)

Családi ház - Szerecseny (épül)

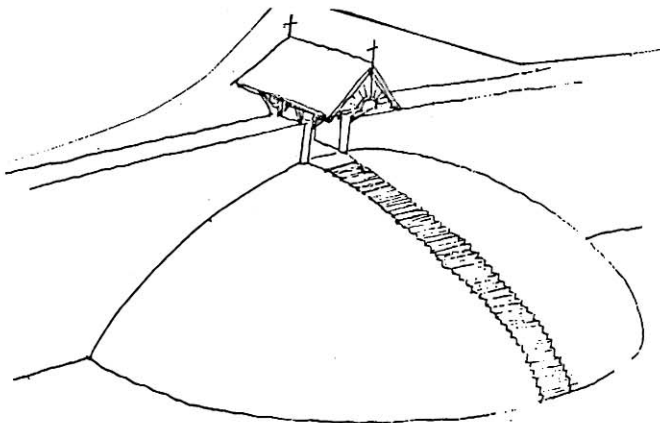
Családi ház bővítés - Pestimre (épül)

2 nyaraló - Szentantalfa (épülnek)

Diplomamunka: családi ház - Szentendre (épül)

Jól tettem, hogy jelentkeztem a Vándoriskolára és jól tettem, hogy végigcsináltam.

Sziklai Ákos rajza

Néhány gondolat...

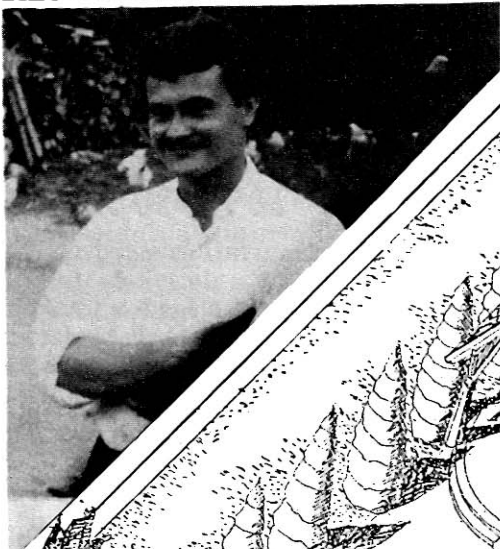
(a Kari Papír részére készített írás részletei)

A Bercsényi kollégiumban novemberben Molnár Zoltán kiállítás rendezett, amely a diplomázók Vándorkönyveit mutatja be. Nem építészeti kiállítás tehát ez, hanem három év történetét, a vándorok három évi életét mutatják sűrítve a kitett könyvek és dokumentumok.

A kiállítás kapcsán néhányan megjegyezték, hogy a pályázati felhívás és a Vándoriskola működési rendje nem világítja meg eléggé a diákok részére, hogy tulajdonképpen mi történik ezalatt a kb. három év alatt. Én úgy gondolom ami fontos az kiolvasható ezekből az írásokból, de most - mivel burkoltan felszólítottak rá - élesebben fogalmazva is megpróbálom leírni a Vándoriskola lényegét.

A felvett pályázók elsősorban *lehetőséget* kapnak arra - ha hajlamuk efelé az építészeti gondolkodás mód felé hajtja őket -, hogy a mesterekként szereplő építészek mellett több-kevesebb időt eltöltsenek, velük dolgozzanak. Ez ma még Magyarországon nem tűnik magától értetődőnek, de a világban elterjedt és kialakult gyakorlat, hogy a fiatal építészek különböző mestereknél próbálnak elhelyezkedni valamennyi időre. Ezt mutatja az is, hogy szinte hetente kapunk leveleket egész Európából és a világ távolabbi országaiból is diplomázó, vagy frissen végzett építészektől, hogy szeretnének két-három hónapig vagy fél évig dolgozni a MAKONÁban illetve az Egyesülés más irodáiban. Sajnos, közülük csak néhánynak tudjuk azt mondani, hogy jöhetnek, mert fiatalokat alkalmazni rengeteg munkával és pénzzel jár. Legtöbbször tapasztalatlanok, szakmailag ill. építészeti gondolkodásban is fejlődniük kellene, tehát sok időt igényel oktatásuk tanításuk, s eltartani és rezsijüket állni általában többbe kerül, mint amennyit meg tudnak termelni. Természetesen alapvetően nem ezek a szempontok vezetnek bennünket, de a dolog megértéséhez ezt is tudni kell. A mesterek véges energiája és ideje behatárolja ugyanígy a Vándoriskolába felvehető számát is.

A másik lehetőség amit a vándorok kapnak, hogy biztos munkájuk van három éven keresztül és hozzá kapcsolódó jövedelmük. Legtöbbször abszolút „éles” terveken dolgoznak, azaz később a házak felépülését is láthatják. A legkonkrétabban szembesülnek az építészetnek, az építészeti gondolatnak a valóságban való megjelenésével, megvalósulásával vagy annak lehetetlenségével, s az ehhez kapcsolódó folyamatban való részvétellel, azaz - Makovecz szavaival - az „építés drámájával”, mely nem fejeződik be a tervek elkészültével, hanem az épület elkészültéig, sőt néha tovább is tart. Én magam is csak most, évek után kezdem megérteni, hogy ez a dráma szinte jelentősebb az építész életében mint a kész épület, mely ezzel a történettel együtt mutatja igazán, hogy az építés valójában kicsoda. Megismerheti a vándoriskolás tehát a megbízóval, hatósággal, kivitelezővel történő egyeztetéseket, gyakran harcot, az örömeiket, bánatokat, a nagyszerű és a gazembereket. Talán a velük való viselkedést is, értékelésüket vagy leszerelésüket.

mestereim:

Salamin Ferenc

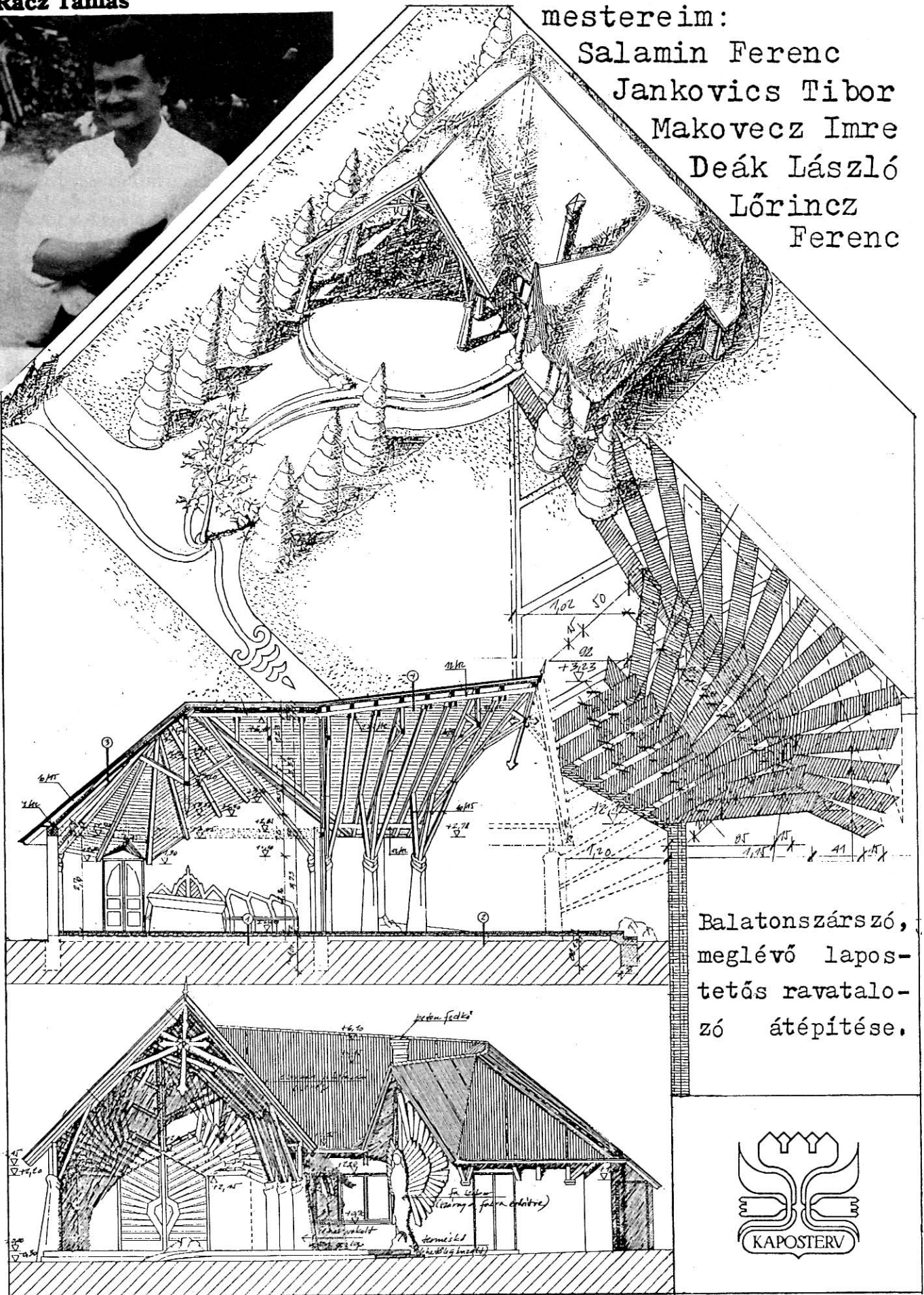
Jankovics Tibor

Makovecz Imre

Deák László

Lőrincz

Ferenc

Balatonszárszó,
meglévő lapos-
tetős ravatalo-
zó átépítése.

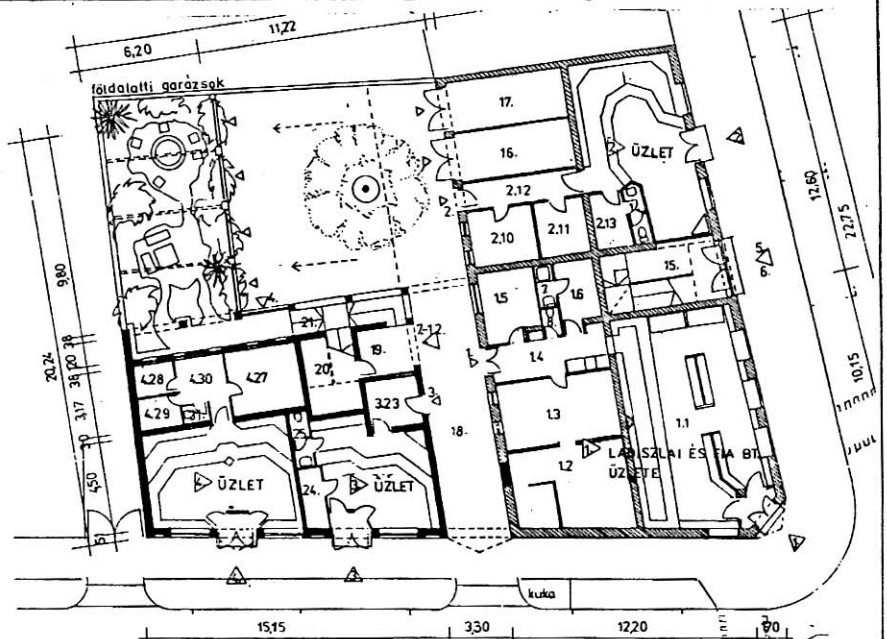
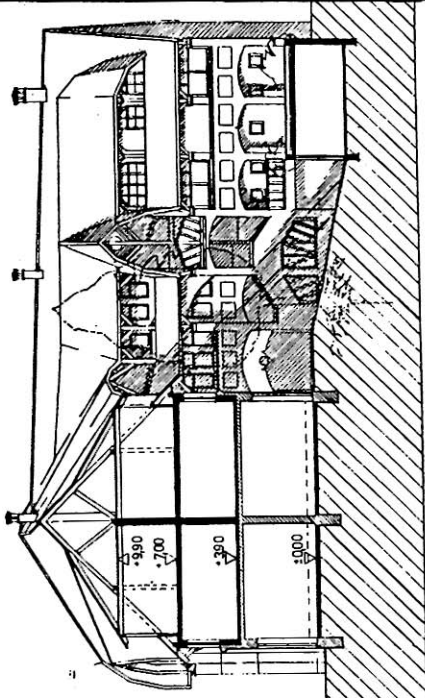
Forma Kiszövetkezet: Dobogómajor, 80 egységes motel
Keszthely Zalakaros, bár belsőépítéset

Makona kft: Gazdagréti templom tervező: Makovecz Imre
Budapest Vincze Panzió, Siófok

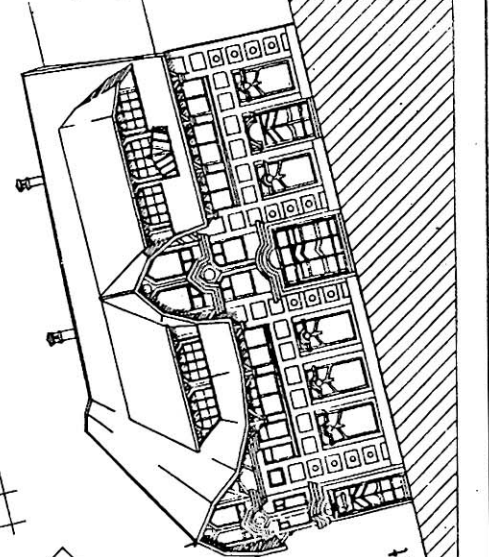
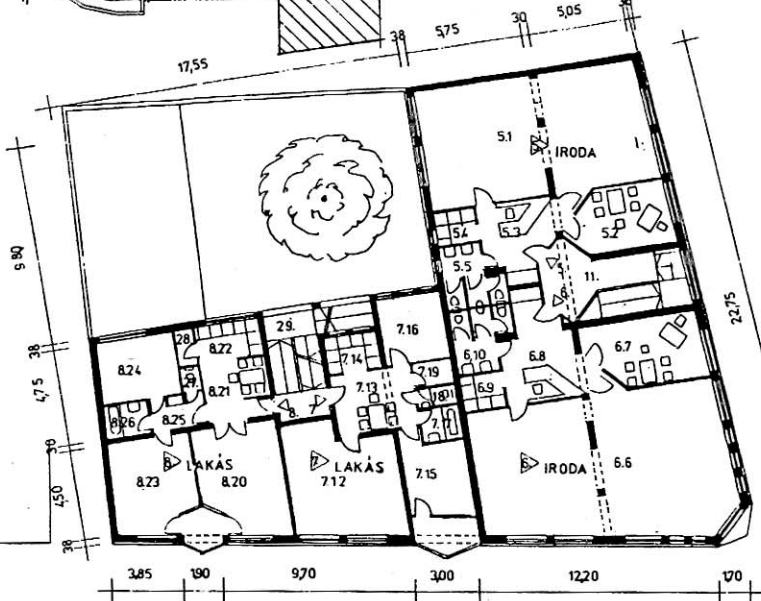
Kaposterv: lásd a terveken

Profil Rt: Városmegye rendezése terv: Deák László Szolnok Társasház tervezése

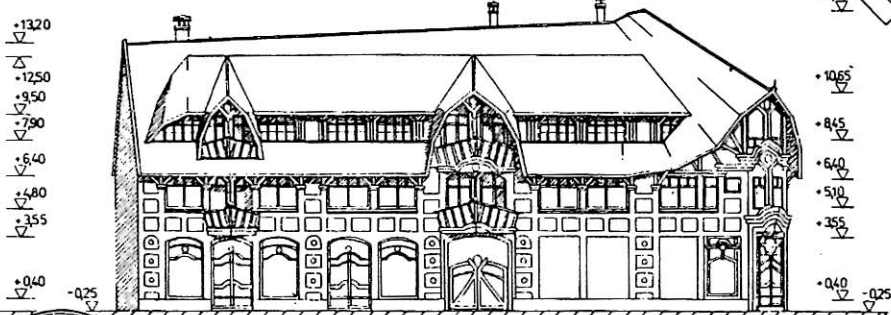
Diplomamunka: Csereszégtomaj, tömésfalú lakóház tervezés, kivitelezés

Földszinti alaprajz m 1:200 4216 m²

Emeleti alaprajz m 1:200 419,2 m²

Nyugati, Tallián Gy. utcai homlokzat

Déli. Fő utcai homlokzat

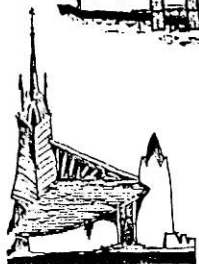
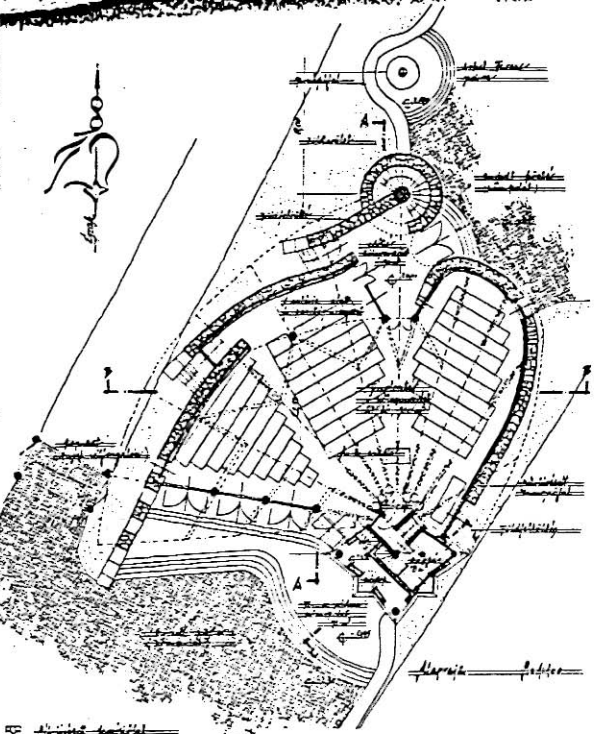
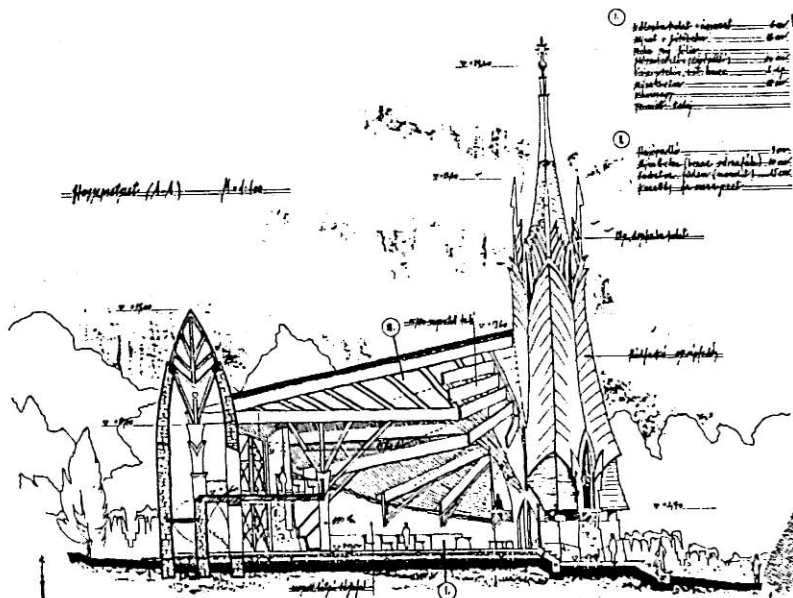
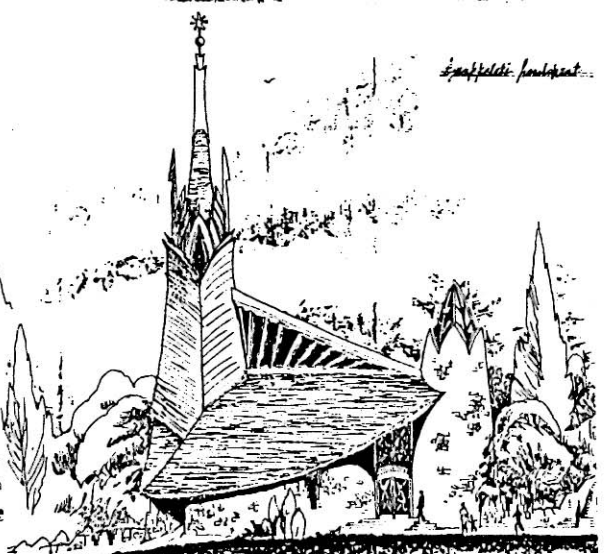
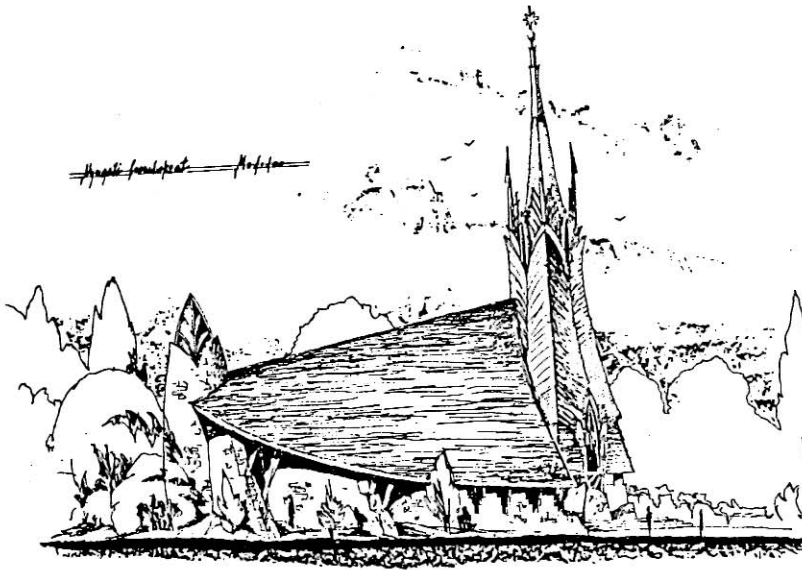
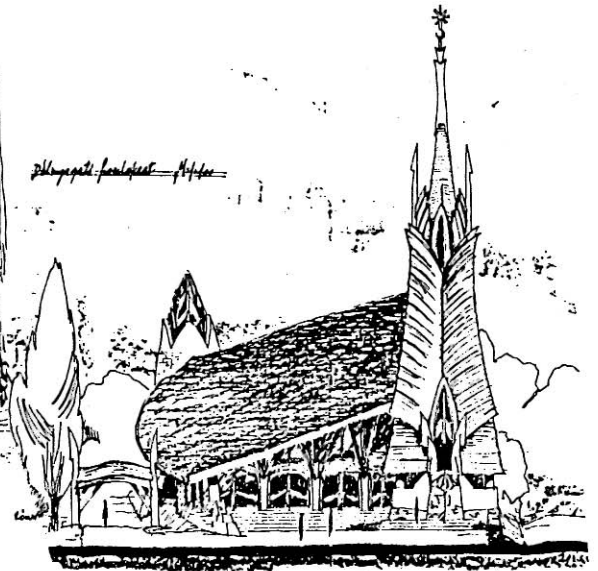
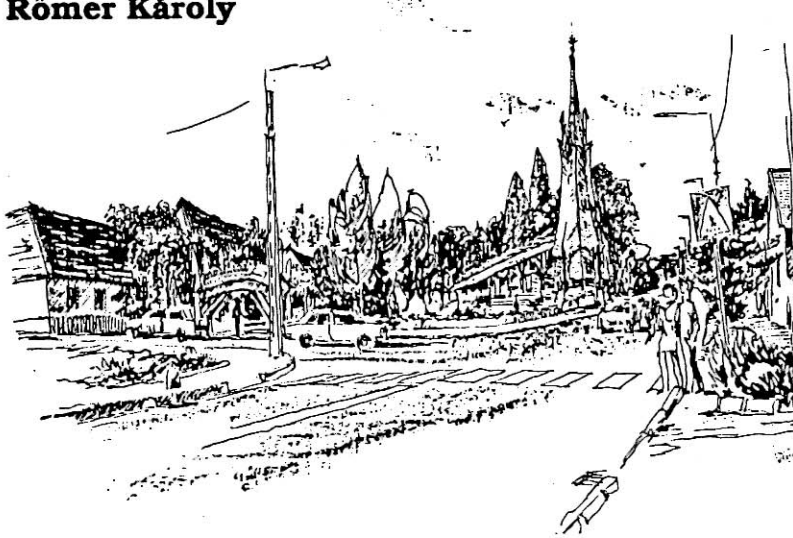

Kaposvár, Fő u.-Tallián Gy. u saroktelek, hrsz: 642
hasznosításának elvi engedélyezési terve

1992 április

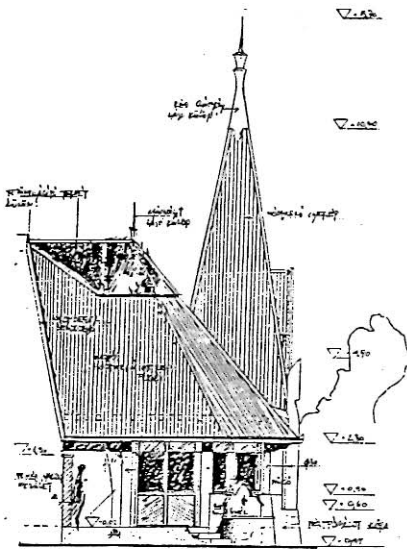
tervező Rác Tamás
vezető tervező: Lőrincz Ferenc

Römer Károly

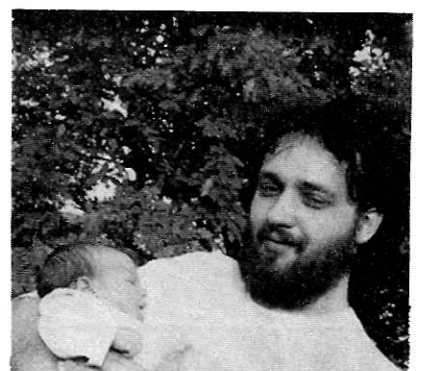
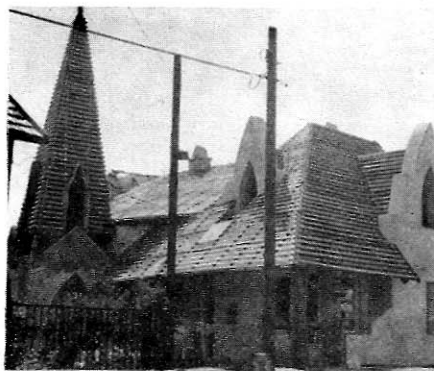
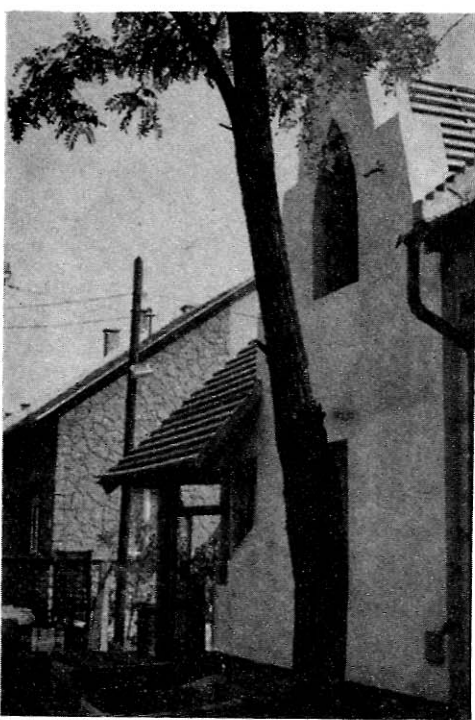
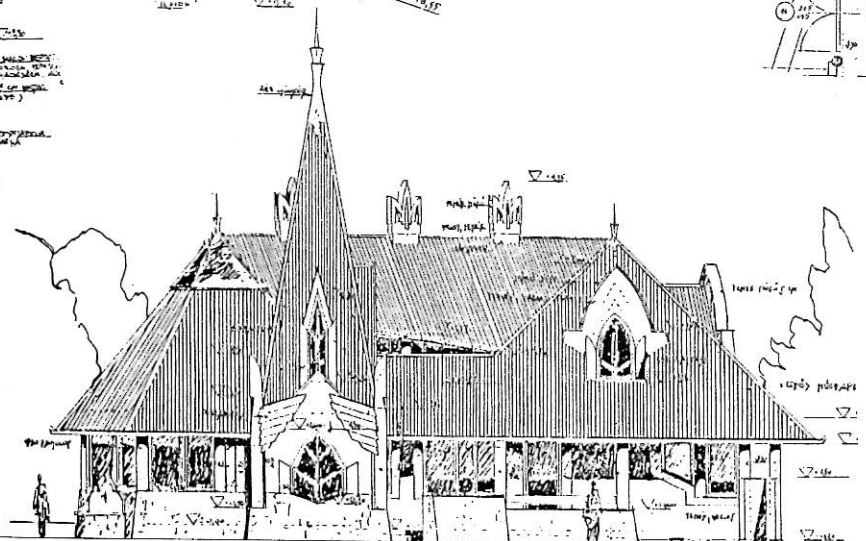
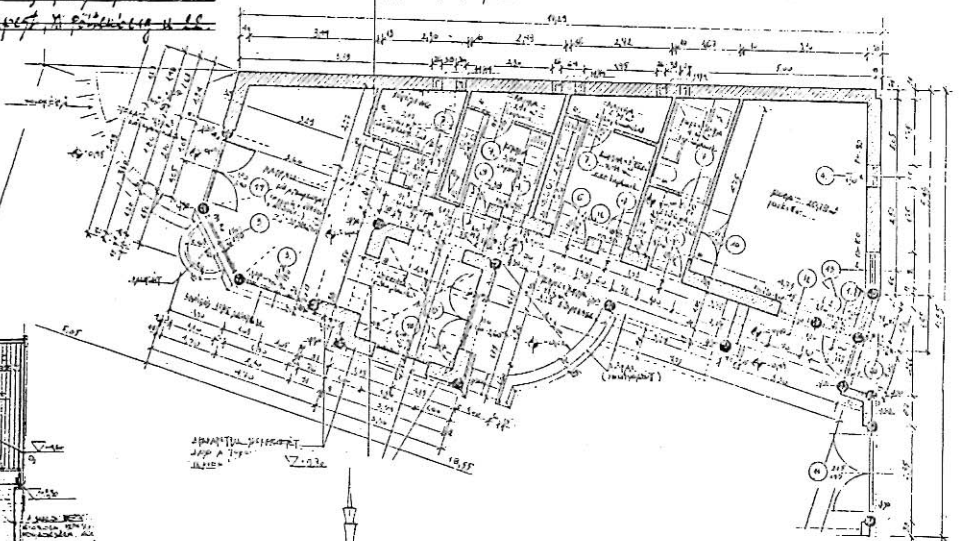
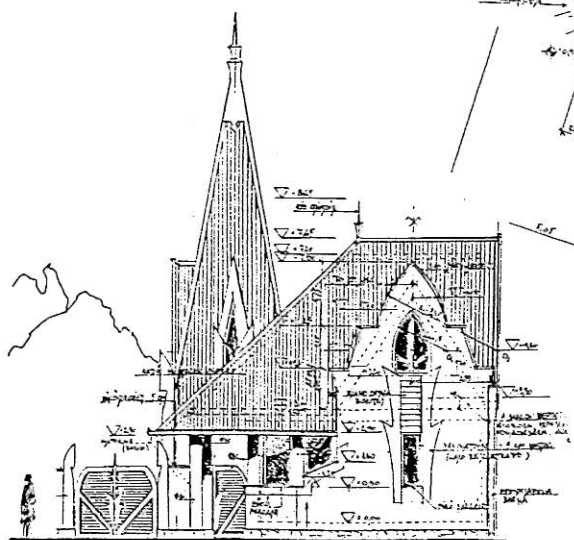
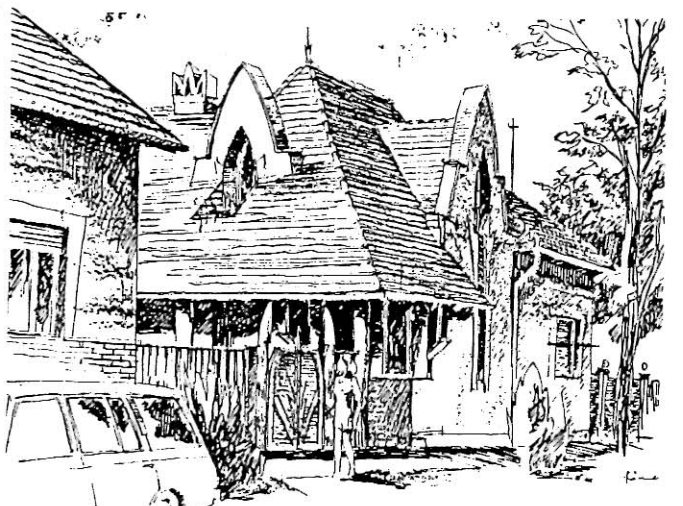
Budakerzi Református Egyházközség
 >> Határainkon túl élő magyarok
 emléktemploma <<
 Tervező: Römer Károly építész

- 1. Alaprajz
- 2. Tervezés
- 3. Építési engedély
- 4. Építési költségvetés
- 5. Építési napló
- 6. Építési felügyelet
- 7. Építési zárjuttatás
- 8. Építési költségvetés
- 9. Építési napló
- 10. Építési zárjuttatás

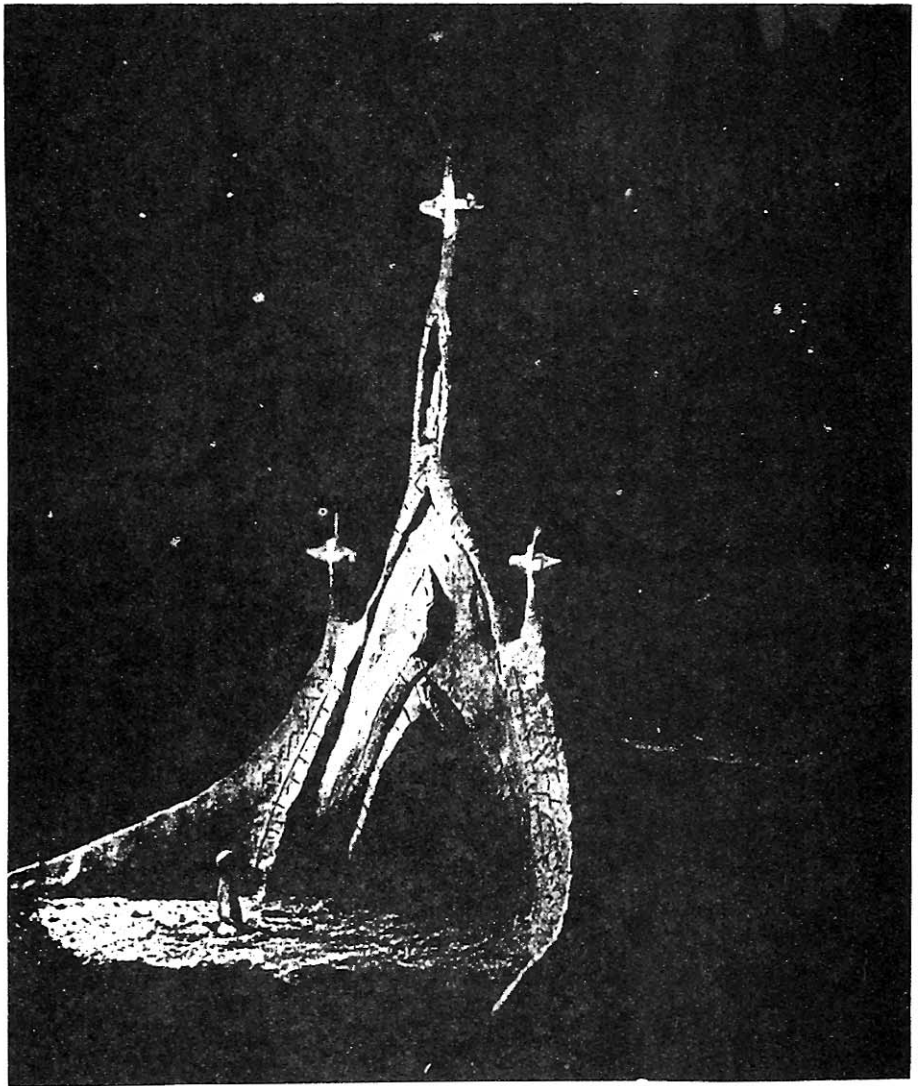
KAROLY KOS
SÜLES
EGYES

** Takács ház **
Budapest, M. Pénzügyi u. 11.

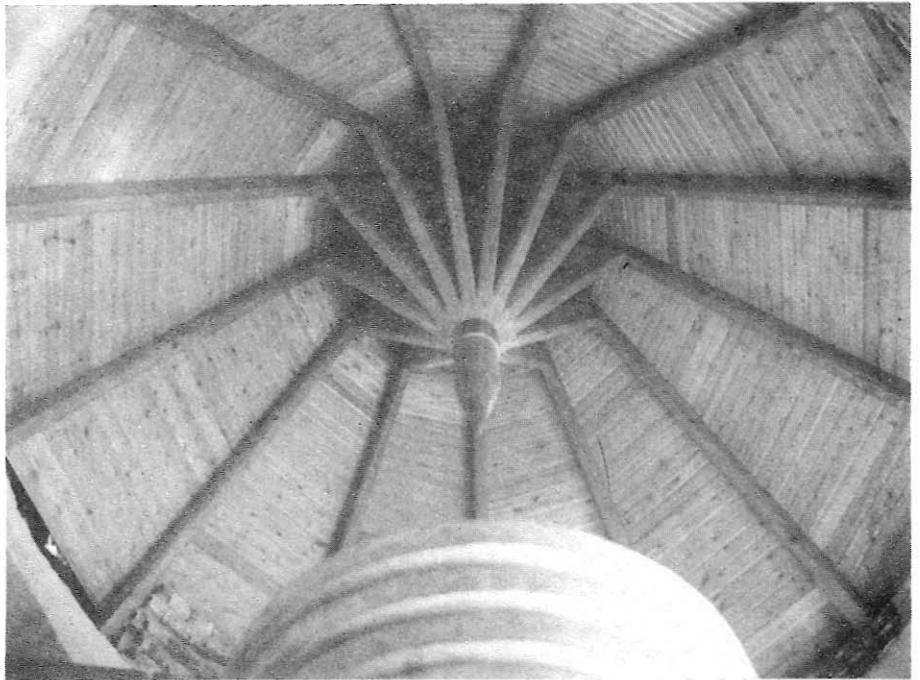

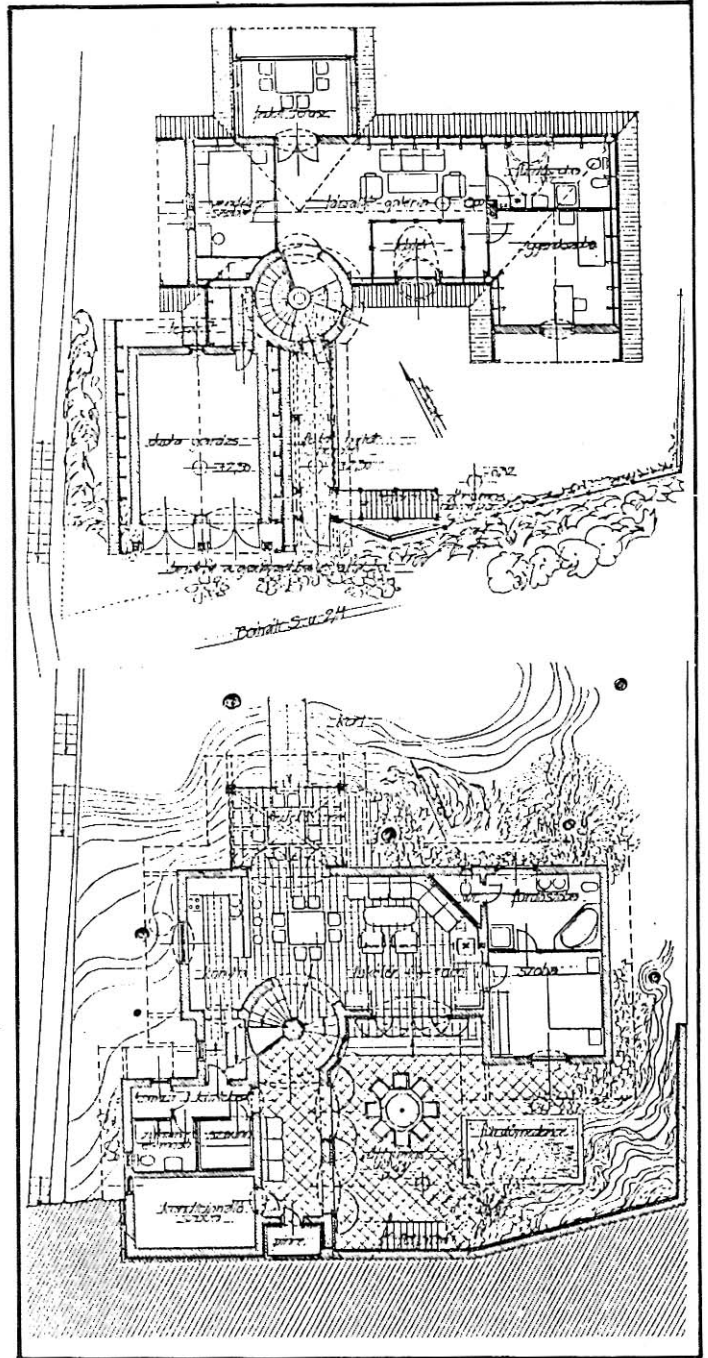
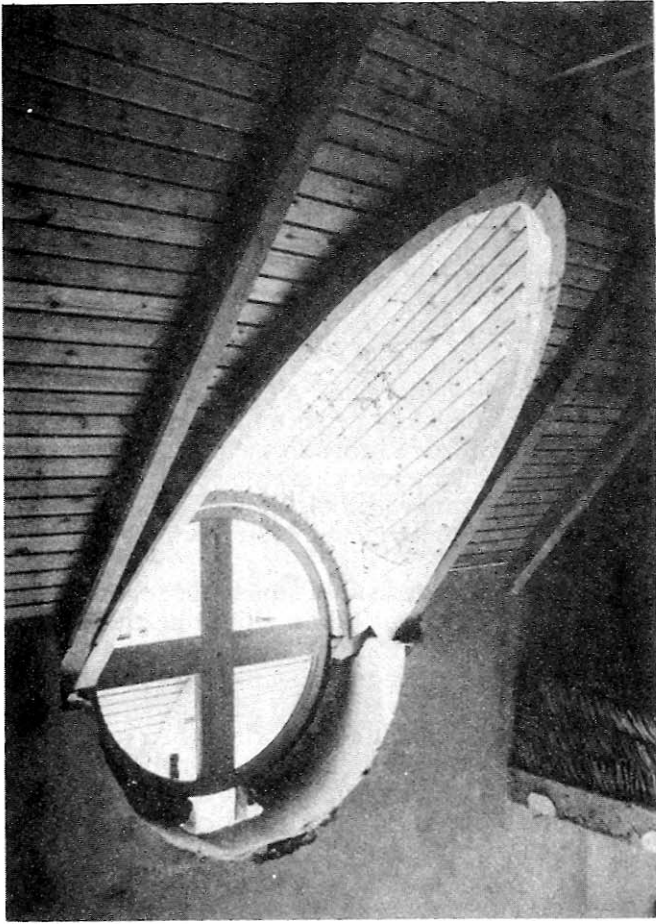

Sziklai Ákos

Kápolna modellje (felvételi pályázat)
Épülő szentendrei családi ház
terve és fotói

Az egyik legfontosabb lehetőség, amit a vándorok kapnak, hogy saját tervezési munkát/munkákat végezhetnek, s ezek az önálló tervek majdnem mindig meg is épülnek. Megmérheti tehát mindjárt saját építészeti és emberi képességeit, tudását, küzdeni akarását, belső erejét. Elkezdhetik saját építészeti működésüket, hiszen a kialakult kapcsolatok, a felépült házak hozhatják a további munkákat.

Lehetőségek azok, amiket megteremtettünk, s mivel nem kisiskolát szerveztünk és nem pesztráljuk a vándorokat, hanem önálló, felelősen gondolkodó, felnőtt építész-mérnökként kezeljük őket, a lehetőségekből mindegyikük annyit használ ki, vagy annyi új lehetőséget teremt, amennyit akar, illetve tud. *Rajtuk* múlik, hogy hova jutnak, az egyéniségükön, belső tartásukon. Szerintem ennek megtapasztalásához minden értelemben mélyvízbe kell dobni őket.

Kettőn áll a vásár tehát, mint mindig, azaz ha a diplomázók által tervezett épületeket, azok építészeti gondolatát, a kivitelezés minőségét, stb. nézzük, az leginkább rájuk jellemző, s csak azután az iskolára. Mint ahogy mestereik véleménye a mesterekről is és a vándorokról is sokat mond, úgy a vándoriskolások végső értékelő tanulmánya – vagy, ha meg se írta, – a vándorról magáról sokkal többet mond, mint az Egyesületsről. Ha valaki azt írta, hogy megilletődve állt a mesterek előtt és mennyi minden történt vele ez alatt a három év alatt, ez azt is elmondja róla, hogy ki tudta tölteni a vándorlás adta lehetőségeket és hogy fogékony az ünnepek megérzése iránt. Ha más azt mondja, hogy sok mindent kapott a mesterektől, de néha pénzügyi és egyéb gondjai voltak, az is inkább rá jellemző, hiszen azt mutatja, hogy ő egyéniségénél fogva nem tudott megküzdeni ezekkel a vele szembe jövő helyzetekkel, míg mások igen...

Salamin Ferenc titkár

Utószó

A vándoriskola valójában a 60-as évek végén kezdődött, a levert forradalom után néhány évvel. Harmincnégy éves koromban, mint „öreg”, úgy gondoltam, hogy szükségem lesz az utánam jövőkre, akiket ugyanúgy, mint engem, műveletlenségben, erkölcsi tájékozatlanságban és erőtlenységben fognak konzerválni, ha hagyom. Lakásomon összejöveleket szerveztem, egy héten egyszer, ahol 30-50 fiatal ember jött össze. Összejöveleink témája és tartalma a Cordier-táblázat volt, mely felfedte a XIX. század vége és a XX. század építészeti irányzatait. A résztvevők között szétosztottuk a neveket, irányzatokat, s ezekről referátumokat készítettünk, s azokat megbeszéltük. Akkor még tilos volt az efféle gyülekezés, rendőrségen kellett volna engedélyt kérni, amit persze elmulasztottunk, bár erre egy akkor még fiatal, hivatlan vendégünk figyelmeztetett. (Utoljára maradt, már mindenki elment, s figyelmeztetett a fiatalokkal szembeni erkölcsi felelősségemre, jó, mondta, ő szolt, – többé nem láttam, – Haraszti Miklós volt a neve.) Megjegyzem, „igaza” lett, rövid szekatúra következett, de nem törődünk vele. A társaság egy év után csoportokra osztódott. A csoportok külön-

böző szociális kategóriáknak terveztek lakásokat, a Ferencvárosba, Új-Lipótvárosba, akkor már-még Szabadsághegyre, Rózsadombra stb. A csoportok kivonultak, emberekkel beszélgettek, megismerték a valódi helyzetet. Ezt a munkát talán egyszer Morlin, Gerle, Sáros, vagy valaki más megírja.

A tapasztaltakat megbeszéltük, tanulságokat szerettünk volna levonni, vagy legalábbis megérteni valamit abból, ami nekünk jutott, vagy talán helyesebben írom, ha azt írom, amit nekünk juttattak.

Ez a generáció, Istvánffy Mária, Miklós Balázs, akkori kezdő iparterveszek, s a korábban említettek voltak a „Nagy Generáció”. A talán utolsó romantikusak. Ők azok, akik még értették, hogy létezik egy állandóan változó és szövődő szellemi háló, melyen irányzatok, felismerések, személyes ambíciók, az élénk egymásfigyelésből újra és újra megújuló szellemi élet, mintegy az időn kívül keletkezik, elhal, megújul.

A magán mesteriskola második ciklusában, újabb két éven át valójában előlről kezdtük fiatalabbakkal az elsőt. Ekkor már működött a Szendrői Jenő féle államilag támogatott Mesteriskola is. Majd mintegy tíz évvel ezelőtt Visegrádon meghirdettük a visegrádi építész-tábor, mely a mai napig működik. Tíz éve minden évben – egyre csökkenő létszámmal! – pályázat alapján közösen megválasztott nyertes mű megvalósítása a cél és persze az együttélés normái, ki főz, hol a WC, ki vásárol, hogyan lehet beszélgetni diktátumok nélkül, meghívott előadók, és legfőképpen a mű megvalósítása!

Az idő változott. Az illegalitásból magánirodák sora emelkedett ki. Megalakítottuk a Kós Károly Egyesület, mely feladatként tűzte ki építészeti, társadalmi folyóirat, könyvek kiadását, szabadiskolák megszervezését, és a Vándoriskola megalapítását. A vándoriskolába felvételt pályázat alapján lehet nyerni. A „vándorok” egyesületünk irodáiban dolgoznak fél-fél évet, s három év után egy megépült, vagy építés alatt lévő épülettel pályázhatnak mesterlevélre. Az idén három viszontagságos kezdő év után nyolc diplomát védtek meg vándoraink a Kós Károly Egyesülés Igazgatótanácsa és Müller Ferenc az Építész Kamara és Szövetség elnöke előtt. Az ünnepet egy kastélyhoz tartozó ligetben, gyertyafénynél felszolgált vacsorával fejeztük be. Gratulálok a fiatal mestereknek!

Megjegyzés.

A vándorok képzését bővítenünk kell. Az építészeti szellemi tájékozódó képességet, a stílusérzéklet, a biztos komplex gondolkodási képességet ki kell alakítani. A magyarországi élő építészet nem engedheti meg magának, hogy saját forrását, eddig megépült épületeinek formaelemeit naívan, plagizálva használják a növendékek. Makovecz-Dévényi-Salamin turmixot nem termelhetünk, mert azokat evidens környezetnek tekintjük.

Ezért a következő három évfolyamnak referátumokkal fel kell készülnie a mai, a tegnapi és a tegnapi előtti építészeti irányzatokból.

Az élő építészet nem lehet eklektikus!

Makovecz Imre

TÖRÖKKOPPÁNY JÁTSZÓTÉR

Bevezető

A Törökkoppányi Polgármesteri Hivatal, valamint a Kós Károly Egyesülés szervezésében épült a nyár folyamán Törökkoppány faluban egy játszótér.

Törökkoppány a Somogy megyei Koppány-völgynek valaha jelentős, központi helye volt. Jelenleg egy megbúvó, szegény kis falu a Dél-Dunántúlon. Ezen kis falu lelkes és bizakodó polgármestere több jelentős lépést tett a falu fejlődésének, szépítésének érdekében. Az egyik ilyen kezdeményezése volt a játszótér építése.

A játszótérhez a falu központjában, az iskolával szemben lévő gazos, elhanyagolt területre esett a választásunk. A játszótér terveit az Egyesülés vándorépítészei készítették egy házi tervpályázat keretében.

A tervpályázat 6 terve közül Litkei Tamás „Napvár – Holdvár” tervét találtuk a legjobbnak a magvalósításra. A várat egy tábor keretében júliusban építettük, a BME I. éves építészhallgatói és a terveket készítő vándorépítésszek. Az építéshez szükséges építőanyagokat, valamint szerszámokat és gépeket az Önkormányzattól, a helyi TSZ-től és Erdészettől valamint a falu lakóitól kaptuk. A tábor 3 hete alatt előadások, beszélgetések színesítették az estéket. Előadást tartott L. Szabó Tünde (Somogy megye főépítésze), Lőrincz Ferenc (KAPOSTERV), Kampis Miklós (KAPOSTERV), Tusnady Zsolt (AXIS, Visegrád-csoport) és Salamin Ferenc (AXIS).

Varga Csaba, Törökkoppány megbízott főépítésze

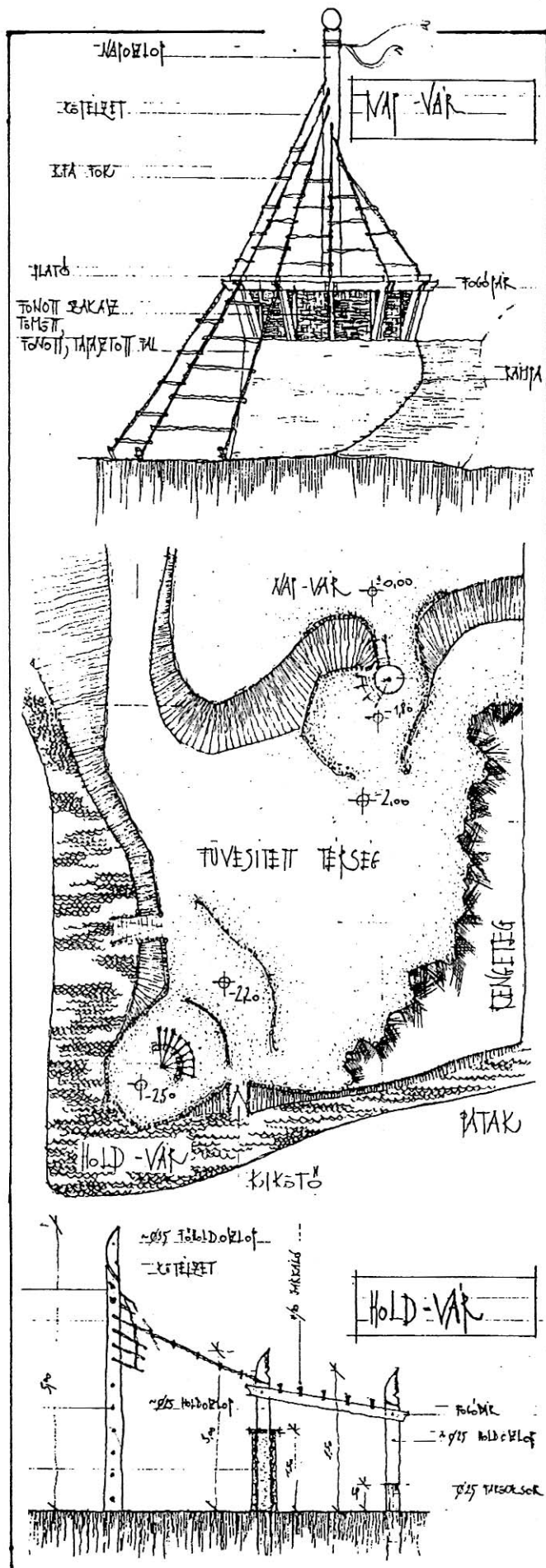
Miért pont játszótér?

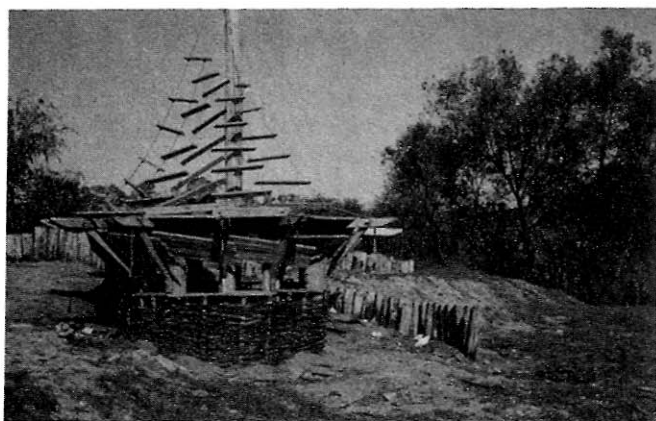
1990 őszén, amikor Törökkoppány községe polgármesterének megválasztott, egy előregedő félben lévő, hivatalosan is, önhibáján kívül is hátrányos helyzetben lévő, mezőgazdasági földjeit tekintve rossz termőhelyi adottságú falu gondjai szakadtak a nyakamba.

Holdvár részlete, jobbra a tervek

Varga

Varga

Mint „gyüttment”, azaz nem született törökkoppányi, azt hiszem, mindig is más szemmel néztem az immáron két éve otthonomnak érzett falut. Ennekelőtte Budapest, Siófok, Pécs voltak a lakóhelyeim, s mint városlakó, élt bennem egy hamis illúzió a falu „tisztaságáról, nemességéről”.

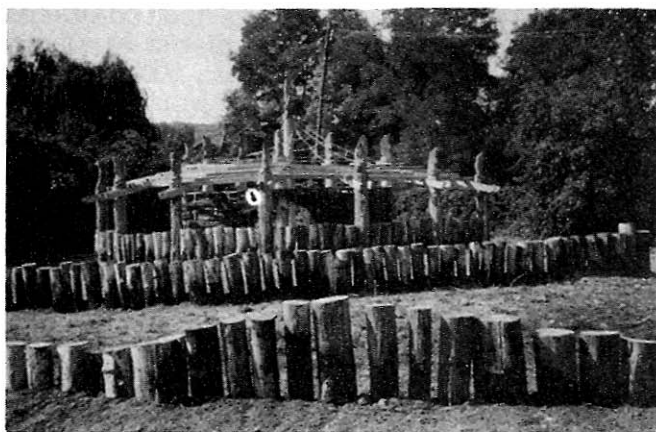
Naivitásomból gyorsan kigyógyultam. Rá kellett ébredjek, hogy hihetetlen károk származtak a falu „szocialista átépítésének” eszméjéből. A szellemi elsivárosodást a falu képének, utcáknak, tereknek, épületeknek az elrondulása kísérte.

Támogatva a falu kisebb-nagyobb csoportjainak összeszerveződését is, szerettem volna a környezetet is szebbé tenni. A szűkös költségvetés nagyobb tervek megvalósítását nem tette lehetővé, de apróbb dolgokat sikerült megoldanunk. Amikor azonban a falu főutcájának csúfsága, a félig romba dőlt, egyen betonelemekből épült közúti hid helyére építész tervezte mives fakorlát került, az emberek azt kérdezték tőlem, hogy mi a fenének kell ilyenre pénzt költeni, hisz a betonnak sem ment neki senki, úgy gondoltam, hogy a szépre nevelést, a környezetünk és az egymással szembeni igényességet a gyerekek nevelésével kell kezdeni.

Itt is szorít az idő. Már feldübörögtek a G.I.Joe és a Tini Ninja Teknőcök bárgyú robotszörnyei. Hál ezért a játszótér. Köszönet érte mindazoknak, akik segítettek a „játszótér” felépítésében. Azért az idézőjel, mert ez már régen nem csak játszótér ügy.

Grúber Attila, Törökkoppány polgármestere

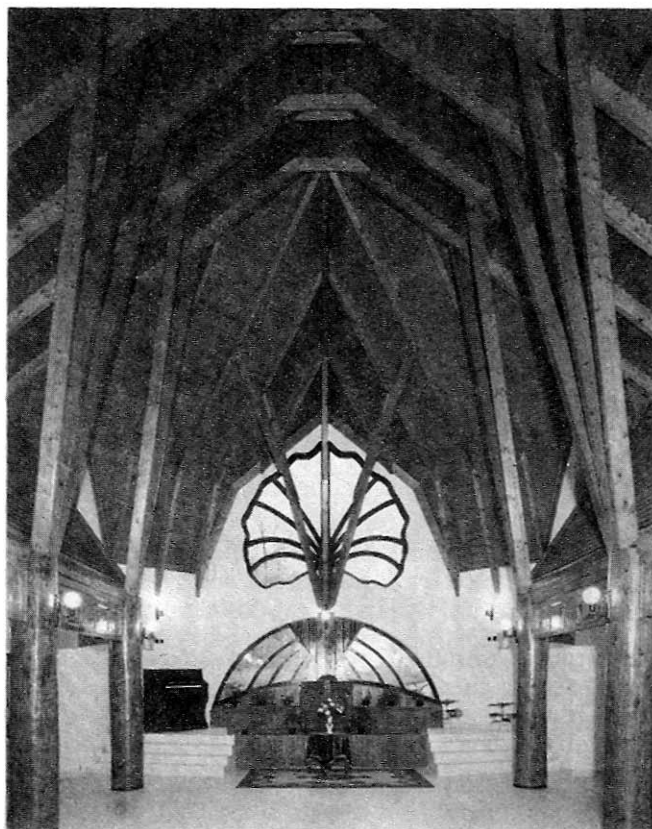
Fent: Napvár, lent: Holdvár

Varga

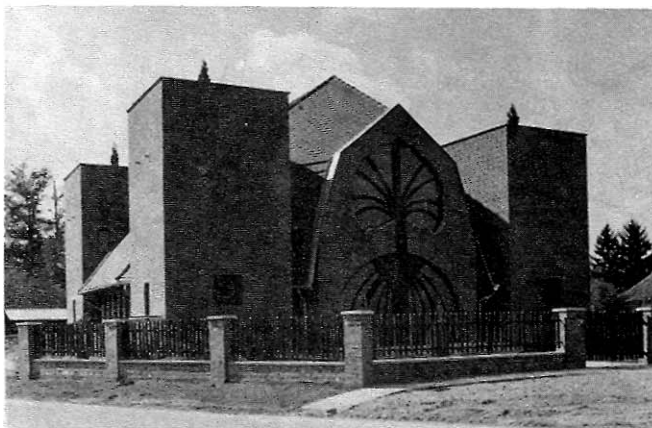
CSENGER

A csengeri új városközponthoz tervezett épületeket 1991/3. számunkban mutattuk be. Azóta az építkezések java befejeződött és az általános iskola átadásakor (augusztus 31.) egyúttal az egész városközpont megszületését ünnepelték a város polgárai. A borítón és a 49-58. oldalakon az általános iskola és művelődési ház együttesét (Csernyus Lőrinc), a szolgáltató és lakóházat (Turi Attila) és a sportszarnokot (Vincze László) mutatjuk be. Az 57. oldalon a háttérben az új református imaház (Csernyus Lőrinc) látható.

Geleta

Makovecz Imre: Baptista imaház

Geleta

Török Ferenc NAPLÓRÉSZLETEK – ÉPÍTÉS- TÖRTÉNETEK

„Életem első nagy építészeti megbízásán dolgozom, foghíj beépítések a **Várnegyedben**: a Tóth Árpád sétányon, illetve az Uri utcában. Lajos bácsi – Dr. Gábor Lajos professzor –, más elfoglaltságai miatt, csak a legszükségesebb konzultációkon tud jelen lenni, ami ugyancsak próbára teszi kezdőmérnök gyakorlatlanságomat. Tárgyalások, levelezések az OTP-vel, a beruházóval, kivitelezői egyeztetések; mind olyan feladatok, amelyeket még nem igen végeztem. Munkám könnyítésére és a biztonság érdekében részfoglalkozásuként bekapcsolódott a tervezésbe Krajczarek Károly, az ÁETI főmérnöke, a pécsi klinikaépítkezések létesítményi felelőse.

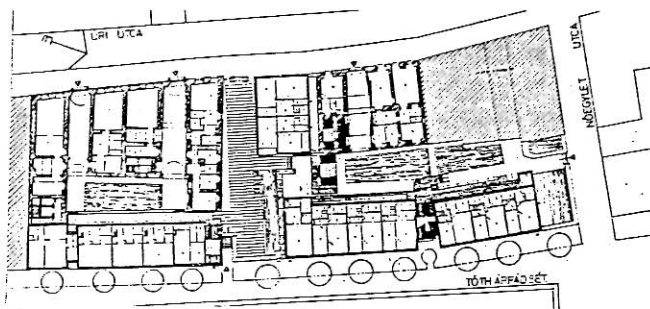
Karcsi bácsi igazi „baumeister”, ennek a szakember típusnak egyik legkiválóbb, talán utolsó mohikánja. Nagyon hálás vagyok neki, kezdő lépéseim örét, támaszát látom benne. A pontos és korrekt műszaki levelezést, az időben történő bonyolítást, a „refinált határidő felmondás” lehetőségeit, a tárgyalási stílust mellette tanulgom.

De túl az adminisztráción, mesterségbeli tudása (különösen a hagyományos épületszerkezetek területén) is bámulatra készlet. Szemléletének lényegét néha „axiomákba” fűzi, amelyekből két lényeges törvény rögzítést érdemel. Nevezetesen a „Krajczarek faktor” illetve a „Krajczarek index” – ahogy tréfásan ő maga nevezte.

Az első lényege: minél több töréspont van egy épület tömegén (alaprajz, tető, stb.) annál nagyobb az épület „Krajczarek faktora”, amelynek növekedése fordítottan arányos a ház építészeti értékével.

Karcsi bácsi éppen ezért nagy csodálója az ókori görög építészetnek és kissé „bizalmatlanul” tekint például a gótikára.

Hasonlóan működik a „Krajczarek index” is, miszerint minél többféle anyag fut össze egy csomópontba, annál rosszabb annak műszaki diszpozíciója. Utálja az úgynevezett „könnyűszerkezetes technológiákat...” A művezetés csinját-binját is mellette sajátítgom el. Csak egy példa.

Budapest I. Tóth Árpád sétány 28-29-30. OTP lakóházak

Alig fordultunk ki a vári fedett lépcsőből és tartottunk a sétányon az építkezés színhelyére, Karcsi bácsi messziről iszonyatos káromkodásba és hangos ordításba kezdett. Amikor az épülő falak alá értünk, már az összes kőműves az állvány pallókon tolongott és riadtan tekintett alá, a kiabáló-hadonászó pulykavörös emberre. Rögtön előkerült Kutasi József építésvezető (egyébként kiváló ácsmester) is.

– Hol tanultak maguk kőfalat rakni? Volt már a kezükben terméskő? Megnézte valaki a tervrajzokat? – záporoztak a kérdések.

Majd fogta magát az öreg, ingujjra vetkőzött és elkezdett falazni. A munkások egyre nagyobb tisztelettel sereglettek köré. Azt hiszem örök időkre látni lehet majd a Tóth Árpád sétány 30. ház földszinti kőfalán azt a felületet, amely Krajczarek Károly keze alatt épült.” (1964.)

„Folyik a **tiszaberceli** templom építése. Vörösberényi nyaralásomat kellett megszakítani Varga Béla plébános távirata miatt. „Ferikém azonnal gyere, mert kiver a nép a faluból.”

Rögtön utaztam; Béla már várt az állomáson és kezdte pergetni a történeteket. (Közbevetőleg meg kell említenem, hogy a felújítási tervek, talán az elsők között fogantak a vatikáni zsinat liturgikus térkövetelményeinek még alig-alig deklarált szellemiségében.)

Az emberek abbahagyták a munkát – panasolta az atya – fejemhez vágta, hogy mindent ki akarunk szórni a templomból és a régi dolgok helyett k...kat pingálunk a templom falára. Fel fognak jelenteni a püspökknél!

Na ennek fele sem tréfa; úgy láttam az emberek nem értették, illetve nem látták a tervismertetés-kor, hogy valójában mit is akarunk.

Kértem Bélát, hogy másnap estére, harangszó után, hívja össze a hangadókat, no meg a képviselő testületet.

Talán soha ennyi ember nem szorongott még a falusi barokk templom csarnok-terében. A fél falu összefutott. Ekkora érdeklődés láttán kissé szorongva mentem fel az öreg szószékre. Az első sorban ült Imre bácsi, a templom kurátora. Őt szólítottam meg:

– No Imre bácsi, van-e maguknál fürdőszoba?

– Van, válaszolta.

– Hát zongora van-e?

– Miért kérdezi a mérnök úr? Hiszen járt nálunk, még a kis unokámat is hallgatta játszani.

– Tudom! Azt is örömmel tapasztaltam, hogy mindenki igyekszik megújítani otthonát, portáját. Csak azt nem értem (és akkor már ordítottam), hogy miért éppen az Isten házáat akarják évszázados mozdulatlanságban, korhadt berendezések, izléstelenül festett giccs szobrok, értéktelen mázolómaniók között tartani. Miért?

Nagy csend lett, még a levegő is megdermet az emberek feje fölött.

– Nem mérnök úr, ezt nem akarjuk – állt fel az öreg és kotorászva előhúzott egy zsákot maga mögül –, de azt sem szeretnénk, ha ezeket az emlékeket szemétre szórná a nagy újítás miatt.

A zsákból két kis szobrot, néhány emléktáblát, gyertyatartót rakott a padlóra.

– Ezeket nagyapámék adták adományként. Nevük és imájuk itt hátul látható.

Lejöttem a szószékről és kézbe véve az egyik emléktáblát hangosan felolvastam a néhai „donátor” hálaadását. Az ima, a szándék új minőségbe emelte előttem is az egyébként „silánynak” látszó tárgy emlékét, ami természetesen méltó helyre visszakerült a templomtérbe. Én pedig megtanultam egy életre, hogy az ÉRTÉK sok összetevőből rakódik... (1966.)

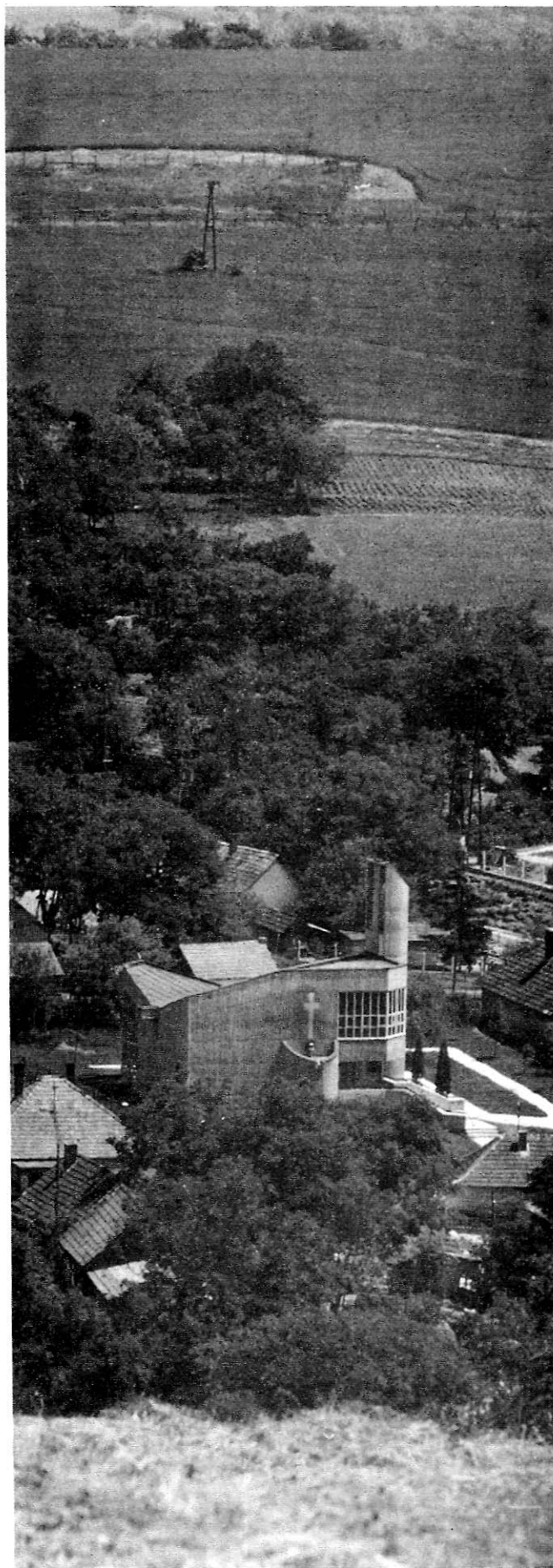
Máriapócs 1968 – Nagyboldogasszonyi búcsú. A sűrűn hömpölygő sokadalomból valakik a nevemet kiáltják: Török mérnök úr!

Fürkészve indultam a hang irányába és lassan felfedeztem a tiszaberceliek zászlós csoportját. Kitérő örömmel köszöntöttük egymást; az asszonyok pedig egymás szavába vágva dicsérték megújult templomuk szépségét, hangoztatván, hogy... bizony már nem is igen tudnánk más templomban olyan otthonosan imádkozni.

Nem mondom, jól esett a dicséret, amely egyben ráébresztett az építészet felelősségére, tudatformáló erejére.”

„Öreg este volt már, amikor megérkeztem **Nemeshetésre**. Az éjszaka puha takarója borult a falura; csend volt és sötét. Az utcák és házak udvara kihalt, de égő fáklyaként messziről világított a „templom-domb”, ahogy a hetésiek nevezték a kis halmot a falu közepén. Húzott, vonzott magához a fénycsóva. Meggyorsítottam lépteimet és a végén már futva értem a domb aljára.

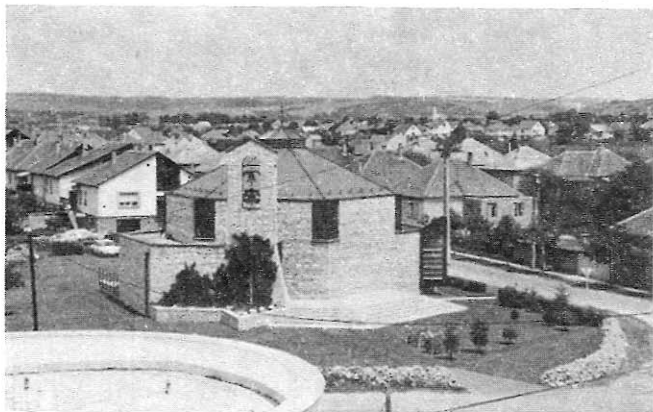
Csodálatos látvány fogadott. Hatalmas árbócokra szerelt reflektorok világították be az egész területet, amely megbolydult méhkashoz hasonlóan, nyüzsgő embersokasággal volt tele. Fény-árnyék kontrasztban játszó állványerdő az épület körül, bizarr óslényként magasodó szállítószalagok „nagyhasú” betonkeverő gépek és a záró födém deszka zsaluzatán Kálmán Attila, mint mesebeli kalózkapitány irányította népét. Cement-zsákolók, kavics-lapátolók, acélhuzal hajlítók és a háttérben apró tüzek, füstölgő kondérokkel és gulyás-paprikást főző asszonyokkal.

Golding híres regénye, a Toronyépítés középkori látomása elevenedett meg szemem előtt.”(1975)

„Az **edelényi** templomot rakacai kőből építettük. Kékes-szürke színekben játszó, fehér erezetű, csodálatosan szép kemény mészkő. A szomszédos községben, Rakacaszenden „bányásszák”, illetve robbantják és szállítják Németországba vasúti talpfák közé! A kőművesek sehogy nem akarták megérteni, hogy ezt a követ nem fűrészeljük, nem pattintgatjuk, hanem ahogy az Isten adta, természetes állapotában helyezük a falba. Hiába készítettem minta faldarabot, magam válogatva és helyezve el a köveket, ők mindig formálgatták, hogy téglaszerű legyen. Kínomban mentő ötletem támadt. „Emberek – kiáltottam – akinek a munka végén a legkevesebb kötőrmelék van a lába alatt, az kap tőlem egy liter pálinkát”. Az ígért többet ért minden bemutatónál. Attól kezdve nem volt kőkopácsolás, csodálatosan emelkedett a fal és meglepő gyorsasággal; csak „fájront” végén nem tudott senki felállni – no nem a fáradtságtól – hanem a pálinkától.” (1980)

„Rakaczky Mihály edelényi paróchus mellett az építkezés lelke, legfőbb szervezője Veron néni volt. Hajnali négykor már kerékpárjára pattant a munkára jelentkezők névsorával és sorra járta a

Az edelényi görög katolikus templom és építői. Az clözö oldalon a nemeskéri római katolikus teplom

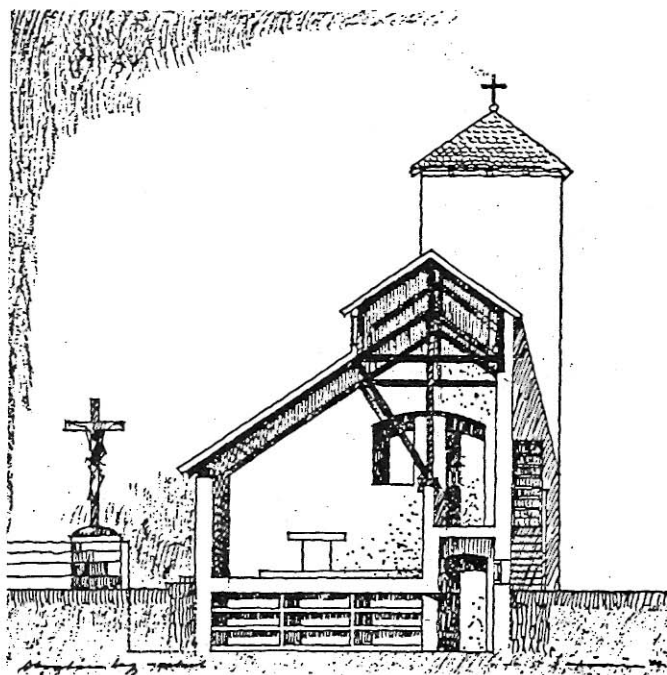

házakat. Voltak olyanok, akiket az ágyból seprűzött ki, de senki sem volt, aki ellene mert volna szólni. Reggel hat órára összereterelte „nyáját” és indulhatott a munka.

Az oltárkö beállításakor Őt állítottuk a fotó főhelyére, aki példamutató alázattal, összekulcsolt kezekkel, hálakönnnyeket hullajtva térdelt a kötőmb mögé.” (1981)

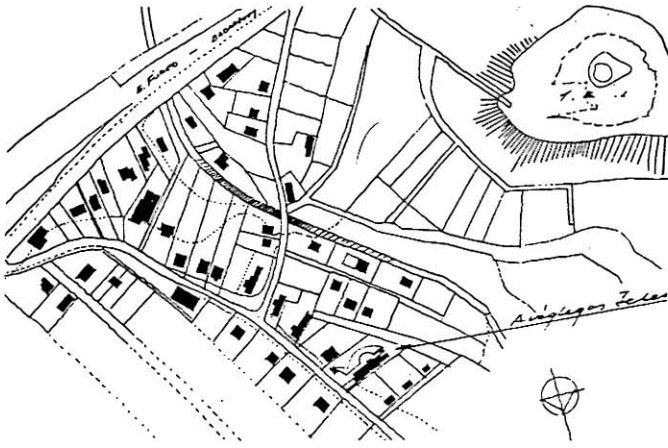
„Egyházközségi gyűlés. Az **ábrahámhegyi** hívek – láthatóan nem nagy lelkesedéssel – hallgatják az építész „konceptióját”; miszerint az építendő templom helyszíne a község közepén emelkedő „Bök-hegy”. Ezt kívánja a táj és a Balatonfelvidék építési hagyománya: Tihany, Szt. Mihály, stb. Itt ott ellentmondó hangok; „Öreg, fájós lábaimmal menjek fel a hegyre!?” Nem vettem komolyan. Néhány nap múlva kétségbe esetten hívott fel Szerenka Miklós plébános úr, hogy távozásom után kitört a forradalom, nem fognak a hívek pénzt adni a hegyi építkezéshez. Ezért tőlem függetlenül – ne haragudjak – máris vett egy telket a falu közepén. Ott fogunk építkezni.

Nagyon letörtem! Különösen, amikor a megvásárolt falusi, „fésűs” elrendezésű telken, egy keskeny, mély földszakasz szélén üldögéltem. Nem tudtam levenni a szemem álmaim helyszínéről, a szemközti Bök-hegyről. Mit kezdjek ezzel a „lakóház” telekkel, szomszédságban a falusi házakkal? És ekkor

Ábrahámhegy, római katolikus templom metszete

lassan rájöttem valamire; az építő közösség igazára! Tihany, Szt.Mihály-hegy templomát egészen más hatalmi és gazdasági helyzetű Egyház építette a „magaslatok tetejére”. A jelen állapotok (1984) „egyházképét” sokkal inkább tükrözi ez a mély, keskeny, általam nem díjazott telek, itt a falu közepén, beekelődvé különböző minőségű házak közé.

Ábrahámhegy, római katolikus templom helyszínrajza és keleti nézete

Rögtön megfogalmazódott bennem a templom eszmei programja is; nem „katedrális” hanem jó értelemben vett „betlehemi istállót” kell tervezni.

„1988. szeptember 8. Meghalt dr. Nagy Árpád gyáli plébános. Személyében az Egyház egy kiváló papját, a közösség a „Jó Pásztort” veszített el. Mellőlem pedig eltávozott a kedves barát, a kiváló mecénás.

Tegnap este még felhívott telefonon. Németszágból érkezett haza, telve lelkesedéssel, alkotó-építő igyekezettel közös munkánkkal, a **felsőpakonyi** templommal kapcsolatosan. Találkozóként a másnapot, szeptember 8-át, Kisasszony napját beszéltük meg. A kitűzött időpontra megérkeztem Gyálra. A plébánia szokatlan csendjéből Mária, a testvér lépett elő könnyes szemekkel és vezetett be a dolgozószobába, találkozásaink színhelyére. A földön, teljes papi díszben, kiterítve feküdt Árpád, kezében rózsafüzér, lábainál égő gyertyák. Egyszerűen nem hittem a szememnek. Fülemben még visszhangzottak a tegnap esti szavak, a jókedvű kacagás, valóságértelenné téve a látványt. Éjszaka szívgörcs végzett vele – szólalt meg halkán Mária.

Szívgörcs – a nagyszívű emberek „kaszása”!

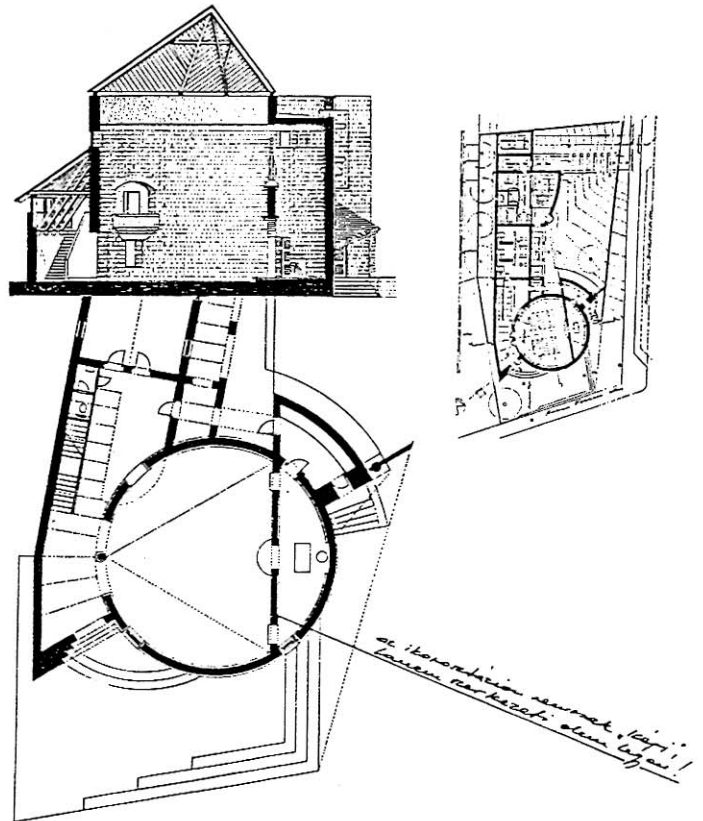
Felsőpakony, római katolikus templom

Árpádtól kaptam meghívást 1987-ben a felsőpakonyi templom tervpályázatára. Ismeretségünk új keletű, de gyorsan mélyülő barátság volt, nagy vitatkozásokkal egyházzal, közösségről és természetesen az építészetről. Szakmai kérdésekben is teljesen otthonos volt, hiszen egész életében épített; templomot, plébániát, embert és közösséget.

Pályatervem első díját is a rá jellemző módon indokolta: Nem a tervet, hanem a vonalak mögött meghúzódó szellemi és emberi magatartást rangsoroltam (tuk). Az épületen még sokat fogunk vitatkozni, de elveidből velem szemben se engedj!

Nincs többé vita. Nyugodjék békében!”

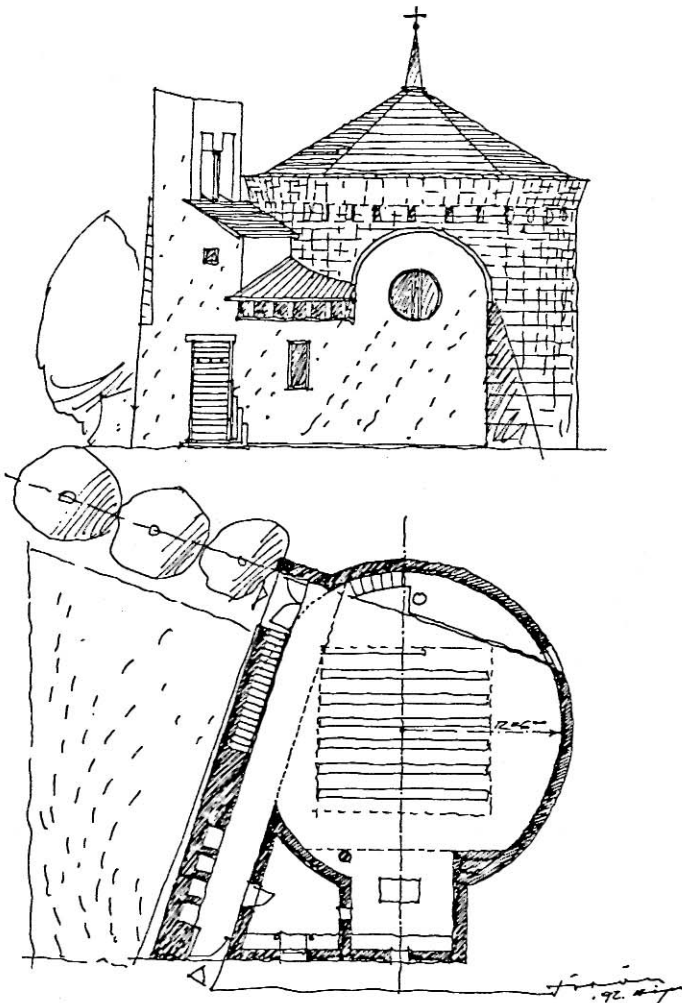
Kazincbarcika, görög katolikus templom, alternatív terv

A kazincbarcikai g. templom T. alk. Főterv, 1988.02.

Hagyomány. Az edelényi görögkatolikus templom építéskor érintett meg legmélyebben ennek a szónak eszmei jelentősége. A bizánci szertartású katolikus közösségek éltető és megtartó erejének ismertem meg. Ragaszkodás az ősi hagyományokhoz: nyelvben, ikonográfiában, liturgiában. Megmaradásuk záloga volt ez a ragaszkodás. Görögországi tanulmányutamon megtapasztaltam, hogy az építészetben mennyivel összetettebb probléma a hagyomány. Többről van itt szó, mint bizonyos szimbólumok és ikonográfiai jelek verbális ismétléséről. Attól egyetlen ma épült görög ortodox templom nem lett jobbá, hogy alaprajza nyolcszög elrendezést mutat. Mint ahogy hét darab vasbeton födémgerenda – ha építészetileg és formailag rossz – nem lesz jobbá, hogy bizonyos szemszögből a Szentlélek hét ajándékát látják meg bennük egyesek. Mélyebben kell keresni azokat a jeleket, amelyek anyagba és formába öntve ennek a tartalomnak valóban művészeti értékkel bíró megjelenítői. A hagyomány élő értelmezése nem pótolható egyfajta felszínes „számmisztikával”. Félreértés ne essék, nem szándékom a szimbolika lejárátása. Ellenkezőleg, a felületes értelmezésektől szeretném megvédeni. (1988)

Nyársapát, római katolikus templom terve. Közeliében Árpád-kori kolostor romjai

HÍREK

A Kós Károly Egyesülés 1992. évi konferenciáit a Lajosmizse melletti gerébi kuriában tartotta. A Minőség Vegyipari Kiszövelkezet által szervezett őszi találkozó meghívója az alábbi gondolatokkal indította az összejevetelt:

„Miközben régi közösségi formák széthullásukban démonikusán élnek ki magukat, elszietett fejlődési törekvések akarnak helyükbe nyomulni.”

(A. Rouveni)

Nyugat-Európa a mai napig nem tudott megszabadulni a központilag irányított egységes állam modelljétől, így nem volt képes az emberek valódi szükségleteinek megfelelő szociális forma megteremtésére.

A bolsevizmustól megszabadulni akaró Kelet-Európa országaiban a régi világ intézményei széthullóban vannak. Az emberek megkísérelnek a káoszból új, életképes közösségi formákat teremteni.

A szeptemberi rendezvény keretében az Egyesülést létrehozó és működtető cégek élet-történetéből kiindulva megpróbálunk kérdéseket megfogalmazni és utat találni elsősorban arra vonatkozóan, hogy hogyan tudunk olyan munkaközösséget létrehozni, mely egyaránt megfelel a modern munkamegosztásos világ-gazdaság követelményeinek és az együttműködő emberek belső törekvéseinek.

A téli konferenciát a KVADRUM Építész kft szervezte és így fogalmazta meg az összejevetel célját:

Mostanság egy ideje, ha az ember ismerősökkel találkozik, vagy akár barátok között van a beszélgetés előbb utóbb egy téma köré kezd fonódni. Ez a téma a pénz. Hogy van-e, elég-e, miért nincs, hol van... Körbejárjuk, elvetjük aztán újra előkerül.

Ugyanúgy pénzről van szó akkor is, ha az ország dolgairól hallunk, sőt a politikai csatározások mögött is leginkább ez búvik meg a hatalom kérdéseivel összevegyülve.

A társadalom, a közélet, de legfőképpen a politika e körül forog, s mindig úgy tűnik kevés van belőle.

Eufóriás reményeink múltban vannak. Azzal tudunk csak kezdeni valamit, amire rátalálunk, ami megvan. Korábban megfogalmazott céljaink egyre aktuálisabbak.

El kell kezdenünk településeink újjáépítését. Célunk, hogy a főépítési tevékenység az ország településein megszerveződjön egyre sürgetőbb. Be kell vonnunk ebbe a munkába sok más területen tevékeny embert és még többet kell megismertetni vele.

Egy szakmai eszmecserre meghívottjaként Makovecz Imre kifejtette véleményét arról, hogy a világkiállítás eszmei koncepciójának hiánya az egész vállalkozás eredményességét megkérdőjelezi. E hozzászólására hivatkozva a világkiállítás kormánybiztosa felkérte egy eszmei koncepció megfogalmazására. Ez a tanulmány (Ekler Dezső kiegészítéseivel és Gerő Balázs telepítési számításával együtt) elkészült. A kormánybiztos több, mint két hónap elteltével – lapzártánkig – nem válaszolt.

Makovecz Imre AZ 1996-OS BUDAPESTI VILÁGKIÁLLÍTÁS ESZMÉJE

Bevezetés

Az olyan eszme, amely „ideologikus” nem ér semmit. Csak az a gondolat eszme, mely megvalósulni képes.

Tudomásul vesszük, mint megvalósulási feltételt a kijelölt helyszínt, a félkörgyűrűs, sugarras beépítést, azt, hogy a Duna Ny-i partján van, hogy a Haller útról a félszigeten át híd vezet a terület K-Ny-i tengelyében, hogy a kijelölt területet a XI. kerület felől több irányból is meg kell közelíteni.

A feltételek értékelése

A történelmi városok folyók mellé épültek. Ősi hagyomány, hogy a keleti part az élők partja, a nyugati a holtaké. Másként is fogalmazhatjuk: a nyugati parton a kor misztériumának beavatási helye, a múlt, a keleti oldalon a jelen és a jövő helyezkedik el. A félkörös beépítés több karélyban veszi körül a terület középpontját, és a híd nyugati hídfőjét. Régi, zárt, de kapukkal nyitott településhez hasonlít a beépítés. Ennek É-Ny-i, D-Ny-i bejáratait, sugarait kapukkal kell ellátni. A három gyűrűt adottságként kezeltem azzal a kötelező követelménnyel, hogy a gyűrűk Duna-parti végeinél jel értékű vertikumnak és kikötőknek kell állniok, sőt a közutak „lenyomatait”, pontjai a Dunában folytatódjanak egy keleti imaginárius gyűrű formájában. A megismerés határproblémáinak egyik alrendszerét képezi a kommunikáció, a maga technikai, térbeli rendszerével, legális és illegális szervezeteivel, de a konkrét és személyes emberi kapcsolatok egész problémakörével is. „Kommunikáció” szó helyett *kapcsolatok* szót használnám magyarul.

Eszme

„Határterület” a kapcsolatokban

Határ a megismerés határa, az emberi élet határa; határterület maga a személyes élet, ha a születésben benne érezzük a preegzisztenciát és a halálban a halál utáni létet; határ a politikai határ is, mely nem feltétlenül igazol etnikai, történelmi, földrajzi, ökológiai határokat; határ a vasfüggöny, mely fizikailag megszűnt, lelkileg, szellemileg nem. Határ minden különműködés elválasztó kontúrja, így határ a folyó és szárazföld elválasztó vonala, a férfi és nő léte, határ a civilizáció metatermészete és a teremtet világ természetete közötti határ, határ a Yang-Yin közötti dinamikus egybevághóság vonala, mely utal az eredeti egészre, határ maga Magyarországon is többszáz éve Nyugat és Kelet között,

„Kompország”, melynek lényege saját határvoltában, önmaga ellentéteiben található.

De határnak tekinthető abból a szempontból is, hogy Magyarország ég és föld között létezett mindig, a birodalom, az „uruszág” nem latifundium, nem birtokolt terület, hanem a Szent Korona népe volt mindig, most is az. Határterület a válságot és katasztrófát előkészítő egyoldalú nyugati eredményorientáltság és a kelet kontemplatív léte között. Folytatnám, de fölöslegesnek érzem, mert a „határ” fogalom és életérzés szinonímáit hosszan lehet sorolni.

A gondolat tehát a „HATÁR” és az ebből eredő, jövőbe mutató új kapcsolatok (kommunikáció) világa.

Határterület megfogalmazásáról van tehát szó, az adottságok értékelése és megfogalmazása révén, és az ebből eredő rálátás eredményeképpen új kommunikációs fogalmak térbeli, építészeti és környezeti megvalósítása a világkiállítás formájában.

Konkrét javaslatok

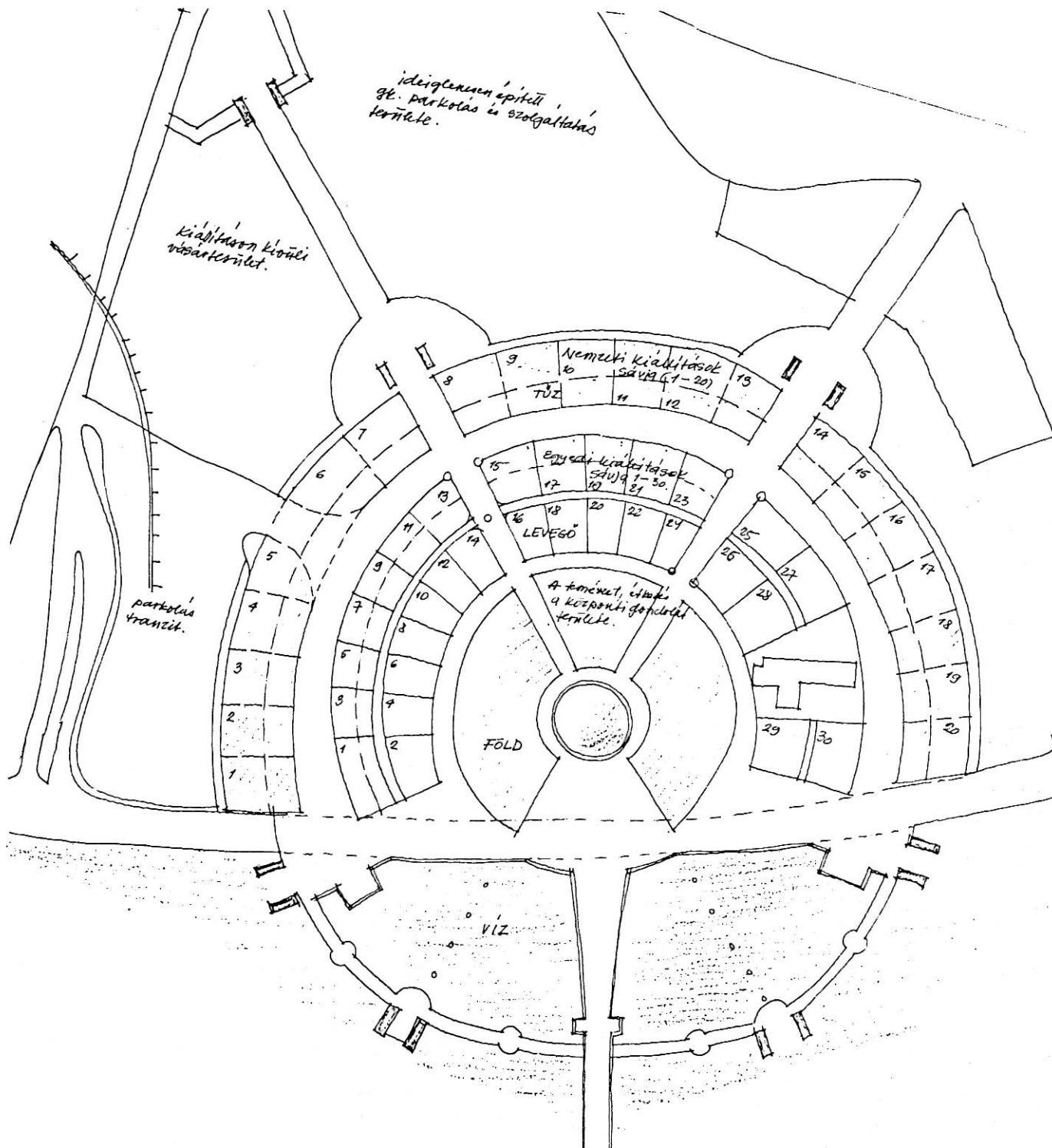
A félkörös terület kapuit úgy kell megfogalmazni, hogy a *kapu ősi „átlépés”*, tehát a határ problémái mind feladatban, mind épületformában megjelenjenek. A kapuk az égtájaknak, forgalomnak megfelelően különböznek.

A három gyűrű három zónát jelent. Külső gyűrű: (B kategóriás kiállítás) a nemzetek kiállítását tartalmazza olyan lefedő szerkezetekkel, melyeket nekünk kell megépítenünk. Olyan szerkezetre gondolok, melynek alakját, méreteit és jellegét motíválja égtáj, kapu, s az elosztás révén ismert nemzeti jelleg, de mint külső gyűrű a mai „civilizáció” termése. A tervezetést gondos előkészítés után sok tervező bevonásával koordináltan kell megoldani. (Gondosan ki kell dolgozni a pályázat és megbízások rendjét.)

A második gyűrűben a szervezettebb építőipar (ragasztott faszerkezetek, Calatrava szellemi modellje), természetes anyagok ipari szerkezetei jelennének meg.

A harmadik zóna a föld megmozgatásával a „land art” hagyományainak felhasználásával épülne, ahol a föld és víz szimbiózisában kellene a tervezőknek gondolkodniok. Sorrendben ezt a zónát követi a terület központja, melyet egy jelentős vertikális, kiemelkedő vagy lefelé irányuló „luk” hangsúly képviselne, ami tartalmazza a határ lényegét. A három zóna építészeti-tartalmi metamorfózisai itt természetes eszmei központot hoznának létre. Keletről ide fut a híd. A híd, mely jelkép értékű kell legyen, műremeknek kell lennie, melyet vagy Calatrava, vagy Soleri, vagy pályázaton olyan alkotó nyer meg, aki nem pusztán mérnöki művet hoz létre, hanem megérti a HÍD eszmei jelentőségét. A híd természetesen lehet provizórium is, de csak abban az esetben, ha koncepciózusan az, mind eszmei, művészi, mind műszaki értelemben. Ha a híd végleges szerkezet, gépkocsiforgalomra méretezett legyen. A híd keleti hídfője jelentős kapu legyen a földnyelv gondos, keleti jellegű beépítése szerint kialakítva.

Visszatérve a nyugati parti gyűrűk dunai csatlakozására, az itt kialakított kikötők mellett olyan, a közutak lezáró jelentős tömegű épületekre gondo-

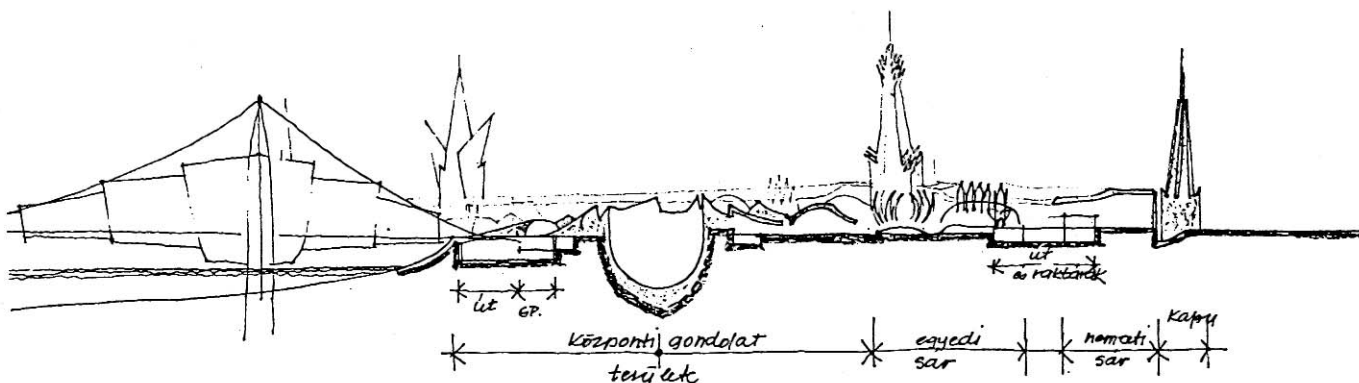

lok, melyek vagy úszó, úsztatható tornyok, vagy stabil toronyszerű épületek, melyek a közönség és a Duna találkozását, a víz és a szárazföld és növényzet találkozását hivatottak képviselni, és konformak a gyűrűk építészeti „határ” koncepcióval.

Összefoglalás

Remélem érthetővé tudtam tenni, hogy a budapesti világkiállítás miért éppen a „határ” gondolatát válassza. Alapkonfliktusunk a kommunikáció szabad áramlásának gátoltsága politikai határok által, offenzív, egyoldalú tökemozgások által, Közép-Európa atomizálása által és a bank és

ipartörke a természettel ellenséges (emberi természet is) politikája által. A határprobléma feldolgozásával olyan példát állíthatunk Budapesten 1996-ban, ami eredménye annak a tudásnak, ami a kommunizmus felszámolása után itt fennmaradt és a világ hasznára lehet. *Határvárost* kell építeni Kelet és Nyugat, ég és föld, egyoldalú civilizáció és természet között, étellel teli, szabadon átjárható határt, hogy valóságos és érthető legyen a kapcsolatok, a kommunikáció megújításának szükségessége, és egyben bemutassuk, hogy mit tudunk mi gondolattal és tettekkel hozzátenni. Budapest, 1992. október hó

A Budapest-i Világkiállítás területi sávjainak metszei.

Ekler Dezső HATÁRVÁROS

Kiegészítések Makovecz Imre koncepciójához

Tömlőkön ott a hős Keve
Hadával így átalkete,
Miért a hegy, miért a sík
Kelenföldének mondatik.
/Arany János: Csaba-trilógia/

1.1 Élet és halál. A gyermekeink tekintetéből felvillanó rettegést kell éreznünk, hogy értsük is, amit kincstári fejlődés-optimizmusunk rendre elfed: mennyire jelenvaló a halál-többlet életünkben. „Isten kezében vagyunk” – a középkor embere számára ez evidencia volt, egész egzisztenciája erre épült. A mai gyermek az apokalipszis valóságával szembesül, erre kellene építse élete élményét. Építheti erre? Bizonyára nem. A gondolkodásunkban mélyülő szakadék abból a téveszméből fakad, melyet a modern civilizáció-gépezet mételyez belénk: mintha az életet mi, emberek teremtenénk, mintha az életnek feltétele volna, amit „haladásunk” hozhat, amit tudományos technikánk teremteni képes. Holott nyilvánvaló, hogy a fordítottja igaz. Ma már belátható: „fejlődésünk” a halált termeli. Határvónába érkezünk, ahonnan a túloldal ismeretlen világgént sejlik, s az átjutás kockázatos, ha sikerül, újjászületés értékű.

1.2. A világkiállítás a világot állítja ki, kérdés melyiket? Területére belépve a reményt kellene éreznünk, a középkori város analógiájával – a „Stadtluft macht frei” értelmében – azt, hogy az élet új lehetőségeinek terébe érkezünk. A világkiállítást az élet jegyében kell rendeznünk. Témája kell legyen a gyermekek s a jövő generációinak élete. A „híd a jövőbe” szlogen értelme ez a drámai beállítás kell legyen, s nem a betanult. Minden köbméter betonnal, acéllal együtt egy-egy köbméter növendék lombot kell ültetni, ugyanennyi élő vizet, szabad földterületet, állatoknak-élhető teret és tiszta légteret kell létesíteni. Nem a hasznosság, s a

szórakoztatás céljával, hanem elvi alapon, makacsul. Ökológiailag a kiállítás területét messze Budapest állapota fölé kell tervezni. A szervezésbe és program-alakításába minél fiatalabbakat és laikusabbakat kell bevonni. Laikusokon a nem-politikusok, nem-hírközlők, nem-építészek, nem-menedzserek értendők. Szervezésüket kalandként, próbaként kell felfogni.

A kínálgó, a fejlett világban is ismert kiállítás-témák:

- „a fejlődés határai” – vannak-e, miként jelölhetők, s hogyan érvényesíthetők?
- „a fenntartható fejlődés” – mi az, ami nem, s mi az, ami tovább folytatható?
- „az élet jogai” – a budapesti levegő egyetlen összetevőjére sem adna engedélyt a Köjál, ha valaki annak hatását kísérletileg emberen akarná kipróbálni.

1.3. Építészetben meghatározó lesz a kiállítóváros kapuinak és külső falának megfogalmazása. Hasonlatként a középkori és régebbi városfalak, kapuk kínálkoznak, mint kivételes helyek őrzői. A kaputornyok tervezésére – méretek és anyagok megadásával – világhírű, s kultúránkat identifikáló építőművészeket kellene felkérni, akik persze össze kellene, hogy játszanak. A városfalat – a védtelenség és átjárhatóság jegyében – élő falként, növényfalként kellene építeni. A zöld-falat alkotó növényzet, ahogy a kapuk is, változhat az égtájak és a mögöttük szereplő nemzetek természete szerint. Nemes hagyomány elevedne így meg, az arborétumoké (tájtervezők, erdészek, arborétum-vezetők bevonásával). A fasorokat dombokra (sáncokra) kellene ültetni, hogy a fiatal növényzet és később a fal is kimagasodjon a parkos környezetből. A külső (nemzeti) pavilonsor, amely „a mai civilizáció termése” volna, úgy kellene érintkezzen ezzel a zöld fallal, ahogy a várfalakhoz régen a házak épültek: magukba építhetik, kerttel csatkozhatnak hozzá, üveg-acél homlokzatukat áttörheti, benőheti a növényzet, tükröződhet bennük vagy beléjük költözhet (üvegház, pálmaház), stb. Fontos, az ellentétek egyensúlyát adó megoldás volna, ha a Dunában folytatódó várfal-körvonal pandanjaként a víz behatolna a városba – tiszta

vízű, hallal népes erek, tavak formájában. A zárt egységet alkotó körgyűrűkön kívül meglévő és ezután épülő létesítményekkel úgy kellene számolni, mint a régi városok köré települő elővárossal: a kapuk előtt várakozó, kereskedő, majd a városhoz költöző, azzal együttműködő, de attól különböző tényezők telepeként.

*Széles Dunán túl és innét,
Nem gyül hiába ennyi nép:
Túl napnyugat, innen kelet
Néznek kemény farkasszemel.
(Arany János: Csaba-trilógia)*

2.1. A kommunikáció határai Nyilvánvaló botránya életünknek a végtelen elhatároltság, amely a kommunikáció modern formáival termelődik. Budapesten közbüntényes gyilkolás folyhat gyermekek és felnőttek ölommal, szén-monoxidokkal, nitrogén-oxidokkal mérgezésével a szabadság, egyenlőség és a korlátatlan mozgás jegyében. Gyermekek százezrei veszhetnek éhen, miközben a világ hatalmai élelmiszerfölségük és fegyvereik szállításában-raktározásában mérik össze erejüket. A gépiesült, tömeges adat- és anyagáramlást nem civil igények mozgatják, az emberi élethez kevesebb is elég volna. A „csúcsra járatott” nemzetgazdaságok mintha hadigazdaságok volnának, amelyek technikájuk és infrastruktúrájuk folytonos gerjesztésével a háborúnyerés készségeiért folytatnak versenyt, háborút gazdasági eszközökkel. A civil társadalom csupán megrészegített fogyasztója és versenyeztetett bábja ennek a gépezetnek, és vakká, tehetetlenné válik a természet és saját emberi természetének valóságával szemben. A természettel hadban álló modern kommunikáció-monopólium annak ad hatalmat, aki többet fogyaszt anyagból, időből, élő és élettelen energiából. Aki nem fogyaszt, kiesik e „rezsitársadalomból”, élete semmit nem ér. Az együttműködés a zárt körön kívül egyre lehetetlenül. Feltörni a bűvös kört vajon hol lehet? Csakis az emberen belül. Utaljunk csak a környezetvédelem ügyére: a természet védelme ma azon a nézőponton alapul, mintha a természet civilizációnk része volna, s eldönthetnénk, hadd viselünk-e ellene vagy védjük? Nehéz belátnunk, hasznossági alapon bizonyosan lehetetlen, hogy részei vagyunk a természetnek, szőröstül-bőröstül, s hogy védeni először magunkat kellene, önmagunkkal szemben.

2.2. A világiállítás területét kivételes helyé kell tenni, demilitarizált övezetté, ahol emberi jelenlét alapuló kommunikáció bontakozhat ki. Ahogy a gyepük, őrségek, határsávok közösségei birtak régen sajátos szabadságokkal (s az egyetemek is!), úgy kellene e határvárosnak autonómiát és kivételes szabadságjogokat kapnia. Aki a kapukon belép – kiállító és látogató is –, le kell tennie a fegyvert. Például: autók nem jöhetnek be, hiszen tiszta a levegő, tiszták a vizek és állatok is élnek itt; az első (nemzeti) pavilongyűrűn belül televízió- és reklámmentes övezetbe érkezik a látogató, innen tilos televízióadást közvetíteni és tiltott reklámot elhe-

lyezni; a legbelső sávban tilos az elektromos hangosítás és a gépzene használata, de játékautomaták és légkondicionáló gépek zaja sem zavarja az emberi csendet. A kivételes jogok ellen berzenkedő kiállítók, szponzorok könnyen meggyőzhetőek, hogy standjuk reklám- és hírértéke így sokkal nagyobb lesz mint a tilalmak nélkül.

A tematikus kiállításokat (a második gyűrűben) a kommunikáció kettős értelmének és a kommunikáció demilitarizálásának jegyében kellene rendezni. Olyan kiállítókat kell találni, akik nem az információk extenzív birtoklásában, a „kommunikációs vakság” fokozásában érdekeltek, hanem az intenzív megismerésben és az együttműködés humanizálásában. Világszerte fontossá váló terület például a helyi közösségek (falvak, városrészek, régiók) úgynevezett revitalizációja, amely számos részterületre bomlik a a szemétyűjtés, a szennyvízkezelés újszerű megoldásaitól a magán-közösségi összefogás és a kulturális reidentifikáció kérdésköréig, s ezekben az üzleti világ is nagyban érdekeltté kezd válni. Kézenfekvő, hogy ezen a vonalon haladva Budapest önmagáról szóló kiállítást tudna rendezni, egyszerre mutatva példát az országnak és a világnak is.

2.3. Példaként szolgálhatna a határvárost tervező építészek kommunikációja: a tervezést úgy kell bonyolítani, hogy az egységes egészet eredményezzen. Ha a XIX. századi Pest tudott egységes várost építeni, tudni kell ezt ma is. Körültekintő szervezéssel, adekvát játékszabályokkal és a résztvevők fokozott együttműködésével nyílt, alkotó játszma hozható létre. A tervezés során minél több építésznek, tájtervezőnek, ipar- és képzőművésznek kell munkát teremteni. A munkák „elosztásakor” kedvezőbb módszer a felkérés mint a pályázat. Utóbbi csak akkor alkalmazandó, ha nívósabb megoldás és kedvezőbb megbízó-tervező kapcsolat remélhető tőle, mint az előzőtől.

A külső pavilongyűrű épületeit hagyományos, városiasan kötött rendszerben kell tervezni. Az első körút, a fő üzletutca felől zárt sorban, közel azonos homlokzatmagassággal kellene épüljenek. Tervezésükre a legjobb magyar építészeket kell felkérni, akik a kommunikáció új-régi lehetőségeit gyakorolva változatos, mégis egységes utcát kellene építsenek, figyelmet fordítva a parcella-határok kölcsönösen előnyös megoldásaira.

A második gyűrű, a tematikus pavilonok tervezésébe magyar és külföldi építészeket kellene bevonni, olyanokat, akik a szerves épületszerkezetek használatával hazájukban stílust teremtettek. Például: Erskine, Asmussen, Otto Frei, Romano Burelli, Soleri, Alberts, Calatrava, Csete, Dévényi S., stb. Őket kellene ajánlani a szponzoroknak, elvárható, hogy velük tervezlessenek.

Az épületek tervezését át kellene hasssa az a szellem, amely a Bauhaus-tagadó poszt-modernizmus után, a szerializált építészet csak-tagadásán túllépve új, máról szóló drámai kifejezéseket keres.

Külön-külön egy-egy csoport
Temérdek földet összehord;
Tölcséres a domb, és középen
Sok halott ég máglyák tűzében.
...Távol ha nézné valaki,
Vélné, hogy a menny csillagi;
(Arany János: Csaba-trilógia)

3.1. A megismerés határai Az újkor legsajátabb vonása, ahogy gyakorlattá tette a „gondolkodom, tehát vagyok”-élményt. Gondolataink szabnak határt önmön létünknek? – Descartes nem így értette. Ő sem gondolta másként, mint hogy gondolkodásunk eszköz (illúzió, tükör) csupán, mellyel határainkat bejárhatjuk, szemügyre vehetjük innen is, onnan is, de hogy azonosak volnánk azzal, amit gondolni vagyunk képesek, vagy, hogy gondolataink volnának a valóság, így csak a modern világ érthette. A hadtáp-társadalom kiteljesülése, a természetismeret hadimonopóliummá tétele meg az átermészetbe háziasított fogyasztó-ember tömeges előállítása és érzelemtelen izgalombantartása kellett ahhoz, hogy az illúzió teljessé váljék: annyik volnánk, amennyit a tudományunk ér. Résszé tettük az egészet (gondolatunk matériájává a létezést), és egészzé a részt (létünkkel a gondolkodást). A határok pedig nem arra valók, hogy átjárjunk rajtuk – véljük. Felébredni az álomból, feloldani a materializálódott látszatot, emberiesíteni a természet ismeretét vajon lehet-e? Határkérdés, melyre a válasz nem kiterjedésbeli, hanem ráeszmélés, önismeret, centrális belső élmény függvénye. Szabadjon ehhez ideírom a magyar írók legkiválóbbikának szögörgetegét, mellyel Wittgenstein szavak-rabsága ismeretelméletét figurázza: – *S jóllehet valamint szellemünknek a gondolkodás, testi valórnak minden vágya a mozgás, az iramlás, a „materializálódás” sebességével síkló helyváltoztatás, mi kár, hogy csak ez a két lábunk van – (mormogta bosszúsan Wittgenstein, lábszárára csapva) – ez a két nyomorú, ingóbingó sulykó, melynek egyellen virtusa az ügyetlen előrefele-himbálódzás... Mennyivel tökéletesebb s milyen más lenne is, ha volna valami szervült gördülőszerkezetünk, amely egyúttal fiziológikumunk hordozója; egyetlen nagy átmérőjű kerék, amelynek szárnyas küllői és kerékagy-kopolyúcsapszege lehetővé tenné, hogy boszorkányos gyorsasággal iramoljunk-repedjünk, szeljük a mélytenger vizét... Wittgenstein megpróbál rábírní, hogy értjük be a nyelv börtönfalának nézegetésével: elégedjünk meg kétlábúságunkkal... miközben nem veszi észre, hogy a szárnyas küllőkön, csapszeg-kopolyúval, úszva, robogva, szállva száguldó Gördülő Lény képzetét... nem kell feltétlen „beszelnünk” avagy „nem beszélünk” róla: ami gondolódik bennünk – az gondolódik.*

3.2. A világkiállítást a múlt század végén az új ipari erő és lelemény demonstrálására teremtték. Feltehető, hogy ma ez már nem időszerű. Újra kell alkotni a kiállítás eszméjét, azt kell megmutatni, ami ma újszerű, az emberi és természetelvű együttműködés új lehetőségeit. A nyugati világban éppúgy szerveződnek az „alternatív” erők, mint

nálunk, csak még nem törtek át, nem tűnnek még olyan egységes folyamnak (talán a természetük sem ilyen), mint a tőke-expanszió szabályait követő haditechnokrácia mozgalmi. Kiállítást szervezni az áttörés esélyével a lehető új világtendenciáknak, igazán nagy és időszerű feladat. Jelentős helyé, az alternatívák fővárosává avatná Budapestet, s talán valódi nemzeti összefogásra serkentené az országot is.

3.3. A belső gyűrű land-artos, föld-víz-építészeti koncepcióját a két-három legkiválóbb land-art művészre kellene bízni. (például: Christo, Walter Pichler, Andy Goldsworthy). Menedzselésükre avatott műértőt, például Beke Lászlót kell felkérni. A művészek munkáit harminc éven aluli magyar építészek segítenének építészeti nyelvre fordítani. A land-art zóna kivitelezése, a feltétlen szükséges professzionális munkákat kivéve történhet alkotótáborokkal is. A belső terek kiképzése az ösztömvészet századfordulós ideáit kellene kövesse. Képző- és iparművészek kapcsolódnának a munkába, és közös előmunkálatok után kapnának megbízást az enteriőrök kivitelezésére. A határváros tervezésénél két szempont, a minőség és az egységes arculat, szellemiség létrehozása kell vezesse a szervezőket. Ennek elérésére bölcs tanácsát kell összehívni szabad értelmiségiekből. Ők volnának a munka őrangyalai. Karátson Gáborok, Bartos Tiborok, Nádas Péterek, Nádas Ádámok, Vekerdy-k, Tandorik lehetnének a tervezők alkotó társalkodó-partnerei. Egy-egy épület, torony-kapu, park, tó, dombépítmény szellemi-formai programját ők vitatnák az alkotókkal, s ők ítélnék meg egészbeillesztésük helyénvalóságát is. Főbölcsnek fenti idézet szerzőjét, Határ Győzöt kérem föl, ha vállalja.

Budapest, 1992. október 7-én

Helyes Gábor AZ ÉPÍTÉSZETI ÖRÖKLÉTRŐL

I. A HÁZ

Házat csinálni, tervezni, építeni önmagában véve nem magasabb rendű tevékenység, mint bármilyen egyéb hétköznapi munka. A puszta létfenntartás egyik megnyilvánulási módja ez, amelyre a szólásmondás fordítottja érvényes: „Ahány szokás, annyi ház”. Tehát maga az a tény, hogy valaki épít négy falat és föléjük egy tetőt ácsol, ez csak a lakó életviteléhez nélkülözhetetlen előkészület, mely jelentőségében az illető egyéb életfunkcióihoz – evés, ivás, alvás stb. – mérhető. Az a mód, ahogyan e tevékenységet végzi, tükröződik a ház formájában. Az egész ház tehát addig fontos, míg lakója él. Ahol alkalom kínálkozott a harmonikus életre, ott ez nemcsak a szép népszokásokban, de természetesen a házakban is megnyilatkozott. A házat nem tekintették építészeti alkotásnak. Ahogy elmúlt egy kor, vele együtt eltűnt a legtöbb ház is. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy az emberek elhagyták, vagy lerombolták a házakat és újakat építettek. Tanulságos megfigyelni, milyen hamar szétesik egy elhagyott ház.

Vannak házak, amelyeket mégsem romboltak le a változó korok, és lakóik évszázadokon át nem hagyták el őket, inkább időnként átépítették. Úgy látszik, a szerencse mellett működött itt valami visszatartó erő, ami megakadályozta pusztulásukat. Az emberek érezték, hogy az előttük álló épület többről szól a puszta létfenntartásnál, hiszen akkor a helyébe korszerűt építettek volna. Amint az ember is vágyik többnek tudni magát elemi életműködéseinél, sőt egyedi léte korlátainál.

II. A HAGYOMÁNY

Házat építeni egy kis ügyességgel bárki tud. A házak formája az elmúlt évezredek során lényegét tekintve nem változott. Azok a belső törvényszerűségek, amik meghatározzák az épületszerkezetek egymásra épülését, ma is ugyanazok, mint ötezer

évvel ezelőtt. Ez a tudás, mely látszólag az egymásra halmozott tapasztalat összessége, valójában az építészeti kezdetei óta meglévő dolog. Kitörölhetetlen ösképként él lelkünkben a ház formája, és ezt a képet alkotjuk újra és újra. Nem véletlen egybeesés tehát, hogy egymástól elszigetelt kultúrák lényegében azonos módon építkeztek.

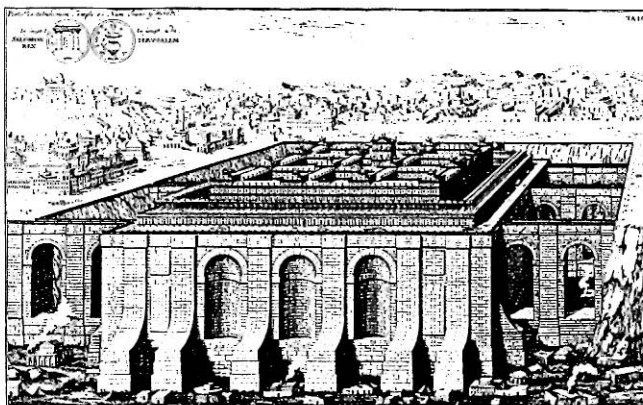
A történeti építészetben az egyes stílusoknak legtöbbször csak annyi közük volt egymáshoz, mint fiúnak az apjához. Lehetőleg nem hasonlítani az elődhöz – ez volt a cél. Tehát az egyes stílusok között nem egymásból levezethető, láncolatot alkotó törzsfajlódási állomások. Mindig a semmiből születő originális alkotásokról van szó, melyek az ösképből táplálkoznak. Ezt az ösképet nevezhetjük a hagyomány szellemének. Ez a szellem jelenti a közös nevezőt a különböző korok eltérő színvonalú és megjelenésű házai között. Ez a közös nevező tette lehetővé a városok szerves fejlődését.

III. A TÖRTÉNET

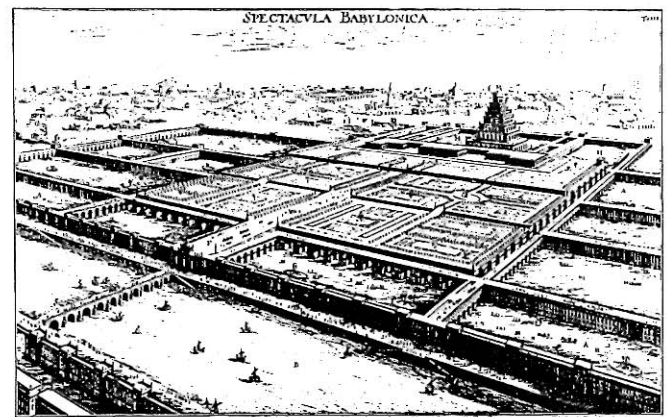
Egy színvonalas ház, mely évszázadok óta szolgálja a generációkat, elveszti születése pillanatát, és ezáltal mintegy kilép a lét korlátaiból. A születésénél fontosabbá válnak azok a dolgok, amik benne lejátszódtak, és amiknek a lenyomatát magán viseli. Ezekből a ház egyre gazdagodik, és lassan leolvasható történeté nemesül. Ezért fontos a jó minőségű anyagok alkalmazása, melyek idővel egyre szebbek lesznek. Ahol eltűnik a kezdet, ott eltűnik a vég is. Ilyen módon a ház alkalmassá válik időtálló módon közvetíteni olyan tartalmakat, melyek túlmutatnak az egyes életeken. Tehát segítségével alkotói is túlléphetnek létük korlátain. A ház révén lehetőség nyílt az örökkévalóhoz kapcsolódni.

Amit ma tapasztalunk, az ennek homlokegyenest az ellenkezője. Az átalakulás egy többévszázados folyamat volt, melynek okairól az olyan fogalmak, mint „természettudományos gondolkodás”, meg „materializmus” stb. túlságosan egyszerűsítő jellegű, külsődleges magyarázatokat kínálnak. Amit rögzíteni lehet, az a folyamat lejátszódása csupán:

A középkor végéig a ház (templom, várkastély) minden eleme materiálisan és szellemi értelemben

Vues du Temple de Salomon, d'après les descriptions de l'Écriture et de l'histoire. Par M. de la Vallée, architecte. Paris, chez la Citoyenne, 1784.

Spectacula Babylonica, d'après les descriptions de l'Écriture et de l'histoire. Par M. de la Vallée, architecte. Paris, chez la Citoyenne, 1784.

tektonikus volt, és mint ilyenre, az architektúra törvényei vonatkoztak. Így a ház alkalmas volt az örökkévaló megjelenítésére. Nem léteztek az architektúráról független „művészetek”. A szobor, a kép, a szöttesek, az üveglablakok, a bútorozás, sőt, a muzsika (gregorián énekek), tehát végsősoron az emberek egy magasabb rend részeiként léteztek. Ez volt a királyok kora. Aztán a freskót felváltotta a táblakép, a zene elvilágiasodott, a bútorok elmozdultak a falak mellől, és az emberek tudatának középpontjába az énjük került. A házak már nem meséltek történeteket.

IV. AZ IDŐ BESZŰKÜLÉSE

Az az öskép, melyet koronként változó formában a ház alakjában realizáltak, és ami lényegében az építészet törvényszerűségeit magába foglalta, a lélek tudatalatti területén található. Ezt tudatosá tenni az alkotási folyamat fordulópontja. Ilyenkor kezd az ember belső bizonyosságot érezni. Érzékeli, hogy amit alkot, az már akkor is létezett, amikor ő még nem, és feladata közvetítő jellegű.

Erre a tudatalatti képre mindig ráarakódtak tudatos előképek. Bár az alkotási folyamatban fontos kérdés az előképek kiszorítása révén teret adni a tudatalatti megnyilatkozásainak, a végeredményben keveredni szokott e kettő.

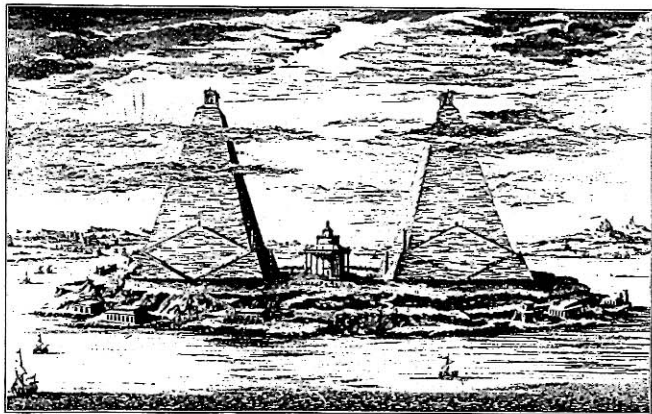
A tudatalattiban lévő öskép változatlanásával szemben a tudatos előképek a koronként jellemzően módosultak. A középkori építészet még nem hivatkozott előképekre. Eredetileg alkottak, amely nem számított művészetnek, ugyanis nem létezett a művészet fogalma. Ez csak a reneszánszban jelent meg, mintegy ellensúlyozandó a materializmus kibontakozását. Mivel felbomlott az anyagi és a szellemi világ egysége, a művészet feladatának tekintette ennek újraalkotását. Ehhez azonban definiálni kellett, hogy mi minősül egységnek. A középkor szóba se jöhetett, ez durva visszalépést jelentett volna egy számukra barbár világba. Viszont kitűnő előképpé vált az antikvitás. Ez kellően távoli volt ahhoz, hogy rajta túllépve megvalósítsák magukat. Lényegében a barokk is az ókor nagyszabású vállalkozásaiból merített impulzusokat. Ezek az előképek néhány tárgyi emlékfoszlánytól eltekintve mind szellemi jellegűek

voltak. Egy elképzelt nagyságot idéztek meg a maguk eszközeivel.

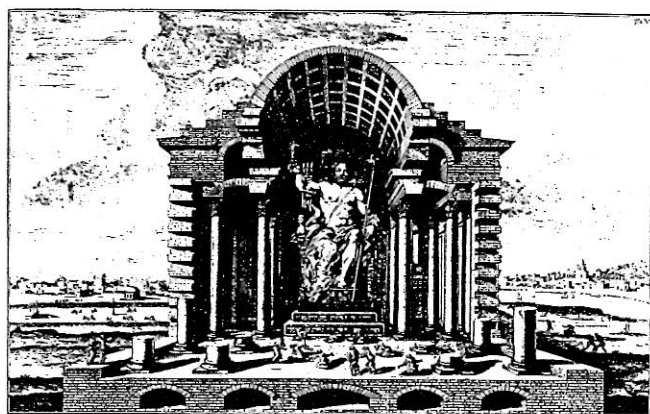
A változás a felvilágosodás korában következett be. A materialista szemlélet előretörésével a szellemi előképeket konkrét, anyagi előképek váltották fel. Továbbra is az örökkévalóságot keresték, de már materiális módon. Ez az általuk öröknek elismert értékek konkrét formai újraalkotását jelentette. Ennek érdekében még a régészetnek nevezett hullagyalázástól sem riadtak vissza. Mivel a matéria formákhoz kötődik, így a historizmusban csak a fellelt formák reprodukálása volt lehetséges. Ez a kor abban tudott eredetit alkotni, amiben semmilyen materiális előképpel sem rendelkezett: az újonnan megszületett intézmények téralkotásában. Az eklektikában azonban már ez a téralkotás is egyfajta előképül szolgált. Végül a szecesszió számára már nem maradt az építészet keretein belül érintetlen terület. A materialista szemlélet mindent elmerevített. Egy absztrakt világ nyújtott átmeneti menedéket, a geometria és az ornámens. Ám a materialista szellem csakhamar ide is behatolt. Az ornámenst kiirtotta, a geometriát magának bitorolta. Megszületett a modern építészet.

V. A MODERN ÉPÍTÉSZET

A modern építészet nem véletlenül szakított mindenfajta előképpel. Ezek ugyanis valamilyen módon mégiscsak az örökkévalóság eszméjére utaltak. Márpedig a materializmus alapeszméje, a szellem hozzárendelése a térhez és az időhöz, nem képes feldolgozni az örökkévalót. Ettől kezdve nem minősült feladatnak szellemi célokat elérni az építészetben. Csak materiális célok léteztek ezután. A funkcionalizmusban ezek minél lényegretörőbb kielégítése jelentette a feladatot. Egy színvonalas modern alkotás úgy jó, ahogy van. Ahogy megszületett. Ezek a házak idővel nem beérnek, hanem lerohadnak. Rádásul annak ellenére, hogy a modernizmus egyik fő vívmányának a „flexibilitást” tartották, ezek a házak nem viselik el az utólagos beavatkozásokat az építészeti színvonal leromlása nélkül. Egész történetük egyetlen szó – a kezdet üzenete. Aminek kezdete van, annak vége is van. A hatvanas évekre a modern építészet meghalt.

Die drei Pyramiden bildend das Grabmal der Ägyptischen Könige. Hierin ist seiner Gemahlin, welche er mitten in der Welt errichten ließ, auch ein Grabmal zu sehen, welches sich in der Höhe der Pyramiden befindet.

Das Münsterbild des Olympischen Jupiters von Rom und die Statue des Jupiter Olympicus, welche er mitten in der Welt errichten ließ, auch ein Grabmal zu sehen, welches sich in der Höhe der Pyramiden befindet.

VI. A KÉPHÁZ

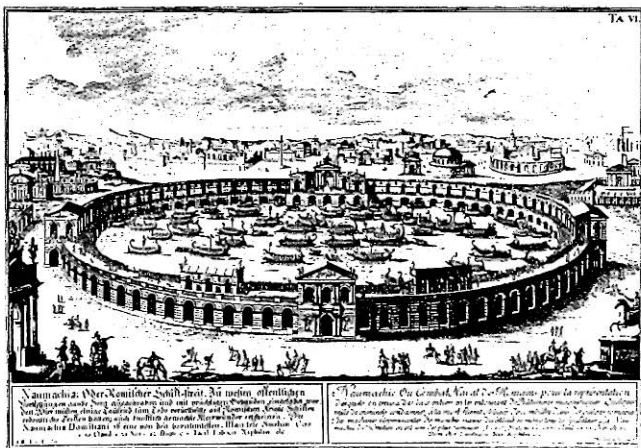
A materializmusban az örökkévalóság eszméje eltűnt, de megmaradt egy vágy. Ez a vágy a kezdet, a pillanat megismételhetőségét áhította, így kívánva győzedelmeskedni az elmúláson. És valóban, a CD játszó, a nagyfelbontású TV, a digitális sampler illúziókeltően kezd hasonlítani a valóságra. Ebben a folyamatban az a sajátos, hogy mindig a dolgok képével találkozunk, és nem magukkal a dolgokkal. Az képek özöne az emberi önzésen keresztül teljesen kitölti a tudatot, és kiiktatja a gondolkodást. Az ember a képek fogságába kerül.

Mi mást tudna egy képekkel telezsúfolt tudat létrehozni, mint újabb képeket. Tehát így egy újabb ház már nem valóságos ház, hanem egy megépült kép. Egy képház.

Egy képház alacsonyabb helyen áll a hierarchiában, mint a kép, amely alapján megépült. A computerrajz mindig tökéletesebb, mint a valóság. A kép érdekesebb, mint a képház, és egy folyóirat után már nincs értelme felkeresni a házat „élőben”. Napjaink építészete ily módon a médiákban létezik. A médiákhoz láncolt építészetben nem a műfaj belső szabályai szerint formálódnak a dolgok, hanem a médiák törvényei alapján. A médiákban a puszta megjelenés egyet jelent az igazság, az érték fogalmával. A kép közlésével vagy nem közlésével életre hívhatunk vagy eltüntethetünk dolgokat. Egész régiók kultúráját lehet így nemlétezőnek feltüntetni. Egy irányzat nem azért terjed el – képházak formájában –, mert valami fontosat tesz hozzá a kultúrához, hanem mert a médiák hírértékűnek minősítik, ezért népszerűsítik.

A médiakép legtisztább, legőszintébb megjelenési formája a televíziós kép. Itt a kép meg van fosztva saját objektív tárgyi létezésétől, és csak addig fontos, amíg látható. Ez a forma csak a jelenben képes létezni. A reprodukáláskor ismét jelenidejűvé válik.

A képnek ezek a sajátosságai döntő módon meghatározzák a képház tulajdonságait. A képház is csak a jelenben képes létezni. Az idő múlásával a képház egyszerűen megsemmisül. A képházak természetesen ott jelentek meg először, ahol a médiahálózat a legfejlettebb volt, Amerikában és Japánban. Főleg az utóbbi sűrűn lakott városaiban

sok ház csak néhány évig áll, aztán elbontják őket, és a napi érdekeknek megfelelően húznak a helyére. A képház nem hordozhat semmit az örökkévalóbból, így semmi sincs, ami feltartóztatná pusztulását. A képházból a kép a fontos, és a tudat mindig új képekre vágyik. Innen ered az az általános amerikai szokás, hogy pár évente a régitől minél távolabb eső új otthonba költöznek.

VII. A BELSŐ SZÉPSÉG

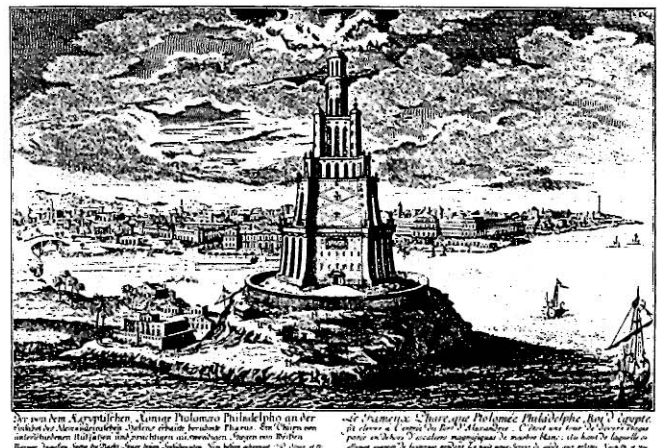
Amikor egy ház felépül, és az emberek körében tetszést arat, ez annak a jele, hogy a ház az ő fogalmaik szerint szép. Ezt az ítéletet a ház külsődleges megjelenése alapján hozzák, ezért az ilyen szépséget a ház külső szépségének nevezhetjük. A külső szépség tehát egy adott kor értékítéletének a függvénye, és mint ilyen, az idő múlásával megkopik, elavul. Egyes házakat azonban a későbbi korok is szépek találhatnak, noha a külső szépség megítélése koronként változik. Ilyenkor szokták „időtállóknak” nevezni a házakat. Ezek szerint az ilyen házakban létezik valami tartalom, amin nem fog az idő, amire nem érvényesek az anyagi világ törvényei. Mivel az anyagi világban minden a keletkezés és elmúlás törvényeinek van alávetve, így ezt az időtálló tartalmat azon kívül, a szellemi világban kereshetjük. Ezt, a mindenkor észlelő által külsődleges formákban megnyilatkozó szépséget nevezhetjük a ház belső szépségének.

Ez a szépség a ház története során egyre gazdagodik, és lelkünknek azzal a felével tart kapcsolatot, amely nincs alárendelve az anyagi világnak.

A képház belseje üres, szellemileg sötét, és szépsége csak külsődleges. Ez a szépség nem egy élő szellemi tartalomra utal, hanem egy halott formára, a képre.

Belső szépséget csak valóságos ház képes magabazárni. Ez a szépség akkor is megmarad, ha a ház fizikai mivoltában megsemmisül. Nyomot hagy a szellemvilágban.

Ha meg kívánjuk közelíteni a belső szépség fogalmát, úgy ezt a saját belső indítatásainkban figyelhetjük meg. A belső szépség sohasem telepedik rá erőszakosan a tudatra. Az első elfogulatlan lépést a tudatnak kell megtennie az átérzésből az átélés felé. Amit átél, arra évtizedekkel később is

emlékezni fog. Úgy látszik, az átélés pillanatain nem fog az idő. Ilyenkor a tudat elfeledkezik önmagáról, és az átélés tárgya tölti ki. De mindközben a tudat nem alszik, hanem maximálisan éber. Az így átélt tartalom az időtől függetlenül fog tovább létezni, és kellő érzékenységgel egy későbbi korban is újra átélhető lesz. A belső szépség az Örökkévaló lenyomataként üzen nekünk.

VIII. AZ IDŐSZAKADÉK

A ház elsődleges funkciója az ember védelme. Ezt a védelmet tévesen a fizikai hatások elleni védelemre szokták leszűkíteni. Valójában a fizikai hatások képében olyan erők támadják az embert, amik emberi mivoltától akarják őt eltéríteni. Ha pusztán a fizikai hatásokról lenne szó, akkor egyenlőséget kellene tennük egyes állatok búvóhelye és egy ház alapeszméje között. Innen származik az a jellegzetes tévhit, hogy az első házak az „ős-ember barlangjai” voltak. Ha ez így lett volna, akkor még ma is barlangokban laktunk, mint egyes állatok. Az ilyen materialista nézetek képtelenek a maga valóságában szemlélni az embert és megkülönböztetni őt az állattól.

Ahhoz, hogy a ház védelmi szerepét megértsük, az ember helyzetére kell gondolnunk a szellemi világban. Szellemi értelemben csak az ember áll két világ – az ösztönök és a magasabb erők – határán, az állat ennél lejjebb áll. Az állat tisztán természeti lény, és mint ilyen, mindent megkap a természettől, hogy fenn tudja tartani magát. Az állat az ösztöneitől vezérelve épít magának hajlékot. Amikor félállati sorban élő bennszülötteket látunk az őserdőben, tudnunk kell: ezek a hajdan-emberek nem kiüdulőpontjai az emberi fejlődésnek, hanem az állati létbe visszacsúszott, az ösztönvilágban tengődő lények, akik fokozatosan egyre többet felejtnek el emberi mivoltukból.

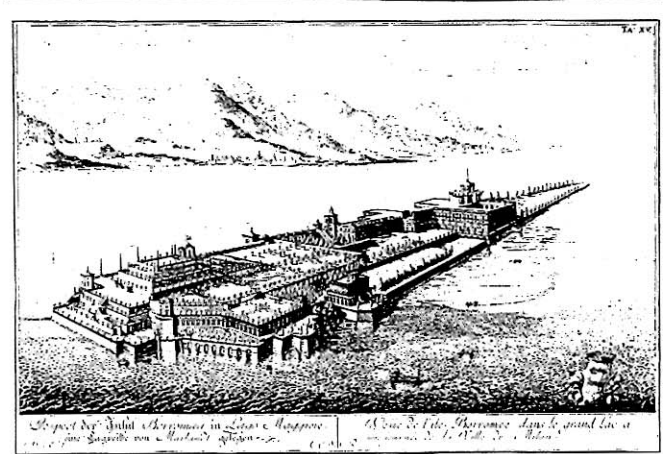
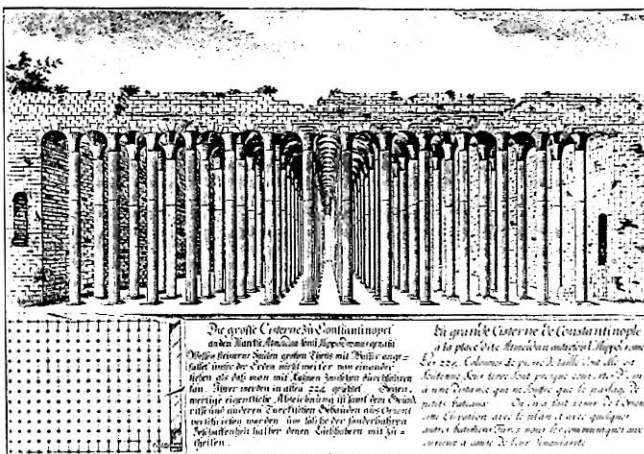
Az embernek folyamatos erőfeszítésre van szüksége, hogy emberi létét fenntartsa. Ebben a helyzetében tehát védelemre szorul azokkal az erőkkel szemben, amelyek le akarják húzni az ösztönvilágba. Mivel ezek az erők nem csak a külső természetben, hanem az ember belsejében is hatnak, így az ember önmagával szemben is védelemre szorul. A mai ember számára veszélyes lenne kellő felké-

szültség hiányában a szellemi világgal való közvetlen találkozás. A túlságosan erős impulzust képtelen lenne károsodás nélkül elviselni. Ezért ezektől a világoktól is védetten létezhet csak.

Az alap-fal-tető hármasságában a ház képes mindezeket a védelmi feladatokat ellátni. Látnunk kell azonban, hogy a ház eszméje nem emberi találmány. Volt idő, amikor nem voltak házak, és léteztek emberek, de nem volt szükségük házakra. Nem szorultak védelemre, ugyanis védettek voltak.

Azután eljött egy rettenetes nap, amikor ez a védelem megszűnt és az emberek hozzá lettek láncolva a természethez, ahol a keletkezés-elmúlás nagy törvénye, az Idő uralkodik. Ebben a világban kaptuk meg a ház eszméjét. Amennyiben a házat pusztán materiális értelemben tekintjük hajléknak, mely a természet erői ellen véd, úgy szem elől téveszthetjük a ház eredeti okát: védelmezni az embert, hogy egyszer majd újra visszatérhessen oda, ahonnan származik. Ez a visszatérés csak lehetőség, mely az emberen múlik, és nem biztos, hogy tényleg élni tud vele. A ház tehát eredeténél fogva megtartó erő, ami az embert sorsában segíti, hogy átkeljen az Idő szakadékan. Éppen ezért az a tartalom, amit a belső szépség révén az Örökkévaló kifejeződésének nevezhetjük a házban, nem más, mint emlékeztető az embernek hajdani önmagára, akit újra meg kell teremtsen. Abban a pillanatban, amikor ez bekövetkezik, az Építészet betöltötte küldetését.

Asz illusztrációk J. B. Fischer von Erlach osztrák építész „Entwurf einer historischen Architektur” című, először 1721-ben, Bécsben kiadott könyvéből valók. E képek, melyek az ókor néhány csodálatos alkotását ábrázolják, lényegében egy szellemi erőfeszítés útjelzői. Szerzőjük ráébredhetett arra, hogy a múltat – és így a jövőt is – nem a külsődleges formák, hanem a lélek mélysége hordozza. Így e rajzok olyan építészetről tudósítanak, ami mindnyájunkban jelen van. (H.G.)

Bodor Ferenc AZ IPARMŰVÉSZETI FŐISKOLÁ- SOK MAGYARLUKAFÁN

Körülbelül abban az időben, – 1981 nyarán – amikor a műegyetemista építészhallgatók elkezdték a visegrádi táborokat Makovecz Imre vezetésével, a Magyar Iparművészeti Főiskola belsőépítész hallgatói felfedezték a zselici dombok között meghúzódó Magyarlukafát. A szociológusok ekkor még csak félve és szórványosan közelítették meg a falut, újságíró, filmes, tévés ugyan már gyakrabban vette útját errefelé. Erről azonban a főiskolások semmit sem tudtak, őket irányítúként vonzotta a szelíd erotikus képzeteket keltő dombhajlatok közül feketén felgomolygó füst, ami a megszokott tavaszi gumiabroncs égetésből származott. Ez volt a falu első névjegye az idilli őserdők fölött.

Már az elején, szinte öntudatlanul is az volt a társaság szándéka, hogy valami hasznos dolgot építsen, készítsen, hogy Bartos Tibor szavával élve „bandában mesterkedjen.” A társaságnak nem volt se terep- se különösebb anyagismerete, noha már fogtak gyalut s kalapácsot a kezükbe a főiskolai faműhelyben. A tájház kertje kínálta az első feladatot – egy pottyantós, körkilátásos fonottfalú budi hiányzott az összképből. Itt ismerkedtek meg a gyerekek a zsupfedél készítésével, ami a későbbiekben a falubeliek egy részének kenyérkereső foglalkozása lett. A nád-szalma kombinációjú mezőségi pásztorhajlékra emlékeztető fonott építmény, – a biobudi – olyan organikusan simul a tájba, mint egy álcázott, fészületlen őriásállat.

Az építmény sikerét a gyakorlat igazolta, valamint az a megnyugtató élmény, hogy a falun töltött, önellátó napok összekovácsolták a társaságot, valamint, hogy valami használható, értékelhető, felmutatható tárgy készült. Nyomot hagytunk a falu épületegyüttesében. Így aztán nem volt nehéz új táborlakókat toborozni a későbbiekben, különösen, amikor lassan megkezdődött a környék felfedezése: a szomszéd kastély az arborétummal és a szomszéd falu hosszútornácós házainak

Beszélgetés Andrásfalvy Bertalan néprajzkutatóval 1980 nyarán

romlatlan egysége egyaránt rabul ejtette a magyar vidéki építészeti kultúrával, hagyománnyal épp-hogy ismerkedőket. Lassan, évről-évre fejlődött a telep infrastruktúrája, s észrevétlenül, de a falu is megszokta a főiskolásokat, akiknek a jelenlétét jól készítették elő az egyéb ott ténykedő kézműves fiatalok.

A nyolcvanas évek közepétől a falunak új, demokratikusan választott vezetője lett egy pesti, egykori nép-, és életművész személyében, aki rengeteget lendített a falun rövid idő alatt és néhányan kiköltöztek a városból Lukafára. Ők komoly segítséget jelentettek a főiskolásoknak – rajtuk keresztül könnyebben lehetett a helybeliekkel kapcsolatot teremteni. Az első időszak után kristálytisztá lett, mondhatni tudományos szintre emelkedett a nyári együttlétek célja: hasznos tárgyakat készíteni vagy a műhely céljait szolgáló ház számára vagy esetleg a falunak. Persze mindig voltak a csoportban a maguk útját járók, akik szöttek, faragtak, fontak – de a többség közösen munkálkodott valamin.

Az elkészítendő tárgy, építmény méretét, milyenségét vagy az isteni szikra határozta meg, vagy az előljáró-polgármester kívánsága és a rendelkezésre álló anyag s pénz mennyisége.

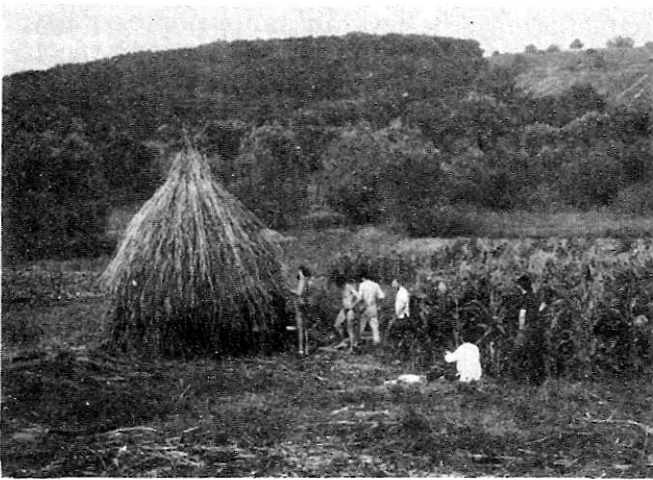
Így készült el a rekonstruált és messziről ideszállított pajtába egy színpad, – szolid ornamentális diszkekkel kiegészítve – amit a későbbiekben vándor színtársulatok használtak, megalakítva a Pajtaszínházat.

Az elmúlt évtized közepén néhány évre bekapcsolódott a telepbe egy keletnémet főiskola vállalkozó szellemű csapata, akiket különösen vonzott a szomszédban dolgozó nyugatnémet céhes ácsok organikusan tájbasimuló munkálkodása. Aztán a németek – mint a két csapat – elvesztették érdeklődésüket a Dél-Dunántúl iránt részint érthető politikai okokból, de beléptek a helyükre az angolok, finnek, hollandok.

Asztal készült, erős, sok mindent kibíró, az újonnan helyrehozott templomba – erre helyezték a frissen készített szárnyasoltárt, ez utóbbi azonban nem a főiskolások munkája volt. Egy hét alatt kellett az asztal szerkezeti megoldásait kitalálni, természetesen csapolva, szeg nélkül, az egyes elemeket legyártani és aztán összeállítani. Később több bútor is készült.

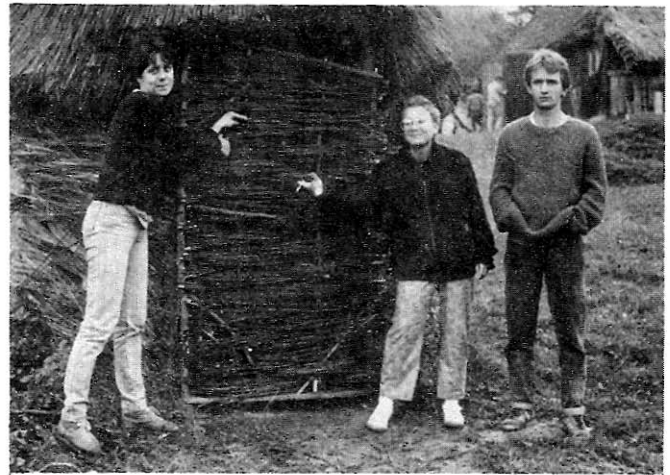
Lakóház és pajta benne színpaddal

Biobudi építés közben és vesszofonatos ajtaja 1981

Ezután valami építészeti feladatot kerestünk – így született meg a csúnyácska, bár hasznos kocsmáépület melletti kugliház ötlete. Újfént a hallgatók találmányára volt bízva a szerkezet kitalálása, s rövid napok alatti összeácsolása. Itt anyagot kellett beszerezni a szomszéd fűrésztelep-

ről, azokat méretre vágni a műhely-múzeumház faműhelyében, elegyengetni a terepet és végül összeeszkábálni az építményt. Ez már a falu szeme előtt készült, tudtuk, egy darabig ott is marad – nem lehet haszontalan az építmény.

A kész budi és közönsége

A templomi asztal

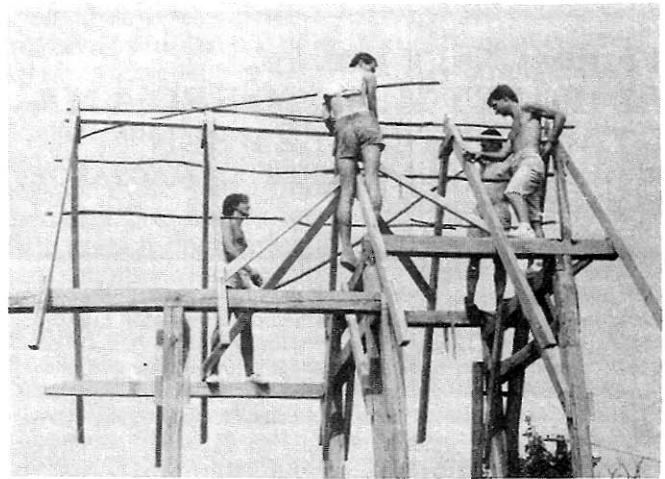
A nyári együttlétek később beépültek a főiskolai tanmenetbe gyakorlat címén és hasznosabbnak tüntek, mint fűrészport söpörni egy BUBIV gyár-egység udvarán, megtúrt, kellemetlen tehernek lenni egy széteső iparágban. Lukafán a faipari műhelymunka alapjaival a valóságban találkoztak a növendékek, valós, használati tárgyak készültek el közösségi munkával s hozzá mindig kiegészítőül szolgáltak a varázsos, pánerotikus barangolások a dombok között, a fejig érő csalánosokban, bele-bele pottyanva az elhagyott kutakba, megbotolva a lakatlan falvak otthagytott nyomaiban.

S miközben mi a gyaluforgácsban gázolva vitáztunk a fakötéseken, lassan kezdett valami történni a tájban. Rossz is és jó is. Oszlani kezdtek a téeszék, vesztették el az emberek a munkahelyüket, de az volt a benyomásunk, mintha a falvak valahogy rendeződnének. Mintha néhány önkormányzat ügyelne a rendre, az összképre. Lehet, hogy nemcsak az önkormányzat, de az emberek is. Elhagyott, romos kastélyok állítottak helyre, új üzletek nyíltak, s egyre jönnek a becsületes és maffiózó vállalkozók egyaránt. Megjelentek a zöldek a környéken, gyógynövényt gyűjtetnek a munkanélküli cigánnyal, mások biogazdálkodásra adják a fejüket változó sikerrel. Egyre több helyen kapaszkodik meg bogáncsként a természet vonzásába került fiatal ezen a tájon, a java marad, vállalja a nehézségeket. Az átmenet nehéz, az embereket leszoklatták az önálló döntésekről, az alkalmazotti tudat mélyen benne van az emberekbén.

A tájra s környékére felfigyeltek külföldön is, bajorok, svájciak telepedtek meg rövidebb-hosszabb időre a környéken, akik egyszerűen megszerették a vidéket. Szerencsére még nincsenek shopok és játékkaszinók.

Elég Lukafának egyelőre a kugli, ezért „komplet-tiroztuk” a kugliházat, a helyi mesterek segítség-günkkel bezsupolták a tetejét, feljártót, hidacs-kát ácsoltunk hozzá. Jöhetett ezidén most már valami szimbolikus-hasznos, hogy alkalmazkodjunk az általános folyamatokhoz. Egy faszobrász fiú korpuzsa fölé emeltünk egy egyszerű védőállványt, hogy eső s hó csak nehezen érje.

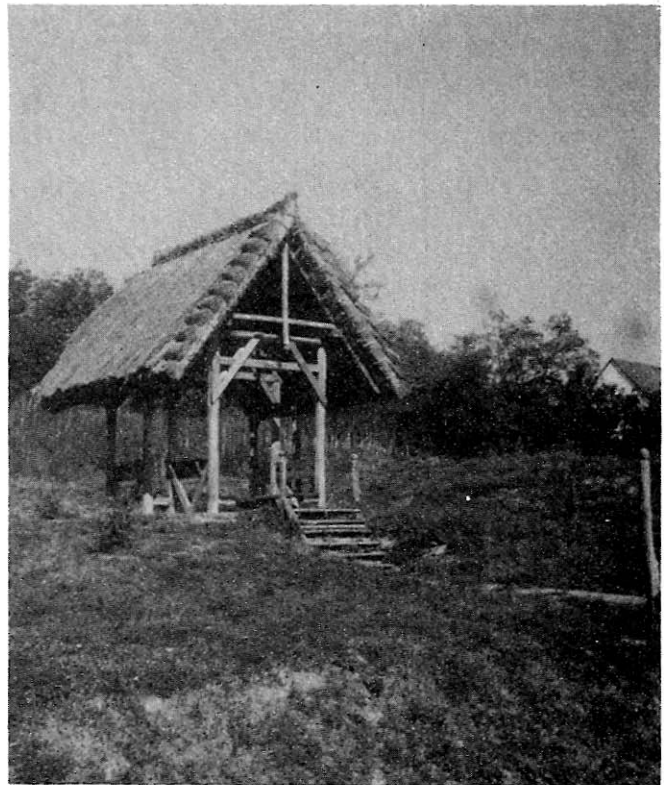
A gyakorlatok haszna bizonyos szakmai – egyszerű faipari – műveletek elsajátítása mellett a kreati-

Készül a kuglizó fedélszéke

vitás, a gyors, időszorította döntési helyzetekben a legjobb megoldás megtalálása, az évfolyamközösség erősítése volt. Nem elhanyagolható szempont egy másik Magyarország valós állapotának felvillantása, a kistelepülések sorsának megértetése. Mindezekre jobbára csak jelzésszerűen jut idő, de még így is több, mint a semmi. Elgondolkoztató, hogy idén nyáron már két környékbeli településen is dolgoztak elszánt skót fiatalok – a PHARE program keretében – Széplakon és Gyűrűfűn, – ahol közösségi hajlékokat építenek. Talán az ő segítségük is hozzájárulhat a táj újbóli, étellel való megtöltéséhez. S ha fontos lehet e vidék sorsa a távoli skótoknak, miért ne lenne fontos a magyar főiskolásoknak?

A kész kugliház 1991

Vámosi Nagy István AZ IRÁNYT MUTATÓ ERŐ A MA- GYAR TÖRTÉNELEMBEN

Részlet a RUDOLF STEINER ÉS MAGYARORSZÁG című munkából

Megdöbbenet és fájdalommal kell e váratlan bevezetöt ideiktatnom. Vámosi Nagy István zenetörténész, tanár, kultúrtörténész, író október 12-én, 73 éves korában meghalt. Itt következő írását, önéletrajzi és a magyarországi antropozófia történetére vonatkozó emlékezőkötetének újabb részletét nagy szeretettel és lelkesedéssel adta át négy héttel halála előtt, remélve hogy minél hamarabb és minél többet adhat át sajátos rendszerű gazdag műveltségének, szeretetteljes világnézetének kincseiből. Remélem, hogy folyóiratunkban adakozó jelenlétén a jövőben nem változtat, hogy a mindig megfiatalító személyes találkozás immár csak írásainak közvetítésével lehetséges.

Bölcs Salamon király (1.e. 870-830) jeruzsálemi templomában két oszlop emelkedett a magasba: *Jákim* és *Boász*. Az oszlopokat minden valószínűség szerint Hirám, a templom építőmestere állította fel és jelentésük évszázadokon át foglalkoztatta a vallásbölcseket. János evangélista jövőt kutató látomásaiban is megjelennek. Rudolf Steiner az Apokalipsziszról tartott előadásában (Nürnberg 1908.) rámutatott arra, hogy Salamon korának emberiségét két hatalom vezérelte: a *Bölcsesség* és az *Irányt Mutató Erő*. Őket jelenítette meg a jeruzsálemi Isten házában emelt két oszlop.

A magyar történelem arra mutat, hogy a mi népünk sorsát a kettő közül az *Irányt Mutató Erő* kovácsolta. Ennek az írásnak az a célja, hogy Rudolf Steiner szemlélete nyomán rámutassak arra: hogyan bontakozott ki ez az erő a történelmi erjedés során.

...Szembeszökő változást hoz első királyunk, István (később Szent István) 1001-ben történő megkoronázása. Három oldalról érik őt termékeny inspirációk. A chartresi katedrális irattárában ma is fellelhetjük a nyomát, hogy onnan könyveket kölcsönöztek a magyar királyi udvarnak. Másrészt István a bajor királylányt, Gizellát veszi feleségül, aki a gandersheimi kolostorban nőtt fel, ugyanott, ahol *Hrozvita* (933-1012), a kiváló apáca-irónő élt. A kolostor Platón szellemében működött, ami akkortájt kiválóan megfért a keresztény vallás követelményeivel. A harmadik nemes besugárzást délről kapja István király: Velencéből hívja meg Imre fia tanítómasterének *Gellért* püspököt és azzal bizza meg, jegyezze fel az ország vezetéséről szóló *Intelmeit* (Ad monitiones), amelyeket törvénykönyvébe is beiktat. Bölcsetanításait *Dionüosz Areopagita* tanításaiból meríti. A kereszténység első századában élt görög bölcsetanító kilenc égi hierarchiát különböztet meg. Sajnos, az *Intelmek* legutóbbi kiadásai meglehetősen elködösítik ezt a szemléletet, ami a régebbi kiadványokban világosan érvényesült. Ámbár Imre pályája tragikusan ért véget, korai halála miatt nem lett király, *Gellért* püspök pedig mártírhálált szenvedett, *Dionüosz* tanításai mégis beáradtak a magyar néplélekbe.

István király – akiről Rudolf Steiner is beszél történelmi előadásában – tudta, hogy a világ felülről épül lefelé a szellem kisugárzása folytán, és arra törekedett, hogy a magyar földön a világegyetem tükröződjék, a makrokozmosz a mikrokozmoszban. Az akkori asztronómia 72 csillagképet ismert, és István király 72 vármegyére osztotta fel országát.

...Több árpádházi király „égi besugárzás” alatt kormányozta országát. *Ignác Rózsa Szent László* életét megelevenítő *Ünnepi férfitű* című, több műfajt magába foglaló alkotásában használja ezt a kifejezést és hozzáteszi: „*az Árpád-család karizmatikus család volt, beavatottak sorát adta. És szentekét.*” Tudjuk, hogy István és Imre kezdi a sort. Őket követi László és lánya, Piroska, a bizánci császár felesége... aztán a Wartburg várában élő Erzsébet, és végül IV. Béla lánya, Margit, aki, mint Domonkos-rendi apáca az akkori Nyulak szigetére (Margitsziget) költözött és 1271-ig önsanyargatással élt, ahogy *Gárdonyi Géza* és *Kodolányi János* megelevenítik. Mindkét mester prózájának más más a hullámverése, a két munkában különbözik a környezetábrázolás, eltér a cselekmény, mégis egyaránt megrendítik az olvasót.

Milyen külső jelek utalnak a szentek kivételes képességeire? *Ignác Rózsa* szerint az a mérvadó, hogy a nép őket ruhazza fel legendákkal. Miért éppen Lászlót, kérdezi *Ignác Rózsa*, „*s a világért sem Kálmánt, Gézát, vagy egy másik, e korabeli Árpádot?*” Mert a nép érezte bennük a beavatott szellem kiáramlását.

E szentek közül Rudolf Steiner Erzsébettel (1207-1231), II. András és Gertrudis lányával foglalkozik bővebben.

Erzsébet Sárospatakon született. Négyéves korában eljegyezték Ludwig von Thüringen örgróffal. Fiatalon került Wartburg várába, de a távolból is kapcsolatot tartott hazájával, s miután férje meghalt (1227) és őt elűzték Wartburg várából, folyamatosan részesült magyarországi segélyekben. Ez nemcsak a nyomortól kímélte meg, hanem módot adott arra, hogy továbbra is jótékony tevékenységet fejtsen ki. *Sergej O. Prokofjev* azt a kevésbé ismert eseményt beszéli el, hogy *Asszisi Szent Ferenc* (1182-1226) IX. Gergely pápa közvetítésével elküldte neki kabátját szellemi kapcsolatuk jelképéül. Ezt a kabátot viselte Erzsébet egész hátralévő rövid életében és ebben a kabátban temették el.) *Die geistigen Quellen Osteuropas und die künftigen Mysterien des heiligen Gral. Verlag am Goetheanum 1989.* – (*Kelet-Európa szellemi forrásai és a szent Grál jövődöbéli misztériumai.*)

...Vissza kell kanyarodnom egy záró gondolat erejéig Erzsébet legendás életének egy eseményéhez. A rózsákkal történt csodát *Jacobus de Voragine* még nem említi a 13-ik században írt *Arany Legendában*. Az Erzsébet kosarában rózsákká változott étel természetesen szimbolikus értelmű. Az évszázadokkal később hazánkban is elterjedt *rózsakeresztes* mozzalom első szellemi lángja a Wartburg várában élő magyar királylány lelkében szikrázott fel.

A rózsakeresztes legenda eredete az, hogy amikor a Megváltó húsvét vasárnapján feltámadt, a vérével

öntözött keresztfán hét rózsza nyílik ki. A feszület Krisztus halálát jelképezi, a kivirágzott hét rózsza a feltámadását. Mindkettő szerves eseménye a Golgotán végbement misztériumnak. Ha az emberre vonatkoztatjuk a rózsakeresztet, úgy kell helyesen értelmeznünk ezt a jelképet, hogy a kereszt fája a halandó testet ábrázolja, a rózsza pedig a magasabbrendű Én-t.

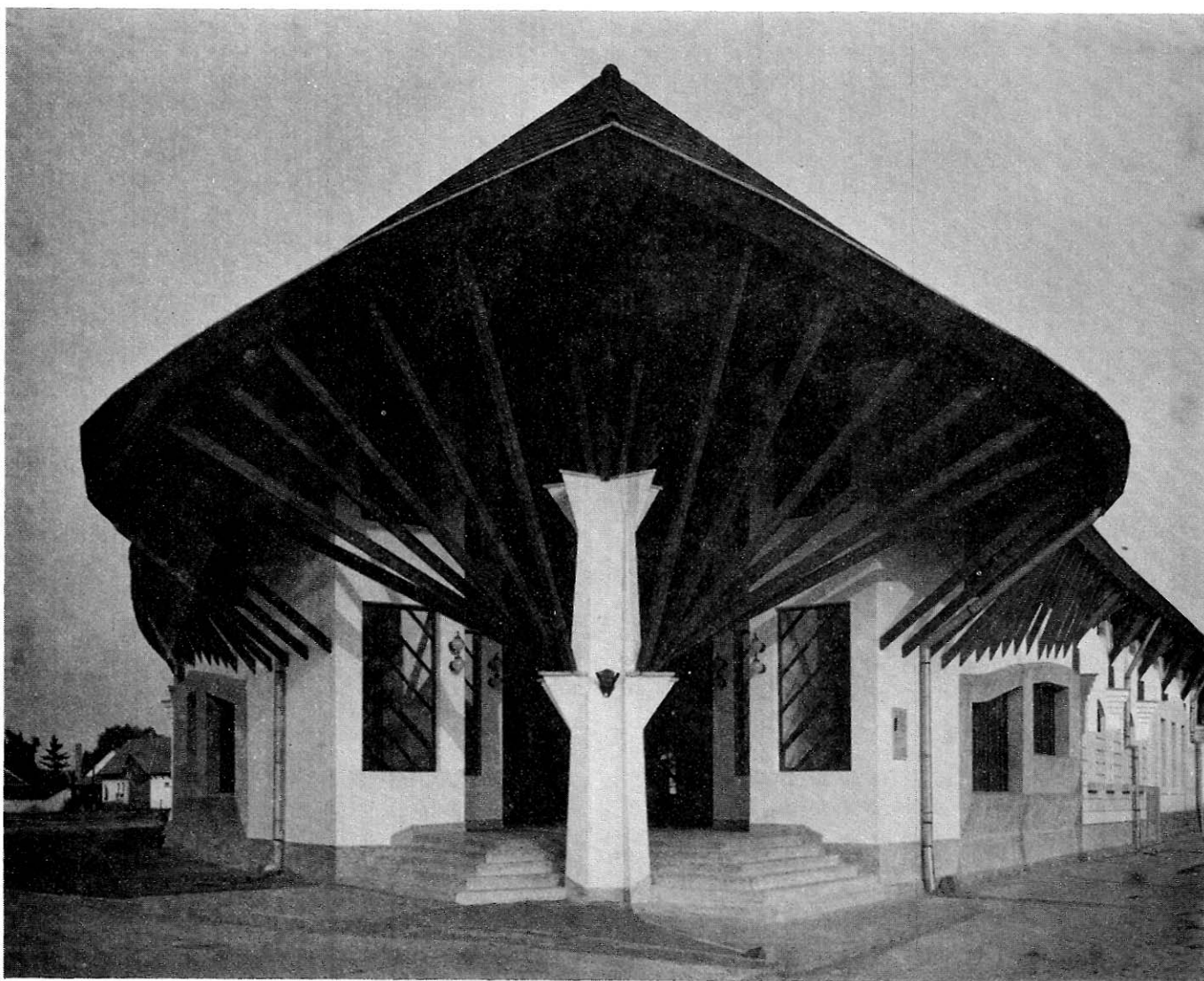
Christian Rosenkreutz, a mozgalom megteremtője, a legvalószínűbb feltevés szerint 1378-tól 1484-ig élt. Az általa képviselt eszmeáramlat a 15-ik század közepétől csaknem négy évszázadon át terjedt Európában. *Paracelsustól* (1495-1541), a német rózsakeresztes orvostól és természettudóstól származik az a szép mondás, hogy minden csillaghoz tartozik egy virág. „A virágok a Föld csillagai.” A rózsát minden időben a növények „királynőjének”, a Nap virágának tekintették.

Magyarországon *Jan Amos Comenius* (eredeti nevén Komensky, 1593-1670) hintette el a rózsakeresztes mozgalom első magvait. A filozófus és

pedagógus a cseh-morva testvérek felekezetének volt híve és utolsó püspöke. Menekültként érkezett Szent Erzsébet szülővárosába, Sárospatakra, miután Lengyelországban, Angliában és más vidékek kulturális központjaiban is megfordult. Elnyerte a sárospataki kollégium tanári állását és négy évet tölt Magyarországon (1550-1554). (*Edith Biewand: Jan Amos Comenius, Heilbronn, 1971.*) Stílusa – a tudományos tartalom ellenére – helyenként olyan dallamos, hogy már-már a költészet határát súrolja. Sárospatakon írta a szemléltető oktatás kézikönyvét, az *Orbis sensualium pictus*-t, amelyből a gyermek Goethe is lelkesen tanult. Tehetségben, műveltségben, szorgalomban egyivású volt a legnagyobbakkal. További rövidebb írások mellett Sárospatakon dolgozott még a kora ismerteit összegező munkáján. Magyarországról Lisszabonba, majd Amszterdamba költözött.

Sokan tudják, hogy Rudolf Steiner említést tesz a Comenius műveiben rejlő arab világnézetéről, de többeknek elkerüli a figyelmét, hogy rózsakeresztes

A következő oldalakon a csengeri általános iskola és kultúrház (49-54), a szolgáltató és lakóház (55) és a sportcsarnok (56-58) képeit mutatjuk be. Valamennyi fotót Geleta László készítette.

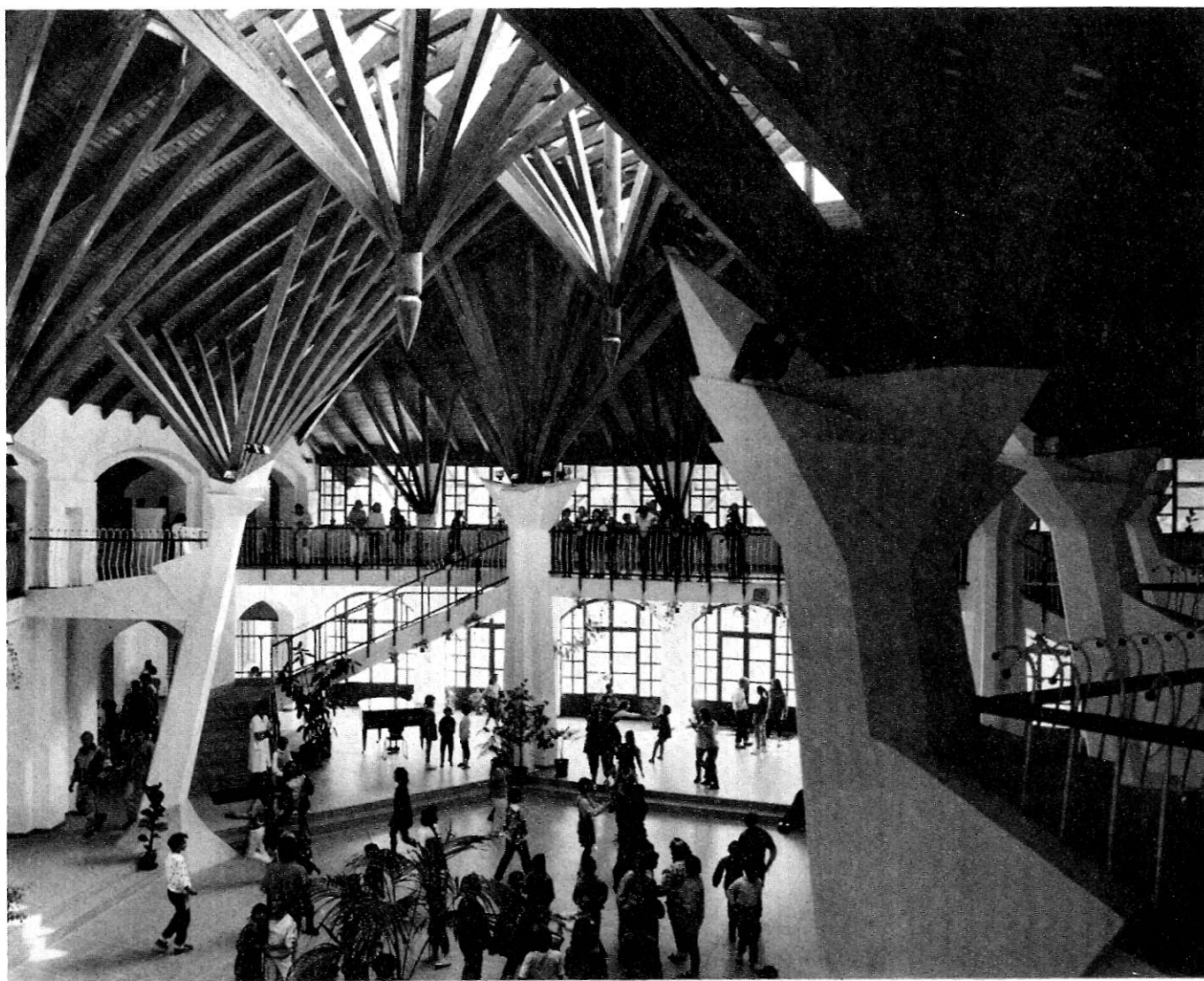
megvilágosodásáról is szól. A művelt világ elsősorban úgy tekint rá, mint a neveléstudomány atyjára. Iskolai rendszerébe elsőként vezette be a tanítás mai szervezeti formáját. Hányatott élete ellenére is hatalmas oeuvre-t hagyott hátra. Hatása Leibnitzben, Herderben, Goethében is tükröződik, akik maguk is vallottak arról, mennyit köszönhetnek neki. Rudolf Steiner több előadásában is méltatja a lángeszű pedagógust. 1907. október 19-én Berlinben mondja róla: Amos Comenius azok közé tartozott, akik szellemi fejlődésük során magasabb tudás birtokába jutottak és energikus akaratuk révén befogadták lelkükbe a rózsakeresztesek sugalmazását.

Sárospatakon küldetés várt a magyarországi rózsakeresztes mozgalomra. Szent Erzsébet és Amos Comenius után említeni kell, hogy itt töltötte ifjúságának több évét *II. Rákóczi Ferenc* (1676-1735). Tudjuk, hogy három fia született, közülük a két fiatalabb nem viselhette a Rákóczi nevet, mert azt mitosz övezte, és az őket felnevelő osztrák udvarban francia cseggésű nevet adtak nekik. Mi történt azonban a legidősebb fiúval?

A történeti leírások többnyire úgy vélik, hogy kis korában meghalt. Ezzel szemben lábra kapott a

legenda, hogy közvetlenül születése után elrabolták. Ez a híresztelés később olyan hagyománnyá vált, amelyet régebben még rangos magyar lexikonok is átvettek némileg torzított formában. Hadd idézzem a Révai Kis Lexikon 1936-os kiadásának idevágó részét: „*Saint Germain gróf (élt a XVIII. sz.) a kor egyik legszellemesebb embere volt. Származását homály fedi. Sokan II. Rákóczi Ferenc harmadik természetes fiának tartották. A rózsakeresztes lovagok misztikus rendjének tagja volt. A magyar teozófusok benne a magyar mestert tisztelték.*”

Fehéren-feketén nem bizonyítható, hogy Saint Germain II. Rákóczi Ferenc fia, de a személyét kutató tudósok különböző európai könyvtárakban bújárgodva arra a tudományos adatokkal is alátámasztható feltevésre jutottak: II. Rákóczi Ferenc legidősebb fiát (aki 1696-ban Sárospatakon született, György Lipót névre keresztelték és még csecsemő korában holtá nyilvánították) esetleg elrabolták, talán kicserélték, és minden biztonsági intézkedést megtettek, hogy soha ne találja meg hazáját, ne ismerje meg hozzátartozóit és származását örök titok borítsa. Innen ered, hogy regényes események fonják körül életét. Ebből a körülményből származik hontalansága és „legendás” alakja.

A Saint Germain nevet úgy adományozták neki a grófi ranggal együtt, és ezt viselte élete végéig.

Rudolf Steiner a Krisztus utáni kor egyik legnagyobb beavatottját tiszteli benne. Sokan azért kezelik fenntartással, mert nevét néhány agyafurt hamisító is felvette, visszaélt vele és a szélhámoságok egész sorát követte el. Valódi Saint Germain azonban csak egy volt, öccseit túlélve a fejedelmi Rákóczi család utolsó tagja.

Kötetekre rúgó irodalom keletkezett róla, és valamennyi munkát fenntartással kell fogadnunk, de az egymásnak is helyenként ellentmondó életrajzok ismertetésére itt nincs módom.

...Irene Tetzlav „*Unter den Flügeln des Phönix*” című munkájában írja: 1777-ben Philipp Karl von Alversleben, porosz követ jelenti királyának, hogy Saint Germain gróf bizalmas körben Rákóczi-nak nevezi magát és két öccse van: József és György. Irene Tetzlav adatokkal igazolja, hogy mind Voltaire, mind Nagy Frigyes rajongással emlegeti a legendás hírű bölcselő polihisztort.

Az egész Saint Germain-problémát még az is bonyolítja, hogy nemcsak az ő nevében léptek fel elmés szélhámosok, hanem diplomáciai küldetési során maga is váltogatta nevét. Az akkori szoká-

sokhoz tartozott, hogy arisztokraták titkos megbízásokban álnéven utaztak. Irene Tetzlav szerint XV. Lajos francia király is bizonyos diplomáciai teendőkkel bízta meg Saint Germaint Algerotti álnéven... bár ehhez hozzáteszi: az udvarban élt egy másik Saint Germain gróf is, akivel gyakran felcserélték. Az elmondottakat Kulcsár József még a következőkkel egészíti ki: „*Károly hessen-kasseli herceg, akinek udvarában Saint Germain hosszabb ideig tartózkodott... Memoires de mon temps c. emlékirataiban arra hivatkozik, hogy Saint Germain Grófja neki azt mondta: II. Rákóczi Ferenc fiaként született.*” (Magyar Nemzet 1988. május 19.)

Összegezve megállapíthatjuk, hogy a Saint Germain-ről keletkezett hatalmas irodalom ismerete alapján csaknem bizonyossággal állítható, hogy II. Rákóczi Ferenc fia volt.

Hitelesnek látszó adatok tanuskodnak amellett, hogy bécsi tartózkodása alatt *titokban* ösztönözte a szellemre törekvő embereket. Cselekedeteit névtelenül hajtotta végre. Csak a bennfentesek sejtették, hogy a legnagyobb rózsakeresztes sugalmazza őket. A róla keletkezett legendák arról tájékoztatnak, hogy csaknem egész Európát beutazta Londontól Oroszorszáig. Rudolf Steiner

számos előadásában foglalkozik személyével és egyértelműen megállapítja, hogy a fél Európát lázba hozó három alapelv, a *szabadság, egyenlőség, testvériség*, a korszellem hármasszámja, tőle származnak. Sajnos, sem a francia forradalom, sem más mozgalmak nem tudták megvalósítani, mert alapvetően félreértették.

Halálának legvalószínűbb időpontja: Kassel 1784. február 27. Ennek alapján 88 évet élt.

Bármilyen ismeretlenségbe burkolózott is Saint Germain, tevékenysége valamilyen úton módon beáramlott Mária Terézia, majd II. József uralkodása alatt a császári udvarba. A magyar írók ekkortájt *Bessenyei György* (1747-1811) testőrirő, költő, a francia irodalom rajongója köré csoportosultak. Az *Ágis tragédiája*, *A Philozófus*, *A bihari remete* című művek szerzőjét közvetlenül *Báróti Sándor* ihlette spirituális tevékenységében és ő is élesztette újjá Magyarországon a rózsakeresztes mozgalmat. Így történhetett, hogy a 19. század derekán, amikor a nyugat-európai országokban a rózsakeresztes eszme elcsenevészett vagy dekadenciába torkollott, nálunk kiválasztott egyéniségek széles utat hasítottak neki. Magyar földön megegyezően fényesen megcsillan *Petőfi* és *Madách* műveiben.

Petőfi Sándort Rudolf Steiner a „népszellem választottjának” (der Erwählte des Volksgeistes) nevezi. Elismerő jelzőkkel halmozza el, de arról nincs tudomásom, hogy egyes műveire kitérne. Feltehető, hogy Magyarországon töltött iskolaévei folyamán több versét megtanulta, hiszen Lajtaszentmiklóson az oktatás magyar szellemben folyt. Életrajzának egyik megjegyzéséből azt gyanítjuk, hogy előbb hallotta Árpád fejedelem, mint Goethe

nevét. (Rudolf Steiner Árpád „királyt” mond.) *Petőfi* idegen származását bizonyára ismerte és talán azért is hangsúlyozza, hogy a Népszellem nem a vérségi kötelékeken, hanem a föld éteri auráján keresztül hat.

Keves olyan költemény született a világirodalomban, amelyben a szerző leírja, hogy az örök, halhatatlan lélek „*más világba nem megy át*”, nem lép egy idegen országba, mert a szellem birodalmában nincs tér, hanem „*csak itt a földön marad...*” és újra testet ölt. *Petőfi* megnevezi, hogy ösztönös megsejtése szerint ki mindenki volt elmúlt életeiben és bizik benne, hogy „*Itt is leszek tán valami.*” Mithogy csupa szabadsághóst említ, a nevek inkább szimbolikus jellegűek, annál is inkább, mert egyikük költött személyiség, ám csodával határos tettei mégis szembeszökő módon összeforrtak népének szabadságszeretetével.

Hadd idézzem a költői sugallattól áthatott, kevésbé ismert verset:

*Halhatatlan a lélek, hiszem,
De más világba nem megy át,
Csak itt lent a földön marad,
A földön él és vándorol.
Többek közt én emlékszem,
Rómában Cassius valék,
Helvéciában Tell Vilmos,
Párizsban Desmoulin's Kamill...
Itt is leszek tán valami!*

Petőfi költeményével arra a területre lépünk, amelyen a nép képzelete összefonódik az ezotérikus tudománnyal. A népköltészet a szeretőt „*rózsájának*” nevezi. Milyen beszédes a rövid népdal:

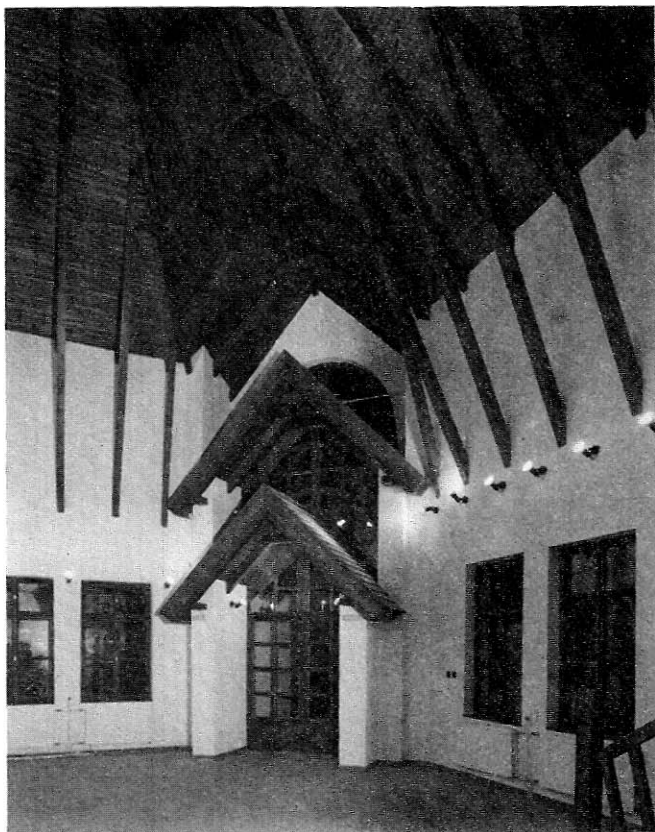
*Nem anyától lettél,
Rózsafán termettél,
Piros pünkösdi vasárnapján
Hajnalban születted.*

Testi értelemben minden ember anyától születik, de hordoz magában egy „*isteni szikrát*”, amely független az öröklött sejtektől. Nem anyától származik, hanem Isten szelleme lehelte belé. És az a szerelmes, aki belső lobogását a másik ember legnemesebb erényeire szegi, olyan tiszta lényt köszönt benne, mint aki pünkösdi hajnalán termelt a rózsafán.

...A *János vitéz* népi hangú, költői varázserővel átítatott *beavatási költemény*. Gyönyörűen keveredik benne mélység és egyszerűség, valóság és fantasztikum. Hol megrikat, hol megnevettek, mert friss humor is bugyog benne. Előadásának vonzó zamata van és ezotérikus értelemben titkokat tár fel. Vezérlő elve: *a rózsza és a feltámadás*.

...Kukoricza Jancsinak több próbát kell kiállnia, hogy végső céljához elérkezzék. Vajon le tud mondani az önzésről, az anyagi javakhoz való ragaszkodásról? A pénz kísértésének könnyű szerrel ellenáll. A zsványok kincse nem kell neki:

*Tán minden darabhoz vérfoltok ragadtak,
És én ilyen kincessel legyek boldog, gazdag?*

A királylány kezével együtt a királyságot is elutasítja, mert mindkettő földi hatalmat, pompát, gazdagságot kölcsönöz.

Ősi törvény, hogy a beavatott új nevet kap, de legtöbbször olyat, amely utal eredeti nevére. Kukoricza Jancsi János vitézzé emelkedik. Kincsekre is szert tesz, de ezeket elnyeli a tenger. Az arany minden népmesében, mitológiában a bölcsességet jelképezi, ha valóban tudást takar, a szellemből érkezik és a szellemhez vezet... de csörgő pénzdarábokkal nem lehet a másvilágba lépni. S az a mód, ahogy János vitéz a tengeri viharban elveszti kincseit, fényesen bizonyítja, hogy nem a földön, hanem a költői képzelet „más világában” jár. „*De mentő kezét az ég kiterjesztette*”, mert a tenger habjai olyan magasra csaptak, hogy hősünk a felhőkbe kapaszkodott – a költő természetesen nem földi vízről, hanem égi vízről énekel – aztán egy griffmadár hátán haza repült a falujába.

Itt tudja meg szerelme halálát. Elhatározza, hogy visszatér a másvilágba és megkeresi Iluskáját. Vándorútja előtt letép egy rózsát a szeretett lány sírjáról és a szíven viseli. Ezzel a rózsával járja be a megpróbáltatásokkal zsúfolt anyagtalán szférákat. A viszontagságok érzékeltetése is szimbolikus karakterű.

A kitartás a beavatáshoz vezető út első próbaköve. János vitéz még akkor is hűségesen őrzi a rózsát, amikor már átlépte Tündérország küszöbét, ami a magyar hitregében mindig a másvilágot, annak magasabb régióit jelenti.

*Tündérországnak egy tó állott közepén,
János vitéz búsan annak partjára mén,
S a rózsát mely sírján termett kedvesének,
Levette kebléről s eképp szólítja meg:*

*„Te egyetlen kincsem! Hamva kedvesemnek!
Mutasd meg az utat, én is majd követlek,”
S beveté a rózsát a tónak habjába;
Nem sok hűja volt, hogy ő is ment utána.*

A hűség és a szeretet a rózsza varázserejével együtt emberfeletti tettekre képes. Ez bontakozik ki a beavatás magasabb lépcsőfokán:

*De csodák csodája! Mit látott, mit látott!
Látta Iluskává válni a virágot,
Eszeveszettséggel rohant a habokba,
S a föltámadott lányt kiszabadította.*

*Hát az élet vize volt ez a tó itten,
Mindent feltámasztó, ahová csak cseppen,
Iluska porából nőtt ki az a rózsza,
Így halottaiból őt föltámasztotta.*

A beavatás misztériuma beteljesült. És Petőfi rózsakeresztes beavatási elbeszélése – talán az utolsó a 19-ik században – éppen úgy elbűvöli a bimbózó gyermek szívét, mint a bölcs aggastyán értelmét, mert valóban olyan géniusz alkotta, akit a *Népszellem* választott.

...Arany János 1861-ben (Rudolf Steiner születésének évében) olvasta fel a Kisfaludi Társaságban

Madách Imre Az ember tragédiáját. Ebben az alkotásban éri el csúcspontját a korabeli magyar spirituális élet. A Nemzeti Színház 1909-ben külön ünnepi előadáson mutatta be a Teozófiai Társaság kongresszusa résztvevőinek.

Rudolf Steiner is látta, s a kongresszus munkájáról tartott későbbi beszámolójában hosszasan elemzi Madách alkotását, amelyben „*igazi nagy költeményt üdvözölhetünk... és rendkívül sokat tanulhatunk belőle...*” (Goethenaum 1943/21. és 22. szám)

Gondolatsorát azzal kezdi, hogy ismerteti a szerző életét, 1848 utáni tragédiáját.) Minden jel arra mutat, hogy Rudolf Steiner elmélyülten foglalkozott Madách művészetével, amit megkönnyített, hogy 1909-ben még elevenen éltek benne a lajtaszentmiklósi iskolaévek; olvasott és beszélt magyarul.

...Rudolf Steiner leírását hadd egészítsem ki néhány adattal: Madách 1851-ben, az osztrák önkényuralom véres időszakában cseh vadásznak álcázva rejti el birtokán Rákóczi János huszár őrnagyot, távoli rokonát, Kossuth egykori titkárát. Rákóczit ugyanis 1850-ben halálra ítélték... bujdosott, Madách megkönyörült rajta és az erdészlakban menedéket biztosított neki. A titok egy idő után kiszivárgott, valaki feljelentést tett. Mikor megjelentek a zsandárok, Rákóczi kiugrott az ablakon és külföldre menekült, de rejtegetőjét egy felségáruló szökevény bujtatásával vádolták és láncra verve hurcolták el.

Madách a börtönben „*gyönyörűen finom*” verset írt, folytatja Rudolf Steiner. Semmit sem tudott hazájáról és hozzátartozóiról. Költeményeiben mégis megcsillan a remény, hogy még viszontlátja

őket és mindenek előtt szeretett feleségét. Rettentő csapást mért rá, hogy fogsága alatt felesége hűtlen lett hozzá.

Közbeiktatom, hogy Madáchoz először Pozsonyba hurcolták, ahol néhány napon át embertelen körülmények között raboskodott – állítólag többször megbotozzák – aztán Pestre szállítják, s itt még újabb négy hónap börtön várt rá. Tény, hogy szabadulása után sem hagyhatta el Pestet. S amikor 1853-ban visszatérhetett Csesztvére, megtudta, hogy távollétében zár alá vették birtokát, feleségét a nyomor kergette hűtlenségbe. Egy évre rá el is válik Fráter Erzsébettől, a nógrádi alispán lányától és magára marad készülő alkotásaival.

Madáchnak tehát sok külső és belső szenvedést kellett elviselnie – szövi tovább gondolatmenetét Rudolf Steiner – mindez előbb „*lerakódott a szívében*”, aztán *Az ember tragédiájában* művészi formát öltött.

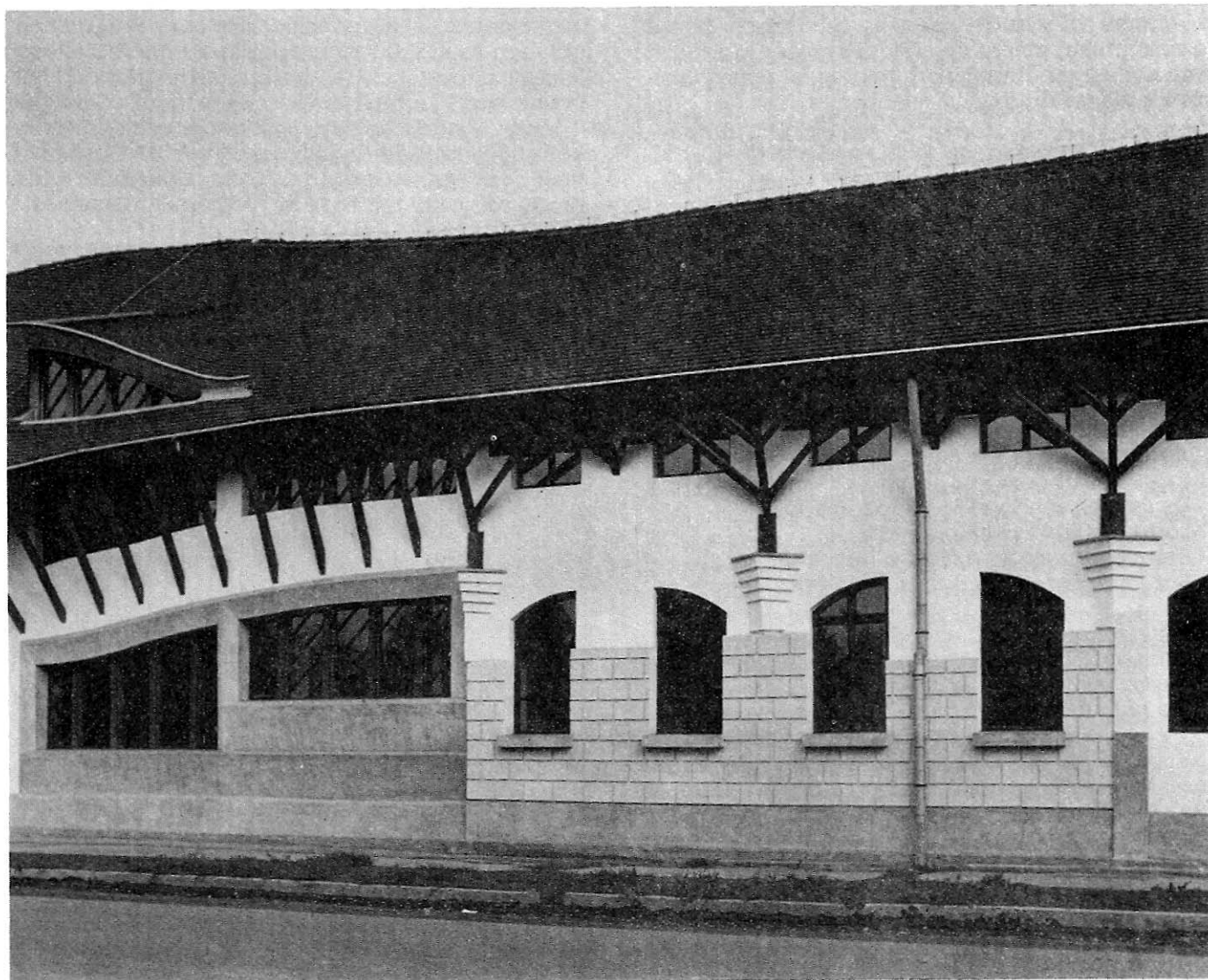
Steiner részletes tartalmi ismertetésbe fog, mint minden olyan mű esetében, amelyet hallgatói vagy nem ismernek vagy csak felületesen.

Az első képben a Teremtést látjuk. Miután az Atya-Istent szolgáló szellemek megköszönik mindazt a gyönyörűséget, amit létesített, Lucifer szem-

befordul vele és megvallja, hogy ő a tagadás démona... de nélküle nem keletkezhetett volna a világ. – A következő képben az első emberpár lép a színre... látjuk a bűnbeesést, a Paradicsomból való kiűzetést. Ádám és Éva ráébred, hogy ezentúl a maguk keze munkájával kell gondoskodniuk megélhetésükről. Ekkor újra megjelenik Lucifer és Ádámra – aki ég a vágytól, hogy megtudja, mivé válik a világ – álmot bocsát. Az emberi történelem hatalmas képei tárulnak fel az első emberpár előtt, persze, Lucifer megvilágításában.

Ezután Rudolf Steiner az eddiginél is tüzetesebben beszél el az egész Tragédia tartalmát. Ebből csak azt emelem ki, hogy a Madách-mű a világirodalom első olyan drámája, amely a reinkarnáció eszméjére épül. Mert a hatalmas álmoképekben Ádám és Éva újra meg újra emberként születik a földön. Az egyes korok tragédiáit személyesen élük át, de nem a valóság fényében, hanem Lucifer torzító ábrázolásában.

Az álmoképek arra is rámutatnak – folytatja Steiner – hogy a Lucifer hatása alatt tengődő emberiség végül a materializmusba fullad. A mechanikus közösségbe zárt emberből (Ahriman hatására) kiirtják a szabadságot, egyéni iniciatívát

és állattá degradálják. A mechanizmus világa irtózatossá kínokká zúdít az újjászületett Platonra, Michelangelóra, Lutherre, mert megfosztja őket szárnyaló alkotói tevékenységüktől.

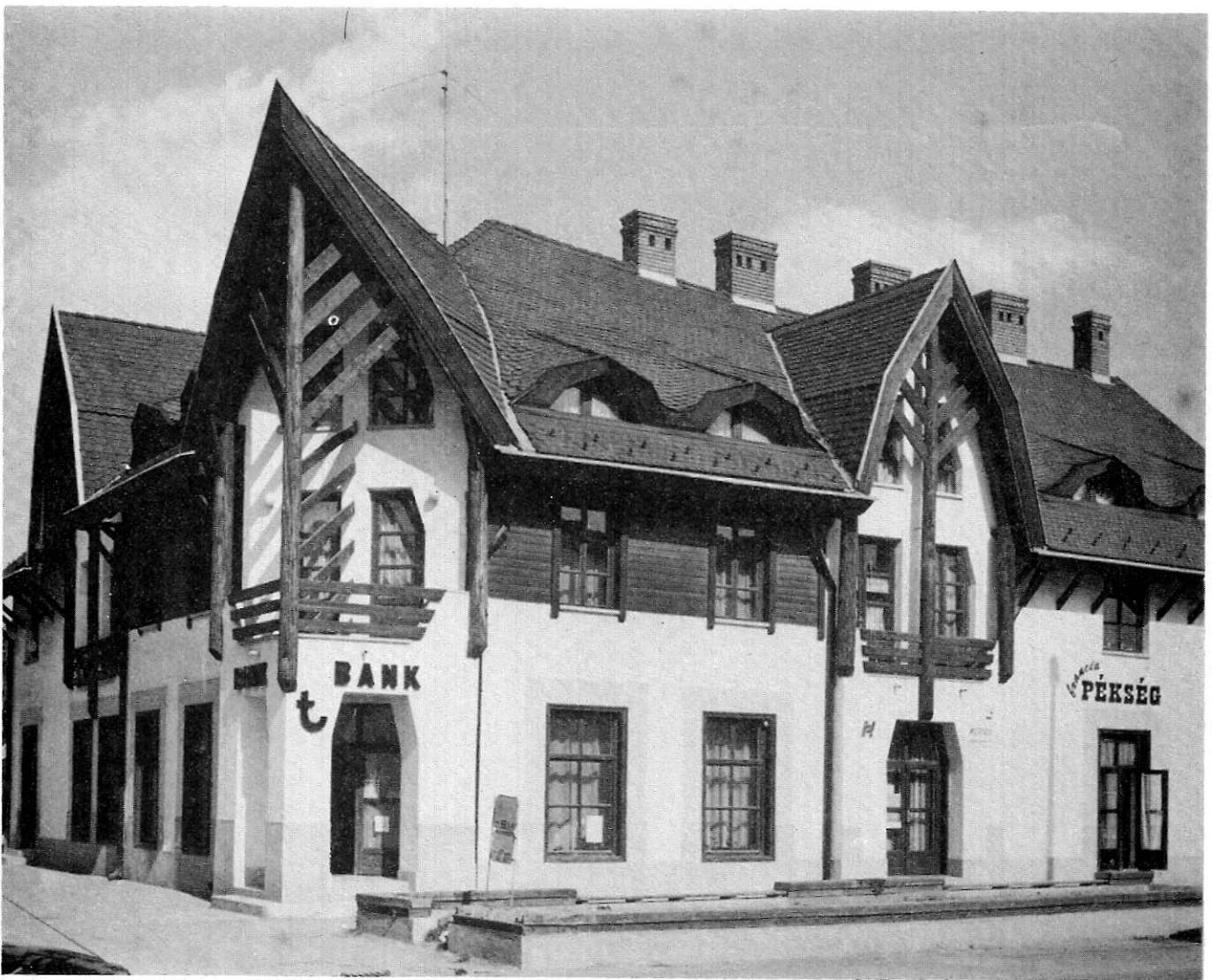
Az álomból felébredve, Ádám úgy dönt, hogy önkezével vet véget életének. De amikor Éva közli vele, hogy gyermeket hord a szíve alatt, meginog szándékában és életben marad. Évában az ébredő anya profétikus látomást sugall és szembefordítja csábítójával. Lucifer hiába fenyegeti, hogy gyermeke bűnben fogamzik és nyomorúságot hoz a Földre, Ádám és Éva ráébred: a szörnyű álomnak nem kell okvetlenül beteljesülnie, ha a jövőben Lucifer helyett Istent követik. Az Úr munkára buzdító szavai után az angyalok kórusa következik, amely arra inti az embert, hogy választhat jó és rossz között... Az első emberpár megérti az angyalok szózatát, követni akarja az Úr szándékait, de Ádám nem tud szabadulni az álom alól és mindenáron a véget fürkészi. Még egy buzdító isteni szót kap „*Mondottam ember, küzdj és bizva bizzál!*”, ezzel zárul a Tragédia.

A tartalmi ismertetéshez hozzáfűzi Rudolf Steiner, hogy a „*szép, gyönyörű, erőteljes mű*” mégsem ad teljes kielégítést, mert a szerző csak a Lucifer

irányításával hanyatló vonalat ábrázolja, de a felemelkedést nem. Ebben a formában Az ember tragédiája megoldhatatlan kérdéseket tár a világ elé.

Rudolf Steiner észrevételéhez hozzá kell tennünk: Madách a művet 1859-60-ban írta, nemcsak hazája és saját tragédiájának mélypontján, hanem a legsötétebb materializmus idején. „Csodának” minősül, hogy ezekben az években egyáltalán eljutott szellemi, természeti lények egzisztenciájának és a reinkarnációnak a felismeréséhez. Miből merített a költő és gondolkodó, aki egyébként figyelmesen tanulmányozta korának szociológiáját és a spirituális világnézettel szembenálló természettudományát? Milyen források álltak a rendelkezésére?

A nógrádi szájhagyomány még a századforduló körül is azt tartotta, hogy a költő valamilyen titokzatos ösvényen át kapcsolatba lépett a rózsakeresztesek tanításával. (Erről a Felvidéken édesanyammal együtt olyan idős emberektől értesültünk, akik még tulajdon fülükkel hallották.) A szájhagyomány ritkán téved. A drámaírónak a rózsakeresztesekhez fűződő kapcsolatát dokumentumok nem bizonyítják. De ezotérikus áramlatok-

kal éppen olyan bensőségesen foglalkozott, mint gróf Széchenyi István, a „legnagyobb magyar”, akinek arcképét Rudolf Steiner gyermekkorában Lajtaszentmiklóson gondosan lemásolta.

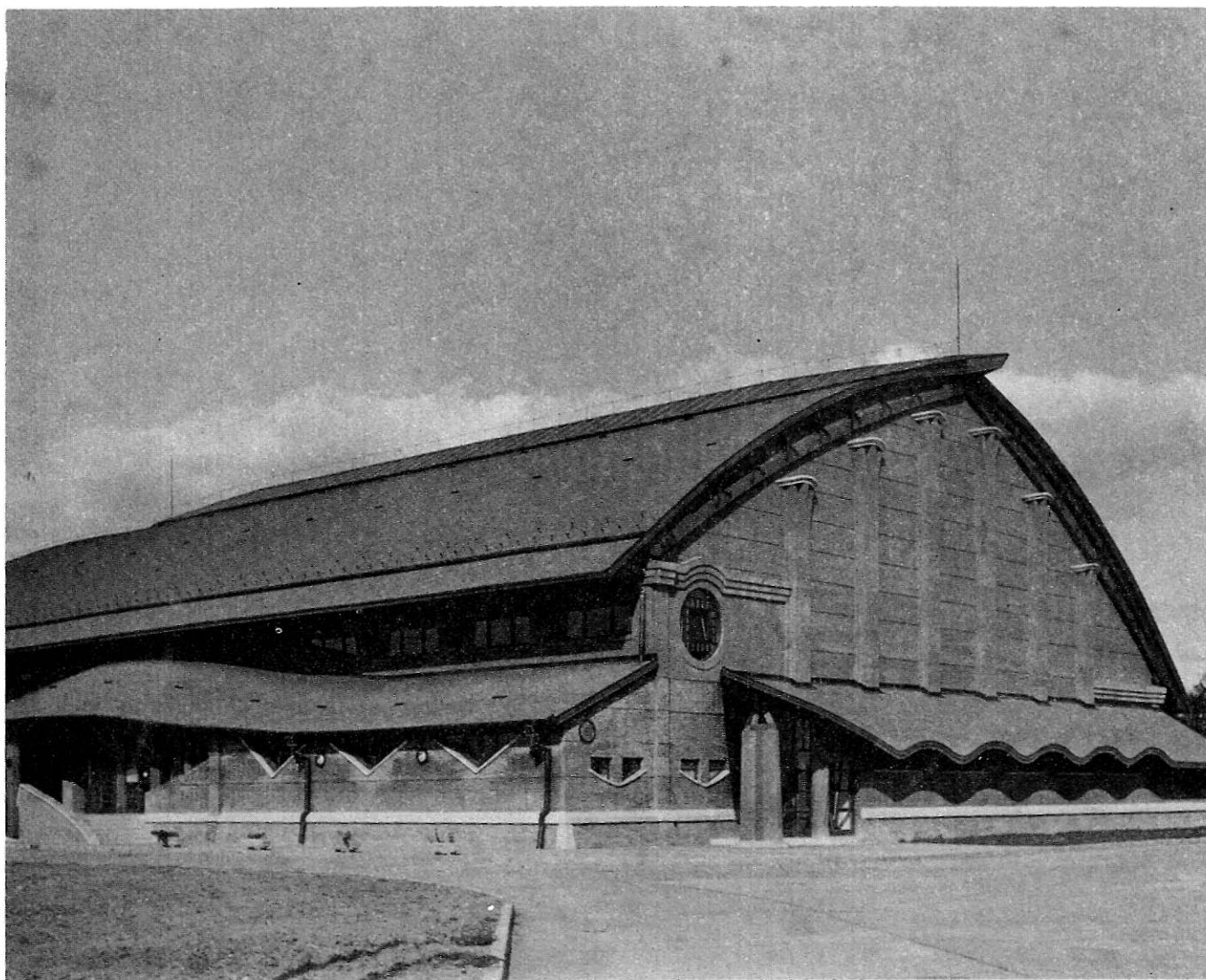
Hadd fűzzem még az elmondottakhoz, hogy Madách mellett a magyar író-költő génuszok széles tábora alkotott transzcendens sugallatra. A Halotti Beszéd-től kezdve Zrínyi, Kazinczy, Berzsenyi, Vörösmarty, Csokonai, Arany, Ady stb. alkotásaiban lelünk szellemi tudás megnyilvánulásaira. Rendre tudnám idézni, hogyan csillan meg halálverseikben a túlvilág tudata. Van, aki nem tesz mást, mint az elmúlást észrevétlenül emeli az örökkévalóságba; van, aki képekben jelzi az ember égi származását; van, aki poétikus szavakkal ecseteli, hogy a halál órájában a lélek elválik a testtől, a maga útjára lép, s a szellem szárnyain emelkedik a végtelenbe... A sort folytatni lehetne.

Századunk betűvető művészei között is szép számban akadnak, akik a szavak varázserejével szállnak síkra az ember isteni eredetéért. Kodolányi Jánostól, Sinka Istvántól, Áprily Lajostól Ignác Rózsán, Török Sándoron, Weöres Sándoron át zezugos út vezet Pilinszky Jánosig, Tóth Eszterig, Jókai Annáig... Várkonyi Nándorig, Hamvas Béláig,

a két tudós-művészig, hogy csak azokról a szembe-szökő módon spirituális indíttatású alkotókról szóljak, akiknek idegávo műveit ismerem. Ki tudományos fejtegetésben elemzi az emberi psziche halhatatlanságát, vagy mély eszme-futtatások szakadnak ki belőle az iniciációról... Ki művészi látomásokat villant fel, ki tömör sorokban utal az elköltözött és a földön maradt lelkek kapcsolatára, vagy jelzi, sejteti a testetlen világ besugárzását... Nem tudok tüzetesebben elmélyedni művészetükben, mert eltérnék tárgyamtól.

Mindent összevetve: a bölcs Salamon jeruzsálemi templomában emelt két oszlop közül a *Boász*, az *Irányt Mutató Erő* éppen úgy kísérte Szent István idejében a magyarok életútját, mint a későbbi viharos századokban. A háborúk, zsarnokságok és különböző megszállások (tatár, török, osztrák, német, szovjet) idején gyógyította a sebeket, áldást osztott, fékezte a felkorbácsolt indulatokat, és a mélypontra taszított országnak megváltoztatva a történelmét mindig új kezdetre adott esélyt.

Úgy tűnik a földi történetek szellemi hátterét fürkésző ember számára, hogy jelenleg is az *Irányt Mutató Erő* vezérli a magyarságot egy új esélyhez.

WALDORF HÍREK

Szeretnénk olvasóinkat időről időre tájékoztatni a Waldorf-pedagógia hazai helyzetéről. Részben felkérésünkre készült beszámolók, részint a „Hírlevél a Waldorf-pedagógia magyarországi művelőinek és barátainak” című időszakos kiadvány írásai nyomán kezdjük el ezt a körképet rajzolni.

Miskolc

1991-ben Pesthidegkúton került megrendezésre az I. Országos Waldorf-konferencia Pünkösdi Waldorf napok címmel.

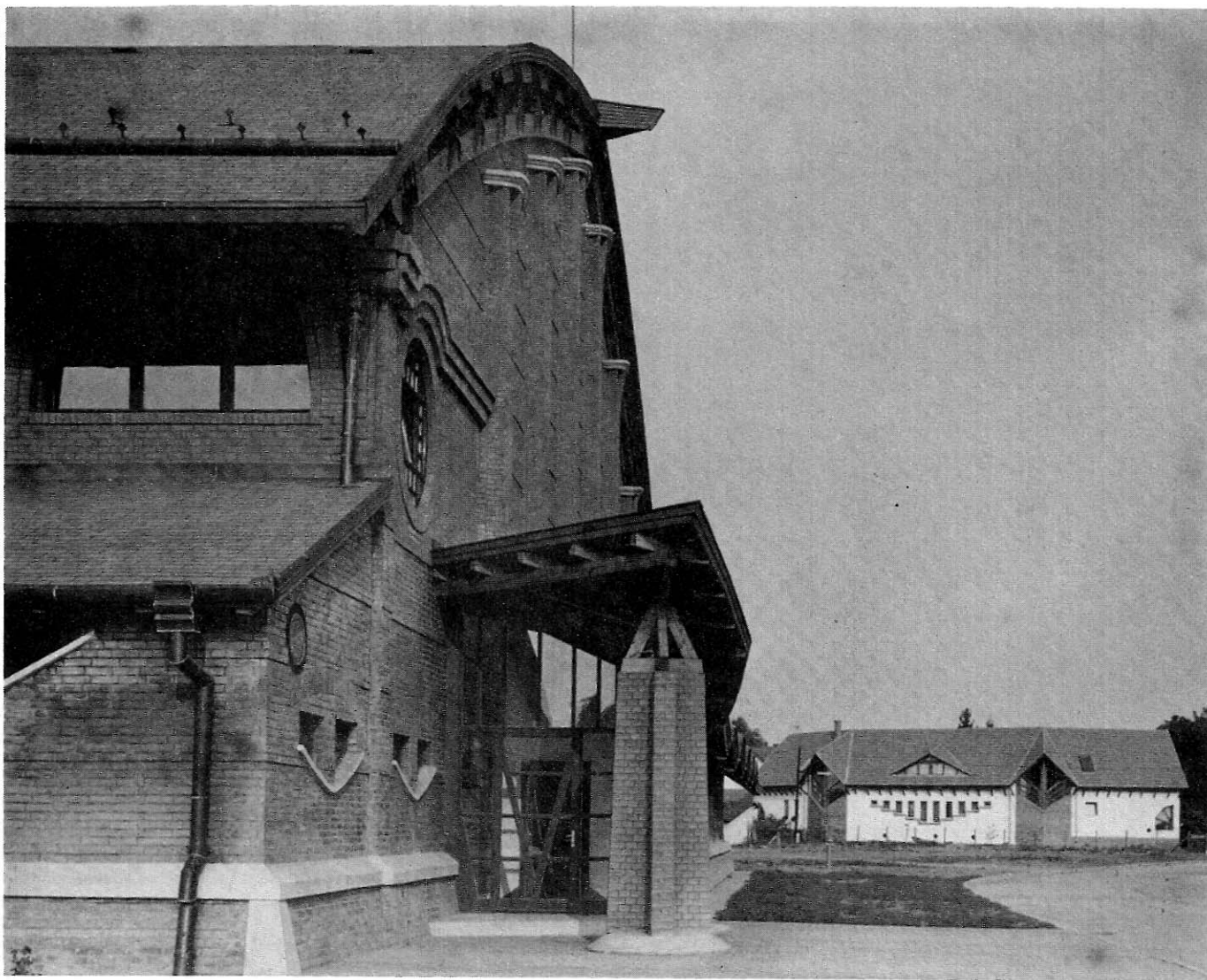
A kelet-Európában elsőként megnyíló solymári Waldorf -óvoda és -iskola sok pedagógus, szülő érdeklődését felkeltette. Az azóta eltelt időszakban sorra alakulnak az országban Waldorf-pedagógiai társaságok, egyesületek, alapítványok, melyek ilyen intézmények létrehozását célozzák. Szükségessé vált, hogy időről időre találkozzanak azok az

emberek, akik ezzel foglalkoznak. A tavalyi Pünkösdi Waldorf- napokon sok érdeklődő, szakember, szülő, pedagógus vett részt, s úgy érezzük, hogy kell évente egy olyan fórum, ahol megbeszélhetjük tapasztalatainkat, tanácsokat kérhetünk, adhatunk, s számba vehetjük a Waldorf-pedagógia mai Magyarországi helyzetét.

Miskolcon a 90-es évek elején kezdődött a Waldorf-pedagógia iránti érdeklődés. Először az óvónők találkozhattak ezzel a pedagógiával, majd mi szülők. Jelenleg az óvodában működik néhány csoport, mely egyre több Waldorf elemet alkalmaz, s egy iskolai csoport, ennek munkáját egy angol alapító tanár segíti. Közben óvónők és tanítónők vesznek részt a Waldorf-pedagógiai képzésen, s reméljük hamarosan „igazi” Waldorf csoportjaink működhetnek.

Így került sor arra, hogy 1992-ben Miskolcon rendeztük meg a II. Országos Waldorf Napokat október 3-án és 4-én a Szt. Mihály ünnephez kapcsolódóan.

Szombat reggel a Regös Zsolt vezette, kis rögtönzött kórus melengette fel szíveinket, majd egy igen fontos témáról hangzott el előadás. D a r v a s János, a Lausanne-ban működő Waldorf-iskola

tanára a szociális élet kérdéseiről beszélt, ami továbbgondolásra késztet minden résztvevőt, hiszen az iskola, mint szociális közeg sok mindent von maga után.

Az ebédet követően csoportokra osztva gyakorlati foglalkozások beszélgetések kezdődtek. A Waldorf-intézményekben alkalmazott foglalkozások során minden résztvevő kipróbálhatta a festés, formarajz, ének, zene, euritmia, évszakasztal készítésének rejtelmét. Székely Györgynével a Waldorf-intézményekben fellelhető vallási elemekről beszélgethettek a jelenlévők.

Délután az országunkban fellelhető Waldorf-pedagógiával foglalkozó csoportok, egyének bemutatkozására került sor. Kellemes perceket szerzett a miskolciak pantomimjátéka, az óbudaiak, duna-kesztek derűt fakasztó fellépése, a budaörsi tanító-nő kedves meséje.

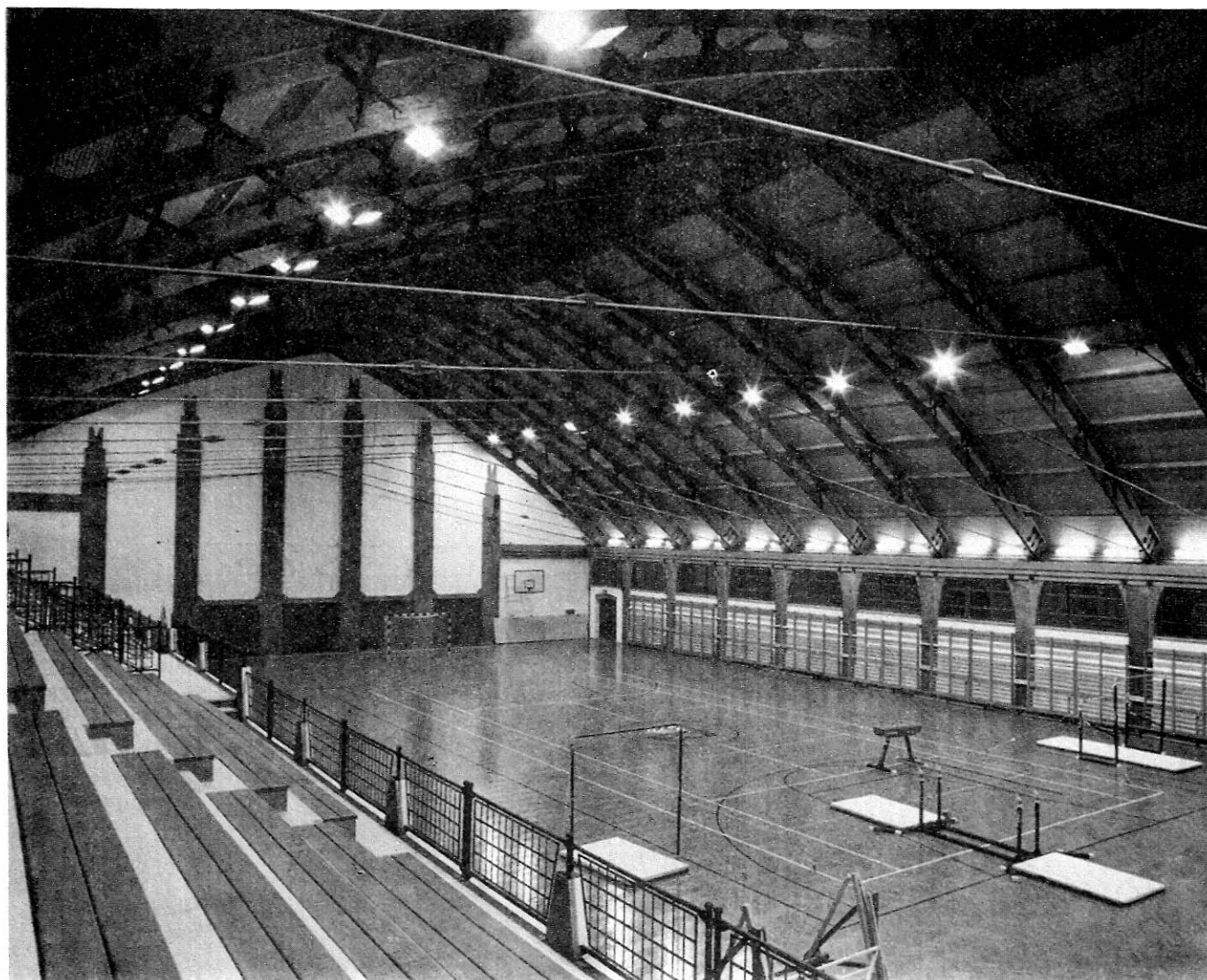
A bemutatkozást követően fórum kezdődött, ahol a győri intézményi felépítési minta megvitatása került középpontba. Az ország különböző intézményei más-más keretek között működnek. Hogyan őrizhető meg a *szabadság* az önkormányzati intézményekben, hogyan tarthatók fenn az alapítványi intézmények? Megannyi kérdés, melyek

Magyarországon jelenleg léteznek. E kérdéskör továbbgondolása folytatódott vasárnap reggel is. A Waldorf-intézményekben használatos eszközöket, természetes anyagokból készült gyönyörű játékokat, a pedagógiáról szóló könyveket is megtekinthettük és megvásárolhattuk. Vasárnap reggel közös éneklés után Vekery Tamás próbálta összefoglalni azokat a fő problémákat, tennivalókat, melyek jelenleg Magyarországon léteznek az alternatív iskolák, kiemelten a Waldorf-iskolák létrehozása, működtetése során.

Még egy igen tartalmas, érdekes beszélgetésre került sor. Szülők mutatták be álláspontjukat, hol található a szabadság és autoritás határai a családi nevelésben.

A fórum zárásaképpen a résztvevők ellátogattak Lillafüredre, ahol a Waldorf elemeket alkalmazó első osztály tantermét tekintették meg. Itt még kötetlen beszélgetésre, tapasztalatcserére nyílt lehetőség.

Összegezve a két napos fórum történéseit, tartalmas, jó hangulatú, igen hasznos időt tölthettek azok a résztvevők, akik megtisztelték városunkat jelenlétükkel. A két nap bizonyítéka volt annak, hogy az erősödő, terjedő Waldorf-pedagógia

íránt érdeklődőknek szükségük van ilyen találkozásra.

Somodiné Pataki Anna
3531 Miskolc, Bársony J. út 23. I/3.

A gödöllői Waldorf Pedagógiai Alapítvány múltjáról és jelenéről

Majd négy évvel ezelőtt, amikor egy általános iskolai tanító – megelégedve a porosz iskolarendszert – éppen pályamódosításon törte a fejét, hír érkezett a VITALIS Egyesület által szervezett Waldorf-pedagógiai előadásokról. A tanító néhány embert maga mellé gyűjtve meghallgatta ezeket. Vekerdy Tamás előadásai lebilincselőek voltak, és hamarosan megszületett a gödöllői Waldorf-óvoda gondolata. Népművelő, építész, pedagógusok kezdtek a szervező munkához. Közben néhányan ellátogattak Bécsbe, az ott tanító Nechay házaspárhoz is. Székely György segítségével 1989 végén sikerült rátalálni Ursula Kemperre, aki vállalta – az országban másodikként – Gödöllőn a Waldorf-óvoda beindítását. 1990. augusztus 15-én két lelkes fiatallal és 25 izgatott kisgyermekkel kezdte meg működését az óvoda, alapítványi keretek között. A szülők igénye egyre nagyobb, így a második óvodai csoport szervezésén dolgozunk. 1991. szeptemberében megnyitotta kapuit az iskola is 22 tanulóval. Az osztálytanító Keresztes László lett. Távlati terveink között szerepel egy gyógypedagógiai csoport beindítása is. Az óvoda – elhelyezését tekintve – biztonságban érezheti magát. A helyi önkormányzat anyagilag is támogatja. A szülők közösen megállapított támogatást fizetnek anyagi lehetőségeik arányában. Az iskola idáig ideiglenes megoldásokkal kellett hogy beérje – ami az elhelyezést illeti. A szabad elhatározás, ami az óvodát és az iskolát létrehozta, működik továbbra is, így reményünk lehet az iskolavégleges elhelyezésére is. Alapítványunk számláját a Budapest Bank gödöllői fiókja kezeli. Amennyiben bárki anyagilag kívánja támogatni törekvéseinket, úgy a BB 383-11204 számlaszámra teheti ezt meg.

Héjja Zsuzsa

A Karácsony Sándor Waldorf Pedagógiai Alapítvány

Dunakeszin 1991. februárjában szülői szervező csoport alakult. Felmérték a városban, hogy milyen arányú igény jelentkezik egy Waldorf-iskola esetleges megalapítására.

Megállapították, hogy a Waldorf-pedagógia alapját képező gyermek, illetve fejlődéslélektani szemlélet semmit nem veszített korszerűségéből.

Miután kiderült, hogy a városban és környékén öt évre előre négyszáznál több család jelezte ilyen irányú határozott szándékát, a szervezők az iskola létrehozását a gyakorlatban is megkezdték.

A Dunakeszi Önkormányzat megértéssel és támogatólag fogadta az alapítványi formát, így 1991. áprilisában széles szülői és magántámogatással hivatalosan is létrejöhett a Karácsony Sándor Waldorf-pedagógiai Alapítvány, majd szeptember 2-án megkezdte működését. Jelenleg is egyelőre bérelt épületben alakítja ki az 1. és 2. osztálynak, valamint az újonnan induló óvodának

a helyiséget. Az átalakításban túlnyomórészt a szülők vállaltak szerepet.

Minden várakozást felülmúlt a szülők együttműködése nemcsak az átalakításoknál, hanem a napi kapcsolatban is. Havonta több alkalommal találkozik a tantestület a szülőkkel.

Két alkalommal folytatódik a szülőkör elméleti pedagógiai, illetve az iskolagyakorlati és otthon felmerülő nevelési problémák megoldását kereső munkája.

Minden hónapban egyszer a szülői értekezleteken ismerik meg a szülők az elkövetkezendő szakaszban elsajátítandó anyagot és módszereket.

Feltétlenül szükségesnek tartottuk ezt, hiszen a Waldorf-iskoláknak egyébként is általános gyakorlata, hogy a szülők pontosan ismerjék, milyen iskolába adják gyermekeiket.

Az eltelt egy év túlnyomórészt igazolta alapirányuk helyességét. Szoros kapcsolat alakult ki a szülők, a gyerekek és a pedagógusok között.

Lénárt Sándor

A három éves Solymári Waldorf-óvoda

Pontosan három évvel ezelőtt kezdődött a munkánk 16 gyerekekkel, egy a szülők segítségével átépített kertesi családi házban, a Kossuth utcában. A szülőket és az óvónókat sűrű beszélgetéseken és előadásokon próbáltuk a ránk váró munkára előkészíteni. Mégis sok bizalomra volt szükség rólunkról, hiszen elképzeléseiket csak lassan lehetett összehangba hozni óvodánk valóságával. (Néhány embernek ez nem is sikerült, így ők még az első napokban kiváltak a csoportból.) Sokan évek óta vártak egy ilyen lehetőséget és túlzottan ideálisnak láttak mindent. Mások csak a szabad aspektusokra figyeltek, amikor az óvodáról beszéltem, és megijedtek a szilárd belső rend láttán. Ismét mások már az emberi hangulat miatt is hálásak lettek, annyira rossz tapasztalatokkal rendelkeztek a hagyományos óvodákban. Talán nekik sikerült legkönnyebben beletanulni az új stílusba. Meglepő, hogy a gyerekekről mennyire le lehet olvasni a szülők véleményét az óvodáról. A gyerekek ugyanis mindig átélik és megmutatják azt, amit a szülők éreznek.

Egy nagyon különböző emberekből álló szülő- és gyermekcsoportban az összehangolódás folyamata konfliktusokat is magával hoz. Sokszor a szülők nem tudták eldönteni, hogy vajon ez a kis közösség inkább a nyilvános, hivatalos életszférához tartozik-e (ahol az emberek megszokták, hogy szerepet játszanak), vagy inkább magánterület, ahol szükség van arra, hogy a többieket is jobban megismerjék. A gátlásokat csak lassan tudtuk leépíteni egy közvetett folyamatban, amikor a szülők idővel a gyermekeken keresztül átélték, hogy mit jelenthet egy Waldorf-óvoda az egész családnak számára.

Az óvodai közösség kialakulásának folyamatában egy nagyon fontos lépés akkor következett be, amikor a szülők már nem csak a saját gyermekeik fejlődésére figyeltek, hanem a többiek is fontossá váltak. Már az első félév után, amikor három gyermek iskolába került, a búcsúzó családok nagyon szomorúak lettek amiatt, hogy meg kell válniuk az óvodától. Bár tudtam, hogy valamennyire együtt fogunk maradni ezután is, csak lassan hitték ezt el. S lám, az ünnepségekre ma is szívesen eljönnek, és részt vesznek az óvoda fejlesztésében.

A kezdés nehézségei az általánosan megszokottnál sokkal nagyobbak voltak. A beszélgetések vezetéséhez a nyelvi nehézségek miatt nagy akaraterőre volt szükség. Az óvónők sem mindig értették, hogy mire céloztam egy-egy hétköznapi döntésnél. Ehhez járult a hatalmas érdeklődés és a sok látogatás. Sokszor úgy éreztük, alig lehet feladatunkat rendesen elvégezni: nyugodt légkörben együtt lenni a gyerekekkel. Az első nyáron elfáradtam, és akkor valami csodálatos dolog történt. Spontán segítőkészséggel előkészítették és megcsinálták a szülők az első nyárünnepeket. (Annak idején még nyitottan tartottuk kb. 120 gyereknek.) Megtanultak egy marionett bábjátékot, büfét szerveztek sok-sok finomsággal, s izgalmas és vidám játékokat a kertben. Az egykori szükséghelyzet mára szokássá változott. A szülők teljes természetességgel és önállóan vezetik (a nagyobb testvérek segítségével) a nyárünnepeket. És elsősorban nem a saját, hanem az idegen gyermekekkel dolgoznak. A szülői példa hatására a volt óvodások szívesen látogatnak meg minket. Van úgy, hogy részt vesznek a hétköznapi napokon vagy ünnepeken, és van úgy is, hogy csak délután jönnek nekünk segíteni. Nagy örömet okoz számunkra, hogy mindig tudják, hogyan működik az óvoda. Orientálódásukban a szilárd ritmusok segítik őket. Ugyanígy kisugároz az óvoda a kisebb testvérekre is. Majdnem pontosan ismerik, mi várja őket. Pl. 4-5 éves gyerekek beszélgetnek az óvodával kapcsolatban abból az időből, amikor még otthon voltak, s így kezdik: „Ugye akkor még nem voltál semmi...” (ti. se óvodás se iskolás). Nagyon szép volt az is, amikor egy most 4 éves kislány már jelentkezett „szülőként” az óvodába: „Ugye, ha elmegyek dolgozni és a lányom 4 éves lett, akkor jöhet hozzád?”.

Idők során az óvodánk élő központtá vált. Most már három csoporttal, 73 gyerekkel dolgozunk. (2 csoport Solymáron, 1 Budapesten a Bólyai utcában.) Amióta Solymáron átköltöztünk szép új házukba, a régi óvodát óvónő-továbbképzésre használjuk. (Ezen 150 fő vesz részt.) Továbbá itt működik az iskola új 5. osztálya.

Anette Stroteich
Török Sándor Waldorf-pedagógiai Alapítvány

A Török Sándor Waldorf-pedagógiai Alapítvány

A „Török Sándor” Waldorf-pedagógiai Alapítvány – 1988. óta a Waldorf-pedagógiai intézmények egész sorát szervezte, nyitotta meg és működteti Magyarországon. Az egész „keleti tömbben” a solymári Waldorf-iskola volt az első, állampolgári kezdeményezésből létrejött szabadiskola, mely 1989. szeptemberében kezdte meg működését. Ezt megelőzte ugyanez év januárjában az óvoda megnyitása. Majd követte a posztgraduális óvónőképzés és a posztgraduális tanárképzés megindítása. Alapítványunk a Waldorf-pedagógia terjesztése kapcsán könyveket is ad ki.

Óvodai csoportjainkban, iskolánkban és a pedagógusképzésben jól képzett bel- és külföldi szakemberek biztosítják a metodikai és didaktikai munka magas színvonalát és a szakszerű adaptációt. 1991. októberében adtuk át Solymáron az új óvodaépületet (15 millió Ft értékben). Ugyancsak 1991. szeptemberében Pesthidegkúton az iskola kapott otthont, melyet azóta folyamatosan bővítünk és korszerűsítünk.

Szorosan együttműködünk a nemzetközi és nemzeti Waldorf-pedagógiai szövetségekkel és társulásokkal, valamint – elsősorban német és angol – pedagógusképző

intézményekkel. Alapítói és tevékeny résztvevői vagyunk a Nevelés Szabadságának Európai Fóruma, illetve ennek magyar tagozata, a Tanszabadság Társaság munkájának. Nemcsak Magyarország, de az egész közép-kelet-európai térség számára alapvető kihívásnak tartjuk az iskolarendszer reformját és megújítását. Hiszen ezen múlik e társadalmak európaisága, versenyképessége és minősége. E nagy feladathoz mi a magunk szerény eszközeivel szeretnénk hozzájárulni a „szabadság pedagógiájának” segítségével.

Waldorf-iskola nyílt Óbudán

Szeptember 7-én kezdődött meg a tanítás az Óbudai Waldorf Iskola első osztályában. Az Óbudai Waldorf Alapítvány 1991. őszén óvodát indított. Ezt követően természetesnek tűnt az a szülői óhaj, hogy gyermekeik Waldorf-iskolában folytathassák tanulmányaikat. A reális esélyeket felmérve – a pesthidegkúti iskola nagy távolsága, vagyis hogy Óbudáról, Zuglóból gyermekeinknek 1-1,5 órát kellene utazniuk – az az elhatározás erősödött meg, hogy itt, Óbudán létrehozzuk a mi iskolánkat. Azonban az óvodai csoportunkból csak néhányan voltak érintettek ez ügyben, ezért kezdetben a legnagyobb feladatot egy erős szülői kör megszervezése jelentette, akik hosszú távon szeretnék gyermeküket a Waldorf-pedagógia szerint taníttatni, és magukénak vallják ezt a nevelést. A szülői kör „építésében” számítottunk a pesthidegkúti iskolába helyhiány miatt fel nem vett gyermekek szüleire, ők alkotják a szülői körünk magvát. A szülői körnek előadást tartott Darvas János és dr. Székely Györgyné, aki kezdetől fogva figyelemmel kísérte kezdeményezésünket.

A kéthetente történő találkozások egyre szorosabbá fűzték a szülők közötti kapcsolatokat és erősítették az akaratot. A Waldorf-iskola egyik legfontosabb pillére, a szülői kör, kezdett formálódni, nekiláthattunk az osztálytanítók keresésének. Ekkor találkoztunk Szecsódi Attilával, aki a bécsi Goetheanistische Studienstätte Waldorf Tanárképző Főiskolára járt, s elvállalta az osztálytanítóságot. Tanári Kollégiumunk másik tagja Gógh Zsolt, aki a posztgraduális képzés végzős hallgatója. Az alapító-szaktanácsadó tanár keresésében dr. Székely György volt segítségünkre. Így találkozhattunk Betts Peter F. angol Waldorf-tanárral. Július végére már nemcsak kívánság volt az iskola indítása, hiszen volt erős szülői körünk, képzett tanáraink és remény volt alapító tanárra. Július utolsó napjaiban adtuk be a Művelődési és Közoktatási Minisztériumba az iskolánk tervezetét. A sok-sok utánjárás, szervezés valamint dr. Csonka Csabáné és dr. Vekerdy Tamás kedvező hozzáállásának köszönhetően augusztus 26-án kézhez kaptuk a minisztériumi engedélyt, szeptember 4-én pedig az Óbuda-Békásmegyeri Önkormányzattól is megérkezett a működési engedély.

Az iskola helyének keresése okozta talán a legnagyobb gondot. Kezdetül fogva végleges megoldást adó helyiséget kerestünk. Így találtunk rá a III. kerület Laborc köz 2 sz. alatt működő nyári napközis tábor ebédlőjére, amely ősztől-tavaszig kihasználatlan. Itt szeretnénk kialakítani folyamatos bővítéssel 12 évfolyamos iskolánkat. Az önkormányzattal folytatott tárgyalások elhúzódása miatt nem tudtunk szeptemberben e helyen indulni, ezért rövid időre átmeneti megoldást kellett keresnünk. Más lehetőség hiányában a már működő Waldorf-óvodánk egyik termét alakítottuk át osztályteremmé, elválasztva az óvodától. Igyekeztünk zökkenőmentesen, zavarás nélkül kialakítani az óvodai csoport és az iskolai

osztály életét. Mára már eltörpült az elmúlt hónapok vesződséges és fárasztó iskolaszervezési munkája, és örömmel visszük gyermekeinket az iskolába.

Kovács László
Óbudai Waldorf Alapítvány iskolaszervező

Waldorf módszer – állami iskolában

A budaörsi 2. sz. Általános Iskola a lakótelep szélén áll. Túlhajsolt, fáradt nevelők tanítanak benne túlhajsolt, fáradt gyerekeket. Aztán megtörténik a csoda: az iskolában tanítók megismerkednek egy másfajta emberi életformával: a Waldorffal.

1988-ban hallottunk először a Waldorf-pedagógiáról, a Török Sándor Waldorfpedagógiai Alapítvány által szervezett előadásokon. Az előadások, élménybeszámolók egyre nagyobb kíváncsiságot ébresztettek bennünk: mind többet és többet akartunk tudni erről a módszerről. Székely György, Székely Györgyné, Vekerdy Tamás, Mesterházi Zsuzsa, Makovecz Imre, Szilágyi Péter, Németországból Brigitte Gaiser, Svájcban Darvas János előadásainak meghallgatásával igyekeztünk egyre jobban megismerkedni ezzel a szellemiséggel. S ahogy próbáltuk ezt mind teljesebben átélni, megérezni, megérteni, úgy vált számunkra egyre nehezebbé a kívülről ránk kényszerített tanterv-központú oktatás. Így amint lehetőség nyílt arra, hogy Magyarországon tanuljunk Waldorf-pedagógiát, aki csak tudott, jelentkezett a posztgraduális képzésre.

Nelke van der Sloot holland Waldorf-tanárnővel 1990-ben kerültünk kapcsolatba. Előadásokat tartott, festéskurzust szervezett nálunk. A tanítók és a szülők egy csoportjában megfogalmazódott az igény: így akarjuk nevelni a gyerekeket. Nelke van der Sloot segítségével az 1991-92-es tanévben néhány osztályban elindulhatott a Waldorf módszer szerinti nevelés.

Iskolánk igazgatónője, Mészáros Mónika szívesen fogadta ezt a kezdeményezést, így fél éves igen intenzív előkészítés után az elmúlt tanévben öt évfolyamon, elsőtől ötödik osztályig indítottunk egy-egy Waldorf módszer szerinti működő osztályt.

Az Önkormányzat is mellettünk állt. Nyilvános rendezvényeinkre eljöttek, döntéseikben tekintettel voltak a nálunk folyó munkára.

A felkészítés természetesen nem csak a jövődöbéli tanítókat, hanem a szülőket is érintette. A számukra szervezett előadások meghallgatása után dönthettek: kéri-e gyermekük számára a Waldorf módszer szerinti nevelést.

Önmagunkban sokszor kételkedve, de állandóan tanulva, a jó utat keresve vágtunk bele ebbe a munkába. Sok éves általános iskolai tanítói tapasztalat nyomán egyfajta „gyerekmentő” szándék és a közoktatás megújításának célja vezetett minket.

Bent élünk az általános iskolában, ahol a többi osztály a hagyományos tanterv szerint halad. Bár mi más tanmenet szerint és egészen más módszerrel dolgozunk, vannak közös programok, melyeken ugyanúgy részt vesznek gyerekeink, akár a többi osztály tanulói.

Persze, az átállás járt problémákkal is; pl. eddig angol tagozatra járó, kitűnő tanulmányi eredményű gyerekeink ezentúl nem vettek részt iskolai tanulmányi versenyeken – mert ebben az életkorban a versenyszellem az egoizmust erősíti, s ezzel a másik ember kizárására nevel, holott mi a szociális élet nevelését igen fontosnak tartjuk; – de megismerkedtek egy másfajta tanulás-élménnyel.

Ebben a tanévben hat osztályban 170 gyermeket tanít hét tanító, akik valamennyien elvégezték a posztgraduális Waldorf-tanárképzőt; egy osztálytanító még folytatja tanulmányait.

Csodaszép élményeket élünk át, és kudarcokból tanulunk; van oklevelünk, és érezzük: egy út elején járunk; nagyon szeretnénk a gyerekek érdekében a 9.-12. osztályt is megszervezni, hogy a néhány éve indult folyamat ne szakadjon meg épp a legrosszabbkor, és ehhez segítséget keresünk.

Tudatában vagyunk a feladat nagyságának és azon igyekszünk, hogy a Waldorf-pedagógia minél teljesebben valósulhasson meg iskolánkban.

1992. október 7.

a Tanári Kollégium nevében: Szentkúti Istvánné

Lőrincz

Lőrincz Ferenc: Balatonszárszói strand

1992. június 21-23-án a Kós Károly Egyesülés negyed-éves konferenciája Lajosmizsén, a Gerébi Kúriában „Vissza a természethez, vagy előre a szellemhez?” címmel zajlott. A konferenciát, amely az ember – természet kapcsolat, az ökológia és a szociális kérdés összefüggésével foglalkozott a PAGONY Táj- és Kertépítész Bt, a MINŐSÉG Vegyipari Kiszövetkezet és a BÍÓKÖR közösen szervezte.

Idézet a meghívóból:

„Mindaz, ami hagyományként ránkmaradt, mindaz, amit a természettudomány tárgyi ismeretként fölhalmozott, az elmúlt évtizedek nagyszerű technikai felfedezései – mindez nem elegendő egy emberhez méltó lét megteremtéséhez. Sőt, mind a múlt felélesztésére irányuló minden törekvés, mind a materialista paradicsom jövőképekének anticipációja csak a természet és az emberi élet degenerálódásához, szétrombolsához vezet.

Hogy ezt elkerüljük, a valóság új látására van szükségünk, mellyel a kozmosz, a természet és az ember összefüggésének áttekintéséhez juthatunk.”

Az ember elszakította magát a természettől és ezáltal a tárgyi világ ismeretéhez jutott. A mai ember feladata az élet megismerése, hogy szociális és ökológiai katasztrófáit elkerülhesse.

Vincze Attila
Pagony Bt.

EGY SOROZAT ELÉ

Örömmel tudatjuk, hogy a folyóirat következő három számában különböző témájú cikkeken felvetjük szakmai tevékenységünk legégetőbb kérdéseit, és ezáltal érzékeltethetjük e szakma valóságát is.

Miért érezzük ezt fontosnak?

Magyarország átalakulási folyamataiban igen nagy jelentőségűek a mezőgazdaság, a földtulajdonlás és földhasználat, a területszerkezet, a környezetgondozás és -igazgatás változásai.

Vajon mire tud épülni, mihez tud kapcsolódni a tájformálódás most kezdődő szakasza?

Megfelelő-e a jelenlegi tájrendezési gyakorlat szemlélete és módszertana, megfelelő áttekintést tud-e nyerni és impulzálni tudja-e a folyamatokat?

Mi a tájrendező szerepe?

Ezek a kérdések csak Magyarországon születhetnek meg, mert míg tőlünk nyugatra egy minden részletében szabályozott területnyilvántartási, -tervezési és -igazgatási rendszer létezik, addig keletebbre a szakemberek ideologizált célfeladatokat dolgoznak ki. Míg tőlünk nyugatra és keletre tájrendezőnek lenni markánsan körülírható szakmai egzisztenciát jelent, addig nálunk az irreális területrendezési tervek még irreálisabb szakági terveknek elkészítése szakmai pszeudoegzisztenciát hozott létre az elmúlt évtizedekben.

Ezeket a tájrendezés feladatkörével kapcsolatban kialakult különféle gyakorlatokat szeretnénk részletesen ismertetni, bemutatni egy külterület-szabályozási tervet, mint követendő példát, valamint a szövetségi törvényről, az önkormányzatok regionális összefogásának lehetőségeiről és a kárpótlásról szóló irásokkal vázolni a problémakör fontos elemeit.

A külterülethez, a tájhoz hasonlóan a települések zöldterületeinek sorsa is forduloponthez érkezett. Budapestet mintául véve a parkok, játszóterek gondozását és többé kevésbé kialakítását is 125 éven keresztül a Fővárosi Kertészeti Vállalat végezte. Az utóbbi három évben évenkénti versenyzetés alapján lehet a fenntartási munkát elnyerni. A fővárosban a minősített játszóterek és zöldfelületek száma 1989 óta csökken.

Megfelelően bánunk-e a város „zöldjével”?

Léteznek-e gazdasági források, melyek új közterek létesítését finanszírozzák?

Hol a helye a zöldfelülettervezésnek?

Miért nincsenek főkertészek?

E kérdések kifejtéséhez Budapest parkjairól, egy balatoni település zöldfelületi rendszerének tervéről, német park- és erdőfenntartási, valamint városökológiai törekvésekről számolunk be.

Városaink zöldfelületei között sétálva, nehéz elképzelni, hogy hányféle kertépítészeti irányzat létezik, hogy vannak és voltak olyan személyiségek,

akik eltérő szemléletük alapján a kertépítészet új és új aspektusát teremttették meg.

Róluk, megközelítési módjukról, műveikről szeretnénk beszámolni hazai és külföldi példák alapján.

Bár e három téma összeállítása nagyjából elkészült, mégis kérjük a Kedves Olvasót, ha a fentiekhez hozzáfűznivalója, esetleg bemutatandó példája, problémája, vagy kérdése lenne, juttassa el irodánkhoz.

*A Pagony Táj- és Kertépítészt BT. nevében:
Illyés Zsuzsa*

Beszámoló a dornachi tájrendezési szemináriumról

Idén nyáron augusztus 3-8-ig ötödik alkalommal rendeztek egyhetes találkozót tájrendezők és ökológiával foglalkozó szakemberek számára a Goetheanum Természettudományi Szekciójának és Kutatólaboratóriumának munkatársai Jochen Bockemühl vezetésével. A közös munkahét témája „Az életnek megfelelő tervezés” volt. Bockemühl professzor délelőtti elméleti előadásai, a délutáni csoportmunka gondolatmenete fontos kérdésre hívta fel az Európa számos országából érkezett ötven résztvevő figyelmét.

Röviden a programból: Szakmai tevékenységünk során a természeti környezet védelménél, rendezésénél és továbbfejlesztésénél, alakításánál tudatos és nem tudatos benyomások állnak rendelkezésünkre. Elképzelésünk a dolgok összefüggéséről saját ismereteink alapján soha sem statikus, hanem mindig változik, fejlődik. Ez azt jelenti, hogy az egészről alkotott képünk és a részletekre kiterjedő szaktudásunk az, amelyből a meglévő állapot értékelése és a további cselekvés iránya megformálódik.

A múlt nyáron azzal foglalkoztunk, hogy önmagukban megfigyeljük azt a háromféle egyoldalúságot, amely szükségszerű eszközünk a természettel való találkozásunk során. Idén az egymással szomszédos termőhelyeken próbáljuk megfigyelni, hogy hogyan jön létre ez a kapcsolat és mi magunk hogyan vagyunk ebben jelen. A közös gyakorlatok különböző területeken folynak, egy mezőgazdasági udvar környékén, egy iparterületen, egy lakókertben, valamint a Goetheanum környezetében.

A gyakorlatok három irányt jelölnek ki:

1. Hogyan hagyjuk hatni magunkra a látottakat?
2. A tervezés során melyik az az irányt adó kép, amely hat, és hogyan vagyunk képesek az idők folyamán ezt megváltoztatni, átformálni? Hogyan alakul ki bennünk egy kép egy adott helyről, amely mind az ember, mind a természet szempontjából megfelelő?
3. Adott kritériumok szerint hogyan értékelünk és hogyan cselekszünk?

Csoportunk negyedik éve vesz részt ezeken a találkozókön. Alkalmunk volt beszámolni saját szakmai tevékenységünkről, a Kós Károly Egyesülés keretében folyó szeminárium munkáról, és a csoportunkat foglalkoztató kérdésekről.

A jövő évi találkozó valószínűleg Berlinben lesz.

*Herczeg Ágnes
Pagony Bt.*

Vécsey Gyula A CSÍKSOMLYÓI SALVATOR KÁPOLNA SZENTÉLYÉNEK KÜ- LÖNLEGES RÉSEI

Vécsey Gyula 1908-ban született Csíkszeredán, ott végezte elemi iskolai és gimnáziumi tanulmányait, majd Budapestre került, ahol először az építészmérnöki kar hallgatója volt, majd szakot változtatva a Kandó Kálmán Főiskola elektrotechnikai karán szerzett diplomát.

Visszatérve Csíkszeredába 1945-től a Magyar Népi Szövetség tagja. Munkája mellett az 1940-es évektől kezdve figyelme fokozatosan a néprajz felé fordult, behatóan tanulmányozta környezetét hagyományvilágát.

1968-as nyugdíjaztatását követően a csíkszeredai Mikó várban található múzeum munkatársaként minden idejét és energiáját néprajzi kutatásainak szentelte, rövidebb-hosszabb tanulmányai jelentek meg, előadásokat tartott, amelyeknek központi témája mindig az ósvallás, a népi vallásosság kereszténység előtti rétege, s annak főképpen az építészeti emlékeken való tükröződése volt.

1989-ben, 81 éves korában hunyt el Csíkszeredán.

(Takács György)

Itt következő tanulmánya egy nagyobb, kéziratban lévő munka egyik önálló fejezete, amelyet az eredeti terjedelemből mintegy felére csökkentve, a szövegűségeit őrizve, szerkesztett formában adunk közre. (Szerk.)

A Kissomlyó tetején lévő két kis kápolna szentélyrésze a régi székely természetkultusz ünnepjelző réseit őrizte meg a mai napig.

A Salvator kápolna régi szentélyrésze két, a Passió kápolna egy részének szögkiképzései olyan emléket mentettek meg számunkra, melyeket nem hagyhatunk figyelmen kívül. A csíksomlyói pünkösdi búcsúra zarándoklók egy része a szombati nagy búcsún kívül Pünkösöd vasárnapra virradólag részt vett egy „pap nélküli” régi búcsún is. Ezek az éjszakát jó részben a templomban töltötték, sokan azonban kedvező idő esetén a Kissomlyó cserjés oldalán aludtak, vagy szent énekeket énekeltek és úgy várták a hajnalt és „az Áldott megjelenését a Felkelő Napban”. Mire pirkadni kezdett, sorra érkeztek a napkőszöntők a templomból és a cserjésekből és sok száz ember zárkózott fel szorosán a Salvator és a Passió kápolnák mellé, hogy hitük szerint a Felkelő Napban megláthassák az Áldottat, az istenanyát fehér lepelben, vagy a fehér galambot a Napban.

Jómagam is többször kimentem a Kissomlyóra Pünkösöd vasárnapra virradóra, egyszer éjjelkor, hogy időben láthassam, hogyan készülődnek a csíkiak, gyergyóiak és a csángók már 2 óra körül, hogy a régi gimnázium mellől szent énekeket

énekelve menjenek a szokásos búcsújáró úton, más részük pedig a nagyon meredek Kálvária útján, a „Jézus Hágóján” a két kis kápolnához. Ott aztán csendben imádkoztak.

Az izgatottan várakozó tömeg a Felkelő Nap első sugarai láttán felemelt karokkal, összekulcsolt kezekkel vallásos áhítattal kiáltotta: „Jön az Áldott”.

A mély vallásos áhítatnak és a régi szokásnak az emléke 15-20 évvel ezelőtt még élő valóság volt.

A hívők egy része összekulcsolt kezekkel régi egyházi énekeket énekelt, melyek a régi nagy búcsúk dallamaira emlékeztettek. A moldovai csángók rendszerint a Passió kápolnától jobbra helyezkedtek el és a régies szövegek és dallamaik a Kájoni Cantionale énekgyűjteményét juttatták eszembe. Ezen a Pünkösöd hajnali régi búcsún főleg felcsíkiak, menaságiak, gyergyóiak és moldovai csángók vettek részt, olyan hegyvonulatokból, ahol a régi hagyományok a legtovább éltek.

Mivel híre ment ennek a régi búcsúnak, sok kíváncsi turista is eljött fényképezőgéppel, magnóval, hogy az élményt rögzítsék. Ennek aztán az lett a következménye, hogy elmaradt az ájtatos megnyilvánulás, melyről beszámoltam. Az utóbbi időben már csak csendben várakozó és imádkozó „napkőszöntőket” lehetett látni.

Az ismertetett élmény arra készítetett, hogy összegyűjtssem a hagyományokat. Kétségtelen volt, hogy a kereszténységgel párhuzamosan élő régi székely természetkultusz emlékeivel, a mai napig fennmaradt napkultusszal állunk szemben.

Hogyan magyarázható meg mindez? Csak úgy, hogy a székelyek és csángók kereszténység előtti vallása a napkultusz volt, a természetkultusz egyik ága. Tudni kell azt is, hogy nemcsak napkultusz létezett, hanem holdkultusz és csillagkultusz is.

A legmeglepőbb az, hogy sem a napkultusz, sem a holdkultusz nem kapcsolódott férfi istenség személyéhez, hanem két istenanyához: az Áldott-hoz, a Napistenanyához és Babbához, a Holdisten-nőhöz.

Az Istenanyák hangsúlyozott tisztelete a régi anyajogú társadalmi rendszerrel magyarázható, míg a sémi népek az apajogú társadalmi rendszerben férfi istenségeket helyeztek előtérbe, addig az Ural-Altáji és előázsiai nem sémi népek az istenanyákat tekintették legfőbb istenségekként, innen magyarázható egyes népek fokozott Mária kultusza is, mert a régi hagyományok ereje erre indította őket.

A Babba-Mária fogalmát is sikerült tisztáznom több felcsíki asszonytól és férfitől gyűjtött adatok alapján. A Holdat nézve mondták: „Be szépen süt Babba Mária, Babba Mária a Holdban lakik, Babba Mária Csíksomlyón van!”

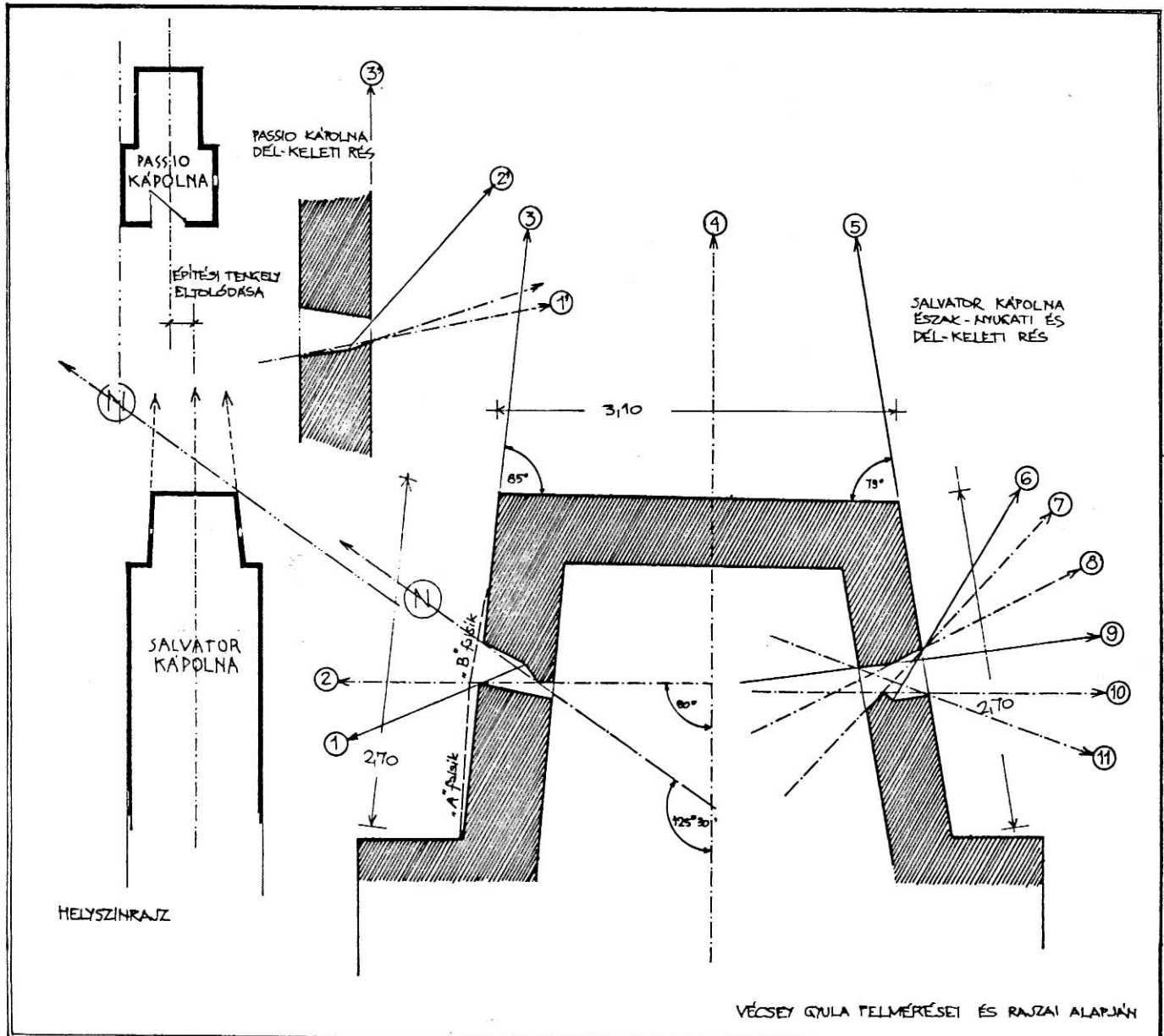
A régi ünnepeket is nyilvántartották. Újabban naptárakból tájékozódhatunk, régebben fára rótták az ünnepnapokat. Azonban az ünnepek beállítását tudni kell, erre a célra szolgáltak a Nap által vetett árnyék határvonalak megjelenési helyei. Ezen árnyék- és fényjelzők helyzete állandóan változik és pontos bejelölés alapján reggel a Felkelő Nap által vetett árnyék és fény jelezte: melyik ünnepet jelenti.

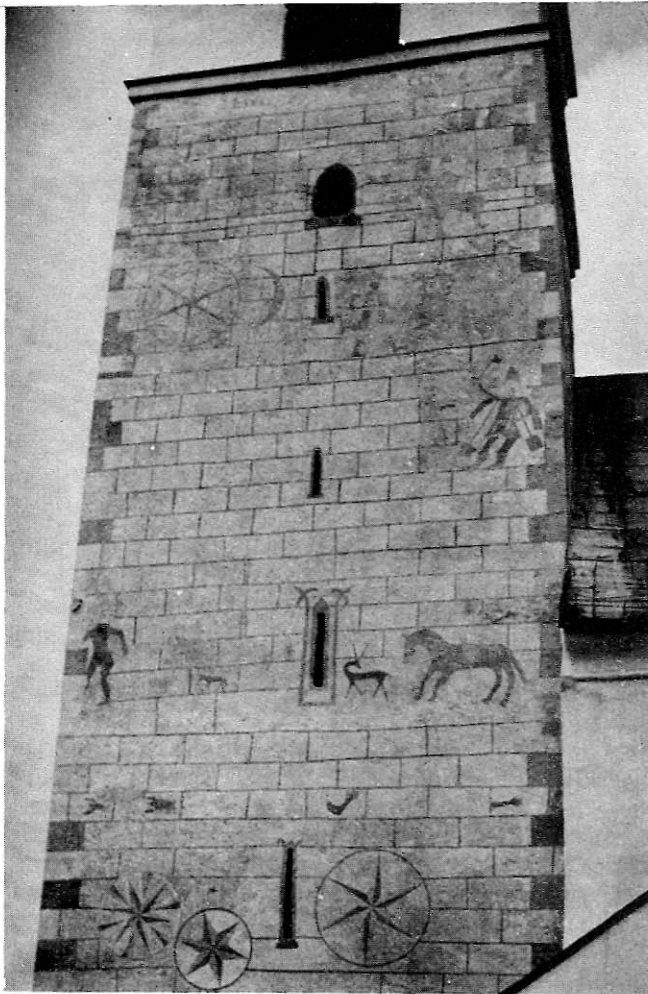
Kálmány Lajos katolikus pap múlt századi gyűjtése szerint a Boldogasszonyok ünnepei a nép vallásos megnyilvánulásainak alapján a régi vallás isten-asszonyainak a Mária kultuszhoz kapcsolódott ünnepei. Ezeket a nép megtartotta, legfőképpen Szeged környékén. Szeged környékének népe, főleg a tanyavilág öregasszonyai a kikérdezőskor hét Boldogasszonyt soroltak fel. Az egyház, mivel ezeket az ünnepeket a nép következetesen megtartotta, a Boldogasszonyokat „megkeresztelte”. Hasonló szellemi néprajzi adatokat mutatnak főleg az Észak-olaszországi hagyományok és a rokon népek hagyománya.

A Salvator kápolna rései közül 4 szögkiképzés van a déli oldalon és 2 szögállás 2 Boldogasszony-ünnepre talál, melyek a Felkelő Nap által vetett fény és árnyék határvonalal jelzik valamelyik ünnep beálltát.

Ugyanezen a déli oldalon a kápolnából kinézve 2 csillagállásra találó lehetőség van, hogy a csillagos égbolton egy kérdéses időpontban megjelenik-e az a csillagkép, melynek ünnepét tartották. Amint látni fogjuk, egyik a Nagy Kutya csillagkép és benne a Sirius csillag volt a jótékony segítő égi hatalmasság január 6-án, a másik a Gonosz Sárkánykigyó csillagkép, melynek a látómezőbe jutása jelezte a gyász- vagy inkább síratóünnepet június 21-én, amikor a régi hitvilág napmitoszájának tanítása szerint a Gonosz Sárkánykigyó „a Napot elkezdni enni”, vagyis a nappalok rövidülni kezdenek.

(A Sirius az égbolt térképének szélén jelentkezik, így ennek direkt megfigyelési lehetősége a Hargita, hegyvonulata miatt kétséges. Azonban a Nagy Kutya csillagkép többi csillaga látható. Arra vonatkozólag, hogy a Nagy Kutya csillagkép hozzátartozott a régi hitvilághoz, azt a régi káromkodások különféle formáiban még most is fellelhetjük.

A csíkrákosi templom tornya

Vécsey

Azonkívül a csíkrákosi torony déli oldalának felső mezejében halványan, de kivehetően látszik a restaurálási feltárás után egy mozgásban lévő kutya figurája. Azonkívül az ottani Égura ábrázolás feje felett is a vakolathántás után gyengén látható volt egy Nyugatra néző vizslafej, ez pedig azt jelenti, hogy a mítoszban benne volt a Nagy Kutya csillagkép, mint segítő jelkép. Ez természetesen elsősorban a pásztornépek hitvilágában volt meg, az analógiája az volt, hogy a kutya az ember legrégebbi segítőtársa a pásztorkodásban. Ennek alapján kaphatta a Nagy Kutya csillagkép is az elnevezését.)

Feltételezhetően ezen a síratőnnepen misztériumjátékot is tartottak a Kálvária útvonalán, megjelenítve a Napistenanya küzdelmét a Gonosz Sárkány hatalmával.

Az a látszólagos gyengülő nappálya, mely hitvilág alapján a Gonosz hatalmának a befolyása miatt állandóan rövidebb lett: június 21-től december 21-ig tart, ekkor kezdődik egy hosszú éjszakasorozat január 6-ig, mikor aztán a Napistenanya leküzdvé fokozatosan az Alvilági Szörnyet, égi pályáján ismét emelkedni kezd.

Úgy vélem, hogy erre az előzetes ismertetésre szükség volt, hogy a bemutatásra kerülő rajzokat értéküknek megfelelően szemlélhessük.

A Salvator kápolna É-Ny-i oldalán lévő rés törésszöge a leghosszabb nappal naplementéjének megjelenésére készült, ezt a mellékelt rajzon 1-es iránnyal jelöltem.

A Passió kápolna egyetlen rése a déli oldalon a leghosszabb éjszaka utáni napfelkeltére, míg egy másik irány a Nagyasszony ünnepének a jelzésére szolgál.

A két kápolna nem egykorú, régebb a Salvator szentélyrésze, újabb a Passió kápolna, amely a múlt század végéig nyitott szentélyű volt, így a rés nem ablak céljára készült. Ugyanígy a Salvator szentélye is nyitott lehetett, így itt sem ablak céljára szolgáltak a rések. Ezt az is bizonyítja, hogy Orbán Balázs a Székelyföld leírása című művének az adatfelvétele alkalmával a helyszínen a Passió kápolnát nyitott szentélyűnek találta.

A Salvator kápolna hajórésze régebben félköríves stílusú lehetett, erről tanúskodik a félköríves kiképzésű kazettás mennyezet rendkívül eredeti típusú szentképekkel. De az egész stíluskérdést bonyolulttá teszi az a leszelt csúcsíves kő ajtókeret „Renov. 1678”-as felirattal, amely a déli oldalban van jelenleg befalazott állapotban. Hogyan került a későgótika emléke a kápolnába, nem lehet tudni, mert ezen a kökereten kívül csúcsíves stílusú rész a Salvator kápolnában egyáltalán nincs.

A Salvator kápolnához tartozik a régi kultikus emlékek legmeglepőbb tényeként a nagyon meredek Kálvária útja – a nép nyelvén a Jézus Hágója. Ennek az útvonalnak a tengelyvonala pontosan egybeesik a naplementével június 21-én! Ekkor a Nap korongjának a közepe majdnem pontosan a tengelybe esik. A lenyugvó Nap fénye pedig fény és árnyékhatárvonalával az É-Ny-i oldalba beépített rés 1-es számú irányvonalával volt azonos. Ez a jelenség indított arra, amint már említettem, hogy sorozatos megfigyelésekkel tisztázzam a rések célját.

Szerencsére a Kálvária útját a 14 kereszt miatt, melyek Jézus kínszenvedésének 14 stációját jelképezik, eddig tisztán tartották, vagyis a meglepedett facsemetéket kivágták. A tetőn azonban, közel a Salvator kápolnához, néhány csemete meglepedett, ezeket senki nem vágta ki, így Jézus Hágóját kilátás szempontjából a fák annyira elzárták, hogy a Salvatortól nem lehet többé a lenyugvó Napot megfigyelni és a Kálvária útjával való irány egyezését szemlélni. Az utóbbi 15 évben benőtt fákat ki kell vágni, mert a Kálvária útja egészen a Salvator kápolnáig tart és így a csíksomlyói műemlékkomplexumnak szerves része!

A Salvator kápolna különleges réseinek leírása a pontos égtájhoz viszonyított rajzfelvétel és megfigyelések alapján.

Ezelőtt 15-20 évvel a rések épebbek voltak, mint most, garázdálkodó gyermekek a réseket megrongálták, azonkívül egy javítás és meszelés is sokat rontott a szögkiképzések állapotán. Kivétel volt a legutóbbi javítás, amikor megkértem a csobotfalvi

plebános urat, hogy a résekhez ne nyúljanak. Szerencsére, amikor még nem voltak a szögkiképzések megrongálva, a pontos méretek és irányok felvétele topográfiai műszerrel elkészült. Ez szolgált az itt közölt rajzok és a végzett megfigyelések alapjául.

A sorozatos megfigyelések két és fél évi időt vettek igénybe, mivel több esetben a felhős ég a meghatározott időpontban történő megfigyelést megakadályozta.

Amint említettem, az irányok 4 napfordulóra 3 Boldogasszony-Holdistenanya ünnepe és 2 csillagképre vonatkozó adatokat tartalmaznak.

Látni fogjuk, hogy a napfordulók is ünnepjelzők. Az ismertetésre kerülő Kigyó és a Nagy Kutya csillagképben lévő Sírúsi csillag megfigyelését nem a réseken át végeztem, hanem a csillagos égbolt asztrológiai célra készült térképéről szögméréssel történt egyeztetéssel.

A Salvator kápolna szentélyrésze formáját tekintve szabálytalan trapéz, nem Kelet felé épült tengelyvonalával, hanem az É-D irányhoz képest $54^{\circ}30'$ szögeltéréssel, így a tengely iránya az EK-DNy irányhoz áll közel. A fő tengelyre az É-Ny-i rés 2-es számú iránya merőleges.

A szentély oldalfalai a zárófalra nem állnak egyforma szögben: az egyik 95° -os, a másik 101° -os szöget zár be vele.

A beépített rések közül a déli 6 irányt, az É-y-i pedig 3 irányt rejt magában, 1 irány ezekből pontosan É-ra mutat.

Mindenki előtt ismeretes, hogy nyáron a Nap a napfordulókor a látszólagos nappálya legszélső pontján kel fel, míg a legrövidebb nappal alkalmával a felkelési pont a legdélibb ponton látható, ekkor a legkisebb a nappálya. A lenyugvási pont is ennek megfelelően változik.

A változás természetesen folyamatos és ennek megfelelően a beépített réseken is egy bizonyos napon a megfelelő órában, percben és másodpercben jelentkeznek a beeső fény és árnyék határvonalai.

Természetesen az ilyen kiképzéshez szakértelem és nagyon hosszú idő szükséges. Egyetlen részbe, amint látjuk, egész sor megfigyelési szöveget lehetett kiképezni.

A rések rajzán a megfigyelés irányait láthatjuk számozott jelöléssel. A számozás természetesen nem a megfigyelés sorrendjét jelenti, hanem fénybeesési időpontokat. A mellékelt rajzon 11 irányt láthatunk a Salvator kápolna 2 részén.

Az É-Ny-i oldal rése 3 megfigyelési iránnyal. Az 1-es irány, (a legelső észlelt irány) a leghosszabb nappal naplementéjének az irányát jelenti, mikor is a beeső fény és árnyék határvonalai a jobboldali résoldal törésszögén jelent meg, erről már előzetesen tájékozódottunk, arról is, hogy a Kálvária útjának tengelyvonalával a fénybeesési pont egybeesett!

A 2/-es irány belülről kinézésre szolgál, így valamelyik csillagkép megfigyelésére volt alkalmas, nem sikerült megállapítani, hogy melyik volt az. Különben ez az irány merőleges a szerkesztési

tengelyvonal 4-es irányára, így tudatosan alkalmazták, valószínűleg az építés előtt, a kitűzésnél már meg volt határozva az iránya.

Az N-el jelölt irány az Északot jelöli és a rés jobb oldalának a sarkait érinti, így fontos viszonyítást foglal magában.

A 3-as irány a szentély É-Ny-i falsíkjának a rés feletti irányvonala. Ez nem megfigyelésre szolgált, hanem az építésnél volt szükséges, hogy ehhez képest a rés alatti falrész törésszögének kiképzésénél a különbséget látni lehessen, mivel ez a rész eredetileg egy ugrással lett kiképezve. Most úgy néz ki, mintha az építők nem végeztek volna jó munkát. A következő javítások alkalmával ezt az oldalt csak apró vakolatjavítással és meszeléssel szabad javítani, a vakolatot úgy, ahogy van, eredeti formájában kell meghagyni!

Az „A”-val jelzett falsík a rés alatti ugrás jobb oldalán van a 3-as falsík alatt. Június 21-én a leghosszabb nappal napfelkeltejekor ezen a falsíkrészen jelent meg a Felkelő Nap sűrű fénye.

A „B”-vel jelzett falsík az előző falsík folytatása, de a hátsó oldal felé meghatározott törésszöggel úgy van kiképezve, hogy a július 2-i napfelkelte ezt világítsa meg, mivel akkor a látszólagos nappálya már Dél felé haladt.

Ez az irány a július 2-iki, mostani Sárlos Boldogasszony ünnepén jelezte a Felkelő Nap sűrű fényének megjelenésével a régi Holdistenanya: Babba ünnepét. Ez a holdkultusz híveinek régebben a legnagyobb ünnepe lehetett, melyet az is bizonyít, hogy a megfigyelését a napkultusz hívei a Passió kápolna felépítésével akadályozták meg úgy, hogy az építési tengely vonalat felfelé eltolták, és ezáltal a napfelkelte nem tudták a Salvator falán megjelenő sűrű fényrel megfigyelni. Ezért itt direkt megfigyelés nem is volt lehetséges, így közvetve, kitűző karókkal kellett az „A” és „B” falsíkkal párhuzamosan a két Nap felkelési irányt megállapítani. A kitűző karókat olyan távolságra helyeztem el, hogy biztosan lehessen a Felkelő Nap korongjának közepére állítani a karók irányvonalát.

A 4-es irány a szentély tengelyvonala. Erre merőleges a már említett 2-es irány.

Az 5-ös irány jelentését nem sikerült felderíteni, de nem napfény és árnyék jelzésre szolgál, mert a falsík iránya túl van a leghosszabb nappal által vetett fény és árnyék határvonalán.

A déli oldal rése 6 megfigyelési iránnyal

A 6-os irány az őszi, szeptember 23-iki napégyenlőség törésvonalai, a rajzon látható, hogy a baloldali részfal belső törésszögére mutat a szemben lévő él árnyékhatára.

A 7-es irány a tavaszi, március 21-iki napégyenlőség fénybeesését jelzi, ekkor a jobb oldal külső éle és a baloldali lecsapott belső kis sima része között jutott be a napfény a szentélybe. Régebben ekkor kezdődött az Újév, ezért feltehető, hogy valamilyen kultikus tárgyra esett rövid időre a napfény. Valószínűleg az áldozati hely oltárköve lehetett a kultikus tárgy. Ekkor a régi népek szokása szerint a beköszöntő Újévet nagy ünnepségekkel tartották meg a megújuló természet

Vécsey

A csíksomlyói pogány áldozókö a kígyóval. 1929-es felvétel

tiszteletére. Ez volt a tavaszi termékenység ünnepe. Erre utal a most március 25-ére tett Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepe is, mely szintén a vegetáció megújulására utal.

A *8-as irány* Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepére talál. Eredetileg valamelyik holdistenanya attributumának ünnepnapja lehetett, melyet aztán keresztény ünneppel fedtek be.

A *9-es irány* az egyik legfontosabb irány. A téli leghosszabb éjszaka utáni napforduló irányát jelöli.

A *10 és 11-es irányok* nem fénybeesésre készültek, mert a 9-es irány a legszélső irány, mely a leghosszabb éjszaka utáni napfelkeltére talál. A két irány a szentélyből való kinézésre szolgál éjjel a már említett csillagképek megfigyelésére.

A csíksomlyói régi kultuszkörnek legfontosabb emléke az áldozati hely oltárköve. Az 1929-es fényképfelvétel a csíksomlyói templomban őrzött oltárkö a középpontjában a Kígyó jelképével volt látható. Sajnos valaki kitördelte ezt a legfontosabb jelképet, egyedül a régi fénykép őrzi az eredeti tartalmat.

A Kígyó jelkép itt nem az Alvilág Gonosz Sárkánykígyóját jelképezi, hanem azt a régi hitet, hogy az ember többször születik le a Földre, így az újjászületésnek a jelképe a kígyó. Ez a jelkép azon alapszik, hogy a kígyó a fejlődése folyamán a bőrét többször leveti, mintegy újjászületik.

A napkultuszban azonban nem jótékony égi lény a kígyó, hanem az Alvilág Gonosz Sárkánya. Ennek mítikus ábrázolását őrizte meg a csíkszentdomokosi táblakép jelképes küzdelme. A képen egy mítikus Sárkánykígyót látunk, egy nagy fekete kutya-

val vívott küzdelemben. Az előbbieken már jeleztem, hogy a napkultusz hívóinek hitvilága szerint június 21-től – a leghosszabb nappal után – egy Égi Szörny, a Gonosz Kígyó a Napot kezdi enni,

A csíkszentdomokosi táblakép rajza

vagyis a nappalok rövidülni kezdenek. A napmitosz szerint január 6-tól kezdve egy jótékony segítő égi hatalmasság segít a Napistenanya küzdelmében és fokozatosan küzdi le a Gonosz Kígyót, aki nem más, mint a mítikus Sárkánykígyó, akit a csíkszentdomokosi táblaképen látunk. A nagy fekete kutya pedig a Nagy Kutya csillagkép jelképe. Azt a tényt, hogy csillagképről van szó, a jelképiró úgy fejezte ki, hogy 3 csillagot festett a táblaképre, ebből kettő lent látható, egyik a Sárkánykígyó szárnya előtt, a másik a Kutya első lábai alatt. A harmadikat a Sárkány és a Kutya összeharapó szája felett látjuk. A két alsó csillag 8 sugarú, a felső 7 sugarú. A fényképfelvétel alkalmával alaposan megvizsgáltam, de a felső valóban 7 sugarú volt. Amikor a temetkezési jelképek anyagát gyűjtöttem, egy csíkrákosi ember a nyolc sugarú csillagot istenjelképnek nevezte.

A temetőben a továbbiakban, Csíkkarcfalván találtam 7 sugarú jelképet is. A középkori és egyiptomi jelképirásban a 2 x 7 sugarú csillag a Napisten 14-es számszimbolikáját, isteni tulajdonságait jelképezi, ezeket különben KA-nak hívták és a jele egy elnyújtott „Z”-re hasonlít. A különlegesség ebben az, hogy a székely rovásírásban ez a jegy pontosan úgy szerepel a KA olvasattal megjelölve, mint az egyiptomi varázsjelek egyike. A székely szimbolikában az életfák egy része 7 ágú, más része 2 x 7 = 14 ágú. Úgy látszik, hogy a régiek hitvilágának mágikus jelképei széles körben voltak elterjedve!

A nyolc sugarú istenjegyek a temetők jelképirásában csak a Napra vonatkoztak, így az ezek közé foglalt mítikus állatküzdelmek jelképezi, hogy a Napistenanya, az Áldott védelmezője a Nagy Fekete Kutya, vagyis a csillagos égbolt Nagy Kutya csillag-

képének legfőbb csillagistene. Ez pedig a Sirius, az egyiptomiak szent Szótisz csillaga, a Nagy Kutya legfényesebb csillaga. Január 6-án a csillagos égbolt térképén sajnos abban a szögben, amely talál a Salvator 10. és 11. irányának szögével, már a Hargita hegyvonulata miatt itt ténylegesen nem látható, csak 1-2 órával előbb, azonban akkor még más szögben, így a hagyományos jelkép nem itt született, hanem síkvidéken, ahol a látóhatár pereme lejjebb van, mint itt.

A mitikus állatok összeharapnak, a Nagy Fekete Kutya felső állkapcsa már felül van, de a küzdelem az ábra szerint kiegyenlített, ami nem jelent mást, mint a napéjegyenséget. Ez a táblakép úgy

fogható fel, hogy a napmítosz egy emléke került elő a csíkszentdomokosi padlásról, egy olyan bizonyíték, mely felér egy jelentős szájhagyománnyal az Áldott Nappal kapcsolatban.

A csíkszentdomokosi táblaképpel azért kellett ilyen részletesen foglalkozni, hogy meggyőződjünk arról, hogy a csíksomlyói különleges rések milyen értéket jelentenek a régi kultusz emlékeinek sorában.

A Pünkösdi hajnali „pap nélküli” napköszöntők búcsúja pedig a napkultusz mai napig élő hagyományát jelenti.

Csíkszereda 1985 október havában.

Helykitöltő

Mióta az ország szabad, előnt a papír. Levélszekrényem minden estére megtelik az egykor irigyelt fogyasztói kultúra nélkülözhetetlen hulladékával. Ez a tolakodó, nem kívánt sajtó éppúgy szédítő, fekete lyuk, mint a tömegeket elbájoló bulvárlapáradat: a valóságos információ teljes hiánya és helyette a legmagasabb szintű technológiával előállított pszeudoinformáció elaltatta nemrég még érzékeny képességünket, hogy átlássunk a hazugságok hálóján.

A piacorientáltnak nevezett társadalom a valóságos értékviszonyok érvényre juttatása helyett teret engedett a pszeudoértékviszonyok diktatúrájának. Ha valaki megfizette, hogy mindenkinek megtöltsék a levélszekrényét az ő hirdetésével, akkor, úgy tűnik, nyugodt lelkiismerettel dobhatjuk be azt a papírkosárba. Közben aligha szabadna megfelelkezünk arról a valóságos üzenetről, hogy minden lehetőségünket elveszítettük, hogy valóságos értékeket alkothassunk a dolgokról és hogy befolyásolhassuk az értékviszonyokat, hiszen nemcsak a mindennapi kenyerünk árában fizetjük meg a kéretlen ingyenreklámot, hanem gyermekeink levégőjét is elvesztegetjük a félretájékoztatásunk érdekében kivágott erdővel.

Mit is ír az újság? Például azt, hogy 500 éve fedezte fel Kolumbusz Amerikát. A valóságban az ezt megelőző fél évezreden át sikerült az egyháznak az európai köztudatból kiiktatnia a tudást Amerika létéről, holott vikingek és ír térítők egyaránt hírt hoztak róla. Eszerint tudva tudták, jobb, ha ez az információ ködbe burkolódik. Az európai fejlődést így is felforgatta, lemoshatatlan vérrel szennyezte, hogy a titokról lehullott a lepel, Amerika őskultúráját pedig teljesen elpusztította. Nem tudom, pontos-e ez a statisztikai adat, de minden bizonytalansággal jellemző: az újkor kezdetének számító 1492-ben hetven millió volt Amerika őslakosainak száma, 150 év múlva, mikor már javában tart az afrikai kultúrák elpusztítása is, hogy rabszolgákkal pótolják az őslakosságot, három és fél millió.

Európa ilyen rettenetes, irgalmatlan irtóhadjárattal teremtett úrt egy pszeudoeurópai kultúra számá-

ra, miközben az arany, ez az eredetileg érinthetetlen, földi értéként fel sem fogható anyag kialakította a máig eleven pénzrendszert egy szellemi orientációjú értékrend helyett. A pénz, melynek minden filléréhez vér tapad, elvesztette szagát. Az európai kultúra mutánsa, mely gyilkosságban fogant, eredeti szellemiségétől elszakítva fejlődött az anyag megszállottjává, napjainkban a világ egyeduralkodójaként erőszakolja bele a maga képére formált kényszerzubbonyba azt, aki világra hozta.

Az amerikai bennszülöttek helyzete 500 éve nem változott. A kanadai indiánok között az öngyilkosság a fiatalok egynegyedét pusztítja el. Az Egyesült Államok rezervátumaiban alkoholista, beteg, akartuktól megfosztott indiánok élnek. Kolumbiában félmillió felett van a kábítószerélvezők száma. Guatemalában ezerszám köborolnak otthonatlan, reménytelen gyermekek, akik az éhség, a hideg és a félelem ellen csak drágán szerzett és gyorsan ölő ragasztószerek kábulatával védekeznek. Ha nyugat-európai életszínvonalon álló parasztok termelnék a banánt, állítja egy másik statisztikai adat, darabja 6-8 márkába kerülne. Eközben a hagyományos gyümölcstermelés Európában tönkrement, Európában már különben is megfizethetetlen bármit is termelni, és a munka reménye nélkül maradt fiatalok úgy érzik, itt az ideje, hogy bosszút álljanak a színesbőrűeken.

Szabadságunk látszólag és elméletileg választási lehetőséget kínál: válhatunk európaiakká, ha megfelelőképpen amerikanizálódunk, vagy lehetünk rézbőrű négek, ha totemeinkhez ragaszkodunk. A valóságban, úgy tűnik, csak az egyik út nyílik meg előttünk szabadon: a pszeudoeurópaiságba belekábult rabszolgáé, akinek – egyebek között – nemzeti identitásról képzelegnie nem több, mint múltjának rangot szerző öncsalás.

(Ha a távolban mégis fény pislákol, az bennünk van. A játszma nem nyerhető meg odakint, csak idebenl. Legalább ez látszik egyre világosabban.)

Gerle János

Molnár Géza: AZ ÁRTÉRI GAZDÁLKODÁS A Kárpát-medencei gazdasági-politikai kontinuitás alapja. Ötödik rész

Az ártéri gazdálkodás és az egyes ártéri haszonvételek

Az ártéri gazdálkodás és az ártér haszonvételei a már ismertetett vízrendezéseken alapultak. A fokok ásása a gazdálkodás érdekeinek megfelelően, azokkal összhangban történt, a rendszer tehát nem csak, és nem is elsősorban az árvízvédelem vagy a vízrendezés szolgálatában állt. Az ártéri gazdálkodás leglényegesebb jellemzője ugyanis az volt, hogy a gazdálkodás során egyazon mozzanattal a lehető legtöbb feladatot igyekeztek megoldani. Ez az elv az élet minden területére jellemző volt. Hogy csak néhány egyszerű példát említsünk: a falvakat lehetőség szerint az ármentes magaslatokra építették, nem egy esetben azonban a települések helyét mesterségesen is megmagasították. Ilyenkor a terület feltöltéséhez a földet egy nagyobb mélyedésből ásták ki, amelyet azután a fokok segítségével rendszeresen elárasztottak vízzel. Az így kialakított tavacsákat ásványnak hívták. Létesítésének egyik célja az árvízveszély csökkentése volt, és nem csak azért, mert onnan termelték ki a telephely magasításához szükséges anyagot, hanem mert ezzel is növelték az ártér tározóterét, esetenként pedig egy-egy magaslatot is átvágtak, így a víz nagyobb területet öntött el folyamatosan, felduzzadásának lehetősége pedig csökkent. De az ásvány biztosította emellett a falu vízellátását, szolgált víziútként is, és például a Szamos-háton vagy az Ormányságban szakrális feladatai is voltak. A templomokat ugyanis több helyen az ásvány (vagy egy félkörben kanyarodó holtág) vizével vették körül, mely így a vízből mint „öselemből” kiemelkedő világ képzetét keltette, illetve azt szimbolizálta. (Szent és a profán ilyen jellegű összefonódására a vogul hitrege elemzése kapcsán már utaltunk, erre e műveltség esetében más jelek is utalnak. Elég talán, ha Attila temetésére gondolunk, ahol a szakrális jelentőségű uralkodó temetése pontosan megegyezett egy halászlátási módszerrel.)

Ugyanígy számtalan feladatot oldottak meg a fokok révén is. A víz szétterítése közben segítségükkel az ártér valamennyi mélyedését halastóvá változtatták, emellett a fokok jelentős víziutak, öntöző- és lecsapoló csatornák voltak. Több helyen, pl. Görbeháza határában vagy Tiszatarján felett, de más folyóink, így pl. a Duna mentén is aklokot határoltak, ilyenkor a fokokat vagy az ereket egy-egy nagyobb térség körül vezették, medrüket kimélyítették, és azok külső oldalára magas töltést hánytak, hogy a jóság az akólból kitörni ne tudjon.

Az ártéri gazdálkodás másik jellemzője, hogy kialakítása során az ember a természet folyamataiba azok mentén avatkozott be, Andrásfalvy Bertalan szavaival élve: együttműködött a folyó természetadta lélegzésével, áradásával-apadásával. Azaz az ártér művelés alá vonását a természetes környezet jellegének megváltoztatása nélkül valósította meg. Haszonvételei során **az ártéren termő növényeket természetette, és az ott élelteret találó állatokat tenyésztette, tehát nem törekedett olyan növényi kultúrák meghonosítására, amelyek természetes körülmények között az ártéren elpusztultak volna.** A gazdálkodás emellett nem egy-egy növényre, hanem **növénytársulásokra** irányult, és az

esetek többségében csak annyit jelentett, hogy az ember a vadon tenyésző növényeknek és állatoknak a lehető legjobb életfeltételeket biztosította.

Magát a gazdálkodást sokan még ma is a halászlát-pakászlattal, azaz a vízhez közvetlenül kapcsolódó haszonvételekkel azonosítják, a növénytermesztést, az erdőgazdálkodást vagy épp a rideg állattartást pedig külön gazdálkodási formaként kezelik, vagy miként azt pl. Dóka Klára teszi, az ártéri gazdálkodáson belül különböztetnek meg eltérő formákat, aszerint, hogy az adott területen mely haszonvételek tettek szert nagyobb jelentőségre. Ennek megfelelően a XIX. századi ártéren négyféle ártéri gazdálkodás lett volna és pedig:

- a) földművelő típus: kiegészítő állattartás és ártéri jövedelem
- b) állattenyésztő típus: kiegészítő földművelés és ártéri jövedelem
- c) ártérhasznosító típus: kiegészítő földművelés és állattenyésztés
- d) vegyes típus: jelentős földművelés és állattenyésztés kiegészítő ártéri jövedelem” (Dóka 1986. 40. oldal)

Természetesen az ártéri gazdálkodás több más típusát is megkülönböztethetnénk, az egyes haszonvételek további differenciálásának segítségével, de ebben az esetben épp a lényeg felett siklanánk el. Arról van szó ugyanis, hogy maga az ártéri gazdálkodás minden esetben valamennyi létező haszonvételet magában foglalta a növénytermesztés lehetséges formáitól az állattartáson és a halászlátot át az erdőgazdálkodásig és a gyümölcs-termesztésig, illetve az említett haszonvételekhez kapcsolódó feldolgozó ágazatok működtetéséig. Az egyes gazdasági tevékenységek között általában nem tehetünk különbséget. Hosszú idő átlagát tekintve valamennyi egyformán jelentős volt, rövid távon ennek ellenére egyik-másik előtérbe kerülhetett vagy háttérbe szorulhatott a körülmények változása folytán, ez azonban nem érintette a gazdálkodás jellegét.

A mai szóhasználattal élve egy tipikusan több lábon álló gazdaságról van szó, ahol az állandó biztonságos gazdaság működési feltételeit a lehető legkevesebb erőforrás igénybevétele mellett a lehető legszélesebb termékszerkezet kialakításával biztosították, azaz a létező legkisebb anyagi ráfordítás mellett a létező legtöbb terméket és termékféleséget állították elő. Így egyrészt teljes egészében fedezték a gazdaság saját szükségleteit, másrészt épp az előállított termékek sokféleségének köszönhetően a gazdálkodási forma alig-alig függött a piactól: ha ugyanis egységnyi energia- (tőke)befektetés mellett, egyazon munkafolyamattal, illetve e munkafolyamat kisebb módosításával a lehető legtöbb termékféleséget állítunk elő, az egyes termékek előállítási költsége a lehető legalacsonyabb lesz, emellett pedig a végtermékek közül nagy valószínűséggel akad olyan áru, amely iránt a piacon nagy lesz a kereslet, s nyereséggel lehet túladni rajta. Így módon a gazdálkodás egésze akkor is nyereséges, ha egyes termékeit nem, vagy csak nagy veszteséggel lehet értékesíteni. Az adott esetben ehhez hozzájárul az is, hogy a különböző termékek előállítása egy bizonyos határig egyazon munkafolyamat segítségével történik, a halállomány felduzzasztása, az erdők felnevelése, a gyümölcsösök karbantartása, a hasznónövények és a tenyésztett állatok létfeltételeinek biztosítása mind-mind ugyanazt a tevékenységet igényli. Ha a felsorolt termékek közül bármelyikéből nagyobb készletek halmozódtak fel, egyszerűen nem takarították be a termést. A mai, differenciált mezőgazdasági termelés mellett ez csödhöz vezetne, az adott esetben azonban még csak súlyos gazdasági hátrányt sem jelentett, hiszen az egyes áruféleségek külön előállítási költségei épp a „betakarítással” kezdődtek. A gazdálkodás lényege te-

hát, hogy valamennyi haszonvételét egyazon mozzanattal, a már vázolt vízrendezések végrehajtásával tették lehetővé, vagyis a gazdálkodás mind rendszerében mind felépítésében elválaszthatatlan volt a vízrendszer működtetésétől. Az öntözéses gazdálkodás, és a mai mezőgazdasági művelés mellett e két funkció egymástól elkülönül, s ez nem csak többletköltséget eredményez, hanem, mint azt a magyarországi vízlépcsők példája mutatja, könnyen odavezet, hogy a kialakult vízügyi ágazat és a mezőgazdaság létérdekei elkülönülnek, sőt az egyik érvényesítése a másik létét veszélyezteti.

Az ismertetett körülmények között a működő ártéri gazdálkodás esetében az egyes haszonvételek eltérő jelentőségéből csak a természeti környezet, illetve később a piaci viszonyok változásaira következtethetünk, nem pedig arra, hogy az egyes területeken a gazdálkodás más-más típusai jöttek volna létre. Jó példa erre a halászat: több alkalommal előfordult, hogy a piac telítettsége miatt a halakat nem lehetett eladni. Ilyenkor a fokokból illetve a halasokból nem halászták le az ott rekedt halállományt, vagy miként arról az egykorú források beszámolnak, a jószággal etették fel a zsákmanyt. (Andrásfalvy 1975. 180. oldal) Az egyéb ártéri haszonvételek esetében azonban a „termelés visszaszorítása” kevésbé látványos.

A halászat, az állattartás, a növény- és gyümölcsstermesztés, az erdőgazdálkodás és a kertművelés az ártéren kivétel nélkül a már említett vízrendezésekhez kapcsolódott, azok nélkül megvalósíthatatlan volt, ugyanakkor az esetek nagy részében a gazdálkodás jellegéből adódóan nem is igen igényelt azon felül újabb erőfeszítést. Korábban már utaltunk rá, hogy a növénytermesztés és az erdőgazdálkodás, sőt bizonyos fokig a rideg állattartás is csupán azt jelentette, hogy az ártéren vadon is megélő állatoknak, illetve tenyésző növényeknek a legkedvezőbb létfeltételeket biztosítják, majd a termését, szaporulatát elsajátítják, betakarítják. Ez az elv egyértelműen érvényesül a halászat és az erdőgazdálkodás esetében, valamint a növénytermesztés egyes módozatainál. (Az adott esetben szándékosan használtuk a „növénytermesztés” kifejezést a „földművelés” helyett. Az ártéri gazdálkodás során ugyanis vizinövényeket is „termesztettek”, igaz csak az említett elv szerint, azaz a vadon is termő növények életfeltételeinek javításával. A szakirodalomban ezt a tevékenységet a „mocsári növények gyűjtögetése” címszó alatt szokták tárgyalni, ez azonban álláspontunk szerint pontatlan meghatározás, hiszen az egyes növények létfeltételeit emberi beavatkozással, egy egységes vízrendszer működtetésével befolyásolták, így az adott esetben nem egyszerű gyűjtögetésről van szó.)

Az ártéri gazdálkodás tehát szorosan kapcsolódott a folyók természetes lélegzéséhez alkalmazkodó fokrendszer működéséhez, ennek megfelelően a gazdálkodási formát a „földművelés” kifejezés mintájára, akár „vízművelés”-nek is nevezhetnénk.

Gondoljuk csak végig: a középkori Magyarország legértékesebb területei, a gyümölcsösök, a nagykiterjedésű erdőségek, az egységes vízrendszerbe bekapcsolt tavak az Alföldön közvetlenül kapcsolódtak a fokrendszer működéséhez. Vegyük még figyelembe azt is, hogy a jelzett értékrendszer érvényesülésének időszakában az egyes alföldi birtokok esetében az eláraszthatóság értéknövelő tényezőknek számított, ezt oklevelekben külön feltüntették, sőt az ilyen birtokokat erre tekintettel adományozták is. Azaz a gazdálkodás célja nem a „vízenyős területek” lecsapolása, hanem éppen ellenkezőleg, azok kiterjesztése volt. Korábban már utaltunk arra, hogy ez csak abban az esetben lehetséges, ha az elárasztott területek gazdasági hasznosítása biztosítható volt, **ez viszont azt jelenti, hogy a középkori Magyarország mezőgazdasági termelésén belül a földművelés az**

Alföld tekintélyes hányadán csak kiegészítő ágazat volt. Az élelmiszer termelés; akár a növénytermesztést, akár az állattenyésztést vizsgáljuk, nem a szántóföldek, hanem az árterek hasznosításán alapult. Ilyen körülmények között a fokok létesítését, működtetését, karbantartását a szántással, és egyébként a talajelőkészítéssel állíthatjuk párhuzamba. Ami viszont témánk szempontjából két jelentős mozzanatot vet fel: **1) A középkori Magyarország, és általában a magyarországi feudalizmus történetét mi eleve téves kiindulási pontról szemléljük, amikor a legdöntőbb gazdasági tényezőnek a földet (értve ezen a szántókat) tekintjük.**

Ez a megközelítés a jelek szerint nem alkalmas sem a középkori magyar gazdaság, sem a társadalom jellemzésére. Ennek megfelelően azok a vizsgálatok, amelyek arra utalnak, hogy egy-egy adott időszakban hány egész-, hány fél-, hány negyedtelkes stb. jobbágy, és hány csupán házhellyel rendelkező „nincstelen zsellér” élt az országban **a folyószabályozásokat megelőző időszakok ártereire vonatkoztatva nem jelentenek az égvilágon semmit, mert a tárgyalt korszakban a gazdálkodás alapja itt nem a (szántó)föld, ennek megfelelően nem a jobbágytelek volt.**

2) A mai magyar mezőgazdaság nem a saját hagyományainkon alapul, azaz történetében van egy törés, melyet a XIX. századi folyószabályozások tesznek teljessé. (Hogy ez a „törés” pontosan mikor következett be egyelőre nem világos. „A középkori vízrendezések összeomlása” című fejezetben érinteni fogjuk ezt a kérdést, most csak annyit jegyzünk meg, hogy a vizsgálódások e tekintetben még a kezdeteknél tartanak, az előzetes kutatások alapján azonban annyit leszögezhetünk, hogy a változások első jelei már igen korán, a XIV-XV. században jelentkeznek.)

Összefoglalva az eddig elmondottakat megállapíthatjuk, hogy az ártéri gazdálkodás minden mozzanata a korai vízrendezésekhez kapcsolódott, azaz az ártér vízfolyásainak rendezése és a mezőgazdasági termelés szorosan összefonódott, egységet alkotott. A továbbiakban azt vizsgáljuk meg, hogyan alakult e két mozzanat kapcsolata az egyes haszonvételek esetében, mint a rideg állattartás, a halászat, a gyümölcsstermesztés és a növénytermesztés.

A.) Rideg állattartás

A korai vízrendezések tárgyalása során már említettük, hogy az ártéri gazdálkodás feltehetően a délorosz sztyepp egészét jellemezte, ám nyilvánvaló nyomai csak a magyarsággal szorosan kapcsolatba hozható területeken maradtak fenn. Már ebből is látható, hogy az adott esetben történelmünk egyik kulcskérdéséhez érkezünk. Ha a rideg állattartást, mint az ártéri haszonvételek egy fajtáját kapcsolatba hozhatjuk az un. „nomád pásztorkodással”, vagy épp azonosíthatjuk azzal, teljesen át kell értelmeznünk az eurázsiai sztyepp „lovas-nomád” népeiről kialakított képet. Érdemesnek látszik tehát alaposabban körüljárni e kérdést.

Elsőként vizsgáljuk meg mit is jelent a „nomád-pásztorkodás”!

Nomád pásztorkodáson általában állandó, esetlegességtől függő vándorlást, barangolást értenek. E barangolás alapja a legelőt kereső jószág vándorlása. A pásztortársadalmak gazdálkodása ennek megfelelően az állattenyésztésen alapul, minél nagyobb tömegű állatállományt tud egy nép a kezében tartani, annál gazdagabb, erősebb. „Ugyanakkor az állatállomány kedvező körülmények között gyorsan felszaporítható, s ennek gyakorlatilag csak a legelőhiány szab határt. Ezzel elérkeztünk a kérdés csomópontjához. A nomád gazdálkodás alapja a legelő birtoklása. Az állattenyésztés gyakori túltermelés-

se ugyanúgy legelőhiányhoz vezet, és harcokat vált ki a legelők birtoklásáért, mint az aszály okozta legelőcsökkenés, s a legelőkért vívott harcból az egyik fél vesztesen kerül ki. Nomád gyakorlat szerint a vesztes törzset „elrendezik”, az aulokat (A NEMZETSÉGEKET) és a jószágokat szétosztják a győztes főemberek egymás között, egyik-másik vesztes törzsnek vagy törzsszövetségnek azonban sikerül elmenekülnie, s mivel a Himalája, a kínai fal, a Csendes-óceán és a fagyos Szibéria által bezárt térségből egyetlen irányba vezet ki út a füves pusztákon, nyugat felé, ez lett a túltelített medence időnkénti levezetője.

Az eurázsiai országút utolsó állomása a Kárpát-medence, ide torkollott a szkítáktól kezdve mindmégannyi lovas-nomád nép útja. Az Alföld viszonylag száraz, kevésbé csapadékos klímája, sztyeppréflórája (GYÖRFFY ITT TÉVED, AZ ALFÖLD UGYANIS NEM A SZTYEPPRÉT, HANEM AZ ERDŐSSZTYEPP ÖVEZETÉBEN TALÁLHATÓ, CSAK AZ ERDEIT MÁRA KIÍRTOTTA AZ EMBER.) hasonlóvá teszi „Szkítia” füves pusztájához, és a belé vezetősé széles folyóvölgyek szintén kitűnő terepet biztosítanak a nyári legeltetésnek. Éppen ezért alig volt nép a népek országútján, amelynek töredéke el ne érte volna a Kárpát-medencét.” (Györffy Gy. 1984. 578-579. oldal.)

Györffy György elméletének egyik kiindulópontja, hogy a „nomád pásztor társadalmak” gazdálkodásának alapját az állattenyésztés adja, más foglalkozások emellett csak kiegészítő jellegűek lehetnek, ennek megfelelően a gazdasági élet döntő mozzanata a legelők birtoklása. Hiszen az állatállomány felszaporításának, azaz a „törzs”, a „nemzettség” gazdagodásának gyakorlatilag csak a legelőhiány szab határt. Az állattenyésztés emellett nagyobb létbiztonságot eredményez, ami nagyobb népszaporulathoz vezet, a legelők ennek megfelelően előbb-utóbb szűknek bizonyulnak, a „nomád pásztorokodással” tehát együtt jár az állandó harc a legelők biztosításáért, melynek végeredményeként az egyes nomád népek egymást üzve végighömpölyögnek az eurázsiai sztyeppén Belső-Ázsiától a Kárpát-medencéig; a másik kiindulópont tehát, hogy a „nomád pásztorokodás” Belső-Ázsiában alakult ki, s onnan terjedt át az eurázsiai sztyeppékre.

A „nomadizálás” legfontosabb jellemzői ezek szerint a következők lennének:

- 1.) az állattenyésztés túlsúlya a gazdálkodásban, és ebből következően;
- 2.) a nép egészére, vagy legalábbis nagyrészt jellemző esetleges vándorlás;
- 3.) a „nomád-állattartás” egy viszonylag szűk, pontosan behatárolható földrajzi környezetben, mégpedig a Himalája, a Kínai fal, a Csendes-óceán és a fagyos Szibéria által határolt belső-ázsiai térben alakult ki, és onnan terjedt el az eurázsiai sztyepp egészére.
- 4.) a gazdálkodásnak csak a szabad legelő hiánya szab határt, s ha a vándorló nép már nem talál elfoglalható s felhasználható legelőt, kénytelen-kelletlen meg kell küzdenie a legelőterületek birtoklásáért. Ennek a küzdelemnek az eredményei aztán a népvándorlások.

E kép azonban jelentős ellentmondásokkal terhes. Kezdjük rögtön az elején. Az állattartás túlsúlya nem jelentheti, és nem is jelenti azt, hogy az adott társadalmak csak és kizárólag pásztorokodással foglalkoznak. Az állattenyésztést természetszerűen ki kell egészíteni kézműiparral, egyrészt, hogy annak feltételeit biztosítani lehessen, másrészt, hogy termékeit, legalább részben, fel tudják dolgozni. Emellett számottevő kereskedelemnek is lennie kell, mert az állatállomány csak akkor lehet a gazdagság fokmérője, ha segítségével – feldolgozásával vagy értékesítésével – a mindennapi élethez nélkülözhetetlen használati tárgyakon felül az adott társadalomra jellemző luxuscikkek is beszerezhetők. Ezek a mozzanatok azonban már önmagukban arra utalnak, hogy az állattenyésztés mellett számtalan kiegészítő foglalkozás

létezett, melyek a rájuk jellemző sajátos életmódot követeltek meg a velük foglalkozó emberektől. Azaz az ún. „pásztor-társadalmak” már abban az esetben is igen differenciálnak tűnhetnek, ha elfogadjuk azt a feltételezést, hogy a földműveléssel még kiegészítő jelleggel sem foglalkoztak. Ebből azonban két dolog következik. Egyrészt, hogy az adott esetben a legelőváltásnak nem csak a legelőhiány, hanem a helyhez kötött gazdasági ágak elhelyezkedései is határt szabtak, másrészt, hogy a nép nagyrészt nem a pásztorokodás volt a jellemző. A rideg állattenyésztést kiszolgáló, termékeit feldolgozó gazdasági ágazatok ugyanis munka- és időigényesebbek mint maga a pásztorokodás, ebből fakadóan több embert kötnék le. A vázolt kép tehát igen felületes, a gazdálkodás lényegének megragadására nem alkalmas, mert csak a felszínt, az első pillantásra is nyilvánvaló külsőségeket tekintti kiindulási alapnak.

Nézzük meg közelebbről, miről is van szó!

Az eurázsiai sztyepp népeit „lovas-nomád” jelzővel szokás illetni. Ez az adott esetben a gazdálkodásukon túl a hadviselésüket is jellemzi. E népek haderejére a honfoglalás körüli időszakban elsősorban az íjjal és nyíllal felszerelt könnyű lovasság volt a jellemző. Ezek a csapatok rendkívül gyorsak és mozgékonyak voltak, nagy területeket jártak be viszonylag rövid idő alatt. A ló éppúgy hozzátartozott ehhez a hadrendhez, mint mondjuk ma egy páncélos egységhez a harckocsi. Ez azonban egy igen jelentős félreértésre adhat okot. Arra tudniillik, hogy a katonai alakulatokat összetévesztjük a gazdálkodókkal. Ahhoz, hogy e kérdésben állást tudjunk foglalni érdemes egy kicsit alaposabban utána nézni, hogyan is épültek fel a „pásztor-társadalmak”.

Az eurázsiai sztyeppét benépesítő társadalmak esetében a „nép” pontosan körülhatárolható csoportot jelölt. E társadalmak szigorú rend szerint épültek fel. A társadalomtudományok a legkezdetlegesebb - néhány száz főt magában foglaló - társadalmi képződménynek a „nemzetiséget” tekintik, ezek szövetsége vagy egyesülése révén jön létre a „törzs”, ezek összessége alkotja a „népet”. A katonailag szervezett „turáni” népek esetében azonban a „törzs” katonai kritériumok alapján épült fel. Az egyes „törzsek” a hadi szervezetekhez egy hadosztállyal, azaz egy tízezer főt magába foglaló „tumen”-nel (tömény) jártak hozzá. Ahhoz, hogy egy közösségben a hadra fogható férfiak száma elérje a tízezeret, legalább ötvenezer fő szükséges, de inkább több, hiszen az egyes társadalmak nem csupán katonákból álltak, más alapvető gazdasági feladatokat is el kellett látniuk. De ha csak azt fogadjuk el, hogy egy törzs legkevesebb ötvenezer főt számlált, egy „nép” ebben az esetben is legalább százötvenezer lélekszámú volt, hiszen az adott esetben minimum három „törzs” szövetsége alkotott egy „népet”.

„...Egy százezres, vagy épp négyszázezres tömegű társadalom háziiparilag elő nem állítható felszereléssel (vas, fegyver, jármű) akkora mennyiségű állandó szükséglet, amit barangolás közben előállítani nem lehet, hisz pl. hetvenezer harcos évi nyílhegy-szükséglete még béke idején is kitesz másfélmillió nyílhegyet (évente és személyenként húsz nyílhegy elvész, amit nem lehet megtalálni) és ez ötszáz mázsa szinvas s ötszázezer munkaóra, ami kétszázötven nyílkovácsműhely állandó és folyamatos üzemben tartását jelenti.” (Padányi 1989. 26. oldal) (És akkor az egyéb szükségletekről még nem is beszélünk.)

„Egy ilyen értelemben »nomád« százezres nép ugyanis a maga társadalmi egészében nem »legeltet« és nem »nomadizál«. Egy ekkora népi szervezetnek van irányítása, mert irányítás nélkül nem élhet, ennél fogva van központja, sőt kiterjedt földrajzi képletről lévén szó, alközpontjai, van kiéptített önvédelme, fegyveres ereje, hátarörvidéke és hátarörbiztosítása, mert állatállományát és legelőit védeni kell, vannak gazdagjai és szegényei, vannak vezetői,

előkelői és átlagtömegei. Egy ekkora társadalomnak van tekintélyes és állandó ipari szükséglete, vannak szabályai és törvényei, tehát van igazságszolgáltatása, van valamilyen vallása, tehát hitélete, van az állattenyésztést kiegészítő, a táplálkozást kiszélesítő földművelése, vannak halászhajók és a folyókot át réveik, vannak fegyverkovácsai, nyílkovácsai, íjjártói, szíjjártói keréjkártói, nyereg-mesterei, takácsai, kállói, csapói, ötvöseik, fazekasai és művel minden család mindent előállítani nem tud, vannak kereskedői, sőt ha bányái és bányászai nincsenek, külkereskedelme is van, mert a só és a vasat be kell valahonnan szerezni.

*Mindazok akik a felsorolt funkciókat végzik, nem legel-
tetnek és sem a határvédők, sem a kovácsok, sem az ötvösök,
sem a halászok, sem a révész, sem a fazekas, sem a kerék-
jártó nem nomád és nem lehet nomád. Százvezres, vagy
négytízvezres tömegű nomád társadalom nincs és soha
nem is volt. Ekkora tömegnek, ha legfőbb bázisát az állatteny-
észtés jelenti is, csak egy része, harmada, vagy
fele, vagy kétharmada nomád, már természetesen ha az
inga-szerű oda-vissza mozgás valóban nomádság, mint
ahogy nem az.” (im. 27-28. oldal)*

A felsoroltakon túl azt is figyelembe kell vennünk, hogy a „nomád” társadalmak még szervesen építkeztek. A szerves társadalmak kérdéskörébe itt nem szeretnénk belemélyedni, épp ezért csak arra mutatnánk rá, hogy a „szerves” kitétel az adott esetben arra (is) utal, hogy az egyes csoportok a társadalmi-gazdasági életben betöltött szerepük (funkciójuk) alapján különböztek el egymástól. Ez pedig annyit tesz, hogy egy-egy „nomád” nép hadserege hivatásos katonákból, azaz olyan emberekből állt, akik „erre születtek”, és kora gyermekkoruktól kezdve erre nevelték őket. Emellett azonban nem volt szükség sorkatonákra, vagyis senkit nem kellett 1 vagy 12 évre besorozni katonának. A hivatásos katonai réteg mellett persze mások is értettek a fegyverforgatáshoz, hadrafoghatóságuk mértéke azonban kérdéses volt. Leginkább a „pásztorok” életmódja közelített a „harcosok”-éhoz, tehát ha a hivatásos katonaság valamilyen oknál fogva kiesett, vagy kevésnek bizonyult, rájuk még lehetett számítani. A „pásztorok” és a „harcosok” csoportja azonban nem fedte le a társadalom egészét, ennek ellenére úgy tűnik, a „nomád-pásztornépek”-et teljes egészében velük azonosítják. Ennek a felületes szemléletmódon túl elsősorban az lehet az oka, hogy a jelenlegi történetírás általában a történelem nagyobb eseményeire összpontosít, „esemény”-en pedig elsősorban a háborúkat és a hadjáratokat kell érteni.

Mindebből az is következik, hogy a „nomád” kifejezés az adott esetben nem alkalmas a gazdálkodás jellemzésére. E társadalmak esetében tehát nem az a kulcskérdés, hogy az adott nép milyen nagyságú legelőterületet, és ehhez mérten mekkora állatállományt birtokol, hanem, hogy az állattenyésztés milyen szerepet játszik a felsorolt egyéb gazdálkodási ágakkal szemben, és hogy az adott konkrét körülmények között az állattartás milyen formát ölt. Ennek tisztázása nélkül a Tisza-völgy lakosságát gyakorlatilag a XIX. századig „nomádnak”, vagy legjobb esetben „félnomádnak” kell tartanunk, hiszen a rideg állattartással együttjáró legelőváltás megkövetelte, hogy a jószágokra felügyelő pásztorok ide-oda ingázzanak a téli, a tavaszi, a nyári és az őszi legelők között. A rideg állattartás lényege tehát nem az állandó vándorlás, hanem, hogy e vándorlás során milyen konkrét természeti adottságokhoz alkalmazkodtak az állattartók. A rideg állattartás tárgyalása során tehát erre a mozzanatra fogunk összpontosítani.

Ha most már a gazdálkodásra összpontosítva szeretnénk felvázolni a „lovas-nomád” társadalmak jellemzőit, célszerű kiindulási alapként szemügyre venni azt a kör-

nyezetet, ahol az adott gazdálkodási forma kialakult, illetve kiterjedt.

Azt már láttuk, hogy a hivatalos álláspont szerint egy jól körülhatárolt földrajzi egységről van szó. Csakhogy ezt a feltételezést semmi sem támasztja alá. A dél-orosz sztyepp épp oly alkalmas terepet kínál ennek az életformának, mint a Győrffy által említett medence, és már az igen korai források beszámolnak arról, hogy e területen valóban „lovas-nomád” népek élnek, sőt a régészeti leletek is erről tanuskodnak. A Kr. e. 4. évezredben Nyugat-Ukrajnában kialakuló Tripolje-műveltség népei között a 3. évezred második felében ugrászzerűen megnövekedett az állattenyésztés jelentősége, ezen belül is a ló- és a juhtartás szerepe, ugyanekkor jelennek meg az első zablák is. Ez a változás nem korlátozódott az említett műveltség területére, hasonló folyamat játszódott le a Kárpát-medencében és a „korai transzkaukázusi műveltség” területén is. Azaz a jelek szerint a „nomadizálás” az eurázsiai sztyeppén nagyjából egységben alakul ki. A földrajzi tér tehát igen változatos. Általános jellemzője első ránézésre a füves puszták, de ha a dolgok mélyére nézünk, világosan láthatjuk, nem egészen erről van szó. Gondoljunk csak végig például a „nomád” magyarok „vándorlási útvonal”-át a feltételezett finn-ugor őshazától a Kárpát-medencéig. Figyeljük meg, hogy az egyes állomások egy-egy nagyobb folyó völgyére, illetve két folyó közére esnek! Magna Hungáriában a Belaja-Káma, illetve a Volga-Káma és a Volga-Ural, Lebédiában a Volga-Don, Etelközben a Dnyeper-Dnyeszter és a Kárpát-medencében a Duna-Tisza. Az Etelköz név szószerint folyóköz, folyamköz jelöl, éppúgy mint a Mezopotámia elnevezés. Úgy tűnik az adott esetben olyan kultúrkörrel állunk szemben, melynek kifejezett jellemzője, hogy két folyó közöttében települtek meg. Ugyanezt megfigyelhetjük e népcsoport egyik ismert nevét adó Turáni Alföldön is, ahol a Szir-Darja és az Amu-Darja alkot folyóközt.

Összegezve az eddigieket elmondhatjuk, hogy a „lovas-nomád” jelzővel illetett turáni népek, úgymint a szkíták, a hunok, az avarok, a magyarok elsősorban folyóvölgyekben, illetve két folyó közöttében telepedtek meg. Azaz „vándorlási útjuk” során általában a Kárpát-medence alföldi területeihez hasonló természeti körülményekhez alkalmazkodtak.

Érdeemes ezzel kapcsolatban idézni Károlyi Zsigmond véleményét, aki rámutatott, hogy a honfoglaló magyarságról szóló arab szerzők leírásai egyaránt vonatkozhatnak a „vándorlási útvonal”-ra és a Kárpát-medencére. *„Bármelyiket is idézzük, a lényeg ugyanaz: települési viszonyainkat, gazdasági tevékenységünket meghatározó tényezők között éppennyi emlegetik a rétek-legelők, sőt szántók-tertek termékenységét meghatározó vizek szerepét, mint ahogy ismételtelen hangsúlyozzák a halászat jelentőségét is: A füvel és a termékenységgel együtt vándorolnak... télvíz idején pedig a folyókhoz húzódnak és a telet a partjaik mentén töltik halászva...”*

Ehhez csak azokat a forrásokat kell idéznünk, amelyek azt is hangsúlyozzák, hogy a „magyarok országa bővelkedik erdőkben és vizekben”, és hogy „sok vetésük van” ... mert ezek a folyóvölgyek középkori gazdasági életére, vagyis az ártéri gazdálkodásra hasonlóképpen jellemzőek.” (Károlyi 1975. 57. oldal.)

„Meglepő, hogy korábban mindezeket a leírásokat Levédiára és Etel-közre vonatkoztatták (ill. vonatkoztattuk), holott szinte szemet szúr, hogy ezek a útleírások gyakorlati (kereskedelmi!) célú, vagyis egzisztenciális érdeklődésű és friss up to date információk voltak, tehát - keletkezési idejüktől függően - elsősorban a Kárpát-medencére vonatkoznak. A vita még nem zárult le, pedig amiről e források tudósítanak, olyan viszonyokat idéz, amelyek nem csak a történelemből rekonstruálhatók: (ti. az állandó téli szállásokat környező legelőkön ill. legelő szállások

kon folytatott „váltó-legeltetés), hanem még a néprajz kutatások is találkoztak velük. (Az előbbire példa a tápétiak és a kiskunok közös és váltakozó legelőhasználat, az utóbbira pedig a mátraaljai Mezőség falvainak Tiszártéri legeltető szállásai.)”

Magában a vitában nem kívánunk állást foglalni, témánk szempontjából ugyanis nem az a döntő, hogy az adott források a Kárpát-medencére vagy a „vándorlási útvonal”-ra vonatkoznak-e, hanem az, hogy mindkettő jellemzésére alkalmasak, azaz a magyarság – és természetesen a „sztyeppe országútján bolyongó” többi „lovas-nomád” nép is – a Dél-Orosz sztyeppén ugyanazokhoz a természeti viszonyokhoz alkalmazkodva szervezte meg társadalmi-gazdasági életét, mint a Kárpát-medencében. Ha ezeketán figyelembe vesszük azt is, hogy – amint azt következő fejezetünkben részletesen kifejtjük – Jankó János azokon a területeken bukkant az ártéri gazdálkodás jellegzetességeit mutató halászat nyomaira, ahol – hivatalos és nem hivatalos – történészeink szerint a magyarság őstörténete során megfordult, vagy legalábbis meghatározó szerepet játszott az ott élő népek életében, (lásd pl. az északi prémkereskedelem révén az obi-ugorokkal kapcsolatba kerülő szabírokat!) a jelen alfejezet elején felvetett elképzelésünk, miszerint az eurázsiai sztyepp népeinek un. „nomád állattartása” az ártéri gazdálkodás egyik haszonvételével azonosítható, már nem is tűnhet annyira bizarrnak.

Vizsgáljuk meg, alátámasztják-e más mozzanatok is ezt a felvetést!

Arra már Padányi Viktor érvelése segítségével rámutatunk, hogy négyszáz- sőt százezres nagyságrendű népek a szó mai értelmében nem képesek „nomadizálni”. A mai szóhasználattal élve „lovas-nomád”-nak nevezett népcsoportok kiterjedt társadalmi képletek lévén bonyolult és erősen differenciált közösségek voltak, csak egy viszonylag szűk rétegük foglalkozott kifejezetten az állattartással. Ebből következően az állatállomány felszaporításának nem csupán a legelők kiterjedése, hanem a helyhez kötött gazdálkodás lehetőségét biztosító központok elhelyezkedése is határt szabott, a legelőváltást pedig csak e központok köré szervezheték. Ebből következően az állattartás lényege az állandó szállásterületek körül megszervezett legelőváltás volt. A legelőváltás évi rendjét pedig, a csapadékviszonyoknak megfelelően, a legelők használhatósága szabta meg. Nyáron az esősebb, hegyvidéki területeket keresték fel a pásztorok, télen pedig az enyhébb éghajlatú sík vidékekre húzódtak. Már ahol a hegyvidékek elérhető közelségben voltak, vagy egyéb meghatározó jellegzetességek nem szóltak közbe. A Dél-Orosz sztyeppét alapul véve azonban mindkét tényezővel számolhatunk. Igen figyelemre méltó ugyanis, hogy itt kelet-nyugati irányú vándorlás alakult ki, holott a csapadékviszonyok észak-déli mozgásokat eredményeztek volna. Mindebből az következik, hogy itt is – éppúgy mint a Kárpát-medencében – más tényezők határozták meg a legelőváltás éves rendjét. Ha figyelembe vesszük, hogy a tárgyalt népcsoportok kivétel nélkül egy-egy nagyobb folyó völgyében – pontosabban a folyamközökben – telepedtek meg, nem nehéz belátnunk, hogy ez a tényező a folyók vízjárása lehetett.

Az eurázsiai sztyepp nagyobb folyói mentén a legelőváltást, éppúgy mint a Kárpát-medencében, a folyók árvizei határozták meg, azaz:

„A legelőváltás rendjét és ritmusát a folyók meg-megismétlődő árvizei szabályozták. Tavasszal és ősszel - amikor a folyók kiáradtak - a vízből kiemelkedő magaslatokon (pl. a régen parti dűnénél vélt futóhomokos hordalékú roncsokon, melyeket gondnoknak neveztek, továbbá a folyóhátak felszínén) vagy a nagykiterjedésű életkamrák lösz- és homokpusztáin, nyáron és télen a mélyebb fekvésű ártereken legeltettek. A legelőváltásnak ezt a

síksági tájtípushoz kapcsolódó módszerét Szabadfalvi József nyomán (Szabadfalvi 1984.) réti transzhumációnak nevezzük.” (Frisnyák 1990. 14-15. oldal.)

A réti transzhumáció a rideg állattartásnak az árterek, a vízjárta síkok viszonyaihoz alkalmazkodó módszere. Ez a módszer azonban a kiegészítő vízrendezések nélkül nem alkalmazható. Az elviesedett árter mocsaraiban a jóság nem talál legelőt. Ha a víz az ártérről nem tud lefolyni, az a rideg állattartásra nézve is végzetes hatású.

„A víz rajtunk maradna és posványná válna. A posvány a rohadó víz. Ott, ahol a víz levegőt igénylő növényzetet, réten, gazon, bokron hosszabb ideig megáll, stagnál, felmelegszik, oxigéntartalma rohamosan fogy és megkezdődik az ellepített zöld részek rohadása. A rohadás tovább csökkenti a víz oxigéntartalmát. Ez a víz oxigénjével táplálkozó élő szervezetek pusztulásához vezet, az elpusztult állatkák, halak bomló fehérjéi megmérgezik a vizet. A tovább apadó posvány dögletes, bűdös vízzel megfertőzi a kaszálókat, a legelők legeltetésre alkalmatlanná válnak.” (Andrásfalvy 1975. 165-166. oldal) Tehát legalább a víz egy részét le kell vezetni ahhoz az ártérről, hogy ott biztonságosan lehessen legeltetni. A rideg állattartás éppen úgy nem nélkülözheti a fokokat, mint ahogy nem nélkülözheti azokat a halászat sem. A kapcsolat ebben az esetben is épp olyan közvetlen, csak a mi számunkra már nem nyilvánvaló. De az volt az árterek népe számára. „A víz rajtunk maradna és posványná válna, és mind minékünk, mind pedig Marháink(na)k Dögletességet nemzené és midőn pedig visszafelé vissza nem mehetne utolsó veszedelmünket és pusztulásunkat okozná” (Andrásfalvy 1975. 164. oldal). Az idézett sorok a decsi, pilisi és nyéki jobbágyságok 1774. szeptemberében kelt leveléből valók, melyben a fokok megtartásáért könyörögtek. A levélből egyértelműen kitűnik, hogy az elmocsarosodó ártéren állatot tartani nem lehet, és ezzel a jobbágyságok is tisztában vannak.

A „lovas-nomád”, „nomád-pásztorok”, sőt maga a „nomád” kifejezés sem alkalmas tehát arra, hogy segítségével meghatározhatassuk az eurázsiai pusztákat benépesítő, un. „turáni népek” életmódját, gazdálkodását, társadalmi berendezkedését. Mindebből pedig az következik, hogy a nagyobb folyóvölgyekben a nomád állattartás a természettel való együttműködés egy válfaját jelentette, ahol az állatállomány és a legelők egyensúlyban tartásáról részben a természetes kiválasztódás, részben pedig a kereskedelem gondoskodott. A „nomád” gazdálkodás kulcsa tehát nem a legelők birtoklása, hanem a természettel való együttműködés mértéke és formája volt.

Az eurázsiai sztyepp folyóvölgyeiben tehát a legelőváltás módját elsősorban a folyók vízjárása határozta meg. A természetes vízjáték mellett a feliszapolódó holtmedrek, lefolyástalan mocsarak, a felszaporodó posványok csak szűk teret engednek az állattartásnak. A legelőváltás rendjét ilyen körülmények között a folyók szabályozásával, vízjárásuk befolyásolásával lehet és kell kiegészíteni. A folyóvölgyek rideg állattartását alapul véve azt mondhatjuk, hogy a természetes legelők kiterjedését a korai vízrendezések segítségével – egy határig – növelni lehet. Erre gondoltunk, amikor azt mondtuk, e gazdálkodási forma kulcsa a természettel való együttműködés mértéke és formája. Ebből azonban az is következik, hogy e népek elvándorlásának nem elsősorban a legelőhiány, vagy az állandó háborúskodás volt az oka. A legelőhiányt az ártéri vízrendezések megfelelően orvosolták, ami az adott esetben azt jelenti, hogy a vándorló nép máshol sem talált volna több, nagyobb kiterjedésű legelőt. A fokrendszer működésével kapcsolatban már elmondtuk, hogy a víz szétterítésével biztosítani lehetett az ártéri ligeterdők és rétek-legelők vízigényét, fokozatos visszavezetésével pedig meg lehetett akadályozni a posványok, lefolyástalan, pangó vizek kialakulását, illetve

növekedését. A vázolt rendszeren belül a legmegfelelőbb körülményeket lehetett biztosítani az állatállomány fenntartásához és növekedéséhez. Elvándorlás esetén – szűz területeket alapul véve – ezeket a feltételeket ismét meg kellett teremteni, azaz az elvándorlás a gazdagabb letelelőkről a szegényebbek felé zajlott volna. Ha viszont azt feltételezzük, hogy a legelőhiány háborúkhöz, egyes népek elkergetéséhez vezetett volna, még nagyobb ellentmondáshoz jutunk.

Padányi Viktor segítségével már rámutattunk, hogy az un. „turáni népek” szigorú katonai rend szerint építkeztek. „Törzs az, amely már Kr. e. 270. óta tízes számszám szerint felépített véderőszerkezetekhez egy »tumen«-nal (magyarban »tömény«, 10.000 fegyveres, mai kifejezéssel élve hadosztály) járul hozzá, (...) Ha egy törzs tovább szaporodik, kettéhasad, ha valami katasztrófa következtében nagyarányú csökkenést szenved, más törzsbe olvad bele...” (Padányi 1989. 23. o.), de az alapfeltétel mindig ugyanaz. Törzsről csak akkor beszélhetünk, ha az adott társadalmi alakulat 10.000 harcos felfegyverzésre képes. „Mivel pedig egy-egy »nép«, egy-egy turáni törzsszövetség, legalább három törzs kell hogy legyen – három törzsnél kevesebb törzs szövetségéről nem tudunk – egy nép – turáni fogalmak szerint – feltétlenül...” (im. 24. o.) legalább 30.000 főnyi haderővel rendelkezik. A hét törzs szövetségét magába foglaló honfoglaló magyarság teljes hadereje ennek megfelelően 70.000 főnyi lehetett. Ennek az erőnek megközelítően a fele támadó erő, a többi pedig a szállásterületek védelmére szolgál. A véderőket soha sem vetették be támadó seregeként. Ezek feladata mindenkor a szállások népének védelme volt. Épp ezért a nagyobb birodalmakhoz csatlakozó nomád törzsek mindig csak a támadó erejükkel járultak hozzá az adott államalakulat katonai erejéhez „pl. a lebidiai onogur határörvidék négy törzsének 20.000, az északi barszil határörvidék két törzsének 10.000 embert kellett a kazár hadseregbe küldeni”. (uo. lábjegyzetben)

Ez a szigorú katonai rend azt jelenti, hogy az egyes népeket kimozdító katonai erőnek jóval meg kell haladnia a megtámadott törzsszövetség katonai erejét. Ilyen feltételek mellett a pusztákon dominó elv szerint végigsöpörő népvándorlások iróasztal melletti okoskodásnak tűnnek. Még inkább kitűnik ez, ha egy konkrét példát vesszünk szemügyre. E példa kiválasztása során elsősorban arra törekedtünk, hogy a vizsgálandó népmozgás lehetőség szerint szorosan kapcsolódjon a magyarság történetéhez. Így esett a választásunk a IX. század végi népvándorlásra, melyet mind a mai napig a honfoglalás egyik elindítójaként tart számon a történettudomány.

„E népvándorlás kiváltó oka nem a klímaváltozás vagy legelőhiány volt, hanem egy rendkívüli méretű turkesztáni hadjárat. Az Aral-tótól délre fekvő országok (Khorezm, Bokhara, Khorasztán, Szeisztán) feletti uralom 875-ben jutott az iráni Szamanida-dinasztia kezére, amely névleg a bagdadi kalifának alávetve, valójában önállóan uralkodott. Városaikban (Szmarkand, Balkh, Sas) verték az ezüstdirhemeket, amelyek a magyar honfoglalás kori leletekben előkerültek. A 892-ben uralomra jutott Izmail ibn Ahmed a következő évben nevezetes hadjáratot indított a nomád »türkök« ellen. Mint a kortárs Tabari elmondja, a hadjárat tavasszal vette kezdetét, és olyan sikeres volt, hogy a türk fejedelemlőt, a katunt is elfogták, 10 ezer foglyot ejtettek, megszámlálhatatlan lábasjóságot és hátasállatot hajtottak el; a zsákmányból állítólag minden mohamedán harcosra 1000 dirhem értékű részesedés jutott. Ötven év múlva Maszudi ezt a hadjáratot a karlukok fővárosa, Talasz elleni hadjáratlal azonosította, és a karlukoknak az északabbra lakó kimekekkel és az úzokkal való háborújából vezette le azt a népeltolódást, amely a besenyőket is kimozdította. Mivel a félig megle-

pült karlukok nesztóriánus keresztény központjának, Talasz (Taraz, Tarsia) városnak elfoglalásáról a X. század közepén Narsaki is tudósít, ebben nem kételkedhetünk, mindamellett a népvándorlás elindulását nem a karluk főváros elfoglalásához, hanem a »türk« szomszédai, az úzok (ogúzkok), más néven »torkok« legyőzéséhez kell kapcsolnunk.

Az úzok kimozdításában része lehetett az észak felől támadó kimek-törököknek is. Az úzok, állatállományuk nagy részének elvesztése után, a sztyepp iratlan törvényei szerint nyugati szomszédaiakra a besenyőkre rontottak.

A besenyők 750 és 850 között tűntek fel a belső-ázsiai nomád népek között, ekkor egy tibeti nyelvű ujjur követjelentés szerint, csak 5000 harcost tudtak kiállítani. 870 táján a Volga alsó szakaszától keletre nomadizáltak; ez idő tájt a lovakban, marhákban és juhokban, valamint arany- és ezüstedényekben való gazdagságuk közismert volt. Ez volt a fő oka, hogy a 893-ban állataikat elvesztett úzok megrohanták a besenyők országát.

Konstantin császár a besenyők megjelenésekor készített jelentés alapján arról számol be, hogy a feljegyzés ideje (948-950) előtt 55 évvel, tehát 894 táján az úzok a kazárokkal összefogva kiűzték a besenyőket az Ural folyó vidékén levő hazájukból. Valószínű, hogy a besenyők a kazárok ellen viselt szinte évenként ismétlődő háborújukon vettek részt, amikor a váratlan úz támadás érte őket. Állataikat hátrahagyva voltak kénytelenek menekülni, hiszen a Volgán hatalmas juhnyájaiakat, tevéiket és minden lovukat át sem tudták volna szállítani. Mikor néhány évtized múlva Ibn Fadhlán átkelt az úzok földjén, nem győzte az egykori Besenyőország juhokban, lovakban és tevékben való gazdagságát ecsetelni, ugyanakkor arról is megemlékezett, hogy egy besenyő néprész, amely az Ural hegység déli lábainál rekedt, szegénységben tengődött.

A Volgán átmenekülő besenyők hazátlanokká és nincstelenekké váltak. A Volga-Don köze legfeljebb pihenőt nyújthatott nekik, mert dél felől Kazárország, észak felől az erdőssztyepp lakói, a burtászok és a volgai bolgárok zárták el az utat. Ebben a helyzetben a besenyőknek nem volt más választásuk, mint átkelni a Donon és a magyaroktól elragadni azt, amit elvesztettek: legelőt, állatot, új hazát. Azt, hogy ez a besenyőknek sikerült, a Duna-tájon zajló események könnyítették meg.” (Györffy Gy. 1984. 582-584. oldal)

Mielőtt részleteznénk, mit is kell értenünk a Duna-táji eseményeken gondoljuk át alaposabban, hogyan is indult e népvándorlás:

893-ban egy Szamanida uralkodó, Izmail ibn Ahmed hadjáratot indít a szomszédos türkök ellen. Kérdéses azonban kiket is takar e gyűjtőnév. Györffy szerint az úzokra kell gondolnunk, s ez jól bele is illene a fentebb vázolt képbe, csak hogy nem ilyen egyértelmű a helyzet. Hóman Bálint szerint ez a hadjárat nem az úzok, hanem a karlukh-törökök ellen folyt. A hadjárat során az arabok a karlukh fővárost is elfoglalták s 10.000 ember mellett a királyi családot is fogságba ejtették. „A karlukokra mért katasztrófális csapás mozgásba hozta a szomszédos török népeket s a besenyőket néhány év előtt a Donig szorító úzok a Jajkon és a Volgán is átkelve Európába hatoltak.” (Hóman, 19.. 116. oldal) Arról, hogy a szomszédos török népek mozgásba lendítésén mit is kell értenünk, mélyen hallgat Hóman Bálint, annyit szögez csak le, hogy az úzok által üzött besenyők e nyomás hatására a magyarokra rontanak, „vészes pusztulást okozva soraikban” (uo.) A hazai történettudomány e nyomon indulva azután hol az úzok – lásd Fodor 1975. 233. o. –, hol a kharlukok és az úzok – lásd Kristó 1986. 7. oldal –, hol pedig nemes egyszerűséggel a szomszédos türkök – lásd Györffy Gy. ih. – ellen vonultatja Izmail ibn

ben megtámadta a bolgárokat, s ezt nem csak az iménti okfejtésünk támasztja alá. A bizánci követség csak 894. augusztusában érkezhetett meg a magyar fejedelemhez a bolgárok elleni szövetség ajánlatával. Az ezt követő egyezkedés, a tervezett hadműveletek összehangolása, és a sereg felkészítése is igénybe vett némi időt, így a tényleges katonai akcióra legfeljebb egy-két hónap múlva, azaz október-november táján kerülhetett volna sor. A téli időszakokban azonban általában szüneteltek a harcok, ezt összevetve azzal, hogy a magyar hadvezetés a balkáni hadjáratot a honfoglalás szerves részeként tervezte meg, minden valószínűség szerint csak 895 tavaszán kezdődött el az akció.

A fenti gondolatmenetből világosan kitűnik, hogy a balkáni hadjárat célja csak a bolgár fősergek az elszakítandó tartományoktól történő elvágása lehetett. Enélkül a honfoglalás sikere kétségessé vált volna. Nem tudjuk, hogy a magyar hadvezetés mikor határozta el a Kárpát-medence meghódítását, bizonyos adatok azonban arra utalnak, hogy ez már a 880-as évek legvégén történhetett. Árpád ugyanis már 892-ben felvetette Bizáncban egy bolgárok elleni szövetség gondolatát. (Padányi 1989. 376. oldal) Ez természetes is, hiszen amennyiben Árpád célja a Kárpát-medence elfoglalása volt ezt a bolgárok harapófogóba szorításával érthette el a legegyszerűbben, más jelentős katonai erőt képviselő hatalom nem volt az adott térségben. A Bizáncnak tett szövetségi ajánlat egyúttal azt is jelenti, hogy a magyar vezérkarnak már 892-ben kész terve volt a Kárpát-medence meghódítására, a terv végrehajtását azonban a bizánci elutasítás miatt el kellett halasztani. Ebben az időben Győrffy feltételezése szerint a magyarok a Dontól a Kárpátokig terjedő területeket uralták, majd 893-ban az első besenyő támadás következményeképp kivonultak a Don és a Dnyeper közé. Az események logikájából azonban nem ez következik.

Ha Árpád már 892-ben meg tudta volna indítani a honszerző harcokat, akkor erre valószínűleg fel is készült. A magyar törzsek korábban a Dontól a Kárpátokig mintegy 1000 km körüli sávban terültek szét. A legtávolabb eső törzseknek tehát több mint 1000 km-nyi távolságot kellett volna megtenni az új hazáig. Ez pedig csordákkal és ökrösszekereken napi 20-25 km-rel számolva – az állatoknak naponta legelniük is kell – (Padányi 1989. 371. oldal) több hónapot vett volna igénybe, és az adott esetben súlyos hátrányt jelenthetett volna a legtávolabbi törzsek számára, sőt a biztonságukat is veszélyeztette volna. Kézenfekvő tehát, hogy a Kárpát-medence meghódításának elhatározása után a hadműveletek előkészítésének első lépéseként a törzseket vonták össze a Dnyeper nyugati oldalára. Padányi szerint erre már 888 körül sor kerül (im. 353. o.), az azonban biztosra vehető, hogy a Don és a Dnyeper közötti területek kiürítése 892-re már befejeződött, hiszen a bolgárok elleni szövetség felajánlása csak a jelzett előkészületek befejezése után történhetett. Ezt valószínűsíti egyébként az is, hogy a besenyők 893-ban megszállják a Don-Donyec medencéjét. Arra semmi sem utal, hogy ezt harc közben tették volna meg. Erről a besenyő támadásról nem szólnak a források, Győrffy is csak abból következtetett rá, hogy a magyarok 894-ben már nem birtokolták az adott területet, ennek azonban mint láttuk sokkal logikusabb oka is lehetett.

Amikor tehát 894 nyárutóján a bizánci követség felvetik a Bolgária elleni szövetség tervét, a magyar vezetés ezt saját céljai elérése érdekében használja fel. Bolgáriát három oldalról szorítja harapófogóba: a fősergészak felől, az elszakítandó tartományok irányából támad, Levente serege a Duna kétoldalán haladva elvágja az anyaországot az északi hadszíntértől, a bizánci szövetséges pedig délről támadva leköti a bolgár haderő egy ré-

szét. A balkáni hadjárat tehát a honfoglalás egyik kulcsmozzanata. Ha a bolgár haderő a Dunán átkelve, akár a Kárpát-medencében, akár a Podóliai-hátság oldalba támadja a magyar csapatokat, vagy épp a hágókon átvonuló törzseket, az az egész művelet sikerét fenyegette volna.

Az események további alakulása ismert. Levente serege a kezdeti sikerek után – a bizánci szövetséges áruháza következtében – válságos helyzetbe kerül, s a hazai történetészeink véleménye szerint csúfos vereséget szenved. Hóman Bálint és követői szerint a balkáni hadseregcsoporthoz nem tudott elmenekülni az ellene törő bolgár haderő elől, ezért kellett elpusztulnia. Nos az „...*hogya a váratlan különbéke után Bolgária déli részében a Mariczalápályon operáló bolgár főerő elől, melynek az országot kelet-nyugati irányban kettészelő Balkán hegységen kellett átvergődnie, hogy a Duna-síkon operáló magyar erők hadszínterére jusson, ne tudott volna a magyar hadcsoporthoz idejében visszavonulni, nem igaz, hiszen erre 3-4 napja feltétlenül volt. A balkáni hadcsoporthoz tisztán láthatóan nem akart menekülni, mert a Kárpát-medence déli bejáratait, a Tömösi-, Törösvári-, Vöröstoronyi-szorosokat és a Vaskaput, valamint a Dobrudzsa Duna-szakaszt lezárva kellett tartania...*” (Padányi im. 421. o.) A különbéke időszakában a költöző törzsek a Kárpátok hágóinál járhatnak, „*a nehéz átkelési sáv 100-120 km. Ha a vonuló oszlop ebben a fázisban akár előlről, a medence felől, akár hátulról az etelközi síkról támadást kap a következmény borzalmas, márpedig a Bizánc váratlan kilépése következtében felszabadult bolgár lovas haderő két hét alatt beérhet a Kárpát-medencébe, sőt az etelközi síkon is utólérheti az átkelő oszlopot. Sem az egyik, sem a másik nem történt meg.*”

A balkáni magyar hadcsoporthoz vezetői gondolkodó emberek, akik tudják, hogy körülbelül hol tartanak a vonuló egységek az adott időpontban, hisz az indulás idejét is, az utvonulat is és a napi teljesítmény határait is jól ismerik. Hét évvel előbb végig csináltak egy elvonulást (ti. a Don és Dnyeper közötti területek kiürítésekor), tehát tudják az mit jelent. S a vonuló nép, családjaik, feleségek, gyermekek, otthonuk és vagyonuk. Kitarítani, a bolgár haderőt foglalkoztatni, feltartani tehát **kötelesség minden áron**, akármekkora túlerő is az, és akármekkora az emberáldozat, amit ez jelent.

Ha a szerző fenti időbecslése helyes (ti. hogy a különbéke július közepére esett), legalább hat hétig, ha a különbéke korábban volt, még tovább kellett kitarítani, de ha a különbéke ideje augusztus eleje volt, akkor is legalább még egy hónapig kell a déli hadseregcsoporthoz tartania a Duna-vonalat.” (im 422. o.)

Az emberfeletti feladatot egy teljes hadosztály s a fővezér Levente feláldozása árán teljesíti a magyar sereg. A bolgár főerők nem jutnak be a Kárpát-medencébe, sőt az etelközi sík felől sem szólhatnak bele a honfoglalás menetébe. Itt és most nem kívánjuk minősíteni azt a vélekedést mely a balkáni hadjáratot, azt egyszerű rablóhadjáratnak minősítve, el kívánja szakítani a honfoglalás egészétől, csupán a következőkre szeretnénk felhívni a figyelmet:

Levente teljesítette a feladatát. „*Megcselekedte, amit megkövetelt a haza.*” Ennek ellenére a történelemkönyvekben csak egy rosszul sikerült rablóhadjárat kétes értékű vezetőjeként szerepel. A hősiesség példáját Leonidász spártai király tette révén ismerhetik meg a magyar diákok, pedig rajta néhány óra alatt keresztülgyalogoltak a perzsák. Mi a magunk részéről értetlenül állunk e kérdés előtt. Nem értjük, miért kell saját hőseinket pocskondiázni, s miért kell a becsületes helytállást, az emberhez méltó magatartást idegen példákban tanulni, legyenek bár mégoly becsületesek is azok az idegenek? Leonidász király dicsőségéből semmit sem vonna el, ha

mellette Leventét is megemlítenénk. Tudjuk, hogy e kérdés tárgyalása az adott esetben már túlfeszíti témánk kereteit, ezért további boncolgatásától eltekintünk. Szeretnénk azonban felhívni mindenki figyelmét egy igen lényeges mozzanatra: senki sem fog jobban becsülni bennünket, ha saját múltunkat, kultúránkat, történelmünket megtagadva szolgamódon zárkózunk fel Európához, és senki dicsőségéből el nem veszünk, ha méltóképp emlékezünk meg nemzetünk nagy alakjairól. Végezetül szeretnénk ezt a gondolatot, Padányi Viktornak Levente seregéről szóló zárásával befejezni:

„Vereségük» – ha ez az volt – egyike a magyar hadtörténet legszebb fegyvertényeinek s ha a magyar történelem meg is feledkezett róluk, hősi emlékművük azóta is áll, és ez Magyarország” (im 423. o.)

Az eddig elmondottakból világosan kitűnik, hogy a népvándorlás során nem „butakatonák” módjára egymást taszigáló népek hömpölyögtek végig a Dél-Orosz sztjeppén. Az események sorrendjéből más következik. A magyar vezetés, mint láttuk 892-ben már felkészült a Kárpát-medence elfoglalására, ennek megfelelően erre az időszakra már be is fejezte a művelet egyik legfontosabb előkészületét, azaz kiűrtette a Don-Donyec medencét, s a Dnyeper nyugati partjain vonta össze a törzsszövetséget. A besenyők a 890-es évek elején foglalják el a kiűrtített területeket, őket követik 893 körül az úzok. A vándorlást tehát nem az utolsó, hanem az első nép elmozdulása okozta. Hogy emellett az említett népek miért vándoroltak egyöntetűen nyugat felé, ma még nyitott kérdés, de erre a kérdésre feltétlenül választ kell kapnunk. Következésképpen végiggondolva a vázolt történelmi eseményeket ugyanis, arra a végeredményre kell jutnunk, hogy ebben a térségben szerves műveltség csak e folyamatos vándorlás segítségével alakulhat ki, pontosabban, hogy az eurázsiai tér szerves fejlődését csak ezek a meg-megújuló vándorlások tudják biztosítani. E kérdés tisztázása bizony napjainkra létkérdéssé vált. Ezért nem elégedhetünk meg a jelenlegi történettudomány által adott válaszokkal.

A történettudomány tehát mind a mai napig adós maradt a népvándorlások valódi okainak magyarázatával. Az e tárgyban született elképzelések nagyon tetszetősek ugyan, de a történelmi események nem illeszthetők be az általuk megadott keretek közé. Ahhoz, hogy e kérdésre megnyugtató választ kapjunk, még több hiányzó láncszemet fel kell tárunk. Az eddigi kutatásaink alapján már csak annyit szögezhetünk le, hogy e népmozgások kiváltó okait a természettel való együttműködésben, illetve az együttműködés mértékének változásaiban kell keresnünk. A honfoglalás előtti magyarság története arra utal, hogy ennek az együttműködésnek az egyik konkrét formája a Kárpát-medencében éppúgy, mint a „vándorlások” útvonalán az ártéri gazdálkodás volt.

Az ártéri haszonvételek közül a fentiek alapján a halászat mellett a rideg állattartást említhetjük, amely az ártéri körülmények között a fokrendszer nélkül nem, vagy csak igen mostoha körülmények között létezhetett. A XVIII-XIX. századi magyarországi példák jól bizonyítják ezt a tételt. Hiszen a Tisza gátak közé szorítását nagyban hátráltatta például Debrecen városának magatartása, amelynek egész gazdálkodása attól függött, hogy a Tisza árvizei megöntözik-e a Hortobágyot vagy sem, éppen ezért élesen tiltakozott a fokok elzárása miatt. De talá-lunk példát az ellenkezőjére is. A Mirhó fokot elrekesztő gátat „... a Nagy-kunság – nevezetesen: Kisújszállás, Karcag, Kenderes és Kunhegyes – közerővel már 1754-ben megépítette, majd 1761-ben megerősítette - a Mirhó fokon kitörő és az egész Gyolcsi lapost előntő, majd a Kakat-éren és a Sebes-éren keresztül a Nagy-kunság jelentős részét veszélyeztető Tisza-árvizek elzárására.

Az állattenyésztő kunság e meglepő kezdeményezésének - a búzatermelés terjedése mellett - kettős magyarázata is lehet: 1. a gyolcsi lapos belvizei (mint azt a terület belvízrendezésének mai problémái mutatják) biztosították az öblözet közepén lévő Gyolcs-tisztás nevű halas állandó feltöltését és nyilván a környező rétek öntözését is, 2. az érterület másik, nagyobbik részének: a Kunhegyes-Karcag, valamint Kenderes-Kisújszállás közti lapálynak és az ettől délre fekvő Kara János mocsárnak a vízellátását pedig a Hortobágy és a Berettyó övzátonyában nyíló fokok egész sora alulról is biztosította. (Erről tanúskodnak az 1816. évi árvíz feljegyzései is, és hogy terjedő szántói védelmére az 1830. évi árvíz idején Karcag és Kisújszállás egyesült erővel árvédelmi töltéssé építette ki, a korábban csak úttöltésként használt Kara János gátat.)” (Károlyi-Nemes 1975. 81. oldal)

Ezek a tények arra vallanak, hogy a Tisza ártérének elvizenyősödése a térség állattartására éppolyan károsan hatott, mint később a folyó gátak közé szorítása, mely véget vetett eme tevékenységnek. - Mielőtt ezt a tényt bárki valamiféle fejlődés szükségszerű velejárójának tekintené, tegyük gyorsan hozzá, nem a gátépítés gazdasági következménye volt ez, hanem az 1860-as években bekövetkezett katasztrófális aszályé, amely az állattalomány jelentős részét elpusztította. A vízrendezések árát tehát a Tiszavölgy népe fizette meg, mégpedig többszörösen. Az aszályos éveket követően soha nem látott árvizek söpörtek végig a Tiszán s végül 1879-ben Szegedet is elpusztították, s fizetni fogja a jövőben is, mert a folyamatos, az egész földre kiterjedő felmelegedés mellett ez a természeti adottságokat teljes egészében figyelmen kívül hagyó „folyószabályozás” az Alföld teljes kiszáradásához vezethet, melynek nyomai már ma is láthatók. Itt nem elsősorban az aszályra kell gondolni, hanem arra a megdöbbentő tényre, hogy vízfolyásai kezdenek egyre inkább időszakos jelleget ölteni, hisz a nyári időszakokban alig csordogál víz a medrükben, s nem egy esetben a Tiszán és a Körösökön is csak a vízlépcsőknek köszönhetően telik meg a meder, ekkor viszont szinte áll benne a víz, aminek megintcsak megvannak a káros következményei, s ezek levét ugyancsak nekünk kell meginnunk.

Szemben a mai gazdálkodási formákkal, az ártéri gazdálkodás az ember és a természet együttműködésén alapult. Ezt az állításunkat csak megerősíti, ha komolyabb vizsgálatnak vetjük alá az ártereken honos rideg állattartást:

Az ártéri állattartásról kimerítő s részletes ismertetést ad Andrásfalvy Bertalan már többször idézett művében. (Andrásfalvy 1975. 335-429.) Az ő legfontosabb megállapításainak rövid összefoglalását adjuk most itt közre, kiegészítve azt saját vizsgálódásaink eredményeivel.

Az állattartás az ártér legértékesebb haszonvétele volt. Legősibb formája kétségtelenül a pásztor nélküli legeltetés lehetett. A lovakat, marhákat kicsapták az ártérre, ahol a mocsarakkal, lapokkal, rétekkel és ligeterdőkkel tarkított síkon természetes körülmények között félig vadon éltek. Ez azonban nem jelentette azt, hogy az állatokra gondot ne fordítottak volna: „Gyakorta, hetente kimentek a jóság megszokott tartózkodási helyére, a téli szállás körüli részekre... Az év folyamán többször, de télen mindig volt a jósággal valaki, aki védte táplálta, itatta azokat...”

„Öregapámtól hallottam, szabadon ment a jóság, csak a jó Isten vigyázott rá. Öregapám testvérének a tehene megdöglött, aztán szóltak neki, hogy nézze meg, hogy övé-e az a tehén, hogy megismerje... - Jót evött, hogy a fene megövítt, mer mos se hazafelé vagy fejje, - mondta... (Vagyis a jóság az ártérről időnként hazatért)... Ahol erdei teleltetés volt, ott is csak éjszakára jöttek vissza az állatok a szálláshoz, napközben őrizetlenjártak. »Kieresztették őket (reggel), aztán mentek széjjel... nyáron min-

denfelé jártak, nem féltek a farkastól, nem bántotta őket, csak télen. Ha nagy hó volt, a marhák benn voltak az akólban. Ha meggyöngült az idő, kieresztették őket. Minden őrizet nélkül jártak. „Azért meg kellett nézni napközben, merre vannak, mert volt olyan marha, hogy nem kereste meg a tanyát este.” (Andrásfalvy 1975. 359-360. oldal)

A lovaknak aklokat létesítettek, a marhák pedig éjszákánként az ún. telkeken pihentek meg. Az akólok készítéséről korábban volt szó. „Az ártéri legelőterület sajátosságából következik, hogy a jószág éjjeli és déli pihenőül szárazabb, tehát magasabb helyeket, gőrdőket keresett magának. Évszázadokon keresztül állásonként szolgáló magaslatok neve ebben a környezetben: telek. Vitathatatlanul a telek összetételű helynevekben, az ártér a szó elsődleges jelentését őrizte meg. Később ugyanis a jószágállástól megtermékenyített s fekvésüknél fogva is földművelésre kiválóan alkalmas helyeket művelés alá vették. Ez az ártérben is megtörtént, ahol kerti művelésben, szállítás, gyömolcsős- és káposztáskertekként, egész apró kis darabokra felosztva ismerünk rájuk a múlt század közepén készült kataszteri térképeken...

Hasonlóan nevezték e helyeket a Tisza mentén, pl. Tápai Rébén a Kis Telek. Magas víz esetén a tápai jószág az évszázados jogszokás alapján Szatymaz határában legelt, és ott a Tápai állás volt pihenőhelye. Nem messze ettől találjuk a Farkitelek magaslatot. Fark Tápeval szomszédos magyar falu a XVII. század végén pusztult el. A két falu nyájának menedékhelye is szomszédos volt egymással a szatymazi határban. Telek és Állás ugyanazon helyet jelölt. Tulajdonképpen állásnak tekinthető a szállások akolja is, ahová a jószág éjszakára megtért, illetőleg telett. Ezeket nem egyszer mesterségesen magasították, telkesítették, trágyás földjét pedig veteményesként hasznosították.” (Andrásfalvy 1975. 369-370. o.)

Az ártéri állattartás lényege tehát, hogy a jószág az ártéren csaknem teljesen magára hagyatkozva élt, csak éjszákánként, esetenként pedig csak telente tért vissza az ember által számára kialakított akólba, vagy magas víz esetén az ún. telekre, vagy állásra. **Az állattartás feltételeit az ember nem a jószág helyhez kötésével, a mai értelemben vett háziasításával oldotta meg, hanem a „természetes környezet” megváltoztatásával, kedvezőbbé tételével, a konkrét esetben a fokrendszer működtetésével.** Az állatok így természetes körülmények között szaporodtak, és a természetes kiválasztódás gondoskodott arról is, hogy a legegészségesebb és a legkitartóbb egyedek maradhassanak fenn. (Érdeemes ezzel kapcsolatban megvizsgálni a nagyszarvú, fehér, magyar, parlagi marha eredetével kapcsolatos kérdéseket. E jószágok a kutatások szerint csak a honfoglalás után jelentek meg a Kárpát-medencében. Egyesek tudni vélik, hogy a kunokkal jöttek be, de ezt kevés adat támasztja alá. Andrásfalvy Bertalan véleménye szerint ezt a marhafajtát Magyarországon tenyésztették ki, bár mint írja, ennek ellentmond az, hogy a fehér marha csontozata igen hasonlít az őstulokéhoz. Ez azonban a természetes kiválasztódás során bekövetkezett „visszanesimítéssel” éppúgy magyarázható, mint azzal, hogy a fehér marha az őstulok háziasított változata lenne.) Az állattartás jellege tehát nagyon hasonlított a következőkben bemutatandó halászatéhoz, a cél mindkét esetben a vadon élő egyedek létfeltételeinek javítása volt.

(folytatjuk)

Papp Lajos

BARTÓK BÉLA KELET ÉS NYUGAT KÖZÖTT

Mottó: „Amikor az emberek majdnem elfelejtették a közepet keresni, újból megrázkódott a föld, és fölzengett a kagylókürtök figyelmeztető hívása.”
(A Zuni-índiánok teremtésmítoszából)

Kérem az olvasót, hogy a most következő idézetek olvasásával ne siessen, tartson közöttük szünetet, „rágja” meg, „erméssze” meg előbb az egyiket, mielőtt a másikat olvassa. Különösen vonatkozik ez József Attila verseire. Ezek olvasásakor eleven képek keletkezhetnek az olvasóban.

„A természet és szellem minden egyes megnyilatkozásának egyedüli feltétele és lehetősége, hogy a dolgok ellenpárjai kialakuljanak, és ebből következik, hogy minden ellentét magában foglalja azt a tendenciát, mely a dolgok egyesülésére vezet.”

(Giordano Bruno)

„A **határon**, örökkévalóság és múlandóság között, öskép és teremtmény között, az értelmi és érzelmi világ között, valamint mindenütt, **mindkettő lényegében résztvéve és kitöltve a rést az egymást kerülő végek között** – így – elhelyezve a természet horizontján – áll – az Ember.”

(Giordano Bruno)

SZÓLT AZ EMBER

Volt az ember. Járt, megállt, szétnézett,
Aztán azt mondta: Körtéfa vagyok.
S gyökere lett a föld, dereka a magasság,
Lombja az ég
És körtét ettek a bogarak,
A madarak, az éhes csillagok.

Akkor tovább ment. Járt, megállt, szétnézett,
Aztán azt mondta: Szén és vas vagyok.
És csörömpölő acélműhelyekben
Tüzzre dobta a nagy hegyeket,
Hogy a halállal és az új időkkel
Száguldják meg a versenyt dübörögve
Szédítő, karcsú expresszvonatok.

Szólt az ember, szólt, megállt és elment
S csak azt nem mondta, hogy ember vagyok.

(József Attila, 1924. júl. 17.)

„Ma embere – minden idők legvadabbikának embere –, légy mindenekelőtt **ember**; és csak ha már megértetted, **hogyan légy ember**, (kiemelés a cikkirótól, P.L.) akkor törődj hazával, bajtársakkal és barátokkal.”

(Ezt az egy mondatot Bartók Béla írta 1935 januárjában németül Josef Stránsky-nak, a Cseh Kereskedelmi Bank helyettes igazgatójának kérésére, gyermekeinek emlékkönyvébe.)

Koszorút tartó angyalok a turkesztáni Preta-barlang egyik Buddha-szentélye fölött

A kép egy sötét és egy világos angyalt mutat, akik egy nem egészen bezárt koszorút tartanak. A két angyal arra utal, hogy ennek megfelelően milyen jellegű erő áramlik ki a hézagba a nyitott kör két végéről. Ezzel a képpel figyelemztették magukat feladatukra a koszorút létrehozó emberek: „**Ember**, ne felejtssd, hogy életed ebben a kis hézagban képződő erőktől függ, amelyeket a világos és sötét angyalok bocsájtanak ki. Te vagy a közvetítő **közép** a kettő között. E két erő **általad** létrehozott egyesüléséből egy újszínű világ virágozik fel.”

Bartók Béla lényét, életét és életművét, ennek jelentőségét – az egyén, a nemzet, Európa és az emberiség számára – megérteni, átélni, és ennek megfelelően cselekedni a megszokott gondolkodással, a lineáris, absztrakt, mennyiség-elvű gondolkodásmóddal nem lehet. Ehhez egy eleven, szemlélődő, minőség-elvű gondolkodásmódra van szükségünk. Ez utóbbi szemléltetésére vegyük szemügyre az egész számok sorát Plutarkhosz szerint.

Számunkra az egész számok sora: 1, 2, 3, 4...stb. a végtelenségig mint egyetlen lineáris sor jelentkezik. A **három** mennyiségileg több mint a **kettő**, de **minőségileg** nem más. Plutarkhosz szerint a számsor két különböző, minőségileg más – páros, vagy nőnemű és páratlan, vagy hímnemű – sorból áll.

3 5 7 stb. ∞ Így **minőségileg**
Tehát: 1 kétféle vég-
2 4 6 stb. ∞ telen keletkezik.

A páros számok nőneműek, mert ha páros számot osztunk kétfelé, akkor nem marad vissza semmi, ezáltal a két szám között megnyíló üres tér befogadó jellegűvé lesz: pl. $4=2+2$.

Ha páratlan, vagyis hímnemű számot osztunk, akkor mindig visszamarad 1, így a két szám között minden esetben egy aktívum jelentkezik, ami Plutarkhosz számára fallikus jellegű: pl. $5=2+1+2$.

Ennek következtében a páratlan szám cselekvő, aktív és erősebb karakterű, mint a befogadó jellegű páros szám. Ezért van az is, hogy ha páros számot páratlannal adunk össze, akkor minden esetben páratlan szám keletkezik.

Gondoljunk a színek világában a sárga és kék színek aktív és passzív karakterére, ugyanígy az akusztikában a dūr-jellegű (aktív) felhangrendszerre és a moll-jellegű (passzív) alsóhangrendszerre, mint a felhangrendszer tükörképére, és a zenében a dūr és moll hangnemek szintén poláris karakterére.

Hindemith, 20. századi neves német zeneszerző véleménye szerint nincs poláris, minőségbeli különbség dūr és moll között. A moll szerinte csak elszíneződött dūr, úgymint Newton számára is a sötétség csak a fény hiánya.

Hindemith tagadja az alsóhangrendszert mint természetes jelenséget; szerinte a felhangrendszerhez tükörképként elképzelt alsóhangrendszer csak elméleti jellegű. Ő még nem ismerte azt az egyszerű kísérletet, amivel ez hallhatóvá tehető, vagyis: ha az ember egy megütött hangvillával a balkézben, levegőben lógatott papírt az alsó sarkán megérintgeti, akkor a felhangrendszer tükörképének megfelelően az alsóhangrendszer első hangjai keletkeznek. (Legjobb egy A4-es nagyságú ujságpapír, de lehet nagyobb is. A hangvilla hegye helyett jobb a hegy felé eső kb. 1 cm-nyi lappal a papírt érintgetni.) Például a¹ hangolású hangvillánál a lehetséges hangzó hangok lefelé: a, d, A, F. Ezek egy d-moll hangzat megfelelő hangjai.

Bartók 1881-ben született Nagyszentmiklóson és New Yorkban halt meg 1945-ben. Keleten született és Nyugaton halt meg. Ezek a végletességek jellemzők lényére szellemileg, lelkiileg és fiziológiailag is.

Alakját tekintve inkább kisméretű, keskeny alakú, sovány ember. Kortársai szerint „szeráfi” arcú, különleges tekintetű. Szemeiről rengeteg kortársa emlékezik meg, így pl. Thomas Mann, Yehudi Menuhin stb. Albert Steffen svájci író és költő szerint (Steffen az Antropozófia Társaság elnöke volt Rudolf Steiner halála után) ő volt a legátszellemültebb ember, akivel valaha is találkozott (Nagy Mária elbeszélése alapján). Ehhez párosultak aránytalanul nagy, inas, izmos kezei. Ez szintén feltűnt sok kortársának.

Lényét van, aki úgy jellemzi, mint egy „középkori aszkéta szerzetesét”.

Ha viszont zongorázni kezdett, sokszor „párducszerű” mozdulatai voltak. Képzeljünk egymás mellé egy középkori aszkéta szerzetest és egy párducot.

Most képzeljük el Bartókot, amint Budapesten vagy Bécsben egy koncertteremben hangversenyt ad (de ugyanígy Párizsban, Londonban, Rómában, Ankarában, New Yorkban stb. is elképzelhetjük); vagy képzeljük el 1931-ben Svájcban, mint Magyarország küldöttét a Népszövetség Szellemi Együttműködési Bizottsága konferenciájának ülésén Thomas Mannal, Franz Werfellel stb.; vagy 1936-ban a Tudományos Akadémia ülésén Budapesten, amint éppen Liszt Ferencről tart székfoglaló beszédet; vagy mint professzort a Zeneakadémián, és vegyük hozzá a következő mondatát: „Életem legboldogabb napjai azok voltak, melyeket falvakban, parasztok között töltöttem.” És ekkor az embert szédülés foghatja el, hogy micsoda hatalmas és végletes erővel rendelkezik egy ilyen lény, aki ezeken a területeken képes volt mozogni, méghozzá a 20. század első felében.

Így lassan fölsejlik az emberben a megértés, hogy csak egy ilyen karakterű lény volt képes arra, hogy egyesítse a kétezer éves (egyoldalúan apollói jellegű) keresztény kultúrát egy, már a Krisztus előtti időkben elnyomott, nagyrészt kiirtott (dionysosi jellegű) pogány kultúrával. Ez zenei területen, tehát a lelkiség-szellemiség területén valósul meg, éspedig az egész emberiség számára.

Gondoljunk most arra a mondatra, amelyben ezt a tényt könnyedén, lapidárisan, majdhogynem üzletszerűen fejezi ki Bartók egy 1904-ben hugarinak írott levelében: „*Most új tervem van: a magyar népdalok legszebbjeit összegyűjtöm, a lehető legjobb zongorakisérettel mintegy a műdal nivójára emelem. Ez arra volna jó, hogy a külföld ilyen gyűjteményből megismerhesse a magyar népzeneét.*” Csak így, mindössze erről van szó. Tényleg csak erről volt szó? Nézzünk meg két népdalt, egy nyugati és egy keleti, régi magyar népdalt.

Im Märzen der Bauer...

német népdal,
rendkívül népszerű

harmonizálása durván kifejezve

I II V I V I V I I IV V I

Volt nekem egy kecském...

magyar népdal,
rendkívül népszerű

A német népdal az alaphang alatt kezdődik, és megy, kapaszkodik fölfelé. Maga a dallam a nyugat-európai keresztény zenei kultúrában kialakult dúr harmóniák felbontásából épül fel, harmóniák

nélkül nem képzelhető el, leggyakrabban hangszerekkel kísérik. A magyar népdal egyszerű, mollpentaton hangrendszerű, kíséret nélküli, főt kezdődik és az alaphangot csak a második részben éri el. Most nem akarom tovább elemezni, hanem csak egy régi, sokfelé elterjedt szimbólummal kifejezni, hogy mi is történt akkor, amikor Bartók a keleti magyar népdalt egy nyugati szellemű zongorakisérettel látta el.

A keleti népdal formája sematikusan:

A nyugati népdal formája sematikusan:

Együtt: hexagramm:

„*Ami főt van, az van lent is, ami lent van, az van főt is*” mondták a régi egyiptomiak ennek a szimbólumnak a láttán.

Ezt a kettőt együtt-hangozva élheti át az ember az egész földgolyón, ha megszövel egy Bartók vagy Kodály népdalfeldolgozás hangszereseken, énekelve hangszerkísérettel vagy kórusal. És ezeket a műveket játsszák azóta mindenütt a világon, lakásokban, zeneiskolákban, koncerttermekben.

Amikor Bartók az iskolát befejezte, matematika tanára (állítólag) kétségbe volt esve, hogy Bartók nem matematikus, hanem zenész lesz. Tudjuk, hogy Bartók egész életében ásványokat, növényeket, bogarakat és pillangókat gyűjtött. Hogy ezek gyűjtése a tudomány szempontjából milyen jelentőséggel bír, azt nem tudom. Egy azonban látható: Bartók lényében megvolt a képesség a világot tudományos és művészi szemszögből egyaránt vizsgálni és alkotni. Tudjuk, hogy életműve, mint tudósé, a népdalkutatásban csúcsonyosodott ki, és az előbb említett gyűjtemények mintegy ehhez a gyűjtéshez vezető gyakorlatoknak, etüdöknek foghatók fel.

1905-ben huga ezt írja levelében édesanyjának: „*Béla bogarakat és népdalokat gyűjt.*”

Mit ír naplójában Bartókról Balázs Béla író 1911-ben, amikor egy nyarat együtt töltenek Svájcban?

„*Annál jobb szerettem Bartók Bélát. A legmeghatóbb és legcsodálatosabb ember. Levetkőzött ő is meztelenre. Vékony, finom kis teste, még ha a labda után szaladgált is, olyan volt, mintha talárban, oltár előtt mozgott volna. A bőrét le lehetne húzni, de akaratlan méltóságát nem. A zseni, legiskolásabb fogalmazásban. És mennyi gyermekkesség, mennyi báj van benne. Egy hátizsákkal és 10 szivarskatulyával utazik, melyek tele vannak bogarakkal és legyekkel, melyeket roppant pedantériával és folytonos csodálkozással gyűjt. Órákig elül egy piszkos gödör partján, és Edittel vizibogarakra halászik. És az a borzasztó, hogy olyan sokféle van – mondja panaszos gyermekhangon –, az ember már azt hiszi, hogy minden variánsból van, aztán meg újakat talál. Éjjel felkel és behoz egy »szentjános férget«, amint gondos pontossággal*

mondja, mert ez még nem bogár. Egy óráig vizsgálja, aztán visszaviszi vigyázva a fűbe, mert férget nem gyűjt. (...) Megtanított a csillagképek és csillagok nevére. (...) Nehezebb lehet – mondom neki – térképről tanulni. Te hogy tanultad? – »Ó az borzasztó volt. Egész éjszaka ülni kellett egy lámpa és egy gyertya mellett odakint, és a szél mindig elfújta» – mondja panaszkodva. (...) Közben a Kékszakállú hangszerelésén dolgozott napi 6-8 órát. Valami csodálatos paradoxia (sic!) van a megjelenésében. Alakja, arca, mozgása olyan, mint egy rokokó hercegé, és mégis valami titanikus (sic!) méltóság van rajta. Egy rokokó titán. Egy 32 éves, véres komolyságú csodagyermek.” (Balázs Béla naplója, 1911. szept. 7.)

(Ez idő tájt írt édesanyjának St. Ruprechtbe, és arra kéri, hogy szedjen neki 8 bögölyt, és konzerválva juttassa el Rákoskeresztúrra, mert ezek, úgy látszik, osztrák specialitások.)

Hogyan látta őt egy román rajz- és zenetanár, Bușiția János (1875-1953), Bartók belényesi barátja, aki 1952-ben magyarul írott visszaemlékezéseiben (76 éves korában) többek közt ezeket írja: „Feledhetetlen Bartók Béla emléke életem legkedvesebb és drágább lelkemnek, s boldognak érzem magamat, hogy szerény tehetséggel valamelyes segítségére szolgálhattam. Drága leveleit, a világ minden részéből, kegyelettel megőriztem s a kolozsvári folklór intézetnek adtam át, melynek vezetője Szegő Júlia Őnsága.(...)”

Bartók itt, Belényesen kezdte a (román) gyűjtést mint vendégem (...) aztán kiment a falvakra is, úgy, hogy az egész vidék akkori anyagját összeírta, s mikor megkérdeztem, nem volna hajlandó minket, románokat leginkább érdeklő gyűjteményt valamely román intézetnek átengedni, készségesen beleegyezett.(...)

Bélával még egy pár hetet is töltöttünk a havasokban, ahol sok mindent kutatott, ásványokat, növényeket, rovarokat, melyekért nagy köveket forgatott fel. Ilyen bámulatos természetimádó volt. Esteli séta alkalmával a csillagzatokat magyarázta nekem nagy bámulatomra.(...)

Béla 6 évvel volt fiatalabb nálam, s ha lehetett volna, nagyon szívesen elcseréltem volna az én +6 évemet az ő halálával, sokkal jobb lett volna nekem is, meg az emberiségnek is, mert Béla halála az egész világra nagy veszteség.”

1934-ben egy bukaresti újság munkatársa megkérdezte Bartókot, mi készítette a nagy magyar muzsikust, hogy román népdalt gyűjtsön. Bartók a következőkben foglalta össze válaszát:

„Mindenekelőtt a kíváncsiság. A művész jogos kíváncsisága. Másodsorban egy folklórtérkép szükségessége. Fontosnak tartottam, hogy megismerjem a román, magyar, szláv – e három egymás mellett élő-nép folklóráját.” Majd még hozzátette: „A román népdalok páratlan szépsége.” (1908-tól 1918-ig gyűjtött Belényesen román népzenelet.)

Kodály szavaival kiegészítve: „...nem kevésbé járult hozzá idegennyelvű gyűjtésének gyarapodásához két körülmény. Egyik, hogy mind e népek sok-

kal könnyebben szólaltak meg, mint a magyar, másrészt amit tudtak, szinte mind ismeretlen, főljegyzésre érdemes volt.” „Még egy másik körülmény könnyítette nagyban a nem magyar nyelvű gyűjtést. E népek falusi értelmisége sokkal közelebb érezte magához a népet, és sokkal szívesebben és hatékonyabban segített a gyűjtőnek, mint a magyar.”

1917-ben írja Bartók: „...annyi bajon mentem át az elmúlt 1 1/2 esztendőn, mint eddig egész életemben együttvéve soha (...) ez a folyton fokozódó világfelfordulás, amely – úgy látszik – pályámat derékon törte (a népdalkutatásra célzok), hiszen a legszebb területek – éppen Kelet-Európa és a Balkán – vannak tökéletesen feldúlva; – már ez is eléggé lesújtott.”

1917-ben írja barátjának, Bușițiának: „Nagyon kérem, fogadja barátsággal azt a 3 magyar könyvet (2 Balázs Béla – kötetéről és egy Móricz regényéről van szó), amit az eljövendő magyar-román barátság jelképe gyanánt küldök Önnek. Ez a barátság ugyan egyenlőre – Apponyi „áldásos” működése következtében – késik, de majd eljön ennek is az ideje...”

1920 körül felmerült Bartókban a kivándorlás gondolata. Berlinből írja Bușițiának: „Nálunk otthon nagyon sivarak az állapotok; idejöttem otthont nézni, mit lehetne tenni. Örömmel láttam, hogy itt már nagyon megbecsülnek. Mindenesetre lehetséges volna itt is megtelepednem. De – amint jól tudja – a népdalok nehezen engednek engem Nyugatra; hiába minden, Kelet felé húznak.”

Az út – úgy tűnik – a népszellemtől a korszellemig és vissza a népszellemhez vezet Bartók életében, de ezután már egy „másik” Bartók áll előtűnk.

1903-ban a 22 éves Bartók Felső-Ausztriában tartózkodik, Dohnányiék nyaralóhelyén.

Ifj. Bartók Béla: Apám életének krónikája – napról napra című könyvében olvashatjuk a következő bejegyzést:

1903 Augusztus 18. Elkészül a Kossuth szimfónia hangszerelése, a sors iróniájaképpen Ferenc József 73. születésnapján.

Kroó György írja „Bartók kalauz” című könyvében: (Bartók) Számára nem külsőség a zsinóros magyar ruha viselete.(...) Családtagjaihoz szóló írásaiban éppen 1903 tavaszán-nyarán sűrűsödnek a Habsburg-ellenes politikai kijelentések. Kodály Zoltán emlékezése is erre az időre teszi a milleneum utáni függetlenedési hullám tetőzését, a németgyalázó kurucdalok divatját, a Kossuth-eszmék reneszánszát. A politikai élet előterében a nemzeti himnusz és a hadseregben a magyar vezényleti nyelv követelése áll. Az ifjúság március 15-én éjszaka titokban vonul ki a honvédszoborhoz. »Ez volt a Kossuth-szimfónia talaja» – mondotta Kodály 1946-ban.(...) Ez a zene akkor politikai állásfoglalást jelentett.” Alig három héttel a Kossuth hangszerelésének befejezése után kelt az a Bartók-levél,

amelyben a zeneszerző jellemzően fogalmazza meg édesanyja számára világnézetét és művészi hitvallását: „Kell, hogy minden ember, midőn férfiúvá fejlődött, megállapítsa, minő ideális cél érdekében akar küzdeni, hogy e szerint alakítsa egész munkálkodásának, minden cselekedetének mineműségét. Én részemről egész életemben minden téren, mindenkor és minden módon egy célt fogok szolgálni: a magyar nemzet és magyar haza javát.”

Olyan ez a szöveg, mint egy „eskü”. Nevezzük ezt az „első eskünek”.

1904 májusában Bartók Gerlice pusztán a Fischer családnál vendégeskedik. Itt találkozik Dósa Lidivel, akinek egy dalát lejegyzí. Innen számítjuk Bartók népdalgyűjtő munkájának kezdetét. (Itt más népdalokat is gyűjt.)

1904 november 16. Huga esküvője Pozsonyban Oláh Tóth Emillel, (figyeljünk a névre: *Oláh Tóth*) ... a Sziladpusztai Wenckheim uradalom gazdatisztjével.

1905 augusztusában Párizsban lépten-nyomon magyar vonatkozásokba ütközik; örömmel látja a mindenütt árusított magyar újságokat, ezzel szemben sehol sem lát cseh, lengyel, román, horváth, szerb lapot.

1905 szeptember 9. Levelezőlapon tudósítja hugát, hogy Versailles-ban járt, és megemlíti, hogy sikerült rovargyűjteményét növelnie: „fogtam 4 bogarat, tücsköt, 2 más rovar.”

1905 decemberében megszületik Oláh Tóth Emilék első gyermeke, Béla. Keresztapának Bartók Bélát kéri fel, aki ekkor, még Bécsben, „A kicsi „tót”-nak” címmel kis kompozíciót ír, tréfásan utalva nevére.

1906 május 10-én Sevillából levelezőlapon unokaöccsének ír, hogy sikerült nagyszerű bogarakat fognia.

1906 nyarán kezdte meg a népdalgyűjtést az eddigi szórványos munka után tudományos alapon, nagy rendszerességgel. Ebben az évben már tót népdalokat is gyűjt.

1906 november 13. Sziladról írja volt zongoratanárának, Thománnak: „Egyenlőre pihenek, de néhány nap múlva megkezdem a népdalhajszát.”

1906 november 26. Gruberéknak Dobozról: „Kedves parasztjaim között kellemes órákat töltök(...) Legkevésbé értem a vidékiek gondolkodását paraszt kérdésben.”

Szegő Júlia, neves folklórista és író, 1936-ban felkeresi Bartókot a Tudományos Akadémián. Ő írja „Embernek maradni” című könyvében:

„...*(Bartók) beállította a fonográfot, megmutatta, hogyan lassítja lejegyzés közben, hogyan szokott megfigyelni minden díszítést, minden hangcsúszást, hangkötést. Valósággal beleszédültem a gondolatba: mennyi munkaórát emészt föl egy népzenei gyűjtemény, amit a beavatatlan rendszerint hívős közönnyel lapozgat végig.*

– *Mégis, egy dallamhoz mennyi idő kell, míg végleges alakjában lerögzíti a tanár úr?*

Mosolygott.

– *Hát bizony egy-egy bonyolult, gadagon díszített négy soros dallam lejegyzésével olykor hat-hét óra is eltelik, míg valóságúen, kifogástalan pontosság-gal a papírra kerül.*

Láthatott arcomon valami részvétellel vegyes csodálkozást, mert hozzátette:

– *De ez nem kárba veszett idő!*

– *Nem fárasztó órákon át egy dallamra figyelni?*

Szeme megvillant, száraz hangon, folytoitt szenvedélyességgel mondta:

– *Ellenkezőleg; izgalmas, érdekes munka. Gondolja csak el: a viaszon ottmaradt lenyomatban három perc – az életből. Míg lejegyeztem mindent, még a lélegzetvételt is, újra élő alakká vált az egész. Mikor valaki a kotta alapján elénekli, ismét alakot ölt (...) és visszajut az élet körforgásába. A gyűjtő a felvétellel és lejegyzéssel amolyan orfeuszi utat jár be – visszavesz valamit az elmúlásból, Hádesztől –.”*

Bónis Ferenc „Bartók élete képekben” c. könyvében a következő számokat közli Bartók népdalgyűjtésére vonatkozólag: Bartók 3500 román, 2700 magyar, 2500 szlovák, 200 arab, 100 török, 90 rutén, 19 szerb és 5 bolgár népdalt gyűjtött.

Bartók meggyőződése volt, hogy ha elegendő számú népdalt gyűjtenének a Föld minden területén, úgy ezt visszavezethetnék egy néhány ősdalra, őstípusra. Gondoljuk el: Goethe az ősnövényt kereste, Bartók az ősnépdalt. Mindketten tudósok és művészek voltak egy személyben.

Bartók „Miért és hogyan gyűjtsünk népzene?” című tanulmányában írja:

„... *a népi dallamok egyik legjellemzőbb, róluk le nem fejthető sajátossága (...) a változékonyság; a népi dallam olyan, akárcsak egy élőlény (kiemelés tőlem, P.L.): percről percre pillanatról pillanatra változik. Tehát nem mondhatom: ez meg ez a dallam ilyen, amilyennek itt lejegyeztem, hanem csak azt, hogy akkor, abban a percben (kiemelés tőlem, P.L.) olyan volt, feltéve persze, hogy helyesen jegyeztem le.”* Ezért: „*Hogy lehetőleg csakis helyszínen, vagyis magukban a falvakban gyűjtsünk, azt külön kell hangsúlyoznom.(...) Otthonuktól elszakadt emberek annyira kieshetnek otthonuk zenei közösségéből, hogy még előadásuk is megváltozik (...) (hiányzik) a kölcsönös reakció az énekes és falubéli társai közt. (Hiányzik) a gyűjtésnek az az elevensége, ami csakis akkor alakulhat ki, ha sok falubeli jelenlétében történik a gyűjtés.”*

A csoportszellem, a népszellem megnyilatkozása jelentkezik itt számomra Bartók leírása alapján a két utóbbi idézetben.

1931-ben Octavian Beu (1893-1964) román zene-történész tanulmányt ír az akkor ötvenéves komponistáról. Véleményezésre elküldi írását Bartóknak, Octavian Beu tanulmányában az áll: Bartók Béla román zeneszerző (compositorul romin). Bartók levelet ír Bukarestbe, amelyben a szerzőnek így válaszol (Octavian Beunek, Bukarestbe, 1931. január 10.):

„... *Magyar zeneszerzőnek tartom magamat.(...) Az én zeneszerzői munkásságom, épp mert e háromfé-*

le (magyar, román és szlovák) forrásból fakad, voltaképpen annak az integritás-gondolatnak megtestesüléseként fogható fel, amelyet ma Magyarországon annyira hangoztatnak.(...) Az én igazi (kiemelés tőlem P.L.) vezéreszmém (...), amelynek, mióta csak mint zeneszerző magamra találtam, tökéletesen tudatában vagyok: a népek testvérré-válásának eszméje, a testvérré-válás minden háborúság és minden viszály ellenére. Ezt az eszmét igyekszem – amennyire erőmtől telik – szolgálni zenében; ezért nem vonom ki magam semmiféle hatás alól, eredjen az szlovák, román, arab vagy bármiféle más forrásból. Csak tiszta, friss és egészséges legyen az a forrás! Az én mondjuk földrajzi helyzetem következtében (kiemelés tőlem P.L.) a magyar forrás van hozzám legközelebb, ezért műveimben a magyar hatás a legerősebb.”

Aki „földrajzi” helyzetről szól, és valamit mint „legközelebb”-it érez magához, az egy olyan síkról beszél, ahonnan áttekintése van a dolgokról és nincs egyoldalúan összeszövődve velük. Anélkül, hogy a népszellemet megtagadná, a korszellem síkjáról beszél itt Bartók Béla számomra. De gondolom nemcsak számomra és nemcsak a saját kortársai és az én kortársaim számára.

Kodály Zoltán egy Bartók-tanulmányát a következő, számomra rendkívüli módon fejezi be: „Úgy érzem, hiába szaporítanám a szót, többet mondani úgysem tudnék. A költőhöz fordulok; ezt a verset ő maga is írhatta volna magáról, meg is írta sokszor – hangokban.

Sem utóda, sem boldog őse
Sem rokona, sem ismerőse
Nem vagyok senkinek,
Nem vagyok senkinek...

Elment. Boldogok, akik segíthettek neki a védekezésül maga köré vont drótsövény elbontásában. Az ittmaradtak dolga, hogy megnyissák az utat művei előtt; hadd jussanak ezek a művek oda, ahová szánva voltak: az emberek szívébe.”

A RÁK

Nagy, ezüst halak árnyéka suhan a korallok fölött,
Elhozzák nékem barnuló szined, gyöngye fűvényen lebeg tova,
Megérinti a fáradt csigákat s azok csendesen elalusznak.
Én még sokáig figyelem a meduzák átlátszó világosságát
S erős ollómmal utat vágok a moszatok közt, csengő karikák röpülnek föl a tiszta vízben –
Amerre a legszebben csillog,
Arra gyere.
Sok akart dolgaimban néha
Kis beteg csillagot nyujtok föl én a sugaraknak:
Jól gondold rám te is és ügyelj,
Kertedben, hol a kagylók már nyitott szárnyakkal virágzanak.
Páncéлом erős áramok sodrában keményedik,
Pirosságát legjobban te érted –
Kék virágállat fénylik hátamon:
A legfehérebb kavicsnál várlak...

– Hullámok, szaladjatok gyorsan a dombról!
A virágállat bő, lobogó szirmai közé
Kövér falatokat hadd adogasson magosra
A rák.

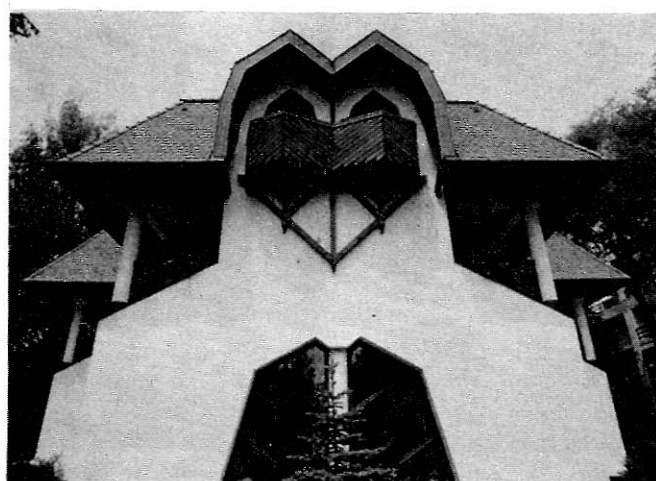
(József Attila 1926. január)

Papp Lajos zeneszerző, Németországban él, fenti előadása a Kós Károly Egyesülés nyári konferenciáján hangzott el.

Lőrincz Ferenc: Kaposvár, lakóház

Lőrincz Ferenc: Balatonlelle, MALÉV üdülő

HÍREK

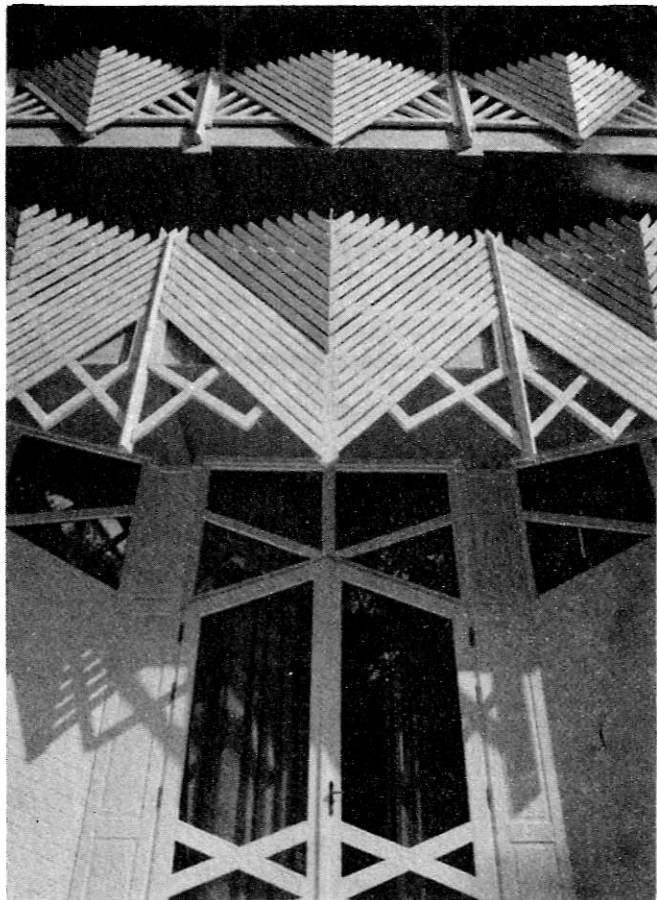
KAPUK címmel Balassa Endre, Holecz János és Krizsán András kiadványt szerkesztettek a vándoriskolások 1992 elején tartott három hónapos studiumának anyagából. A kéthetente szervezett összejövetelekre minden résztvevő vándoriskolás egy adott témájú feladatot készített rajzban-írásban, s azt a helyszínen a többiek előtt bemutatta. Minden munkáról többen véleményt mondtak, ezt viták és beszélgetések egészítették ki.

Az első feladatokban történelmi korszakok kapu- és ablakmegoldásait vizsgálták a vándoriskolások, később kaput terveztek és kis épületet saját elképzeléseik alapján, majd Makovecz „minimál tér” tervét értelmezték. Utolsó feladatként egy maguk vagy mesterük által tervezett konkrét épület kapuját vagy ablakát oldották meg részleteiben.

A kötetet a Kós Károly Egyesülés adta ki magyar-német-angol kísérszöveggel.

A Török Sándor Waldorf-pedagógiai Alapítvány „Szabadságra nevelés” címen magyar nyelven adta ki a Waldorf-pedagógia elméletét és gyakorlatát részletesen bemutató, gazdagon illusztrált, eredetileg Németországban megjelent könyvet. Kapható az Alapítvány irodájában: Budapest, I. Mária tér 3.

Lőrincz Ferenc: Balatonöszöd, kormányüdülo bővítése

Lőrincz

Az idei Ybl-díjat augusztus 20-án vette át – mások mellett – Nagy Tamás (Országépítő 1992/1.) és Csete György (Országépítő 1990/3.). A Magyar Építészek Kamarájának és Szövetségének előterjesztésében szerepelt még Ekler Dezső (Országépítő 1991/3.) és Gerle János (az Ybl emlékkiállítás tervezéséért) neve is. Gratulálunk valamennyi díjazottnak!

A kanadai Vancouverben szeptemberben rendezett magyar fesztivál keretében került sor a magyar organikus építészeti bemutató kiállítás megnyitására. A kiállítás anyagát a velencei biennálén szerepelt tablókából állították össze. A rövid ismertetőhöz Madas László, a Pilisi Parkerdőgazdaság nyugalmazott igazgatója írt előszót.

A velencei kiállítás anyagát a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen is bemutatták ezt követően.

A kiállítás magyar-angol-olasz nyelvű katalógusát javítva és bővítve adta ki újra a Kós Károly Alapítvány. A kötet megvásárolható néhány könyvesbolt mellett az Egyesülés tagszervezeteinél.

Aberdeenben, a skót építészek konferenciáján meghívott előadóként ismertette saját munkáit Makovecz Imre. A műveit bemutató fotókiállítás, amelyhez angol nyelvű katalógus készült, novemberben Edinburghban a Matthews Architecture Gallery-ben nyílt meg, majd a Mackintosh tervezte Glasgow-i művészeti iskolán került bemutatásra. További állomások 1993-ban: Stanley, Inverness, Dundee.

A Magyar Építészek Kamarája és Szövetsége Makovecz Imrét jelölte Magyarországról a nemzetközi zsűrihez címzett előterjesztésében az UIA nagy aranyérmére.

Überlingenben, a Bodeni tó német oldalán fekvő kisvárosban szeptemberben ünnepélyesen átadták a Klaus házaspár által Makovecz Imrével tervezett és magyar ácsok kivitelezésében felépített üzlet- és vendégházat. A NATURATA-ház biotermékeket árusító üzlet mellett kávézót, vendéglőt, fogadót foglal magába. Az épület részletesen ismerteti a Deutsche Bauzeitung (1992/12.)

A MAKONÁ-ban elkészültek a lendvai (Szlovénia) színház kiviteli tervei. Az építési munkák tavasszal kezdődnek.

Az INTERNATIONAL FORUM MAN & ARCHITECTURE második konferenciáját júliusban a svédországi Järnában tartották. Magyarországot a találkozóon Salamin Ferenc képviselte, aki diavetítéses beszámolót tartott a magyarországi szerves építészet eredményeiről. A konferenciára a találkozó megelőzően átadott új színházépületben került sor, amely Eric Asmussen tervei szerint, jeles művészek együttműködésével készült.

A szerves építészet művelőit összefogó nemzetközi szervezet NEWSLETTER Man and Architecture / MITTEILUNGEN Mensch und Architektur címen időszakos tájékoztatót ad ki, hogy az egyes

tagországok közvetlenül értesüljenek egymás tevékenységéről. A 2/3. számban a sevillai pavilon képeit, a novemberben megjelent 4. számban az überlingeni NATURATA-házat mutatták be. A szerkesztőség örömmel fogad minden hírt, beszámolót, amit közvetlenül hozzájuk (FORUM MENSCH + ARCHITEKTUR Am Johannishof, DW-5305 Alfter, Németország) vagy az Országépítő szerkesztőségének közvetítésével lehet eljuttatni.

Az Országépítő 1992/1. számában is reagáltunk arra a hírre, hogy a budapesti belváros történetileg kialakult városképét indokolatlanul és durván megbontó újabb akció készül: az Úttörő Áruház és szomszédai helyére terveznek új áruházat. Szilágyi Gábor művészettörténet szakos és Zilahy Péter filozófia szakos egyetemi hallgatók október 29-ére demonstrációt szerveztek az Erzsébet térre a bontás elleni tiltakozásul.

Ott felolvasott petíciójukat tiltakozó levél és 700 aláírás kíséretében küldték el a főpolgármesternek. Az Országos Műemlékvédelmi Hivatal megkeresésükre közölte, hogy a témában érdemi hatásköre nincs. Az ötödik kerületi önkormányzat, előzetes ígérete ellenére, nem hívta meg őket a Skardelli György építészmérnök által készített új beépítési terv megismételt tervtanácsára. A petíció szövegét itt közöljük:

Budapest túlzott beépítése és a gazdasági érdekek egyoldalú érvényesülése ellen

Az Úttörő Áruház esete jellemző példa arra az átmeneti állapotra, amelyben a vállalkozó dönti el, hogy mit és hova épít, megfelelő lakossági és szakmai kontroll nélkül. Ez a folyamat a dunaparti szállodák építésével kezdődött – a Fővárosnak már akkor sem volt ereje gátat vetni a léptéket romboló beépítésnek – azóta a szabadvállalkozás beköszöntével ijesztlően felgyorsult. Az önkormányzatok egyre gyakrabban kerülnek olyan kényszerhelyzetekbe, ahol százezeres beruházásokról kell napok alatt dönteni. A döntéshez nem minden esetben áll rendelkezésükre átfogó szakmai előkészítő anyag, illetve szabályozás (a műemléki és építési törvény, a karakterterv és a problématerkép még készülöben van). Célunk nem a vállalkozások korlátozása, hanem a városkép védelme.

1. Sürgősen szükség van az értékek feltérképezésére és közzétételére, a védendő épületek, területek és városkarakter tekintetében.

2. Minden nagyobb beruházás kapjon megfelelő előzetes nyilvánosságot, hogy ne csak szakmai fórumok, hanem a lakosság is véleményét formálhasson. E munkákat ne közvetlen megbízással terveztessék, hanem nyilvános tervpályázat alapján.

3. A Főváros nem egyenlő a belvárossal. Készítsék elő a beruházások fogadását a belvároson kívül kialakítandó alközpontokba. Támogatjuk a Fővárosi Önkormányzat azon elképzelését, hogy a városképet a Dunára

fordítva, Észak-Déli irányban terjeszkedjék a központ.

4. Újragondolandónak tartjuk az önkormányzati törvényt, tekintettel arra, hogy Budapest **egy** város – és nem huszonhárom. A város fejlesztése és szabályozása ilyen körülmények között abszurd.

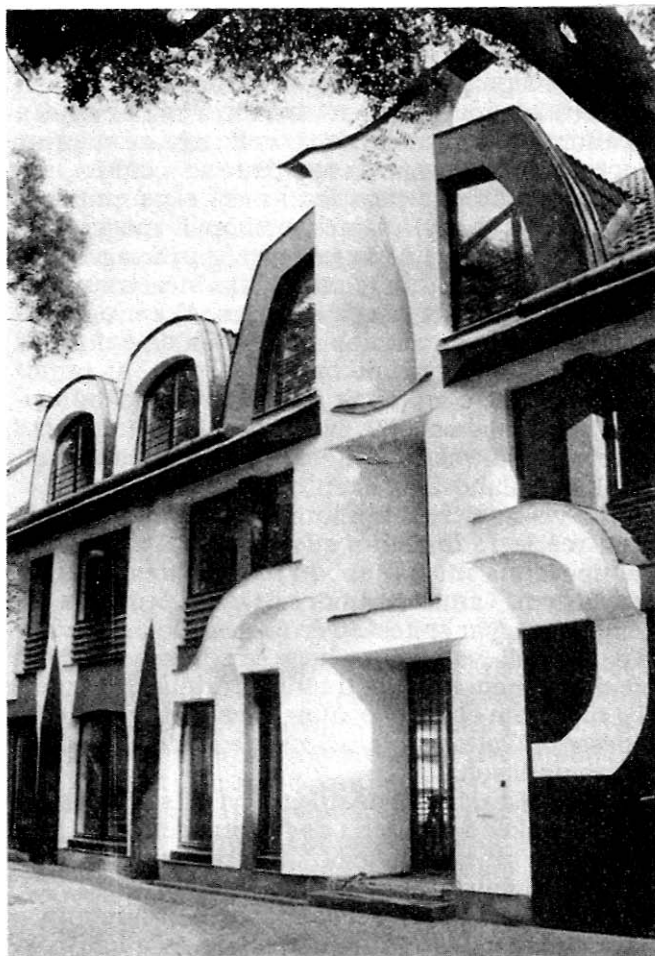
5. A Kossuth Lajos utca és a Reáltanoda utca közti lebontásra ítélt épületek olyan értéket képviselnek, amelyet semmilyen helyükre kerülő épület nem pótolhat. Az 1888 óta álló első budapesti áruház története továbbírható.

6. A városkép ellen elkövetett korábbi bűnök jóvátehető – visszabontással, illetve átalakítással – csak néhány példát kiemelve: Hungarotex, Duna Intercontinental, és az Alagút utcai OTP lakóház.

7. A város képének és jellegének megőrzése legyen a mindenkori főpolgármester személyes felelőssége.

8. Szükségesnek tartjuk egy olyan bizottság felállítását, amely a Főváros egésze felett őrködik. Hivatkozunk itt a Szépitő Bizottmány, illetve a Fővárosi Közmunkák Tanácsának hagyományára, amely Budapest egyesítésétől 1948-ig működött eredményesen.

Kószeghy Attila: Debrecen, Szent Anna utca 43. üzletház

Kószeghy

...A FORRADALOM MEGRÁZÓ ÉLMÉNYÉNEK SÚLYOS TERHÉ- VEL SZÍVEMBEN ÉS LELKEM- BEN...

Kós Károly levelezéséből

Kós Károly 92/1-es számunkban már említett önéletrajza kapcsán eddig nem közölt – dr. Merényi Ferenchez írott – leveleiből választottunk néhány részletet, melyek további önéletrajzi adalékként szolgálhatnak. Kós Károlyt 1956. október 23-a Budapesten érte, látogatásának célja éppen a Benkó Samu által közreadott önéletrajzhoz történő adatgyűjtés volt. A forradalmi események miatt nagy késéssel, igen körülményesen és részben dolgavégezetlenül tért haza Kolozsvárra (cipőit a forradalmi sajtótermékekbe csomagolva mentett haza néhány újságot). Ha 1957-es leveleiben érthetően nagyon mértéktartóan fogalmaz is, nagy örömmünkre szolgál, hogy elsőként adhatjuk közre az átélt történelemhez fűzött szavait – a számunkra már elveszett korokról szólók mellett.

Köszönettel tartozunk ezért elsősorban a levelek címzettjének.

1

Kedves Ifjú Barátom és Kollégám!

Hogy meghatóan szép leveledre ilyen későn válaszolok, annak most az egyszerű nem én vagyok az oka, hanem az, hogy leveledet nagyon elkésve kaptam meg. Mert először is: Kolozsvárt nincsen „Agrártudományi Egyetem”, hanem csak „Institutul Agronomic”, melynek máig volt ugyan magyar tagozata is „Mezőgazdasági Intézet” címén, de lehet, hogy holnap nem lesz, mert okos emberek kiderítették, hogy másfél milliónyi magyarnak nincsen is szüksége magyar mezőgazdasági szakemberekre. Másodsor: ennek az Intézetnek már két és fél év óta nem vagyok tanára. Akkor ugyanis ugyancsak okos emberek leépítették az építészeti tanszéket, s ugyanakkor bevezették a tanári normákat. Mire én jónak láttam nyugdíjaztatásomat kérni, nehogy 69 éves koromban (amennyi akkor voltam) valami építési rajzoló-kulinak soroljanak be valahová az isten háta mögé...

...ha visszaidézem múltam eseményeit, eredményeit mérlegre teszem s elfogulatlanul igyekszem számbavenni, mi volt abban az az építészeti tevékenységem, amit számontartásra érdemesnek ítélt a magyar építészeti értékelés, akkor alázatosan be kell vallanom, hogy az bizony nagyon szerény. S nem is lehetett több és értékesebb, mert alig indultam el azon az úton, melyet igaz meggyőződéssel vállaltam volt, a Sors megállított és – más útra parancsolt...

A kálvinista, ha ráadásul erdélyi is, sok mindenben kételkedő ember, de egyet rendületlenül hiszen: a praedestinációt: „így rendeltetett”. Én erdélyi kálvinista vagyok...

...1914-ben kitört a világháború. Számomra a bizonytalanság, a munkanélküliség és a katonaszkodás négy esztendeje. (A háborúból kihúztak jó

embereim és az utolsó másfél esztendőben legalább tanulhattam – Konstantinápolyban.)

Aztán a bizonyosság: az összeomlás. Családos ember voltam már akkor és parányi sztánai vikendházamon (és másfél holdas „földbirtokomon”) kívül semmim az ég világán. S választanom kellett.

Választhattam volna az egyenes, biztos, könnyű utat: zsebemben volt építész-tanári kinevezésem az Iparművészeti Iskolába (amit jóembereim szereztek nekem) és elfoglalhattam volna tanszékeket Budapesten. Ez természetes lett volna és helyemben minden józan ember valószínűleg ezt tette volna. De engem kötelezett annak a népnek szolgálata, melynek mindent köszönhettem, ami bennem érték volt s így becsület dolga volt, hogy vállaljam a sorsát is. Ezért tehát – Erdélyt választottam, ahonnan akkor minden futva futott ki és vállaltam a bizonytalan jövődöt és a bizonyosan nincstelen jelent. Minthogy: „ez rendeltetett nekem a sorstól”.

Az építészeti munkaterülete számomra akkor még itt természetesen el volt zárva. De élnem és családomat eltartanom kellett, tehát próbálkoztam mindennel, amivel a mindennapit meg lehetett szerezni. Voltam földműves, rajzoló, nyomdagrafikus; írtam, rajzoltam, linoleumba metszettem, kopirprezen kinyomtattam, bekötöttem és eladtam képekönyveket; szerkesztettem és írtam néplapot. S mellékesen megalapítottam és megszerveztem az erdélyi magyar nép politikai pártját: az „erdélyi néppártot”. Végül – 1924-ben – megállapodtam: írót lettem. (De egyúttal, hogy az író szabadságát ne korlátozhassa és befolyásolhassa sem az üzleti tőke, sem a történelmi osztályok hagyományos érdekpolitikája, megszerveztem és igazgattam a haladó szellemű írói közösség független, szabad irodalmi kiadvállalkozását, az „Erdélyi Szépművészeti Céhet”.)

Azóta írónak tartott számon Erdély, s hamarosan a trianoni Magyarország is. Csak én nem tudtam ebbe soha egészen belenyugodni. S hogy az imperiumot birtokló románságtól nem kaphattam építészeti megbízást, mert nem tudtam – megalkudni, az építető magyar vagyonos vezetőrétegtől, mert nem ún. hivatalos magyar osztálypolitikát csináltam, hanem magyar népi politikát, tehát megelégedtem szerény népi megbízásokkal: terveztem falusi templomot, magyar népiskolát, kultúrházat, kisembereknek való olcsó lakóházat. Gyakran csak azért, hogy el ne felejtsem, hogy igazában – építész vagyok.

Akkori életem tarka útjain azonban volt egy nagy tapasztalatom és tanulságom: hogy ti. tulajdonképpen minden művészi munka csak eszközeiben, anyagában és megjelenési formájában különbözik egymástól, de nem alapszerkezetében, felépítési módjában és főleg rendeltetésében. Amikor írtam, akkor sem csináltam mást, mint betűkkel, szavakkal ugyanazt, mint építészkoromban kővel, téglával, fával, betonnal. Az építés törvénye minden művészi alkotómunkára vonatkozóan azonos és örök. A művész hivatása aztán az, hogy ezt a törvényt népe szellemében (és népe érdekében) érvényesítse alkotásában.

Ez a megállapításom megnyugtatót valamennyire és végeztem tovább, amit a sors reám parancsolt: „ahogy lehetett”.

Így értem meg 1940-et, s akkor felvilágosítottak (azok, akiket Erdély népe hamarosan „éjtőernyősök”-nek nevezett el), hogy amit csináltam az ugyan igen érdekes és szép, de csupán romantikus amatőr munka, amire most már semmi szükség többé. Megveregették a vállamat és – építészeti katedrát kínáltak fel Budapesten.

Megköszöntem szépen és – félreállottam.

(Három esztendővel későbbben kínáltak fel a Kolozsvári Mezőgazdasági Főiskola építészeti tanszékét. Azt elfogadtam.)

1944-ben elkövetkezett, aminek el kellett következnie. Mire a sok „éjtőernyős” szakember, aki 1940-ben oly mohón ült be minden zsíros erdélyi karosszékbe, hirtelen pakolt. Nekem is felajánlott a főiskola egy vagon, hogy fussak ki velük – Keszthelyre.

Megköszöntem ezt is és – maradtam.

Aztán elvonult a fergeteg felettünk, s a magam meg az enyéim pusztá életén kívül mindenünk elpusztult a gyilkos zivatarban. Egy katonafiam valahol megharcolt, (két esztendő múlva, orosz fogságból került haza); mezőgazda fiam kivetetlen bolyongott; leányom gyerekeivel az ostromlott Budán légoltalmi pincében; legkisebb fiam munka nélkül, kifosztottan.

Megint előlről kellett kezdeni az életet – a semmi-ből, semmivel, 61 éves koromban. Kicsit nehéz volt, de muszáj és megtörtént: újságíró lettem és most az építész is segített: terveztem és építettem a magyar népnek, mely ismert és megbecsült és megfizette a munkámat az akkor egyetlenül értékes valutával: búzával, szalonnával, mézzel, kenderrel, gyapjúval.

Az első választáskor, 1946-ban, a vármegye magyar népe parlamenti képviselőjéül választott meg. S hogy sikerült kiverkednünk a kolozsvári Intitutul Agronomic magyar tagozatát, oda kineveztek építésztanárnak. Ott tanítottam 1953-ig és szerettem a munkámat. Talán ezért, a tanítványaim is bizonyára szerettek, ezt tudom, mert ha, mostanában bárhol találkozom valamelyikükkel, érzem, hogy örömmel üdvözölnek és nem hazudnak, amikor megköszönik nekem azt, ami keveset tőlem kaphattak.

Most 73 éves vagyok, egészséges és még tudok dolgozni is: tervezgetek falusi templomokat, parókiákat, kultúrházakat, lakóházakat és – siremlékeket; restaurálok, foltozgatok roskadozó magyar műemlékeket és – próbálom befejezni a középkori Kolozsvárról és a Kolozsvári Miklós festőnek meg szobrászfiainak regényét. Közben állami megbízásból össze kellene állítanom építészeti életmunkám tárgyi adatait és szövegbeli dokumentációját.

Ennyi az, ami az én életemet jelenti. S ha számadást kellene írnom valamikor az egész magamról, röviden ezt vallanám:

Szépet, jót s nagyot akartam, de tudom: keveset vittem végbe abból.

Hiszem: jó úton is jártam, de az utam megszakadt s én elrekedtem.

Szépen sarjadtam, ki is bimbóztam, de virágot s gyümölcsöt nem hozhattam.

Akármit tettem is azonban, nem hazudtam s nem csaltam s erdélyi népemet, magyar nemzetemet jobban-rosszban soha el nem hagytam, mindig hűségesen szolgáltam.

Nyugodt lelkiismerettel kérem ezért – felmentésemet.

*

Hát most már válaszoltam leveledre úgy, kedves fiatal Kollégám, hogy bizonyára meg is untad már olvasni szöszátyárkodásomat. De ezt a vadállatot Te ébresztetted fel és szabadítottad magadra.

Most pedig külön megköszönöm, hogy az én szeretett és őszintén tisztelt Medgyaszay barátomról is írtál és üdvözetét tolmácsoltad. Hálás vagyok, hogy megtudhattam, hogy még él és egészséges az, aki előttem és előttünk járó mestere volt annak, aminek mi csak tanítványai. Az ő veszprémi színházát ma sem felejttem el; ott ő már akkor kereste és jórészt meg is találta azt az utat, melyen a magyar építészetnek a cél felé lehet és kell haladnia: az építőművészet magyar stílusváltozatának kialakítása felé. Kérlek, légy olyan jó és mondd meg neki, hogy szívem minden szeretetével köszöntöm és üdvözlöm és ha Pestre felvergődhetek, okvetlenül megkeresem, hogy kezét megszoríthassam és megölelhessem. (Ne felejtse el és kérlek, közöld velem egy lapon a pontos címét minél rövidebb időn belül.)

Tehát: készülök feleségemmel Pestre. Két hónapja adtam be útlevélkérelésemet és talán még az idén meg is kapom. Szeretnék még egyszer ott körülnézni, találkozni néhány építésszel s íróval. Látni szeretném a várost, ahol építettem, s hogy 1947 óta, mikor mint romvárost láttam, mivé épült máig. Szeretnék meglátogatni néhány szép régi helyet is: Visegrádot, Esztergomot, Patakot is; talán a Balaton is és Debrecent. És szeretnék onnan minél szebb emlékekkel hazajönni...

Kós Károly
Kolozsvár, 956. IX. 20.

2

Kedves Barátom!

Csak egészen röviden értesítelek arról, hogy a jövő hét szerdáján este feleségemmel együtt vonatra ülünk és csütörtökön valószínűleg már Pesten leszünk kényelmes magyarországi látogatásra...

...Szeretnék találkozni néhány íróval, akikkel megbeszélni valóim volnának, de nagyon szeretnék találkozni néhány építész kollégámmal is. Mindezekelőtt az én régi, öreg és tisztelt Medgyaszay István barátommal és (nem jól olvasható:) részben (?) sorstársammal a magyar stílustörekvéseket illetően és egyben kálvinista atyámfiaival is, akivel ilyen minőségben is szeretnék beszélni, lévén itt az erdélyi református egyházkerület főkurátora és

műemlékügyeink dolgában irányítója. Téged kérlek már most, hogy ezt a találkozást közvetítsd majd...

Kós Károly
Kolozsvár, 1956. X. 6.

3

Kedves Barátom és Druszám!

Hallom, hogy végre a posta rendszeresen közvetíti a levelezést, így megpróbálom a megszakadt érintkezést felvenni annál is inkább, mert hiszen ottlétemkor nem fejezhettem be azokat a számomra szükséges feladatokat, amelyeket, többek közt a Te segítségével is, olyan jó reménységgel megkezdtem volt. És bizonyára el is tudtam volna ott végezni mindent, amire szükségem volt, megszerezhettem volna minden adatot, ami még egyáltalában egykori budapesti munkásságomból megtalálható és megszereshető, ha közbe nem szól a sors és – mint annyiszor már életemben – megállít, amikor már-már a célhoz értem volna...

...Ha jól emlékszem, okt. 21-én vasárnap voltam nálad Pál Balázs öcsémmel. És 23-án már kitört a zivatar és elsepert mindent s én tehetetlenül végigvártam, amíg elvonult, hogy üres tarisznyával valahogy hazavergődhessek szegény ijedt feleségemmel.

November közepén kerültünk aztán haza Kolozsvárra, minden nagyobb baj nélkül úgy, hogy egyetlen régi és új barátomtól elbúcsúzhattam volna. Nem beszélve arról, hogy sok régi barátommal találkozni sem tudtam. Így Áprily Lajossal sem, akinél szerettem volna Kisoroziban 1-2 napot eltölteni feleségemmel együtt és egyben Visegrádot megnézni, melyet új rekonstrukciós állapotban nem láttam...

Azóta itthon vagyok és a régi rendben, most már sorsomba beletörődve végzem napi munkámat. És türelemmel várom, mikor tudnám bevégezni azt, amit az ősszel megkezdtem volt. Remélem, hogy még megérem, hogy rend lesz Magyarországon és békesség és az elszakadt szálakat újra össze lehet kötni; ami részemre azt jelentené, hogy felmehetnék Pestre. Talán őszre...

Kós Károly
Kolozsvár, 1957. II. 11.

4

Kedves Jó Kollégám!

Esztendeje is elmúlt, hogy személyesen is megismerhettük egymást tavaly Budapesten, aztán ránk szakadtak váratlanul azok a katasztrófális események, melyek lehetetlenné tették annak a kedves, számomra olyan szükséges és gyümölcsözőnek ígérkező találkozásnak megismétlését és én már

nem kaptam meg az én építészeti tevékenységemre vonatkozó s általad olyan készségesen felajánlott birtokodban lévő dokumentációs anyagot. Ebbéli és más tervbevett dolgaim végezte nélkül, üres tarisznyával, de a forradalom megrázó élményének súlyos terhével szívemben és lelkemben, de más-különben minden nagyobb baj nélkül szerencsésen hazavergődtünk Kolozsvárra szegény öreg feleségemmel együtt nov. 11-én.

Naív hittel hónapokig abban reménykedtem, hogy hamarosan megint csak visszafordulnak a dolgok oda, ahol tavaly voltak, sőt megérem azt a boldog időt is, hogy útlevel nélkül, szabadon utazgathatunk, járhatunk-kelhetünk egy békés, boldog emberi világban, melyben olyan szépen élhetne minden ember. De kisült, hogy az én elképzelésem nagyon gyermekes. És ámbár sok mindent megértem már hosszú életemben, amiből tanultam és tapasztaltam is sokat a magam bőrén, de úgy látszik, nem eleget ahhoz, hogy számolni tudjak mindazokkal az erőtényezőkkel, melyek a mai emberi világot formálják az ismeretlen jövő számára.

Kós Károly
Kolozsvár, 1957. XI. 3.

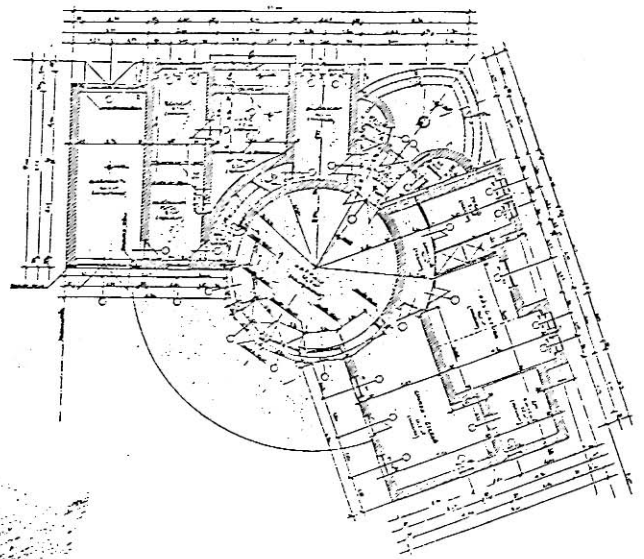
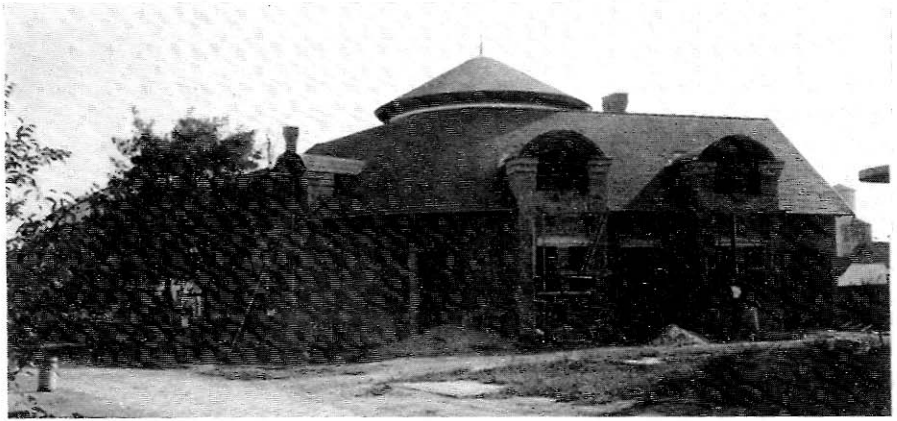
5

Kedves Barátom!

Megkaptam értékes, szép és hézagpótló könyvedet...

Mint e száz esztendő harmada második – a századfordulótól Trianonig való – felerészének közvetlen tanúja, sőt aktív építész-részes, jól esett megállapítanom, hogy könyved nem marasztalja el a múlt századvégi eklektikának a maguk nemében artiztikus alkotásait és arra érdemes alkotómestereit, köztük az egykori József-Műegyetem építész-professzorait is, – akiket pedig a mai új, modern építész-művészettörténész generáció jórésze olyan nagy élvezettel szokott megtagadni és elítélni, elfeledve azt, hogy ezek az elmarasztalt, ósdi eklektikusok nevelték annak idején az új, korszerű magyar építészeti egykori bátor úttörőit: Lajta Bélát, Málnai Bélát, Vágó Jóskát, Árkai Aladárt, Kozma Lajost, Györgyi Dénest és korán elhullott nagy reménységeit: Zrumezky Dezsőt, Mende Valért, stb. S magamról tudom, hogy jórészt az egykori József-Műegyetem jó szellemének és azon belül szeretett és tisztelt választott építész tanárom: Schulek Frigyes példájának és tanításának köszönhetem azt, ami bennem építész-érték...

Kós Károly
Kvár, 1972. X. 7.

Krizsán András: épülő családi ház és orvosi rendelő Hódmezővásárhelyen (1991-)

KÖS EGYES SÜLES KAROLY

A tartalomból:

Bemutatkoznak a diplomás vándoriskolások / Kálmán István: Az ideológia hatalma, az új hatalom ideológiája / Az új csengeri városközpont / Török Ferenc: Naplórészletek / Makovecz Imre és Ekler Dezső világkiállítási koncepciója / Magyarlukafai főiskolás tábor / Csíksomlyói csillagfigyelő / Molnár Géza az ártéri gazdálkodásról 5. rész / Steiner és Magyarország / Bartók Kelet és Nyugat között / Kós Károly levelei

